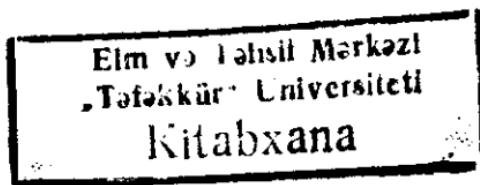

ӘНВӘР
НӘМИДОВ

ЛӘГМӘНЛӘР ЖУРДУ

9492

Азәрбајҹан
Тибб өө Сөнүүјө Тарихи музейинин
материаллары өсасында

Бакы 1991

Рә'јчиләр: *Ә. М. Фәрзәлиев,*
Республиканың өмөкдар һәкими.
А. И. Рустемов,
Тибб елмләри намизәди.

Редактору: *Нәгигәт Садыгова*

Нәмидов Ә.

h 56 Логманлар јурду. Б., Ишыг, 1991, 248 сән., шәк.

Азәрбајҹан лап гәдим заманлардан бутти Шәргдә өз улу логманлары – тәбибләри илә мәшһүр олмушшур. Мүдрик сл тәбабәти индикк өзүндә белә сыкканиыш мүаллихе вакытла- ридән сајылъир. Эсrimizин әввәлләрниде бир чок азәрбајҹанлы һәкимләр јетишмишиди ки, онлары назырда жениш охучу күтләсис лемек олар ки, танымыр. Мүәллихе китабында белә һәкимләрки нејатындан, онларын иссан саглавылыгы јолунда газандыглары елми наимлијет- лардан, хаалг тәбабәтинин спирлерниден, лүйәда мәшһүр олар Топчубашовлар, Мирчавадов- лар, Рзаевләр ияслиндән әтрафлы соһбет ачыр.

*h 4101000000
M65407 - 91 52-91*

51. 1 (2)

ISBN 5-89650-303-2.

Унудулмаз гардашларым Фәррух
вə Сабирин мүгəддес хатирəлəринə
итһаф едиrom.

МИЛЛИ ТӘБАБӘТИМИЗИН УНУДУЛМАЗ СӘНИФӘЛӘРИ

Энвер Һәмидовун "Логманлар јурду" əсəри дөврүн ən актуал
елм саһəлəриндəн бириң һəср едилмишdir. Һазырда
Азəрбайҹан тарихинин шəрһ едилмəсн проблеминə хусуси
фикир верилмəснин нəzəрə алсаг, тəbabəт тарихи дə бу саһəнин
голларындан бирн кимн һамыны марагландырып.

Мүəллиф тарихи проблемлəри һərtərəfli, кениш аə рəн-
каρəни кəстəрмек, ону габарыг шəкилдə охучуја чатдырмаг
үчүн ики баба вə бир нəвə арасында чөрөjan едən диалог
методунаң истифадə етгىшdir. Бу да тəсадуфи дејилdir.
Өсөрдə шəрһ олууан фикирлəр дани шаир М. Ә. Сабирин
"Әhvalпурсанлыг" шe'рни бəизəтмə шəклиндə апарылып.
Бə'зəн мүəллиф инчү јумордан да истифадə стмеји унутмур.

Мəстəрмəлијик ки, мүəллиф башга китабларда
јазылмышлary твкrap етмир, халгымыза мə'lum олмајан
тарихи мəнбəлəрə өл атыр, Азəрбайҹанда јетишмиш мəшhур
тибб хадимлəри аə оиласын тəbabəтин инкишафындахы
ролларындан кениш сəhбəт ачыр.

Бу бахымдан Азəрбайҹан халгынын мəшhур алимлəри М.
Топчубашов, М. Миргасымов, Гарајев, М. Исрафилбəјоа вə
гејрилври һагда, оиласын елми вə ичтимaiи фəалиjyетлərindeñ
верилəн мə'lumatлар диггəтəлајигдир.

Мүəллифин мə'lumatына керə, истəр нигилабдан габаг вə
истəрсə дə нигилабдан соира бир чох тəбиблəр һагда
ədəbiyjatda дүрүст мə'lumat јохдур. Бу бахымдан "Дар-Уш-
Шəфа" ("Шəфа сви")-ини јстирмəлəри олан Гајыбов Мирзə
Мəммəдгулу Мollaһəсəн оғлу Гарабаги, Гайбов Мирзə Чавад,
илк дипломлу һəkimlerdən Meһmandarov Кərim-bəj
Мустафабəј оғлу, Рағибев Худадатбəј Әлəкбəр оғлу, Әлиев
Әли Мухтар оғлу - Мирзə Мухтар һагтында верилəн
мə'lumatлар истəр халгымыз вə истəрсə дə јетишмəкde олан
кənч һəkimlərimiz үчүн мараглыдыр.

Мүэллиф халгымызын бөјүк шанр, жазычы ве мүтәфеккиләринин дә Азәрбајҹан тибб тарихиндәки ролундан данышы Белә мәркәмли сөнәткарлардан И. Б. Зәрдаби, А. Сәһнәт башгаларыны хатырајыр. Мүэллифин фикринчә, И. Б. Зәрдинин тәbabәт саһесиндәки фәалијәти даһа чохдур.

Сонра мүэллиф Азәрбајҹан гадынларынын да республикалык мыйзын тәbabәт тарихиндәки ролуну мәстәрир. Гадын алим вә тәбибләрдән У. Мусабәјова, мүнарибә дәврүндә шеһрәт газанмыш Шабанова - Гарајева, Талышханова, Рустембәјова, Һәсөнәва ве башгалары һагда мениш сөһбәт ачыр.

Әсәрдә мүэллиф ел тәbabәtinе дә мүрачиет өдир, таныдығы ве халгдан ешилдији ел тәбибләри һагда охучулара мениш мә'лumat өөрир. Даһа сонра мүэллиф республикамызда траөматоломия өө ортопедија елминин иикишаф тарихине изәзәр салыр. Мүэллифи мә'луматына көрө, мәшһур совет траөматологу Г. Илизароевун ады илә бағлы методу вахтилә азәрбајҹанлы һәким А. Р. Әлизадә ирәли сүрмүш вә ондан мениш истифадә етмишdir. Анчаг Әлизадәниң методу өахтилә унудулмуш, республика мәтбуатында лазымынча ишыгандырылмамыш, өз тарихи-елми гијмәтини алмамышдыр.

Ән мараглы һинсә мүэллифин сөһијәнин индик өәзијәти-нә олан мұнасибәтидир. Сөһијәнин индик өәзијәтини арашыран Ә. М. Һәмидов бу саһедә мәвчуд олан нәгсанлары арадан галдырмаг үчүн өз шәхси мұлаһизә ве тәклифлерини ирәли сүрүр.

Әсәрин жазылмасында мүэллиф елми мәйбәләрдән, публицистик мәгаләләрдән, архиө сөнәдләрindән мениш истифадә етмишdir. Китабда тарихи шәхсијәтләrin шәкилләrin верилмешdir. Бу шәкилләрдән чоху мениш охучу күтләснә мә'лум дејил вә илк дәфә чап олунур.

Умумијәтлә, халгымызын тарихинин мүһүм бир саһесиндән бәһс едән "Логманлар јурду" китабынын чап едилмәсі тәгdirәлајиг тәшәббүсдүр. Әминнк ки, бу өсәр тибби кечмишимиzin өјронилмәснидә мүһүм рол ојнајачагдыр.

МОҢСУР ВӘКИЛОВ

**ТӘБАБӘТИМИЗИН КӨКЛӘРИ
ВӘ ЗАХУД КИРИШ ӘВӘЗИ**

Өзизим јад олмасын,
Ағзында дад олмасын.
Улусуну унудан
Өмрүндө шад олмасын.

Бајаты.

- Нә хәбәр вар, Мәшәди?
- Сағлығын.
- Аз-чох да јеңе?..

М. Ф. Сабир.

Нә хәбәр вар, Әмиофлу?

- Сағлығын.

- Аз-чох да јене?...

- Eh, бабачан, о гөдөр тәзә хәбәрлөр вар ки, адам билмир, һанындан башласын, нече башласыни. Или һамы дејинкөн олуб. Ата лар демишикөн, дәралы дејинкөн олар.

- Бәли, Әмиофлу, доғрудан да, инсаны дәрд даныштырап, дејиб ләр, инди кими динадирсөн елә сөн дәрдәеңир.

- Үрек јанмаса, көздөн јаш чыхмаз, сусмаг да һөмишә гызыл дејил, бу ҹүр сусмаглар мұхтәлиф јанлыш фикирлөрин ѡраныбында жаңына сәбәб олур, инсаны өн деңгештәли бир бәла олан лагејдил жуварлајыр. Белә оланда да жаңыш писдөн, ширин шордан, дүз өјрә дән фәргләнмири вә нәтичәде әдаләтсизлик кими мәнфур һалла баш галдырыр, милләти мәһвә доғру сүрүклемејир.

- Бабачан, рус јазычысы Руслан Киреев жазып: "Ләјагет. Горхрам елә бир ваҳт көлә ки, изаһлы лүғәтлөрдө бу сөзүн габағынын "көһнәлиб" жазыла". Лагејдликсө, мәнчө, мә'нәви корлугдур, езүн чөмијәтдөн аյырмаг, һөјатын күр ахынындан кәнarda јашамагдың

- Оғлум, нағылларымызын бириңдө дејилир ки, Лоғман жағшорун гијәти ейни олан шәһерден гачмыштыр. Амма вай о құнда ки, шор жағдан баһа сатыла. Жөрсөн онда Лоғмаи неjlөраи?

- Бабачан, елө Лоғман да бизим кими дејинәрди, аһ-зар едәр, Йухарыдақылардан инсаф, ләјағет жөзләjөрди...

- Дүз дејирсән, әмиофлу. Дејирләр, Македонијалы Искәндәр е мөмишдән габаг ондан сорушурлар ки, бөс өсасыны гојдуғун бөј империјаны кимө тапшырырсан? Искәндәр исө "јахшы адама" де чаваб вермишdir. Дәдә Горгуд демишкән: "көлимли-кедимли дүнсон учу өлүмлү дүнија."

- Бабачан, дәни шайримиз Сөмәл Вурғунун сөzlөри даһа јерин аұшәрди:

Бир де көрүрсөн ки, ачылан солур,
Дүшүнөн бир бејин бир торнаг олур;
Бир ѡандан бошалыр, бир ѡандан долур,
Сиррини вермәйр сирдаша дүнија.
Әзәлдән беләдир чүнки кайнат,
Чанаң данмидир, әмүр аманат,
Әлдән-әлө кечир вәфасыз һөјат,
Биз көлди-кедәрик, сән јаша, дүија.

Дәни сөнәткар Әчәми Мө'минө хатын түrbөсинин үстүндә жа-зыбы: "Биз кедәсијик, дүнија дуласы, биз өләсијик, бу јадикар галасы". Дәһшет онда јараныр ки, биз кечмишимизи унудур, көләмәjимииз нағда дүшүнмүрүк. Мәшіур Испанија рәссамы Франиско Гојя чөкдији рәсмләрдән биригин ашағысында белө јазмышдыр: "Идрак јухуја кедәндә дәһшет төрөнир".

- Оғлум, гәдим һинд әфсанәсінө көрө аллаһларын гуруну вә дә-низи һөрөкөтө жәтирмәклө жаратдыглары он дәрд гијметли не'мәт-дән бири дә алим - тәбиб олмушцур. Онларын өмөмijетдә јери јүк-сек, гарышларына гојулан тәләблөр бөյүкдүр. Гәдим Һиндистан етикасы тәләб едиради: "...әкәр бир һәким ез тәчрубөсіндә мувәффәгијетө наил олмаг истөйірсө, о сағлам, сөлигөли, тәвазәкар, дә-зүмлү... хүсусен бошбоғазлығдан гачмалыдыр..."

Гејд етмәлиjем ки, Азәрбајчанда вә үмумијетлө, Шәрг аләминде тәбабәтин чох гәдим кәклөри вардыр. Гәдим әфсанәләрдө, нағылларда бу ез өксини тапмышдыр. Дәврүнүн өхлағ кодекси олан ислам дининин, Гур'анын мејдана чыхмасы илө өлагәдәр олараг, елмин бу саһеси даһа да инкишаф етмиш вә дәринләшмишdir. Планетимиздә 700 милжондан чох адамын е'тигад етдији ислам дининин жарадалысы Мәһәммәд пејғөмбөр ез һәдисләринде демишцир: "Бир саат едәм өjrәнмәк 60 ил ибадәт етмәкдән хејрлайдир", "Гур'аны өjrәннөн адам тәхминен 24 елмә вагиф олмалыдыр", "Чөннөт аналарын ајағы алтындаадыр", "Намаз гылын, зәкат верин! Өзүнүздән

етрү өввәлчө етдииниз хејри (јахшы өмөллөрин өвөзини) Аллах јаңында тапарсыныз." Бу күн бир һөгигөтдир ки, 1400 иллик тарихе малик, лакин дүнјада мөвчуда динлөрөн өн ахырынчысы олан ислам дини өз инсанпәрвәрлиji, һуманизми илө башга динлөрдөн Фөрглөнир. Мөһөммәд пејғөмбөр инсанлары даһи бир мұдралықлаға оғруулугдан, нагисликдөн, әйашлығдан, натомизликдөн чөкиндириди.

Текче спиртли ичкілөрин Мөһөммәд пејғөмбөр тәрәфиндөн һа-рам едилмесинин, мұасир дәвр үчүн нә гәдәр актуал олмасы һамыја айдындыр. Әффуслар олсун ки, ислам дининин бир чох һуманист мұлдаулары бө'зи алым вә јазычылар тәрәфиндөн тәһриф едилер, мұасир инсанлара олдуғу кими чатдырылмыр.

ХХ өсрии ичтимай бәласы олан СПИД хәстәлиji, алкогольизм вә наркоманијанын дурмадан артдығы бир дәврде В. Ф. Панованаын "Наука и религија" журналында дөрч етдириди "Мөһөммәд пејғөмбөрин һәјаты" өсөріндөн мүөйјөн һиссөни Азәрбајҹан дилинө тәрчүмә едіб "Елм вә һәјат" журналында чап етмөје, Мөһөммәде вә онун јаратдығы дине шөр атан фикрн халга чатдырмаға лүзүм вардымы? Жөрүн Мөһөммәдлә Хәдиҹөнин тој мөчлисіндөн бәс-едөн Панова нә јазыр: "Тој мөчлисн Хәдиҹөнин евінде олду. Гонаг-лар – өсасен һөр икн тәрәфин сајсыз-несабсыз ғоnumлары боллуча шәраба, өтө, мејвеjә, шириијата гонаг едилдилөр". Жөрөсөн, бунунда мүөллиф нә демәк истәјир? Белә көтүрөндө онун Салман Рүшиди дән ферги иөдир?

"Нөрмөтли" Панова өз рус аталар сөзүнү јадына салсајды даһ-јахшы оларды: "Өз ганунларында өзкө монастырына сохулма!"

Орта Асија вә Газахыстан Мұсәлманлары Руһани Идарәсі Ра-јасөт Һеј'етинин сөдри, ССРИ халг депутаты мүфті Мөһөммәд Садых Мөһөммәд – Йусиф дејир: "Мөрһөмәт вә шәфгәт исламын и-сан вә өтраф мүһите өсас мұнасибәти кими гәбул олунмушадур. Һе-тәсадүfi дејилдир ки, мұсәлманларда иш күнү рәһмлијә вә мәрһө-мәтө чағырышла башлајыр. Бу, бизим динин өн көзөл хүсусијәттә-риндөн биридиr. Биз нөинки бир-биримизә гаршы, һәм дө бүтүн б-шәрийәтө гаршы, тәбиетө, һејваната вә битки аләминә гаршы мөрһөмәтли вә рәһмли олмаға чағырырыг. Инсаны Аллаh јарада-Гур'ана көрө о јердә Аллаhын өвөзидир. Вә Аллаh көстөрир ки, б-инсаны хејирханыға чағырмалыјыг". ("Литературнаја газета", 09. 1989-ку ил.)

- Бабачан, ола билмәз ки, һөр бир динин мүөйјөн мүсбәт, тәр-јеви чөһөтләри олмасын. Әффуслар олсун ки, истәр дин хадимлары вә истәрсө дө зијалыларымыз ислам дини вә онун јарадычысы Мөһөммәд пејғөмбөр нағда халгымыза објектив мә'лumat вермөмбәлөр. Даһа доғрусу, белә бир мә'лumatы халга чатдырмаға че-

мишлөр. Бундан өввөл һаггында данышдығымыз Панова һөлжеттің 1967-чи илдөн Мәһеммәд пејгөмбөрин һәјаты һаггында китаб үзүндүрнинде ишлемөјө башлајаркөн "Жеркөмли адамларын һәјаты" сериясынын баш редактору У. Н. Короткова көндөрди жазып мактубда жазылышыры: "Бу адамын һәјаты чох парлаг олмуш вә кениш охучу күтләсінө аз мәлум олан бир шәраитдә кечмишадир. Онуң өзүндең соңа жөлөн һесиллөрө тә'сири исә һәддиндөн артығыр. Іе'гин көзінде А. Н. Толстојун да бу адамын һәјатыны тәсвир етмөк истөдијинде унутмамысыныз. ("Ели вә һәјат", № 4, 1989-чу ил.)

Бу дејилөнлөрө женерал-топограф Ибраһимаға Вәкиловун һәјат жолдашы Желена Јефимовнанын оғланлары Борис вә Глебин ислям динини гөбул етмөк истөдиқләри мұнасибәтилө Лев Николаевич Толстојдан мәктуб васитәсиле мәсләһет алмасы жөзөл бир мисалдыр. Бу мұнасибәтлө А. Н. Толстој Желена Јефимовная жазыр: "Мұсылмандардың православ гаршысындақы үстүнлүгүнө вә хүсуси-лығына жөлінчө, онларын бу һөрөкөттөн бүтүн гөлбимле рәғбет бересләйир. Христиан идеалы вә тә'лимиди сезүн һәғиги мә'насында һәр шејдөн үстүн тутан бир адам үчүн буны демек нө гәдәр гөрибө олса да демәлијөм ки, мұсылмандардың өз харичи формасына көрө килсө православлығынан мұгајисөолунмаз дәрәкөдө јүксөкде дурмасы мәндө һеч бир шүбһә дөгүрмур ("Азәрбајҹан көнчиләри", 10 август 1989-чу ил.)

Мә'лумата көрө, А. Н. Толстојун мәктубу Ибраһимаға вә Желена Вәкиловлар айләсіндө ганун кими гөбул едилир вә Загафгазија мұфтиси Мирзә Йүсејн Әфәнди Гајыбзадәниң мәсләһети иле һөтта ушагларын аллары да дәјиширилир: Борис - Фарис, Глеб исә Галиб олур.

Тарих сәмлери намизәдлөри В. Клајчников, Н. Петров "Исламда үз-үзә" мәгаләсіндө ислам дининин инсан өмөтијетиңде олан мұтәррәгги мөвгејиндөн бөйсінде жазылар: "Биз ислама нечө жана шамалылығы? Шаваб жалныз бир олмалыдыр: - Һөрмәтле. Эн азы она көрө ки, бу тәкчө дин дејил, бизим гоншумузун, һәттә жаҳын гоһумумузун һәјат тәрзиdir. Ислам мұсылманлар үчүн садәчө милли өзүнөмөхсуслуг дејил, һәм дө оларын милли мәденийетинин өнөмијетли бир һиссәсидир... Онуң дүнja мәденийетине бәкш етдији сөрөттө олдуғча бөյікдаур. Бу системдө тәрбијә олунан Ибн Сина, Улугбәј, Бируни, Низами, Өмөр Хөjjам, Рудәки, Нәваи, Әл Әфгани зә дикөр дағы мұтәфеккирлөрин аллары дүнja мәденийети көһкөшанында ән бејүк әдәби улдузлар кими парлајыр... Гәтијітлө демек алар ки, елми-техники вә социал инкишаф саһесінде Авропанын үз иллөр бою кечдији жолу ислам дүнjasы сон бир нечө онналиқдө тмишадир... Мұсылман әлкөлөринге олмуш, орада жашамыш адам-

ларын, демек олар ки, һамысы гејд едиrlər ки, бу өлкөләрдөки айләдө социал жеркинлик јохадур вә бунун сәбәби, һөр шејдән өввөл, ондастыр ки, орада аилә, дејек ки, бизим савадлы өлкөмиздәкиндән фәргли олараг, даңа саф, даңа тәбиидир. Аиләиниң һөр үзү өз функсијасының дәғиг билир вә везифесини јерине јетирир. Бу ишәе исе она ислам өн'өнеләри көмек едиr". ("Комисарлскаја правда", 06. 05. 1989-чу ил.)

- Оғлум, елә ки, сөһбәт ислам дүнијасында айлеjә олан мүиаси-бәтгән дүшүү, мениншىн шејләри јени иәсил үчүн айынлаштырмаг истердим. Он дәрә өср өввөл јаранмыш ислам дини, она көрө бу күн актуалдыр ки, онда меңз һөлө о вакт һуманизм, әдаләт вә шәфгәт принципләринин өсасы гојулушадур. Бу дине көрө хеирханлыг ет-мәк инсан һөјатында өн вачиб шеj саяылыр. Индикى дөвраe "Шеф-гәт", "Сагламлыг", "Јардым" "Гајғы" вә с. фонлар јараныр, налбуки исламда буна охшар формалар өсрләрдән бәри мөвчүд олмушадур. Ислам дини төлөб едиr ки, бүтүн мусәлманлар "зәкат" вермөлидирләр, јөйи өз көлирләриндән хөстөлөр, өлсиз-ајагсызлара көмек үчүн мүөjjәи мигдар аյырмалыдырлар. Мәжөр бу еңтијаача олаилар үчүн јардым, гајғы дејилми? Орга Асија вә Газахыстани Мусәлманларынын Рұhani Идарәсийин кечмиши сәдри Ш. Бабахаиов дејир: "Бир мүфтى кими, бир дин хадими кими бүтүн мә'sулиjјәтлө билдирирәм: Совет мусәлманлары чөмиjјәtin сагламлашмасына, һуманизм вә мәрһемәт принципләринин мәhкәмләнмәсine јөнөлдилмиш бүтүн хеирханышларда иштирак етмөjә һөмишә назырдырлар. Гур'айын - "Хеирдә өлбир чалышаш вә һеч вахт шәрдә өлбир чалышмајан" принципине өмөл сәрек, биз һөм мә'иеви, һөм дә мадди чөнөтдөн инсаиларын хејри үчүн бащланылан һөр бир ишө көмек еде биләрик ("Медисинскаја газета", 23 нојабр, 1989-чу ил.)

Неч төсадүfi дејилдир ки, Мәһөммәд пејгөмбөр Мәдинадә јохсул төбөгөни өз өтрафында топламаг мөгсөдиле "һамы бир дөгу луб, һамы бәрабер олмалыдыр" төлөбини ирәли сүрмүшадур. О, үсүтида јашадыгымыз торпаға гуллуг етмөjә, суja, һаваја, биткиләре һејванат аләмине гаршы залым олмамаға ҹагырыр, рәһмлилији мәрһеметли олмағы, шефгәти тәблиғ едири. Мәжөр бунлар инса сагламлыгыны, мә'нөви вә чиcмами сагламлыгыны өсаслары дејилми? Бу күн чүр'әтлө дејө биләрик ки, эколокија елминин, шефгәти ибтидаи өсаслары 1400 ил бундан өввөл Гур'андада өз өксинн ташышадыр.

- Бабачаи, "мәрһемәт", "рәһмли", "јумшаг гәлбli" сезләри гәдә сезләр олса да сои вахтлар демек олар ки, унудулуб, һетта бу сезләри елә бил ки, демәjө утаиырлар. Бир адамы везифеjө гојанаа бәдә көрүрсөн ки, тө'риф мөгсөдиле дејирләр: "сәргаир", "гыштырғы", "бағырмағы" вә ja јери көләндә "сөjмәj" бачарыр. Беләләрини

дә һәр јердә һәрмәти "бөйүк" олур. Әкәр инсан мәрһеметлидир жумшаг гәлбидирсө, тез дејнрлөр: ондан "рәһбәр" чыхмаз. Кечми нәзәр салаг. Әввәллөр тибб бачылары "шәфгәт бачысы" адланыды. Бачы инсан үчүн анадан соңра өн яхын, доғма бир варлығада. Һәм "шәфгәт" ве һәм дә "бачы" кими ики мүгәделәс сөзүн бирле мәсіндөн әмәлә көлән сөнөтә гуллуг едәнлөр, көрүн кечмишә гәдәр өзиз адамлар олублар. Онлар хәстәләрин, јаралыларын өзәларыны, ағрыларыны азалтмаг үчүн чанларында белә кечмәјөн зыр олмушлар. Бу күн "шәфгәт" сөзүнүн јенилән һөјатымыза жытмасыны, өлилләрә, кимсәсизләрә диггәт, еңтијачы оланлара жадым һиссинин ојанмасыны алгышламалы вә көңчләримизи бу руда төрбијә етмәлийк. Инсаны "сәртлијинә" көрө јох, "рәһмәл" олмасына көрө гијметләндирәрләр. Белә һалда "ган тәэжиги", "инфаркт" "диабет" кими хәстәликләrin мигдарыны да азалтмыш оларыг.

Пејғөмбәрин һәдисинде дејилир: "Сиз јер үзәриндә олан инсанлара гаршы шәфгәтли олсаныз, көждә олан Аллаһ да сизә гаршы шәфгәтли олар". Һеч тәсадүфн дејилдир ки, рус православ килсәсдине е'тигәд едәнләrin көмәјилә Москванын бир сырға хәстәхана ларында ағыр хәстәләрә көнүллү гуллуг тәшкил етмишdir. ССРИ Сәһијә Назирлији бу тәшәббүсү бәјәнмишdir. Сиз тәсәввүр елини, ағыр хәстәләрә гуллуг етмәк үчүн чох ваҳт кичик тибб ишчиләри чатышмыр. Белә хәстәләри једиртмәк, ичирмәк, онларын шәхси кишијенасы гајдаларыны горумаг үчүн белә бир тәшәббүс нә гәдәр тәгdiрәлаңгидir.

- Әмиофлу, ислам динини чох ваҳт сұлға вә мәрһемет дини адландырылар, бунун да чох дәрин мә'насы вардыр. Ахы, ислам дини јалныз ибадәт вә өн'әнәләrin җөзләниләрсі дејилдир. О, инсаны дүзкүн һөјат төрзинә, инсанлар арасында гаршылыглы мұнасибәт нормаларына, өмөтијәтдә вә айләдә лазыны давраныша, мұасир айләдә десек, мәишшәт мәдәнијәти дејилән шејләrin һамысына өјрәдир.

- Бабачан, һәр бир миllәтдә һамилә вә ушаг өмиздирән гадынлара хүсуси һәрмәт едирләр. Бу хүсусијәтләр Шәрг аләминдә өзүнү даһа габарыг шәкилдә көстәрир. Јадымладыр, евимиздә тәндидә чөрөк японда, кабаб биширәндә, яхуд иji өтрафа яјылан хөрөк назырлајанда гоншудакы һамилә вә яхуд ушаг өмиздирән гадына пај көндәрирдиләр. Төзә докулан ушағын 40 күнү битмәјенә гәдәр, јад адамлар ушағын вә аナンын олдуғу отага кирмәздиләр ки, ушаг "тырх" дүшәр, аナンын сүдү чәкиләр. Дејиләнләрә көрә, Бағдадда күченин бир тәрәфиндән о тәрәфине һамилә вә яхуд хырла ушаглы гадын кечәндә бүтүн машиналар дајаныб, она јол веририләр. Ону да гејд етмәк лазының ки, бүтүн бунлар ислам шәриәтиндә дә өзәкссин тапмышырып. Һәтта Гур'анды аナンын ушағы нечә ил өмирз

дирмек зәрүрәти дә жәстәрилір: "Аналар өз өвладларыны там ики ил өмиздириләр", "Ана оны ағырлыгla жөздирір вә ағырлыгla дүнjaа жәтирир"

Беләликлә, ислам дини ушағы ики ил өмиздирмәји тәвсия едир. Экәр бу мұддәтін үстүнө 9 аj һамиләлији дә жөлсәк, демәли нөвбәти доғуш һәр 3-4 илдән бир олмалыдыр. Неч кимә сирр дејил ки, тез-тез доғуш гадын организмини үзүр, онун тәравәтини азалдыр вә ваҳтындан тез гочалмасына сәбәб олур. Ушаг ики ил ана сүду өмдикә, белә ушаг һәм сағлам олур вә нөвбәти һамиләлик дә баш вермир. Әфсуслар олсун ки, бә'зи мұасир, имканлы аналар ушаға бир-ики аj сүдә вердиктән соңра, сүн'и гидалара кечир, сөз јох ки, бәлә ушаглар тез-тез хәстәләнирләр.

- Әмиофлу, ислам дини һамилә вә ушаг өмиздирән гадынлары оруч тутмагдан, заһы гадынлары исө намаз гылмагдан азад едир. Бу бир даһа гадынларын өз құмұнү бөрпа етмөйинин вачиблијини сүбүт едир. Лакин, гадынын сағламлығы һәм онун гәбул етдији гидадан, аилә башчысынын - кишинин она гаршы мұнасибәтиндән, мұасир дөврә, һәм дә эколожи факторлардан вә нөһајәт, өмек шәрайтиндән дә чох асылыдыр. Бүтүн бунлар оны жестәрир ки, һамилә вә ушаг өмиздирән гадынлара оны өнатә едән адамлар, башлыча оларғ, әри лазымы диггәт вә гајғы жестәрмәлидир. Бу барәдә кечмиш мұфти Ш. Бабаханов дејир: "Нагг-тәала өз мүгәддәс китабында кишиләрә бујурү ки, онлар өз гадынлары илә нөзакәтле вә гајғы илә рефтар етсінләр, онларын истәдикләрини там јерине јетирсінләр. Пејғембәр бу мәсөлә һаггында демишидир: "Өз ушагларынын гајғы вә истәкләри илә јашајан, өз гадынына даһа чох хејир верен әр Аллаһын өнүндә өн севимли вә өхлаглы әрдір". Ислам өјрәдир ки, гадын - һәр шејдән өввәл аналыр, бизим ушагларымызын анасы, гадын - евин ишығы вә истиси, онун өмин-аманлығы вә нөһајәт, хошбәхт һәјат чешмәсідир..." Әһалијә тибб елминин өсасларыны, аилә һәјатыны вә шәхси инкијена гајдаларыны, мәишәтиң тәшкилини өјрәтмәк ишини јаҳшылашырмаг лазымдыр. Бүтүн бунлар гадын сағламлығынын, мәһкәм аиләнин рәһниидир. Биз дине е'тигад едәнләри, бүтүн әһалини тибб ишчиләрине инан маға, түркәчарәчиләрдән вә چүрбәчүр шарлатанлардан чәкинмәји чағырырыг. Жадда сахлајын ки, биз икимининчи илә јаҳынлашыр вә елмин јұксәк инкишафы дөврүндә јашајырыг. "Пејғембәрин тәбабети" китабында дејилир: "Өлүмдән башга бүтүн хәстәликләр мұалычә олунур, дәрмандан истифадә един". Исламда сағлам һәјат тәрзиндән чох данышылыр. Нормал вә гајдасында гидаланмаг лазымдыр. Гур'анда гејд едилір: "Јејін, ичин, лакин артығ тамаһкарлы етмәйин". Сиз инкијенаныза риајет етмәлісінiz. Сизи һәмишә салам олмаға чағыран Пејғембәр көламларында дејилир: "Тәмизка

Алғы инсаның өсас шәртидір" ("Медисинскаја газета", 23 нојабр 1996-шы ил).

- Өмінғалу, дөғрудан да тәмизлијө, мұасир әйлә десек, шектең киңијенаја рнајет стмөјен шехсде чансағалығы олмаз. Бу бахымда ислам дининин төвсіні жаңа тәсілдерге үзгертілген. Еле жетүрек күн өрзин азы үч дәфө дастемаз алыб, намаз гылмағы. Инсан намаздан габадастемаз аларкен өл-голуну дирсек ојиағына ғедер, үзүнү, бојуул аяглаарыны су иле жүр, жаш өллөрини башына чекир, гулаглардың ичини ве архасыны тәмизләйр, ағзыны - боғазыны бир нечесінде дәфө жаҳалајыр, сојуг сују бир нечесінде бурнуна чекир. Мәкәр бүтүн бунар шәхси киңијена десілми? Намаз гыларкен, өйлиб-галмаг ве бүтүн намазда олар һөрөкетлөр мұасир идмана мүөзінен гана дәр жаһын десілми? Мин дәрдің жүз ил бундан өзвел инсанлара барлық адәтлөрін ашыланмасы, өзимійет учун өвөзедилмез бир прогрес десілдімі? Жерүн "Габуснаме"де намаз һаңда не жазылдыр: "Аманатыр, оғлум, аүніжада бош шеілдер көнүл верме ве демеки, намазын гыламамаг да олар. Әкәр сөн намазы дин хатиринен гыламаг истемесен, нечесі олмасса сағлам дүшүнчө өсасында гыл. Билмәлісөн киң деілленлөре көр, намазын бир нечесінде фаядасывардыр: биринчисін беш дәфө вачиб намаз гылан адамын һөмишө бедені ве палтарын тәмиз олар, тәмизлик исе, һөр һалда, натәмизликден жаңшыдырып икинчисі, о, тәкеббүр ве гејбетдән узаг олар, чүнни намазын өсасыны төвазекарлығ тәшкил едір, тәбнегинн төвазекарлыға альшырсан, беден де төвазекарлыға адёт едөр".

- Бабачан, ашқарлыгla өлагедар айнаарлығ саһесіндеге дә бир сыра проблемлөр мејдана чыхыб. Бу бахымдан И. Морозовун "Азәрбајҹан көңчлөри" гәзстинде дәржетириди (4 август 1988-ши ил) "Хејирханлыг мөвгәјиндән" адлы мегалеси чох характерикалдир. Һемин мегаледе жестерилир ки, бир гадын, фәлсәфә елмлөрні намизды, УИЛКИ МК жаңында Али Комсомол Мәктеби Елми-Тәдгигат Мәркәзинин баш елми ишчиси Б. И. Зеленкова мұрағнәт едір: "Жолдашлар! Өтрафымызда наелдер баш верир? Мәркәзин телевизија "Новости" верилишинде пасха хидметини нұмајишиң тәдирир. Партияның Баш катиби али дин нұмајендеңдер иле рәсми жерушмәјә разылығ верир. Соңра исе Руспијада христианлығын миниллији жеништегеја олунур. Бу не демекдір, биз атеизмдән үз чевиририк? Бәс Марксын даһијане сезләр?" Б. И. Зеленков чох көзөл чаваб берир: "Еле Марксы хатырлајын ве есебиләшмәйин. Әмелии сакитчө һөршелей жетүр-гој едек. Ахы, узун илдер белө һесаб едирилдер ки, Вәтәнимиз бащан-баша атеизм өлкесидаир. Аңнаг көңчлөр арасында апарылан социология тәдгигатларын нәтижелөрн жестеририр ки, көңчлөр арасында айнеке инаннанларын сајы ики файдаден артыг дес-

жилдир. Галан бөјүк өксөрийжет дине вө атеизмө өнөмијјет вермөјөн-ләрди. Һәјәчайлы чөһөт одур ки, гаты атеистләрин сајы не гәдәр аздырса, милли өйвал-рунијәнин сөвијјәси бир о гәдәр чохдур... Диндар мәнчләри инчитмек, онлары өзүндөи узаглаштырмаг дейил, онлара көмөк көстөрмәли, мудафиә стмөлийк. Буадур бизим борчумуз. Диндарлара гарышы бизде јува салмыш е'тибарсызылығы арадан галдырмалыјиг. Һамы үчүн хејирли ола билән ѡоллар тапмаг лазымдыр. Мисал үчүн, иије диндарлары өтраф мүһитин мұнафизәси һөрөкатына-“Шәфгәт” өмөмийетинө өзөл етмөјөк”? Бабачай, мән дөјөдим ки, диндарлардан төбиетин вө өтраф мүһитин мұнафизәсінде, экология мәсөләсіндө, наркомания вө алкоголизмө гарышы мұбариждә истифадә стмөк лазымдыр. Ахы, ислам дини алкоголдаи, наркотикләрдән истифадә олунмасыны гәти гадаған едир, һәр чүр позғунлуг вө бир чох хәстәликләре сәбәб олан дикер нагисликләре гарышы гәтийјетле мұбарижә апарыр. Бу пис өмөллөрө гарышы мұбариждә мәңз онлар халг арасында кениш тәбліғат иши апара биләрлөр.

Еле көтүрөк ахыр вахтлар чөрөј гарышы олан лагејд мұнасибети. Онун тулланмасы, зибылханааларда күлли мигдарда зај едиамеси, ев нејваиларына верилмәси, јемөкханаларда “мәдәни” адамлар тәрефиндәи бошгабын, чөнкөлин, гашығын, һәтта ағызын чөрөкләсилии меси һаллары дин хадимләри тәрефиндән, иеинки мөчлисләрдә, һәтта телевизорда вө мәтбуатта писләнсө жаҳышы иетиче вермәзми? Дин хадимләри сујун, торпағын, наваиын чиркләимеси өлеј-һине мұбариждә иштирак едә билмезләрми? Ахы, ислам динидә буиларын һамысы писләнеи адәтләрди. Еләчә дә көтүрөк Новруз бајрамыны. Олмазмы ки, Новруз бајрамыны кечирәнде март аյыны “јашыллаштырма” аյы е'лаи едәк. Гој һәр бир айле үзүү өзөнде һөјөтингдә, үмуми евләрин өтрафында, ишләдији идарөии һөјөтингдә һеч олмазса бир ағач өкиб, соира она гуллуг етсін. Айчаг би мәзләјирик ки, бу ишлә јалиыз дәвләт мәшиғүл олсуи. Рајонлара же дөндә бир чох пирләрин өтрафына Фикир веренде көрүрсөи ки јашыллыг ичөрисиндеадир. Ағачларын бир будағыны белә гопармырлар. Дин хадимләри бүтүн мешәләри белә мүгәлдәс е'лаи едәнди јашыллыгларын горуимасында фәал иштирак едә билмезләрми? Москвада јашајан һөмјерлимиз, таныимыш јазычы Чинкиз Һусеинов “Халгын дине гајыдашына иече баҳырсыныз?” сұалына белә чаваб вермишадир:... бизим тарихимиз динин тарихи иле бағылышында һәјат тәрзијә, мәдәнијетле, башга милләтләрле өлагә мәсөләсије бағлы өнөтлөрдә дин лазымдыр. Мән “Фетели фәтни” түркчө китаблары тутуштурууб, тәрчүмә сләмишәм. Биуи үчүн рус-түркчө китаблары тутуштурууб, тәрчүмә сләмишәм. Вө белә һес сләјирәм ки, һеч олмаса мәдәнијет намине дини билмәли, динде

тарихини өјрəнмəлийк. ("Азəрбайҹан кəнчлəри" гəзети, 2 февр 1989-чу ил).

- Әмиофлу, Гыргызыстан Јазычылар Иттифагынын сədr ССРИ Јазычылар Иттифагы Идарə Һeјәтинин катиби, Умумдۇн Елм вə Инчесənət Академијасынын һəгиги үзвү, Авропа Инч сənət вə Әдəbiyat Академијасы Рəјасəт Һeјәтинин үзвү, ССР Халг депутаты, Бејнəлхалг "Иссиккул форум"унун президент "Иностранныја литература" журналынын баш редактору кими вəзи фəлəрдə чальшан Чинкиз Ајтматов дејир: "... узун иллəр ики ифш объектимиз олуб. Бири рұhанилəр, о бири тичарəтчилəр. Женидəн гурма вə демократија кəzүмүзү ачды. Жəрдүк ки, јанылмышыг. Ру siјада християнлыгын мин иллик бајрамы сүбут елəди ки, е'тига инишафа əнкəл ола билмəз. Ислам да ни дə һəмчинин". ("Азərbaјҹан кəнчлəри" гəзети, 1 январ 1989-чу ил.)

- Бабачан, халгымызын даңи шаирлəри Низами вə Фүзулинин дə əсərlərinde тəbabətə aid чох дəjəрli фикирлəр вардыр ки, онлар hələ də əz mə'насыны итиrməmişdir. Низами Жənчəvi "Искəн дərnəmə"də jazyр:

Дəрдə əлач едəи тəбىнб һəч заман
Тапмамыш вə тапмаз əlумв дəрман.

Өлүм бир бəладыр, чарə ədilməz,
Онун чарəsinи тапмајыб һəч кəс.
Өлүм гыздырмасы һүчум ədərkvn
Жизлənər əлачы онун һəkñmdən.

Бəдənniñ əсасы олмаса мəhkəm,
Өлдə дүз ишлəməz jazarкən гələm.
Нə гədər сусасан, истiňə дүшсəi,
Тələsik сојуг су ичmə əsla сən.

Чох јeməjin bədənə zijanly olmasыndan bəhc eđən N. Жənчəvi "Искən dərnəmə"də jazyр:

Одур ки, чох иjrəiç kəjirər тез-тез,
Аслан тək сən də az јeməjə чалыш,
Чүнки горхаг олар чох јeјən чамыш.
Дартыб сүрүjərlər təmbəl eшшəji,
Чүнки əlчusuzdүр јeјib-nchməjn.

Јeməkdv əсасдыр, чана нүш олмаг,
Онуи дадына јох, фајdasына баx.
Сəиəчек оларса бир чыраг əkər,
Она əz jaғы да зərər жətiрər.

Чүрүмүш бир мејвә агачда дурмаз,
Дүшвр, өкөр ағаң тәрпөнсө бир аз.

Даһи шайрин сәһһәт вә тәбабәт нағда "Сирләр хөзинәси" өсө-
риндә дә гијметли көламлары вардыр:

Иштәһла олдугча јемәк-ичмөйин,
Додагында күлүш олачаг ширин.
Аз јемәкдән кимсө гыздырмаз, анчаг
Чох јемәкдән күндө јүзү өлүр, баҳ.
Нарамдыр өләфи тараң еjlәmек,
Бәдени дәрмана мәһтач ejlәmек.
Бәдән сағлам олса, саф олар сез дә,
Сүст адам, сүст олар бәдәндө, сез дә.
Нәким хәстәләре ejlәjер өлач,
Хәстәләнсө олар өзкөјө мәһтач
Демә азарламаз бәдени сағлам,
Зәни етмә ки, өләр һәр хәстә адам.
Бир дәрман истесөн дәрдни өкөр,
Низләтмә дәрдини тәбибә кестәр.

Шайр "Лејли вә Мәчнүн" поесмасында јазыр:

Налва чох шириндир, шәкөр кимидир,
Кәклиji азмыша зөһөр кимидир.
Бағбан үрәјиндән су исәп дә нар,
Ахырда хәстәләр гисмәти олар.

Ахырынчы мисраларда даһи шайр нарын мұаличәви өhемијјет малик олмасына ишарә едир. Даһа шайр Фүзулинин фарс дилинде јазығы "Сәһһәт вә Мәрәз" өсәри, онун тәбабәт саһәсинде дәрийә билијө малик олмасыны көстөрир. Бу өсәрин мұхтәлиф китабханада музейләрдө "Рүннамә", "Нұснұ-ешг" ады илә дә нұсхәләри вардыр. Өсәрдә езүнү шайрдаң даһа чох тәбиб кими көстөрән Фүзул јазыр:

Тәбиба, гылмышам тәшхис, дәрди-ешгdir дәрдим,
Өламәт аһи-сәрдү руji-зәрдү өшкi-алымдир.

Еj һәким, зөһмәт чәкмә, мән өзүм-өз хәстәлијими тә'јин етмәшем, үч әламәтә көрә бу дәрдин ешг дәрди олдугуну тә'јин етмәшем.

Чөкмә зәһмәт, чөк өлин тәдбири – дәрдимдән тәбиб,

Ким, дејил сөн билдијин, мән чәкдијим бимарлыг

(Еј һәким, сөн мәни мұаличә етмәқдән өл чөк! Чүнки мәним хәлијим, сөн билдијин хәстәликләрең дејилдир).

Е шг дәрдилә хошам, өл чөк өлачымдаи тәбиб,
Гылма дәрман ким, һәлаким зәһри-дәрманындадыр.

(Еј һәким, мәни сағалтмаг фикришдә олма! Чүнки мәни сағалтмаг дәрманын мәним үчүн зәһәр мәгамындадыр).

"Нәким" рәдифли бир гәзәлиндә Фүзули бүтүн тибби фикирләри
ни јекунлаштырааг јазыр:

Е шгдән чанымда бир пүнһан мәрәз вар,

еј һәким!

Хәлгә пүнһан дәрдим изһар етмә зинһар,

еј һәким!

Вар бир дәрдим ки, сох дәрмандан артыгдыр мәне,
Гој мәни дәрдимле, дәрман еjlәмә, вар,

еј һәким!

Мәр басыб өл иәбзімә тәшхис гылсан дәрдими,
Ал әманәт, гылма һәр бидәрдә изһар,

еј һәким!

Нәл мәним тәдбири-биһудәмдә сөн бар со'ј гыл,
Ким, олум бу дәрдә артыг кирифтар,

еј һәким!

Чөкмәјинчә чареји-дәрдимдә зәһмәт билмәдин,
Ким, олур дәрманы-дәрди ешг дүшвар,

еј һәким!

Рәнч чөкмә, сиһһет үмидин Фүзулидән котүр,
Ким, гәбули-сиһһет етмәз бојла бимар,

еј һәким!

– Оғлум, Азәрбајчанын слами, мәдәнијәти, әләбијаты гәдим тарихе маликдир. Бу һамыја бәллидир. Азәрбајчан тәбабәтииниң лә оз кечмиши, инкишаф мәрһәләләре вә әсаслары вардыр. Бу тарихи өјрәнмәк вә кәләчәк пәслә чатырмаг һәр зијалының вә тибб иш-чисинин мүгәддәс борчудур. Мәсәлән, Азәрбајчан әләбијатындан даңышшанда ани олараг Низами, Фүзули, Нәсими, Сабир, Сөмәл Вурғун јала дүшүр. Азәрбајчан мусигисини Үзејир бәјсиз тәсөввүр

етмек мүмкүн дејил. Һамымызын еңтијачы олан тәбабәт саһесинде инди дәрманларын адларыны чох билирик, нәйинки кечмиш тәбиблөрин. Кимдир мүгәссир? Әлбәтте, һәкимләр вә өлөлхүсүс алым – тәбибләр. Она көрө ки, сағ вә наал-һазырда иш башында оланларын нәйинки адларыны, һәтта гоһум-гардашларыны, достларыны да өзбәрдән билирләр. Өлдү, һәр шеј гурттарды. Сәни инандырырам, бәлекә дә жәнч һәкимләрдән чоху академик М. Миргасымову танымыр, онун һәјат вә јарадычылығындан хәбәри јохдур. Кимдир тәгсиркар? Өзүмүз. Әкәр биз Миргасымов, Топчубашов кими нәһәнкләри ундурургса, башга миllәтләrin бизе нә һәрмәти олар. Бунлары дәмәкә мәгсәдәм одур ки, биз мұасир тәбабәти ејрәнмәкә бәрабәр, ел тәбабәтини дә јаддан чыхармамалығыг, бу саһәдә елми арашдырмалар апармалы, онлары халга, кениш күтлеје чатдырмалығыг.

– Бабачан, һәлә гәдимлән Азәрбајчанда елмин илк алдымлары әмәлә җәлмиш вә инкишаф етмишди. Јүз илләр әрзинде Азәрбајчан алымләри тәрәфиндән бир чох кәшфләр едилмиш, ријазијат вә астрономија, фәлсәфә вә мәнтиг, тәбабәт, тарих вә башга елмләр үзрә әсәрләр јарадылышыр. Шәрг өлкәләринин дикәр миllәтләри вә халглары арасында олдуғу кими, Азәрбајчан халғы арасында да һәлә гәдим замандан дәврүүн қөркемли һәкими Логман-Бүкәт мәшһүр или вә бу ад алтында Һиппократ нәзәрәт тутулурда (проф. М. Ә. Ибраһимов, "Совет Азәрбајчаны сөһијәси", Москва, 1967). Логман-Бүкәттеги мұхтәлиф хәстәликләри нечә мұаличә етмек вә онларын гарышысыны нечә алмаг барәдә тибби мәсләнәтләри не-силән-иәслә кечмишди. Шәргин башга өлкәләринде олдуғу кими, Азәрбајчаны да бөјүк шәһәрләрindә мәдрәсә алланан руһани мәктәбләри вар или. Бурада лини нәзәрийеләр, тәбабәт ејрәнилүр ве бунула да руһани вәзиғеси үчүн шәхсләр, һәмчинин дә тәбабәт үчүн тәбибләр һазырланырды. Һәлә XII әср Азәрбајчанын бөյүк философу, кимјакәри, астроному вә һәкими Әмәр Осман оғлу Шамахы јаҳынлығындағы Мәлһәм адлы јердә тибб мәдрәсөси јаратышы. Бурада илк дәфә стасионар мұаличә тәшкіл етмишди. Һәтта XIII әсрин ахырларында Азәрбајчан алими Нәчмәдин Әмәд Нахчывани тәрәфидаң Ибн Синаның әсәрләrinе изаһлар жылышышыр (М. Ә. Ибраһимов).

Орта әсрләрдә ҹәмијәттеги инкишафы илә әлагәлар, тибб елмәдә тәрәгги етмәjә башлајыр. Һәмин дәврәдә тәбабәт биолокија елмә илә бирликдә ејрәнилүрди. XVI әсрин қөркемли философу, мәнтиг шұнас, тәбиэтшүнас вә һәкими Гарабаги Йусиф Мәһәммәдчи оғлу, илк тәһисилици Гарабагда алмыш, сопралар исә Сәмәргенди јашамышы. Өз билик вә бачарығына көрә Жаҳын вә Орта Шәрдә Бөјүк ахуна тәхәллүсү илә танынмыш Гарабаги Сәмәргенди дәрс деминш, фарс вә әрәб диаләринде фәлсәфәјө, мәнтиго.' тәб-

бәтә аид китаблар јазмышдыр. Фәрил Әләкбәровун ("Елм", № 22.07.1989-чү ил) мә'луматына көрө, Гарабағинин әсәрләри ин Дашкөндә Әлјазмалары фондунда сахланылыр вә онун әсәрләре дән XX әсрин өввәләринә гәдәр Орта Асија мәдрәсәләриндә дәлек кими истифадә олунмушшур. Бөյүк ахунд анатомија, физиология, психолокија вә тәбабетин башга саһәләриндән бәhc ед "Нәфт беништ" әсәринин мүәллифи олмагла, "Хәстәликләрдән трунма" адлы тибби өсәрә шәрһ вә һашијә јазмышдыр. Ҙеркәм Азәрбајҹан алими, Аристотелин идрак вә мөнтиг нәзәријәсини Ибн Сина мәктәбинин давамчысы Бөйүк ахунд – Гарабағи 1591-илдә Сәмәргәндә вәфат етмишләр.

XIV әсрин өввәләриндә Тәбризлә "Дар үш-Шәфа" ("Шәфа еви шәһәрчији јарадылды. (И. К. Эфөндиев. "Азәрбајҹанын XIX әср гәдәр гәдим тәбабәт тарихи", 1964). Гејд етмәк лазымдыр ки, Шәрдә илк Дар үш-Шәфәны Ибн Сина тәшкил етмишләр. Мараглыдыр ки, XII әсрин бөйүк мүтәффеккири вә алими Әбу Әли Ибн Сина јарадычылығынын ән мәһсүлләр дөврүнү Азәрбајҹанда кечирмиш, ондаунда шәһрәти газандыран "Ганун" вә башга әсәрләрини бурада јазмышдыр. Тәбризлә мүаличә вә елми идарәләр јөрләшири. Бурада Азәрбајҹан алимләри вә мүәллимләри илә јанаши Чиндән, Йинлистандан, Суријадан, Мисирлән дә'вәт олунмуш мүтәхәссисләр чалышырды. Мәнбәләрин мә'луматына көрө, Азәрбајҹанын тәкчәчәнуб вилајәтләриндә 67 "Шәфа еви" вар или. 1483-чү илдө Аффојун-лу һәкмдары Султан Ѝагубун Тәбризлә тикләрдии "Нәшит беништ" ("Сөккиз чөннөт") сарај комплекси "Дар үш-Шәфа"да минә гәдәр хәстәни мүаличә етмәк үчүн шәраит варды. "Шәфа еви"нә – өзүнә мәхсус университет олан мәктәбә, мүхтәлиф Шәрг өлкәләриндән минләрлә тәләбә тәбиәтшүнаслығы, тәбабәти, дини нәзәријәни ёрәнмәк үчүн ахышыб кәлирдиләр. "Шәфа еви"нә һәр һәкимә он нәфәр тәләбә тәһким едираиләр. Бу дејиләнләрдән мә'лум олур ки, Азәрбајҹанда мән дејәрдим, елми тәбабәтин гәдим – једди әсрә гәдәр тарихи вардыр.

- Әмиофай, белә һәкимләрдән бири Мирзә Мәммәдгулу Гајыбов вә онун оғлу Мирзә Чавад или. Рәһмәтлик атамыз сөјләјәрли ки, һәтта Шәкидән дә чох адам бу ел тәбибләринин јаңына мүаличәјәк кедәрмишләр.

- Бабачан, ГАЛЬБОВ Мирзә Мәммәдгулу Моллаһәсән оғай Гарабағи (шәк.1) 1818-чи илдә Шушада анадан олуб вә 1879-чу илдә орада вәфат едиб. Халг һәкимидир. Тибби төһисилини Исфahanда алмыштыр. Хуршидбану Натәванын шәхси һәкими олунмушшур. Онун тәгребән 150 адда гәдим тибб әдәбијатындан ибарәт зәнжин китабханасы олумушшур. Мирзә Мәммәдгулу мәһир һәким

1. Гајыбов Мирзә Мәммәдгулу Моллаһәсән оғлу
Гарабаги.

олмагла јанаши, һөм дө көзөл хөттат или. Онун бәյүк усталыгы үзүнү көчүрдүй Ибн Синанын "Тибб гануилары", Мирзә Мәһәммә Һүсејн Әфшарын чөррахијүйә нәср етди "Рисалеji чөррахи" в Сәид Мәһәммәд Һүсејнин өңзочылыгдан бәһс едән "Мәһзәи өләдәвијүйә" есөрләри республика Элјазмалары Фондуnda сахланылып Әфсуслар олсун ки, Бәйүк ахунда - Юсиф Гарабаги, Мирзә Мәммәдгулу Молла Һәсән оғлу Гарабагинин мирас гојуб кетаикләри гимәтли елми хәзинә һөлө дө лазымынча арашлырылыб өјренилмәшиш, гәдим ел тәбабәтиини сирләри халгымыза олдуғу кими чадырылмамышлыр.

- Дүз дејирсөн, оғлум, бизим ел тәбабәтиини нә гәләр мұалимусуллары іяддан чыхыб, көлөмек нәслә чатмајыб. Әлдә олан сәнә-

ләри нә охуја, нә дә истифадә едә билирик. Она көрә ки, зијалы
рымыз нә өрөб өлифбасыны билир, нә дә өрөб-фарс диллөрини. Г

— Бабачан, мән бир дәфә Гајыбов Мирзә Мәммәдгулу Гарабағинин нәтичәсі Гајыбов Мирзә Чавадын нәвәси ушаг һәкими Гајыбова Әдибә Һүсейн гызының јаңында олдум вә бабасы һагда сөјләмәји хәниш етдим. Әдибә ханым Бакы шәһәри үч нәмрәли клиникалы ушаг хөстәханасында һәким ишләјир. Әри Фәрзәлијев Әли Махмұтулғы республиканын "Әмеклар һәким" идир, исте'фада олан полковникләр. Һал-һазырда республика сәhijjә тарихи музейинин директоры ишләјир. Ушаглары да һәкимдир, тибб елмәләри намизәдидирләр. Әдибә ханымын бир бачысы Гајыбова Рәшилә ханымын әри мәрғұған физиолог профессор Мустафаев олуб. Онун оғлу профессор, ушаг чөрраһы Ариф Мустафаев Н. Нәrimanov адына Тибб Институтунда ушаг чөрраһијәси кафедрасынын мүдидир, онун бир бачысы Нелуфәр гадын һәкими, дикәр бачысы Никар бурун-богазгүләг һәкимдир. Гајыбов Мирзә Мәммәдгулу Гарабағинин икинчи нәтичәсі Гајыбова Алијә дә ушаг һәкимдир, оғлу Елчин психиатры. Гарабағинин үчүнчү нәтичәсі Гајыбова Елмира биологудағы гызлары Халидә вә Нәнидә дә һәкимдирләр. Гарабағинин дөрдүнчү нәтичәсі Гајыбова Һәјат шәфғәт бачысыдыр, ушаглары Таһир вә Рә'на да һәкимдирләр. Бунлары демәкдә мәгсәдим одур ки, атап лар демишкән "от көкү үстә битәр". Улу бабаларынын гојдуглары жолла җедирләр.

— Дүздүр, мәним балам. Һалал олсун белә нәслә ки, улу бабаларының ачдыглары жолла җедиб, ону давам етдирир, өз халғына хидмәт җестәрирләр.

— Бабачан, Әдибә ханым сөjlәli ки, мәним бабам **ГАЈЫБОВ Мирзә Чавад** (шәк. 2.) 1860-чы илдә Азәрбајчанын Шуша шәһәринде дөгулмушлур. Бабамын атасы Мирзә Мәммәдгулу Молла Һәсән оғлу Гарабаги һәким олмуш вә өз һәјат јолдашы илә орта күзәран кечирмишdir. Бабамын атасының анасы Мирзә Мәммәдгулунун фәрасәтини көрөрек, айләнин ахырынчы еңтијатларыны топлајыб көнч вахты ону Исфаһан шәһәринде охумаға җендәрмишdir. Жәнч Мирзә Мәммәдгулу охумаға җедәркән атасы вәфат етмишdir. Исфаһанда Мирзә Мәммәд-гулуја мәдрәсәдә јер олмадығындан гәбул етмәк истөмирләр. Буну көрән Мирзә Мәммәдгулу сү илә там долу пијаләјө бир күл јарпағы атыр, бунуң нә демәк ол-ағуны сорушан мүәллимләре көнч Мирзә Мәммәдгулу белә чаваб берир: "көрүрсүнүзмү, бир күл јарпағы, долу пијаләни дашыртмады, мәкәр бир адам, белә бәjүк бир Мәдрәсә үчүн артыг ола биләр-ми?" Ушагын бу фәрасәтини көрән рәhbәрлик ону мәдрәсәjә гәбул едиr. Мирзә Мәммәдгулу тәһисилини мұвəфəгијjәтлә баша вуур, тибб

2. Мирзə Əvəz Gəjibov

емине саһиб олур. Ону јұксек савадына көрө шаһ сарајында һәк вәзиғесіндө сахлајылар. Лакин вәтәнө, доғма ѡурда, айләј ол мәһәббәти оны дәбдәбәли сарай һәјатыны гојуб, доғма Гараба чәкиб кәтирир. Шушада онун јашадығы ев инди дә дуур. Бу е улу бабамыз Мирзә Мәммәдгулу јерли Дашалты адланан јер дашларындан тикдирмишdir. Шушада бабамыз тәбабәгин сирләрни атасы Мирзә Мәммәдгулу Гарабагинин вә өзүнүн Исфаһана жетирдикләри китаблар васитәсилә даһа да дәринләшдирир. Мирзә Чавад Гајыбов 1931-чи илдө вәфат етмиш вә Шуша шәһеринде ағын едилмишdir. Мирзә Чавад әсл халг һәкими олмушдур. Би халг һәкими кими јашлы адамлар инди дә оны хатырлајылар. Мирзә Чавадын әлјазмалары вә китаблары узун мұддәт онун оғлу Әли бә ханымын атасы Гајыбов Ыүсејн мұәллимин шәхси китабханасында сахланылырыды. 1986-чы илдө, Ыүсејн мұәллимин вәфатынан соң, бүтүн әлјазмалары вә китаблары Азәрбајҹан Елмә Академијасынын Әлјазмалары фондuna тәһвил верилмишdir.

— Бабачан, сиз өзүнүз көрүрсүнүз ки, Гајыбовлар нәсли јенә да давам едир, бу сұлаләдән олан истәр сырави һәкимләр, истәрсә да алимләр халғын сағламлығы кешијиндө дуур вә улу бабаларынын жолуну давам етдириләр. Мәкәр олмазмы Шушадакы мұалича очагларындан бири, Азәрбајҹанда халг тәбибләри олан Мирзә Мәммәдгулу вә Мирзә Чавад Гајыбовларын шәрәфинә адландырылсын? Шушада ел тәбибләринин јашадығлары күчөјә Гајыбовунадыны вермөк олмазмы? Азәрбајҹанда нечә-нечә тибб очагларынан тәба-бәтгәлә өмрүндө әлагәси олмајан шәхсијәтләrin адлары верилиб. Мәкәр бу саһәдә бир гајда-ганун јаратмаг вахты јетишмәјибми? Јенә лагејдлик, јенә дә милли кесчишиимизә биканәли...

— Оғлум, биз гәһрәман вә унудулмуш тәбибләrimizin вәтәнпәрвәрлијиндән, онларын сөнөтә бағылышындан, Азәрбајҹанда тибб елминин инкишафындақы хидмәтләриндән даңышыг. Анчаг бир шеji дә нәзәрә алмаг лазымдыр ки, халгымыз та гәдимдән ел тәбабәти илә дә мәшғул олуб. Белә дәлилләрә "Китаби Дәдә Горгуд" да да раст көлирик. "Ана сұдау-дағ чичәji"нин һәр дәра үчүн мәлхәм олмасы бу китабда жазылмаýбымы?

— Бабачан, сән лап јеринде бу барәдә сөһбәт ачдын.

Һәлә гәдим заманларда Азәрбајҹанда хәстәликләrin мұаличеси үчүн отлар вә тохумлардан, көклюр вә мејвөләрдән кениш ис-тифадә едилди: дағ нанәси, чобанјастығы чичәjинин јарпағы, нејва тохуму, гарғыдалы сачағы, күлхәтми көкү, моруг, зиринч, нар габығы, сумаг, һил, зәфөран, сирке, күлаб вә с. Хүсуси шәхсләр дәрман биткиләринин јығылмасы, гурудулмасы, сахланылмасы вә тимарәттн илә мәшғул олурдулар. Минерал маддәләрдән, мұхтәлиф яғлардан: мәнәмәрчәк, зејтун јағындан, кечи пијиндей, мис купору-

сундан, күкүрдөн, нефт мәһсулларындан, мумдан, балдан кениш истифадә олунурду. Әтрафларын ұыхыгларының вә сыныгларының мұаличәсі үчүн тәрпәнмәз сарыглардан истифадә олунурдау. Ган алмаг, күпә гојмаг (шәк. 3), дағламаг вә массаж кениш жаылмышды.

3. Күпә гојмаг [банкаладамаг]

– Әмиғлу, һәлә та гәдимдән алимләр, ел тәбибләри онларда мұхтәлиф мәліхемләр, дәрманлар һазырламыш вә бир чох дәрдләр мұаличә етмиштәр. Белә алим-тәбибләрдән тәбабәтин атасы Әдли ибн Синаны, Хөсрә јашамыш Азәрбајҹан һәкими Әбу Мәсүру кестәрмәк олар. Әбу Мәнсурун дәрман биткиләринә аид кит-

4. Ара һәкимләrin мүаличәси [“Молла Нәсрәddин” журналындан].

5. Ара һәкиминин, молланын мүаличәси [“Молла Нәсрәddин” журналындан].

бы 1893-чү илдө өрөб дилинө төрчүмә едилишидир. Агил Дадашовун мә'луматына көрө, Азәрбајҹанда 800 нөв дәрман биткиси јетишир ки, онлардан јалныз 150-дөн истифадә едилир ("Бакы" гәзети, 6 декабр, 1988-чи ил).

Дәрман биткиләри өн чох Нахчыванда, Шуша өтрафында, Ағдамын Авдал-күлаблы дағларында, Шәкидө, Гахда, Исмајыллы-Шамахы зоналарында јетишир. Белә зәнкүн дәрман биткиләри олан диярда "јашыл аптекләр" ө раст көлмәк олмур. Әкәр белә аптек тәшкىл олунубса да, ичәрисинде сүн'и алымыш дәрманлар сатылыр. А. Дадашовун мә'луматына көрө, Азәриттифаг топланан дәрман биткиләрини харичә ихрач едир. Бу да јахшылыр. Харичдән рес-публикамыза валјута көлмәси тәгдирәлајиг бир ишләр. Анчаг аталар дејибләр ки, әvvәл сени ичи, соңра чөлү. Олмазмы ки, јухарыда алларышы чәкалијимиз рајонларда хүсуси дәрман биткиләри плантасијалары јарадылсын, јығылан мәһсул һәм харичә сатылсын, һәм дә өз халгымызын тәбии дәрмана олай тәләбатыны тө'мин етсин. Бу бахымдан Шәкидә фәалийјәт көстәрән Азәрбајҹан Елмләр Академијасы Ботаника Институтуну филиалынын иш тәчрүбәсими алгышламаг лазымдыр. Бу елми базада республикамызда, һәтта өлкәмиздә јекане сајылан кенофонда бағы јарадылыб. Бурала мұхтәлиф мејвөләрин ики минә јаҳын нөвү вар. Бунунда бәрабәр дәрман биткиләри јетиширилир, һәтта бир чох надир тапылан дәрманлар һазырланыр. Мәнә елә кәлир ки, Шәкиниң зона елми базасынын иш тәчрүбәси башга рајонлара да төтбиг едилемәлидир.

- Бабачан, инди хәниш едирәм ки, көрдүүпүз вә ешитдијиниз ел тәбибләри һагда данышасыныз. Белә мә'лumatлар биз чаванлар үчүн һәм фајдалы, һәм дә мараглыдыр.

- Мәним балам, Азәрбајҹаның демәк олар ки, бүтүн күшәләрингә дә аз вә ја чох танынмыш ел һәкимләри олуб. Анчаг халгы алдан шарлатанлар да аз олмајыб: диш чәкән, ган алан дәлләкләр, бурун-богаздан чөп чыхаранлар, бояз басанлар, дуа јазанлар вә с. (шәк.4-5). Чөп чыхаранлар, дуа јазанлар инди дә раст көлмәк олур. Ешитдијим вә таныдыгым осл ел һәкимләриндән бир нечәсийин адыйы чәкмәк истөјирәм: Бакыдан мәшһүр сыйынгчы Һачы Мәммәл Рәһим, Ағдамдан ел тәбибләри Кәблә Бәшир, Мирзә Салеһ, Әвәз киши, Шәкидән Һәким Баба, Гахдан Җәлал киши вә с. Бир нечә көлмә сизө Һәким Баба һаггышда данышмаг истөрдим она Лимон Баба да дејәрдиләр (шәк.6). Бу мұдрик гома тәбиэтине вурғуну иди. Лимон биткисини даňа чох севәрди. Онун Шәкидә бе јүк бир лимон бағы варды. Мұнарибә илләри вә мұнарибәдән би нече ил соңра ибтидаи сипиғ дәрслекләринде Лимон Баба һагда ушаглара мә'лumat верилирди. Һәмин дәрслекләрдән мә'лум олу

6. Танынмыш ел һәкими –
“Лимон баба”

Кремлө М. И. Калинине дө пај көндөрмишди. Һәkim Баба бир чох чәрраһи хәстәликләри, иришли јаралары, гара чијөр хәстәликләрини мүалличә едәрмиш. Өзүнүн дәрман биткиләриндөн һазырладығы мәлһәмләри ишләдәрмиш. Хырда чәрраһи өмәлнүйатлар да апарармыш. Рәһмәтә жетди, һәр шеј јаддан чыхды. Лимон бағы мәһв олду, саһеси хүсуси адамлара пәјланды, евләр тикилди. Индикى мәңч нәсилдән сорушсан ки, Һәkim Баба-Лимон Баба кимдир? Һеч ким танымыр, елә биң ки, белә бир мұдрик инсан Шәкидә јашамајыб. Кимдир тәгсиркәр? Мән дејөрдим, бизим зијалылара вә халгымыза олан лагејдлијимиз.

— Бабачан, бајаг сөн Гахдан Чәлал кишинин адыны чәқдин, нча-
зәниزلә башышма кәлән бир әһвалаты данышым: Мұнарибә јеничө
гурттармышды. Әлимә бир јара чыхмышды.

Шәһәrimizin бүтүн һәкимләри дәрдимә дәрман едә билмирди-
ләр. Ағрыларым күнү-күндөн артыр, јухунун нә олдағуunu билмир-

дим. Һәмин илләрдә пенсиллиң төзө чыхмышды. Инсаны нә гәдәр пенсиллиң вурулар? Нәһајәт, Бакыдан мәшиур бир профессор кәлди, өлимдәки јараја баҳды вә башыны јелләди. Деди ки, голуна вида-лашмалысан, је'ни кәсилемәлнди. Мән разылыг вермәдим. Бир јахын достум варды, мәнә мәсләһәт еләди ки, Гаха-Чәләл кишинин јаныны җедим. Әкәр о да десә ки, гол кәсилемәлиди, демәк баһга чүр ола билмәз. Елә дә етдим. Рөһмәтлик јарама баҳды, гајнадылмыш миllә јараны јохлады вә мұаличә етмәjә сөз верди. Јараны өзү тәмиләди, үстүнә гара рәнжли гаты дәрман тәкүб бағлады. Елә бил ки, ағры дәрһал азалды. Һәмин дәрмандан вә ичмәк үчүн һәб дә верди, бир нечә жүндән соңра бир дә көлмәјими хәниш етди. Бир сөзлә, Чәләл киши өлими сағалтды, инди һәмин вахтдан 40 ил кечиб, өзүмү јаҳшы һисс едирам. Суал олуна биләр: Чәләл киши ким иди? Чәләл киши ел һәкими, һәгиги ел тәбиби или. Јараја баҳанда, мұажинә едәндә бүтүн тибб гајда-ғанунуна риајәт едири. Бир чох тибб аләтләриндән истифадә едири. Јај-јаз аյларында дағлардан, мешәләрдән мұхтәлиф биткиләр јығар вә соңра онлардан өзү дәрманлар һазырлајарды. Биткиләри јыған көмәкчиләри дә варды. Азәрбајчанын бир чох рајонларындан, Дағыстандан, Құрчустандан, һәтта баһга республикалардан да онун јанына мұаличәjә кәләр вә шәфа тапаралар, мән өзүм бунун шаһидийәм. Һәтта бир дәфә Крымдан бу мұдрик гочанын јанына мұаличәjә кәлән хәстә көрмүшем. Сәнин дедијин кими, рәһмәтә кетди, о да јаддан чыхды вә бүтүн мұаличә үсуllары да онуна кетди. Елә бил ки, белә адам неч һәјатда олмајыбмыш.

- Мәним өзиз балам, бизим доғма Азәрбајчанда халг тәбабәтиниң чох гәдим көкләри вардыр. Анчаг ону горујуб сахлаја билмәмисик. Әксинә, Чин, Һиндистан кими гәдим өлкәләрдә, халг тәбабәти һәмишә чох гијметләнирилиб, горунуб сахланылыб, нәсилдән-нәслә кечиб. Анчаг биз чох вахт халг тәбибләрини шарлатан адландырымсышыг, онлары инчитмишик, бә'зән тәһигир дә етмишик. Халг чох вахт онларын јанына қизлинчә кедиб. Мәсәлән: сизин дедијиниз Чәләл дајы һагда мән дә ешитмишәм. Билирсән јерли орғанлар бу мұдрик гочаны нә гәдәр инчидибләр?...Бәлкә дә сизин әлиниңә чыхан јара - мән демирәм мұтләг - јенә дә дејирәм, бәлкә рак имиш. Нәјә өсасән Бакыдан қәлән мәшиур профессор голуну зун кәсилемәйини тәклиф етсін? Демәк буна бир өсас олуб. Белә бијараны сағалдан һәкими уиутмаг олармы? Бәлкә дә бу мұдрик гоч вә сизин адларыны чәкаijимиз ел һәкимләри елә дәрләрә дәрмас етмишләр ки, биз һәлә дә белә хәстәликләrin мұаличәси гарышында ачизик. Бир сөзлә, халгын әмәјинә, онун зәкасына дүзмү гијмет вермәлијик ки, белә инсанларын әлдә етдикләри биликлә кәләчек нәслә чатдырылсын. Догрудан да, инсанын әмәјинә, зәка-

сына, онун кечмишине дүзкүн гијмөт верилмәли вә халга чатады.

Мәкәр бу бир һәигигәт дејилдир ки, кечмишә ел-обамызда "ма" ады алтында биличи ағбирчәклөримиз олуб ки, дөгушу гәбәдидләр. Һал-һазырда ушаг өлүмү, сепсис, дөгуш зәдәләнмәлә саһәсиндә республикамыз олкодо әввәлинчи јерләрдән бирини түр. Бүтүн бунларын сәбәби пәдир? Һәкимләриң сајы илдән ишарта да онларын билик сәвијىәси, тәчрүбәләри ашағыдыр. Тиң институтуны гуртараң һәр бир гыз јалызы гадыш һәкими-кинеколог олмаг арзусу илә јашајыр. Бу саһәдә ишләјенләри өксәрийәти дә анчаг һамиләлийн сүп'и позулмасына - аборт мәшигүл олмағы гарышыларына мәгсәдә гојурлар. Инициансы "ханым" истәр ки, ајларла гадышын мұаличесилә мәшигүл олсу һаны кечмишин танынмыш һәкимләри, ағбирчәк мамалары. Мәйбеләрингән јалызы бир нәфәр барәдә сизә даңышмаг истәјираң јадымдашыр Шәкилә тә'чили јардым стансијасында "Петинин гызы"- ЗҮЛЕЙХА (шәк.7) адлы бир гоча мама ишләјири. Тә'чили јардым сифариш верәндә лејәрдиләр ки, мұтләг Зүлејха халәттесін. Бу нураин гочада нечә сәлигө, ишинө, хәстәләрә гарыш нечә мәһәббәт варды... О вахт Шәкидә бүтүн сәһијә идарәләринге бир дәнә "полгаротонка" машинын варды. Јашы 80-дән отмүш биңуранын гоча гынын човғунуда, јаңын истисинде, пајызын јағышында бүтүн Шәки кәңдеринге дөгуша көмөјә келдәрди. Нечә нечә гадышын дөгушуну сөнәтини вурғуну олап бу гадыш машинын кузовунда тутуб. Дејиләнләро көрө, истәр ингилабдан габаг вә истәрсә дә совет дөврүндә дөгүм еви ачылана гәдәр Шәкинин өксәр гадышларына дөгуша комәк едән мамалар ичәрисинде "Петинин гызы" Зүлејха хала вә мама Зәһра бөјүн шөһрәт газанымышлар. Әффуслар олсун ки, халгымызын белә мүдрик ағбирчәкләри Мама Зәһралар, Зүлејха халалар өләндән соңра тез үнүдулур, онлара өсрәрдән јаликар галмыш төч-рүбәләри дә бир дәфәлик јаддан чыхыр.

Нәр бир халгын тарихини, кечминиң адәт вә ән-әнеләрини өјрәнмәк үчүн пәсилләримизә мирас галмыш китаб вә өлјазмаларының арашырмаг, мүөйжөн иотичәј олмак лазымыры. Азәрбајҹаның истәр елм, әдәбијат вә тибб саһосинде олап мә’луматлары 1930-чу илә гәдәр өрәб әлифбасы ило јазылмышыдыр. Нәлә мон десмирәм чоху өрәб вә фарс дилләриндә јазылыб. Бу әлифбаның ләғвә сәилмәсилә халгымызын бир нечә јүзилликарда јаратлығы хәзинә илә әлагәмиз көсилди. Соңра латын әлифбасы әмәлә көлди, бу да гыса мүлдәтәдә кирил әлифбасы илә овоз сәилди. Б. Ваһабзадәинин дили-дә десәк, бир халгын әлифбасы нечә дәфә дәјишәр? Әкәр бизим алымләримиз, академикләримиз, университет во елмитәлгигат институтларымызын омокданнлары өрәб әлифбасының биләмәләрса

халгын тарихини нечә јазмаг олар? Мәкәр орта мектебләрдә өрөб
әлифбасыны ејрәтмәк вахты јетишмәјибми? Нијә бу әлифбалан биз
белә горхуруг? Мәкәр улу бабаларымыз Хагани, Низами, Нәсими,
Фүзули, Туси, Ибн Сина вә башгалары бу әлифба илә дүнија инчилә-
ри хәзинәсини зәнкүнләшдиrmәјибләрми? Бәлкә дә бунлар садә-

7. "Пестинин гызы" – Зүлејха җала

лөвһелүүмүздән, ja да горхаглығымыздан башымыза кәлиб. Мә
һәммәд Һади јахшы дејиб: "Мән бир шеји бағышлаја билмәјөшәјем"

ушаглыгдан горху һисси илә бөјүмәјими". Ағилләр дејибләр 1
инсан горха-горха һәгигәти данар, мүт'и, мајмаг олар. Җөркәмли
зычымыз Әбдүрәһим бәј Һагвердиевин дедији кими : "... горх
горха јабыја чевриләрләр!" Һамымыз дејинирик, кимдәнсә күсүр
Кимлир тәгсиркар? Үнудулмаз шайримиз М. Ә. Сабир јахшы дејиб

Биз гоча гафгазлы иккид әрләрик,
...Иш көрәси јердә сөз әзбәрләрик.

АЗӘРБАЙЧАНЫН ИЛК
ДИПЛОМЛУ ҢӘКИМЛӘРИ.

"Бир һәкимин мәһарәти, јүзләрлө дөјүшчүнүң һүнәриндән үстүндүр."

Бом

"Дәхи бир башга хәбәр?"

М. Ф. Саби

Мадам ки, сөһбәт һәкимлик мәһарәтиндән дүшдү, унудулма чөрраһ Мустафабөј Топчубашовун сөзләрини даһа салмаг яхшыларды: "Сөнәтләрдән һансынын даһа үстүн, вачиб олдуғуну фикирләшәндө мұәллимлик вә һәкимлик сөнәтләринин һәгигәтән бириңчи олдуғу гәнаәтине көлирәм. Бу гәнаәт мәндә она кәрә өмәл көлмир ки, өзүм һәким вә мұәллимәм. Жох, өслиндә бу инкарәдилмә бир һәгигәтдири.

— Бабачан, көрүн халгымызын көркемли нұмајәндәләри М. Топчубашов һагда нә дејиблөр: "Әкөр тәбабети дә мусиги кими сөслөндириләр мүмкүн олсајды, бизим Мустафабөј тәбабет мусигисинин көркемли бәстәкарларындан бири оларды (Үзејирбөј Һачыбөев) "...тәбабеттеги философу ады Мустафабөј даһа чох јарашыр" – философа Ңејдәр Ҥүсејнов.

Мәнчө, сағлығында һеч бир һәкимө бојук адамлар тәрәфиндән белө гијмәт верилмәјиб. Даһи Ңизами демишкән:

О кесе дејәрәм даим бехтијар
Сөлдији тохумдан көре ела бар,
Ки, дүија дурдугча һеч позулмај.

Өфсүслар олсун ки, халгымызын фәхри сајылан алимләримизи бө'зиләримиз унудур, онун мүгәддәс адыны лазымынча өбөдиләшдирмирик. Бу да я лагејдәлијимиздән, я да сөһләнкарлығымыздан баш верир.

— Дүз дејирсән, бала. Биз чох ваҳт нәинки узаг кечмншимизи, һетта дүнөнимизи дә унудуруг, она лагејд мұнасибәт бөсләјирик. Даһи физиолог И. П. Павлов көстәрмишцир ки, јенини гијмәтләндириләр үчүн кечмиши араштырмаг вә ону гијмәтләндирмәк лазымыр. Өфсүслар олсун ки, бу һәгигәти биз чох ваҳт унудуруг. Сизәнчалы бир мисал чәкмәк истөјирөм: 1985-чи илдә даһи тәбиб Мус-

тафа Топчубашовун 90 иллији кечирилмәли иди. Аның нөдөнсө ке-
чирилмәди. Өлүмүндөн сонра да, елө бил ки, һөјатда белө адам ол-
мајыб. Ишләдији ики немрәли Бакы шәһәр клиник хәстеханасында
јалныз бир лөвхә ону хатырладыр. Һалбуки, онун сеңрли бармагла-
рындан не гөдөр адам шәфа тапыбы?

- Бабачан, ТОПЧУБАШОВ Мустафа Ағабәј оғлу совет чөр-
раһлығынын баниләриндөн бири, ичтимай вә дәвләт хадими. (Шек. 8, 9). Мустафа беј 1895-чи илдө анадан олмуш, 1919-чу илдө
Кијев Университетинин тибб факультесини битирмишаир. М. Топчу-
башов 1920-23-чу илләрдә Бакы Дәвләт Университетинин тибб фа-

8. Сосиалист Эмэжи Гөһроманы, академик Мустафа
Ағабәј оғлу Топчубашов

9. Академик **Абдулла Гарајев** вә академик **Мустафабәй Топчубашов**

құлтүсінин факультет өнерологияның кафедрасында асистент, 1930-чу илдөн Н. Нәриманов адына Азәрбајҹан Дәвләт Тибб Институту факультет өнерологияның кафедрасының мүдіри, ежى заманда 1945-48-чи илләрдә Азәрбајҹан ССР Експериментал Тибб Институтунун директору олмушшадур. Азәрбајҹан ССР Елмләр Академијасының, ССРИ Тибб Елмләри Академијасының академики, Болгарыстан Халг Республикасы Елмләр Академијасының Фәхри үзвү, Азәрбајҹан ССР Әмәкдар елм хадими, Социалист Әмәји Гәһрәманы, ССРИ Дәвләт мүкафаты лауреаты, Азәрбајҹан Елмләр Академијасының витсе президенти, Бејнәлхалг Җәрраһлар Ассоциациясының вә Умумиттифаг Җәрраһлар Җөмійјәтинин Фәхри сәдри, Азәрбајҹан ССР Сұлбы Мұлафиә Комитетинин сәдри, Азәрбајҹан ССР Җәрраһлар вә Урологлар Җөмійјәтинин Фәхри сәдри, Азәрбајҹан ССР Али Советинин (I-X ҹаярыш) депутаты вә онун сәдри олмуш, Азәрбајҹан Коммунист Партиясы Мәркәзи Комитеті үзүлүүнө намизәд сечилмишdir. Дәрә дәғә Ленин ордени, беш башга орден, тибб саһесиндең елми наулийјәтләrinә көрө Болгарыстан Халг Республикасының биринчи дәрәчәли Кирил вә Мефоди адына ордени, набелә медалларла тәлтиф олунмушшадур. Бунлары демәкдә мәгсәдим одур ки, көрүн бу көзөл инсаның хаlg, дәвләт вә партия ғарышында нә гәдәр хидмәтләри олуб. Азәрбајҹаның сырғави өнерологиянындан тутмуш, академикинә гәдәр онларын јетишмәсина бу даһы соңғы...

шәфа тапмағыны демирәм. Инсан организминдә слә бир нәгтә тапмаг олмаз ки, бу даһи сөнәткарын орада җәрраһ бычағы ишләмәмиш олсун. Азәрбајҹан җәрраһыныңда слә бир саһә вармы ки, онун өсас баниләриндән бири М. Топчубашов олмасын: гарачијөр вә өл јоллары җәрраһијәси, травматолокија, уролокија, нејроҗәрраһијә, анеңезиолокија вә с.

Нәтичәдә, јалныз Елми Тәдигигат Експериментал вә Клиник Җәррахијә институтуна М. А. Топчубашовун адыны вермәклем ки-фајәтләндик.

Сөнәткарын 90 иллик јубилејинин кечирилмәмәси сәбәбләри арашдырыларкән мә’лум олмушадур ки, онун ики нәмрәли клиник хәстәханасында олан иш отағының гапысы ајларла ачылымыр, алимин шәхси шејләрини вә портретини тоз басмыщдыр. Мүгәлдәс мүәллимимизин гарышыныңда борчумузу 22 бәндән ибарәт тәләбир планы јазмагла битмиш билдик. Сағлығында һәмин қабинетдә даһи сөнәткардан мәсләһәтләр алый, елмләр наимизәди, елмләр доктору, профессор оланлар, мәкәр бир нәфәр аյырыб, һәмин отагда отуздура билмәзләрми ки, бу мүгәлдәс отагда һәр күн һәјат руһу дујулсун? Бу отағы музејә чевирмәк олмазмы? Бунун үчүн бөјүк бир хәрч вә дөвләт органларының бу ишә гатышмағымы лазымдыр? Экәр бу кичик бир мәсәләни онун тәләбәләри һәлл етмиләрсә, бәс кимдән күсәк ки, нијә бу вахта гәдәр даһи сөнәткарын һејкәли гојулмајыб, Бакының бөјүк күчәләриндән бириңе онун ады вәрилмир, җәррахијә саһәсindә өн јаҳшы елми иш үчүн Азәрбајҹан Елмләр Академијасы тәрәфиндән мүкафат, Азәрбајҹан Тибб Институтунда тәгауда тә’сис едилмир, һәр ил онун хатирәсине һөсрөлүнмүш елми конфранслар кечирилмир. Нә тез унуга белә даһи сөнәткары. Мәкәр белә мұнасибәт онун тәләбәләрини нараһат етмири?

— Һаглы данышырсан, мәним балам. Рәһмәтлик Сабир дүз дејіб “Биздә бу сојуг ганлары нејләрдин, илаһи?”

— Бабачан, мән сизә шаһиди олдугум бир өһнәлаты данышмадистәрдим. Москвада Мәркәзи Травматолокија вә Ортопедија Институту вар. Бу институту тәшкىл едән вә онун мүдири ишләје мәшһүр алим Н. Приоров олуб. Тәсәввүр един ки, Лениниң күллә илә јарагајанда онун операсијасында Н. Прноров да нытирак едил. Өлүмүндән соңра Мәркәзи Травматолокија вә Ортопедија Институтуна Н. Прноровун ады верилиб. Мәним бир нечә ил бу института сыйх әлагәм олуб, илин бүтүн фәсилләриндә Н. Приоровун институтунун икінчи мәртәбәсіндә гојулан бүстү гарышыныңда тәкүлчичәк көрмүшәм. Бунун сиррини бир јаҳын достумдан сорудум. О, мәнә сејләди ки, бу күл-чичәжи һәр күн дәјншән академи-

Н. Приоровун иш отағыны төмизләјөн хәстә бахышысы (санитара) гадындыр. Адичә, садә инсан, хәстә бахышысы. Йетта күлләри дәјишәндә белә һеч ким буну көрмүр. Садә инсандаки сөдагәтә бах. Ешг олсун белә инсанлара. Шаир яхшы дејиб:

Өвлада јашамаг өјрәдендә сиз
Нә олар, өјрәдин јашатмагы да.

(А. Тазызаде)

- Балачан, чох мөзәл дедин. Јадыма даңи чәрраһ Мирәсәдулла Миргасымов дүшүү. Ахы о да чох бөйүк сөнөткар иди.

- Бабачап, **МИРГАСЫМОВ** Мирәсәдулла Мирәлескәр оғлу профессор, илк азәрбајчанлы алим-чәрраһ олуб (шәк.10). М. Миргасымов 1883-чү илдө Бакыда анадан олмуш, 1913-чү илдө Одесса университетинин тибб факультесини битирмишdir. О, 1916-чы илдө гәдәр Одессада һәким, 1916-29-чу илләрдә Бакыда һәрби лазареттә - индикى бир нөмрәли доғум евиндә чәрраһ вә һәмчинин Бакы Дәвләт Университетинин тибб факультесинде доссент ишләмишdir. 1929-58-чи илләрдә Азәрбајҹан Дәвләт Тибб Институту госпитал чәрраһијә кафедрасына башчылыг етмишdir. Үнүдүлмаз чәрраһ, гајғыкеш мүөллүм, тибб өлмөри доктору (1927), профессор (1929), Азәрбајҹан ССР өмөкдар өлмөхадими (1934), академик (1945) М. Миргасымов республикамызда милли кадрларын назырланмасында мүстәсна рол ојнамышдыр. О, Азәрбајҹанда илк докторлуг диссертиациясы мұдафиө етмиш һәкимләрдөн вә мұасир тибб елминин өсасыны гојанлардан биридир. 1945-47-чи илләрдә Азәрбајҹан дилинде язылмыш илк дәрслијин мүөллифиidir. Чәрраһларын Бејнөлхалг Ассосиасијасынын һөгиги үзвү, Азәрбајҹан ССР МИК үзвү, ССРИ Али Советинин депутаты олмушdur. Ленин ордени, ики Гырмызы Әмәк Бајрағы ордени, Гырмызы Улдуз ордени вә медалларла төлтиф етлимишdir. Жалныз республика клиник хәстеханасы Миргасымовун адынаңдыр. Экөр јадыныздадыrsa, 11-чи Гызыл Орду һejкәли гојулан даирәдә бир нечә ил бөйүк бир гранит дашын үстүнде язылмышдыр ки, бу јердө Миргасымовун абыләси гојулачагдыр. Соңрадан бу гранит дашын һарада гејб олдуғуну көрән олмады. Жахшы, көрәсән, даңи сөнөткарның һејкәлини гојмаға Бакыда башга јер тапылмырмы? Республика хәстеханасынын өсас бинасы гарышында бу һејкәлә јер тапылмазмы? Әлбәттә, тапылар. Бу вахта гәдәр илк алим-чәрраһа, академијанын илк президентине, Азәрбајҹан дилинде илк дәрслијин мүөллифине һансы сәбәбләре көре һејкәл гојмаг мүмкүн олмајыб? Бөлкө бунун үчүн дә бир фонд ачмаг лазымыдыр? Экөр беләдирсө, нијә кечикирик? Јенә лагејдлик, јенә кечимиш һөрмәтсизлик, јенә дә көләчәji дүшүнмөмек.

10. Мираседулла Мирзесмөр орлу Миргасымов

- Оғлум, сөн һаглысан. Еле билирсөн төк Миргасымов, Топчубашов унудаулуб? Өсля јох! XIX өсрөө јетишиши бир чох алим-хакимлер һагда жөнч неслин һеч бир төсөвүүрү јохдур. Беләләриңдә АХУНДОВ Бәһрам Мирзә Җафәр оғлуну көстөрмөк олар. Б. Ахундов 1872-чү илдө анадан олмуш, 1893-чү илдө Франсанын Лилл академијасынын гарышыг салмалар (физика, химия, биология) факультеттесинин аспирантурасына гебул едилишишадир. 1896-чү илдө аспирантураны баша вуран Б. Ахундов һөмин академијанын тиб факультетинде тәһсилини давам етилир ве тибб доктору дипломун сабиб олур. 1904-чү илдө Харков университетинин тибб факультетинде јохлама имташанышындан мүөффегијетлө чыхан Б. Ахундов лекар рүтбәсін верилир. Б. Ахундов ингилабдан габаг Бакы тиб мүессисвәриндә һөким ишләмиш, Азәрбајҹанда Совет һакимијет

гурулдугдан соңра республика Совнаркомлуғунда һәким, 1920-21-чи илләрдә исә Госстрахын (Дөвләт Сығорта Идарәсінин) ин-
нылыш һәкими олмушадур. Б. Ахундов 1932-чи илдә вәф-
етмишадир.

- Әмиофлу, о дөврдә јетнишиш һәкимләрдән бири дә **ГАРАБЕ-**
ЈОВ Гарабәј **Исмајыл оғлу** олмушадур. Г. Гарабәјов 1894-чү илдә и-
лики Шәмкир рајонунда анадан олмуш, 1898-чи илдә Дерпт университети
тебб факультетине гуртартыш, ики ил Москвада ишләми-
вә соңра Бакыя кәлмишадир. Г. Гарабәјов ингилаба гәдәр русча
азәрбајҹанча лүгәт тәртиб етмиш, "Молла Нәсрәддин" журналын-
нын әмекдашы олмушадур. 1921-1928-чи илләрдә Москвада Кремль-
хәстәханасында һәkim ишләмиш, 1928-1931-чи илләрдә исә Умум-
иттифаг МИК-дә тәрчүмәчиләр групуна рәhbәрлик етмишадир. Г.
Гарабәјов 1931-чи илдә Сәмәргәндә көчмүш, 1953-чү илдә вәфа-
етмишадир.

- Бабачан, сөјләдијиниз дөврдә һәм алым, һәм дә публисист
кими таныныш һәкимләрдән бири дә **АХУНДОВ Әбдул Халық оғлу** олмушадур (шәк. 11). Э. Ахундов 1866-чы илдә анадан олмуш,
1888-чи илдә Алманијанын Ерланың университетине тибб факультетине
тәсисине гуртартыш, 1893-чү илдә Дерпт университетинде докторлуг
диссертасиясы мұдафиә етмишадир. Э. Ахундов Бакыя
һәкимләр чәмијјәтинин дә тә'сисчиләрinden бири олмушадур. Онын
һәмчинин бир публисист кими "Зәнбур" (әрәбчә - "Ары") һәфтәликтә
өдөбн-ичтимай сатирик журналынын тәшкилиндә јаҳындан
иштирак етмишадир. 1909-1910-чу илләрдә (чөми 70 нөмрә) чап-
олунаң бу журнал идејача зиддијјәтли чәһәтләрине баҳмајараг
әсасен "Молла Нәсрәддин" өн'өнәләрине садиг галыш, онун
сөһиғәләрinden М. Ә. Сабир, Э. Нәзми, А. Сәһиәт, Э. Гәмкүсар
кими унудулмаз сөнәткарларымыз чыхыш етмишадир. Э. Ахундов
1924-чү илдә вәфат етмишадир.

XIX әсрдә Шушада Мирзә Йүсеји, Мирзә Чавад, Кәримбәј
Мәһмандаров кими шәһрет тапмыш халг тәбибләрinden бири дә
Ахунд Мирзә Садиг Ләтиф оғлу ЛӘТИФОВ (шәк. 12) олмушадур.
О, гәдим Шуша шәһәриндә анадан олмуш, илк тәһсилини орада ал-
мышадыр. "Чаванлығында елми - мә'рифәтө вә тәбабәтә (Јусиф Вә-
зир Чемәнзәминли) бөјүк һәвәси олан мәңч Садиг Тәбризә мәdir,
дөврүнүн мәшһүр логманы вә тәбиби Әбулһәсән Һәкимбашындан
вә бир алман һәкиминдең мүкәммәл тибб тәһсили алыр. Аз мұддәт-
дә о нәинки Гарабагда, һәм дә бүтүн Азәрбајҹаида мәшһүр бир ел-
тәбиби кими ад-сан чыхарыр" ("Совет кәndi" гәзети, 27 март 1990).
Мирзә Садиг тәбиби отлардан дәрман һазырламағын да методоло-
жијасыны қөзәл билирмиш. Биткиләри о өзү յығармыш. Һәјван өзә-
ларындан, минерал сулардан, сухурлардан да дәрман һазырлајар-

11. Әбдүл Халыг оғлу Ахундов

мыш. Мирзә Садиг өд кисәси дашларынын салынmasында бөјүшөңдөр шөһрөт газанмышды.

О, бир мүəллим кими дө фәалиjjät көстөрмиш, ел арасында һөрмәтлә Ахунд вә Мирзә адь илә чағрылмышдыр. Дөвләт тәрәфин дән Шуша реалны мәктәбинин илаһи мүəллимлијинә тә'јин олуныш, узун илләр Әhmədbəj Aғaев, Һашымбəj Vəzirov кими танынмыш педагогларла биркə ишлəмицилir. Mə'lumata жөрө, Ахунд Мирзә Садиг Azərbaijanын танынмыш зијалыларындан Jusif Vəzir Çəmənəzəminli, Mırhəsən Vəzirov, Əli Babaev, Bəhrambəj Vəzirov, Əsərbəj Rüstəmbəjov, Җavabəj Vəzirov вә башгаларын даурс демишшилir.

12. Мирзә Садыг Ләтифов өз шакирлори Өсәдбәј Рұсембейов [солда] ве Чавадбәј Вәзировла [сағда]

Жусиф Вәзир Чөмәнзәмили "Ілејатымын 20 или" адлы хатиресіндегі севимли мүәллимиң нәгда жазырды: "Бу адам (Мирзә Садиг) чох камил ве Волтер (Волтер тәбиәтли адамлара дејилир) бир адам иди. Истензалы данышығы зәһәр сачарды. Елми-иляһијатдан чох бизим тәһсилимиздө марагланырды, чох да образлы данышырды. Мирзә Садиглә Әһмәдбәј Ағаев бир мәчлисдө олдугда орада зәка һакимијети дујулурду, неч бир мөвхү фикираерә јер галмазды..."

Зәманәсінин һөргөрөфли, камил зиялдысы олан Мирзә Садиг һәм дә шаир кими танынмыш, Садиг тәхәллүсү иле шे'рлөр жазмыш, Мирзә Рәһим Фәна, Мирзә Садыг Пиран, Абдуллабәј Аси, Мир Мәхди Хәзани, Мирзә Мәһәммәд Катиб ве башгалары иле бирлікдө "Мәчлисиүнс" адлы өдәби мәчлисін тәшкилинде жаһындан

иширик етмишdir. Хуршудану Натеванла сөнөт достауғу олан Мирзә Садиг хан гызынын өвладларына сөде мұхтәлиф фәндердөн дәрс алемишdir.

Неким, мұғаллим, шанд Ахунда Мирзә Садиг Ләтиф оғау 1901-чи илде Шуша шәһеринде вәрем хәстәлижинде вефат етмишdir.

- Әмиофлу, ингилаба гәдәрки Русијада ән есас вә һәлә олунмашыш месөлеләрдөн бири али тәһисли тибб мүтәхессисләриин ихтиласлашмасына һазырылғы иди. Чохмилетти чар Русијасында тибб мүтәхессисләринин сајы һәдән артығ аз олмущаур. Мұхтәлиф милләтләрдөн олан һәкимләрнің азлығы исө онсуз да ашағы тибби хидмәтө менfi тә'сир көстәриди. Бакының тибб санитар мүәссисөләринде мұхтәлиф милләтләре олан һәкимләр чалышырдылар: руслар, азәрбајҹанлылар, күрчүләр, јөндиләр вә с.

Мұхтәлиф мүәссисе вә идарә саһәләринде ишлемек учүн гаф-газлы мүтәхессис кадрлара олан сәтијач чар һәкуметини, бу кими мүтәхессисләри Русија али мектәбләринде һазырламаг һагында дүшүнмөј мәчбур етди. Өслинде бу саһәде һөјата кечирилөн тәбирләр мүсбет өһөмийтө малик олуб, јерли, о чүмләдөн, Азәрбајҹан мәденийетинин инициафына текан веририди.

XIX өсрин 60-чы илләrinе гәдәр Русија али мектәбләринде азәрбајҹанлылara чох аз тәсадуғ олундауғу налда, сонralар онлara даһа тез-тез раст көлиrik. Bu дәвра али тибб тәһисли алыш биринчи азәрбајҹанлы һәким Ибраһим Рәhim оғау РӘHИМОВ (1849-1927) олмущаур (шәк. 13).

И. Р. Рәhimов Јелизаветпол гөзасынын Газах маһалынын Дағ-кесемән көндинаәнди. О, Тифлис Җимназијасында дәрс аејөн Азәрбајҹан аили вә шөриет мұғаллим аилесинде бөјумушдаур. Илк тәһислини Тифлис Җимназијасында алыш вә тәһисилде Фәргәндији учүн дәвәт һесабына Москва университетинин тибб факулте-синде охумаға көндәрилмишди.

И. Р. Рәhimов Москвада һөлө давам етмекде олан тәлебе һөјҹанлары илә гаршылашды. Тәһислиниң үчүнчү илindә полис тәре-финадә евиндә мәтбөө шрифти тапылан И. Р.Рәhimов һәбс олунраг Петербургдакы Петропавловски галасына салыныр. О, бурада 1870-чи ил мај айынын 11-дөн 1871-чи ил октjabрын 1-ә гәдәр һәбсде галыр. Онун јашы аз олдуғундан Литовски галасында үчнөфтөлик һәбс чөзасына мәһкүм олунур вә ачығ полис нөзарәти алтына алышынмагла, Москва вә Петербургда јашамаг һүгугундан мәһрум едилир.

И. Р. Рәhimовун Харковда һүгүг тәһиси алмаг чөйләри дә һеч бир нетичә вермир. Нәгајет, И. Р. Рәhimов тәһислини давам етари-мек үчүн хариче көтмөј ичазө ала билир. О, тәһиси алмаг үчүн әvvәлчә Вјанаја, орадан исө Алманијанын Ијса шәһерине ксамир.

13. Ибраһим Рәхим оглы Рәхимов

1880-чы илдө һәким диплому илө Харкова гајыдан И. Р. Рәхимов бурада бир физиолог кими елми фәалийтө башлајыр. О, Харков университетинде тибб доктору елми дәрөчеси алмаг үчүн имтаһан верир, лакин полисин ишө гарышмасы нәтичесинде докторлуг диссертасијасыны мұдафиө етмөдөн университети тәрк етмөли олур.

1891-чн илө гәдәр о, фасиләсиз олараг "Сабуровскаја дача" адлы Харков губернија хәстәханасында ше'бә мұдири вәзиғесинде ишләјир.

1917-чи илө гөдөр жизли полис нәзарәти алтында галмыш И. Р. Рәһимов һөттә өз вәтәнине кетмәк үчүн һөр дәфә полис идарәсіндән ичазә алмаға мәчбүр или. И. Р. Рәһимов бөйүк һөрмәтә малик олуб. О, мәһбүс ингилабчыларын вәзијәтини јұнқуләшdirмәјә көмәк едири. И. Р. Рәһимов мәшһүр ингилабчы Артjomла жаһын олмуш вә она полис тә'гибиндән гачмагда көмәк дә етмишди. Ингилабдан соңа Харков ичтимаијәти она ингилаб ветераны ады вермишди.

1925-чи илдә сәһиетинин позуласы илө өлагәдар олараг И. Р. Рәһимов Азәрбајчана гајыдыр вә 1927-чи илдә Бакыда вәфат едири. Узун мұддәт намә'лум галмыш илк азәрбајчанлы һәkim, еїни заманда, ингилаби һәрәкатын иштиракчысы И. Р. Рәһимовун ады Азәрбајчан мәдәнијәти тарихинде езүнә лајиг јер тутмалыдыр.

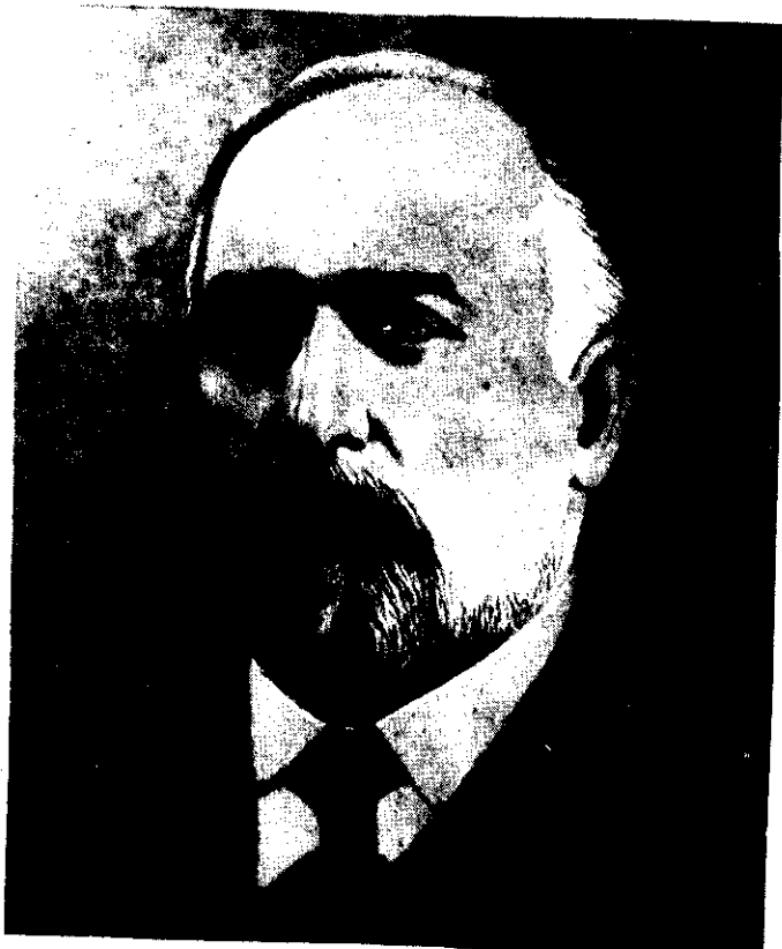
И. Р. Рәһимовун тәрчүмеји-һалы айын жөстөрир ки, чар һекүмәтиinin тәһсил мүəссиселәринде өзү үчүн садиг гуллугчулар һазырламаг мәһдүнә зидд олараг, азәрбајчанлы жөнчләр Русија империјасына дахил олан дикөр халгларын нұмајәнделәре илө бирликдә габагчыл рус ичтимаи фикри илә гајнајыб-гарышыр вә ингилаби һәрәката сөвг едириләр.

Бир груп азәрбајчанлы һәkimин һәјат жолу илө танышлыг жөстөрир ки, һәмин һәkimләр ингилаба гөдөр Русијанын мүктөлиф университетләринде тәһсил алмыш, соңра исә Азәрбајчандан узагда, Русијанын мүхтәлиф шәһәрләринин тибб мүəссиселәринде өз әмәк фәалијәтләрини давам етдиришиләр.

Азәрбајчандан кәнарда – Русија университетләринде тәһсил алмыш, мүхтәлиф тибб мүəссиселәринде чалышмыш азәрбајчанлы һәkimләrin фәалијәтини өjrәnәркән јада илк дәфә Мирзә Алексеј Абдулсәттәр оғлу (Алексеј Николаевич) Казым бөј дүшүр. Азәрбајчанлы тибб алими Казым бөјин терапија елминин инкишафында бөյүк хидмәтләри олмушадур. Казым бөјин елми фәалијәти һөттә бир чох мұасир мүəллифләrin ишинде хатырланыры: Длигач Д. А. (1963), Жуков Н. И. (1967), Іевдакимов (1971), Петров Б. Д. (1972). Бүтүн бунлара баҳмајараг, онлардан һеч бири Казым бөјин елми фәалијәти, милли мәнсубијәти нағында дәғнг мә'лumat вермир.

МИРЗӘ АЛЕКСЕЈ АБДУЛСӘТТӘР ОҒЛУ (яхуд Алексеј Николаевич) Казым бөј (шәк. 14) 1859-чу илдә мартаң 3-дә Саратов губернијасында мәшһүр кориенталист, Казан университетинин мүһазирәчиси Абдулсәттар Һачы Гасым оғлу Казым бөјин аиләсіндә анадан олмушадур. Алимин атасы А. К. Казымбөј Дөрбәнд шәһәрindән иди. О, миллијәтчө азәрбајчанлы олуб, 1839-чу илдә Казана көчмүш, Казан университетинде фарс дили мүəллими кими ишләмишиләр. Анасы Екатерина Терентјева мама или.

Мирзә Алексеј тәһсилини 11 Казан Ҙимназиясында алмыштыр-

14. Казым бөј Әбдүлсәттар оғлу

Мимназијаны гуртараңдан соңра – 1878-чи илде Казан университетине тибб факультесине дахил олур. Һөлө төлөбәлик илләринде Мирзә Алексеј Казым бөј елми ахтарышларла фәал мәшігүл олурду. Неч тәсадүфи дејиладир ки, IV курса кечид өрефәсіндө она тапшырылмыш "Морфинин антогонисти кими атропинин һејван организмине төсіри" мөвзусунда елми ишине көрө күмүш медалла тәлтииф олумуш, бесинчи курсда исә гистолог А. С. Догеллө "Тыхлы балыгларын үрәйнин иннервасијасы" мөвзусунда биркө ишине көрә хүсуси тәғауд алмышдыр. 1883-чү илде тибб факультесини битирдикдә геза һәкими рүтбәсини алан А. А. Казымбөј һәмин ил үч иллијә Казан университетине, профессор Н. А. Винаградовун рәһберлик етдији факультеттерапијасы клиникасына ординатор мәндерилир. О, илк азәрбајҹанлы дипломлу алим-һәким олумушадır.

Мирзә Казымбөј 1887-чи ил мајын 27-дө тибб елмләри доктору алимләк дәрөчеси алмаг үчүн диссертасија мудафиө сәдир: "Үрәйн иннервасијасына даир материаллар". Мирзә Казымбөј һәмин ил нојабрын 11-дө тибби диагностика кафедрасынын досенти тә'јин олунур. 1889-чу ил октjabрын 14-дө профессорлуг дәрөчеси алыр.

А. А. Казымбөј 1894-1904-чү илләрдө тибби диагностика кафедрасынын, 1904-1916-чы илләрдө терапија факультеси кафедрасынын рәһбәри олур.

30-даи артыг елми ишин мүәллифидир. Бу өсөрлөр физиологи вә клиники проблемләре һәср олунмушадур.

Дифтерија гаршы мүбаризәдә дө чох ишләр көрмушадур. 1895-чи ил февралын 14-дө Н. В. Высоцкиниң рәһбәрлик етдији дифтерија гаршы комиссијанын тапшырығы илә Мирзә Алексеј Казымбөј дифтерија шөбөсінин мүдири тә'јин едиамышадир.

А. А. Казымбөј өз елми ишләриндө дифтерија профилактикасына бөյүк диггәт јетирмиш, бу хәстәлијө гаршы пејвенд едиамесинин эффектлијини хүсуси жөстәрмишадир. О, дифтерија хәстәлији иле контактда олmuş 5 ушага дифтерија гаршы пејвенд едиир вә көрүр ки, һәмин ушаглар дифтерија хәстәлијине тутулмурлар.

Алимин бир чох ишләри гүсурлара вә хәрчөник хәстәлекләрине һәср олунмушадур. Онун өсөрләринде бу саһәдә чох мараглы статистик мә'лumatлар верилир. Үмумијәтлә, Мирзә Казымбөјин өсөрләри јүксөк елмилији илә Фәргәннир.

Төрөггипервәр алимин миксоадема хәстәлијинин клиника вә диагностикасынын өјрәнилмәсийдә бөйүк ролу олmuş вә о, бу хәстәлијин мұалимчесини тәклиф етмишадир.

Профессор А. Казымбөјин өн бөйүк хидмәтләриндән бири дө Казан университети нәзәиндө һәkimләrin елми чөмијәтинин јарандасы иди. 1868-чи илдө тәшкил олунмуш бу чөмијәтә һәм университетин тибб факультесинин елми өмөкдашлары, һәм дө Казан шөһөринин һәkimләри дахил иди. 1875-чи илдө чөмијәт "Казан шөһөри һәkimләринин чөмијәти" адыны дашишырды.

Жеркәмли рус елм хадими, идеолог вә нәзәријәчиси А. В. Петровуи (1837-1885) тәклифи илә "Һәkimләр чөмијәти"нин программа гәбул едиамышадир: ичтимаијәтин сағламлыг сөвијәсинин галдырылмасы мәгсәдилә маһалларын тибби чөһәтдөн һәртәрефли өјрәнилмәси, һәр бир јашајыш јеринә мұвағиғ олараг хәстәлијин өмөккәлмәси вә инкишафынын өјрәнилмәси, хәстәлекләrin иоменклатурасынын ишләнмәси өнали арасында өлумә сәбәб олан хәстәлекләр һагда мә'лumatлар јығылмасы, хәстәлөрө үмуми баҳыш кечирилмәси вә с. Җөмијәттеги фәалијәти тибб елмидә елми тәдигат ишләринин инкишафына, һәмчинин санитар-жигијеник биликләри кеңиши тәблигинә бөйүк тәкан вермишадир. 1877-чи илдөн 1917-чи

илә гәдәр һәкимләрин чәмијјәтинә Казан университетинин мәхүр профессорларындан К. А. Арнштеjn, А. В. Петров, М. Ф. Суботин, А. А. Левшин, А. І. Шербаков, М. І. Чистович, А. М. І. Кпустин, Н. А. Засески, Н. Н. Феноменов, А. Н. Казымбәj, Н. Геркин, Н. А. Миславски рәhбәрлик етмишdir. 1872-чи илдә чәмијјәт "Казан һәкимләри чәмијјәтинин җүндәлији"ни нәшр етмә башлајыр. 1901-чи илдән "Казан тибб журналы" нәшрә башлады. 1902-чы җүндәлийк вә журналларын сәhифәләrinde чәмијјәт протоколлары, профессор А. А. Казымбәjин елми ишләри мәгаләләри чап олунмушdур. Бу протоколлarda мұxtәлиf елмасуаллар вә проблемләrin hәlli, мүрәkkәb хәстәliklәr, өлчамларының тәhлили верилирди.

1902-чи ил мајын 21-дә чәмијјәtinin елми ичлasyнда bir хәстәни өлүм надисәси музакирә едилir. Хәстә профессор Асвашовун клиникасына гәбул олунандan 13 күн соңra өлмүшdү. Профессор Казымбәj бурахылмыш сәhвләri көстәrir, җүнаhкарлары чәзаландырыр. Бу надисәdәn соңra A. A. Казымбәj даha да шеhрət тапыр 1903-чү илдә Казан университети нәzдиндәki һәkимләр чәмијјәti нин сәdri тәjин олунур. 1907-чи илин соңuna гәdәr чәмијјәtә rәhбәrlik еdir. Чәмијјәtә 4 ил rәhбәrlik, пәshrijjat органына редакторлуг A. Казымбәjdәn бөjүk енержи вә тәشكилатчылыг бачарын тәlәb едирди.

Профессор A. Казымбәj алман дилини билмиш, онун өсөрләре бу илдә јазылмыш вә чап олунмушdур.

Профессор иctimai ишә dә бөjүk диггәt верири. О, узун муда dәt вәrөmө гаршы мүbarizә xәttinе rәhбәrlik стmiшdir. О, Биринчи Рус ингилабында (1905-чи ил) фәal iштирак стmiшdir. Профессор чар hәkumәtinи алгышлајанлara гаршы чыхмышды. Бу да Казымбәjин нүфузуну тәlәbәlәr вә hәkимләr арасында артырырды. Казымбәjин шакирләrinдәn M. N. Чебоксаров, N. K. Горячев, C. A. Молчанов, A. Г. Терегулов сонralar профессор олумшлар.

Казымбәj 1919-чу илдә Казанда вәфат етмишdir.

A. Казымбәjин шәxsiyjeti тәkчә Azәrbajchan тибб елminи dejil, бүтүn Русијанын диггәtinи чәlb етмишdi. Өлкәmizdә terapija елminin inkishaфында бөjүk елми хидмәtlәri олан A. Казымбәjин фәaliyjeti hәkim alimlәr tәrәfinindәn hәrtәrəfli tәdgig оlunmałydyr.

Azәrbajchan еlminе iki өn бөjүk инсан bәxsh еdәn Kазым bәj nәslinin xatiyrezi respublikamыzda әbbәdilәшläriләmәmisiшdir. Onlarдан бири инсан saғlamалығы кешijindә dajanмыш mәşhur terapevt - Kазымбәj, o бириси исә дүnja шәhрәtli шәrgшүнас alim Mirzә Mәhәmmәd Әli. Tәkchә onu demәk kifaјetdir ki, Mirzә Mә-

һәммәд Әли елм үзрә үч дәфә Демидов мүкафаты алыш, өсөрләри бир чох харичи дилләре тәрчумә олунуб.

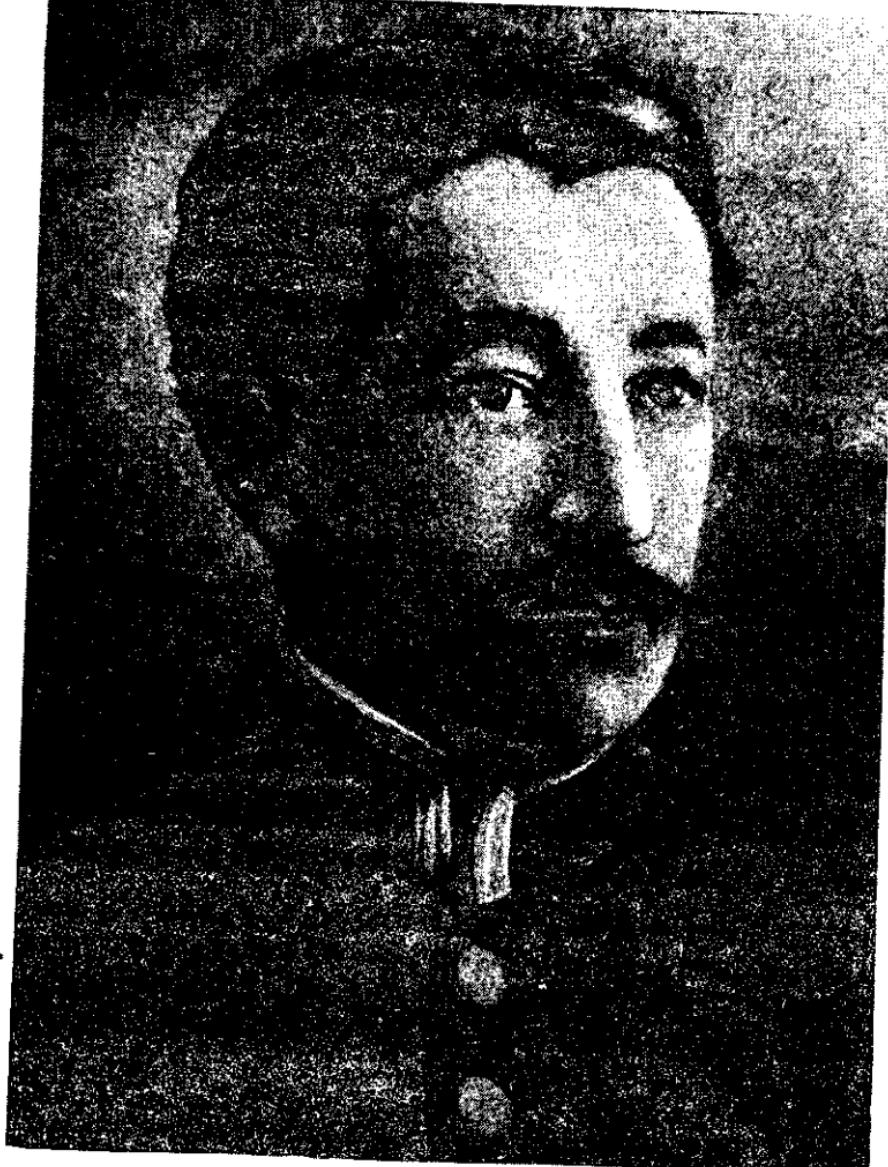
- Оғлум, бир дә ону гејд етмәк истәјирәм ки, башга јерләрә тәһ- сил алмаға кедән азәрбајчанлыларын ичәрисинде гызлар да ол- мушадур. Нахчывандан Лејли ханым Шаһтахтински Авропаја тәһ- сил алмаға кедән илк азәрбајчанлы гызы иди. О, 1904-чү илдә Извечрәј җетмиш, дарүлфүнүн һәкимлик шә'бәсинә кирмишdir. Анчаг өчәл она халгына хидмәт етмәк, мин-мин дәрдләре шәфа вермөјә имкан вермәди. Тәһсилини битирмәјә ики ил галмыш елә Извечрәдә сојугдәјмәдән вәфат етди.

- Бабачан, Казан университетинин јетишлirmәләриндән бири дә **АГАЕВ Шүкүр Җәфәргулу оғлу** (шәк. 15) олмушадур. Ш. Агаев 1887-чи илдә андан олмуш, 1917-чи илдә Казан университетинин тибб факультәсими битирмиш, 1917-1920-чи илләрдә Сабунчу хәстә- ханасында һәким-чәрраһ, 1920-1924-чү илләрдә Загафгазија дәмир- юлунда санитар-һәким, 1924-1933-чү илләрдә Пастер адыны хәстә- хананын баш һәкими, 1933-1941-чи илләрдә Клиник институтунда директор мұавини ишләмишdir. Бөյүк Вәтән мұнарибәсендә 1543, 1289, 1447 нөмрәли евакогоспиталларын рәиси олмушадур. Мұнари- бәдән сопракы илләрдә Ш. Агаев узун мүддәт республиканын мұа- личә идарәләриндә рәһбәр вәзиғеләре чалышмышдыр. 1917-чи илдә лекар рүтбәсінә лајиг кәрүлән Ш. Агаев, ингилабдан соңра Азәрбајчанын әмәкдәр һәкими адыны алмыш, Ленин, Гырмызы Улдуз орденләри вә бир чох медалларла тәлтиф олунмушадур. Рес- публика сәhijjәсипин ишкешефында бөյүк хидмәтләри олан Ш. Ага- яев 1961-чи илдә вәфат етмишdir.

- Оғлум, јаддаң чыхармаг лазым дејил ки, Москва университети- тинаә дә азәрбајчанлы һәкимләр јетишмишләр. Онлардан 3-ү һагда мә'лumat вермәк истәјирәм:

СОЛТАНОВ Мәлік Гасым оғлу (шәк. 16) 1880-чы илдә анадан олмуш, 1980-чи илдә Москва университети тибб факультәсими би- тирмиш, ингилаба гәдәр Бакыда Михајловск хәстәханасынын баш һәкими ишләмишdir. Тибб елмләри доктору (1927), профессор М. Султанов Азәрбајҹан Тибб Институту дәри-зөһрәви хәстәликтәрли кафедрасынын мүлүри олмуш, онларча елми иш вә моногра- фиянын мүәллифидir. Әфсуслар олсун ки, дәри-зөһрәви хәстәликтәрли саһәсендәки илк азәрбајчанлы алим һагда республика Совет Енциклопедијасында бир көлмә дә олса мә'лumat јохадур. Һәлә мә- демирәм, онун хатирәси нә иләсә өбәдиләшдирилиб.

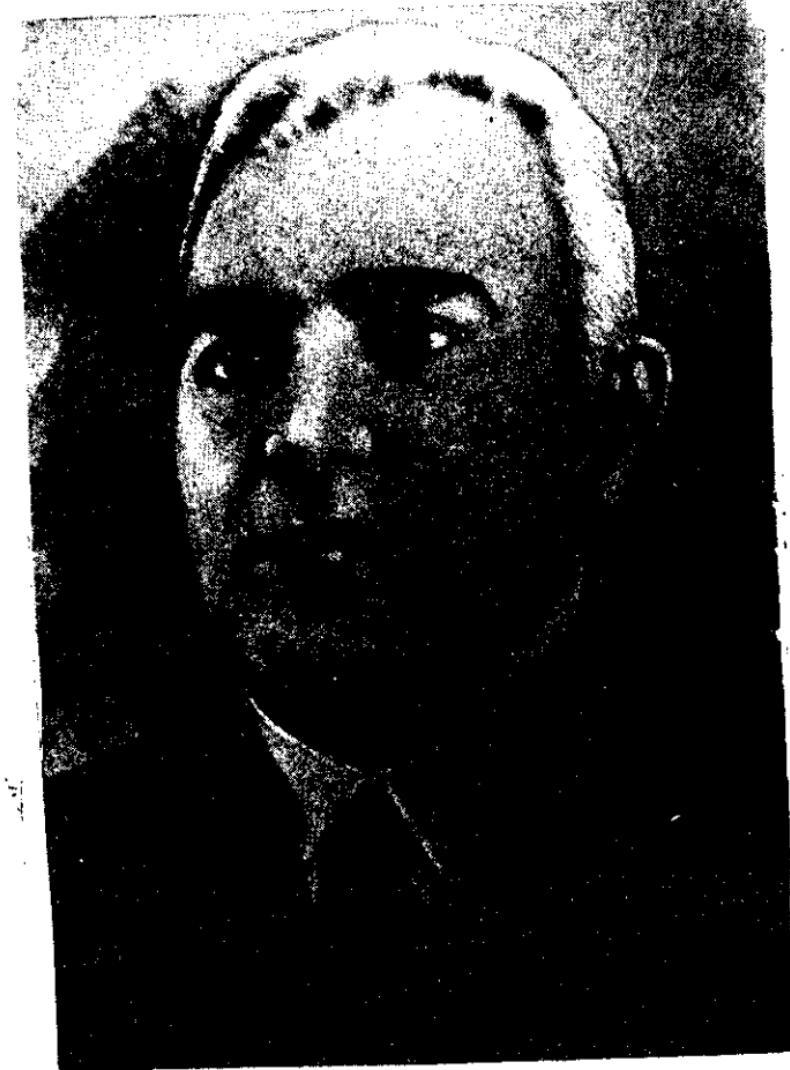
СӘФИКУРДСКИ Ағалар Ағалар оғлу 1890-чы илдә андан ол- муш, 1917-чи илдә Москва университетинин тибб факультәсими би- тирмишdir. Университети гурттардыгдан соңра Бакы вә Жәнчә ша-

15. Шүкүр Чәфәргұлу оғлу Агаев

һәрләринин мұалиғе идарәләриндө мұхтәлиф вәзиғеләрдә ишләмиш, 1966-чы илдө вәфат етмишdir.

ӘМИРАСЛАНОВА (ИСКӘНДӘРОВА) Гәмәр Искәндәр гызы (шәк. 17) 1893-чү илдө анадан олмуш, 1915-чи илдө Тифлис галым кимназијасыны, 1918-чи илдө Москва 1-чи лиш һәkimliji мектәбини гуртартмышдыр. 1932-1933-чү илләрдә тәһсилини Азәрбајҹан Тибб Институтунда давам етдиришишdir. Институтун дахили хәстәликләр пропедевтикасы кафедрасында досент ишләмиш, республиканын әмәклар һәкими фәхри адына лајиг көрүлмушдаур.

16. Мәлік Гасым оғызы Солтанов .

- Әмиофлу, мән дејөрдим ки, Азәрбајҹаның милли һәkim кадрла
рынын чоху Харков университетини битирмишdir:

СУЛТАНОВ Баһадур Салеһ оғлы 1889-чу илдә анадан олмуш
1915-чи илдә тибб факүлтәсини гурттармыш, Биринчи дүнja мүһари
бәсинде һәkim кими фәалийјәт көстөрмишdir. Ингилабдан соң
Бакыда терапевт ишләмиш, Гырмызы Улдуз ораснı вә медаллар
төлтиф елилмишdir.

НӘСӘНБӘЕЛОВ Баһадурбәј Әләкбәр оғлы 1875-чи илдә анада
олмуш, 1908-чи илдә тибб факүлтәсини битирмиш, Биринчи дүнja
муһарибәсинде санигар гатарынын рәиси олмушdур. Б. Нәсәнбәјө

17. Гəмəр Искəндəр гызы Эмирасланова [Искəндəрова]

Гарабагда илк хəстəхана тəşkil едəн həkimlərlən biri saýlyır. O, əmrүnүн сон 20 илиндə Бərdə rajon xəstəxanasınyн rəhbəri olmuş, 1938-чи илдə vəfat etmişdir.

СУЛТАНОВ Кәримбәј (шәк. 18) 1881-чи илдә анадан олмуш, 1909-чу илдә тибб факультәсиси гурттармыш, Биринчи дүнија мұнари бәсіндө һәрби лазаретин бөյүк һәкими ишләмишdir. "Жикијена" монографиясынын (1913) мүəллифиdir.

18. Кәримбәј Султанов

ҢАЧЫГАСЫМОВ Мустафа Маһмуд оғлу 1883-чу илдә анадан олмуш, 1910-чу илдә тибб факультәсиси битирмишdir. М. Ңачыгасымов республикада акушер-кинсколокија хидмәтинин банисиidiр.

Профессор М. Һачыгасымов узун илләр Н. Нәrimanov адъ Азәрбајҹан Дөвләт Тибб Институту акушер-кинеколоција кафрасына башчылыг етмиш, республиканың өмөкдар елм хадими, / нин ордени вә бир чох медалларла тәлтиф едишлиши. 1969-чу да вәфат елиб. Профессор М. Һачыгасымовун республикамызын истәр елми вә истәрсә дә практик һәкимләрин јетишмәсендә беј ролу олмушадур. Башга унудулмуш алымләrimiz кими, онун да хатреси әбәдиләшдирилмәмиш, ады ACE-је белә дүшмәниши. Җәрсән бу барәдә рәһметлијин тәләбәләри нә фикирләширләр?

ӨЛИВЕРДИБӘЈОВ Баһадур Өләкбәр оғлу 1883-чу илдә анадан олmuş, 1912-чи илдә тибб факультесини гурттармыш вә Ағдамда иш башламышдыр. Азәрбајҹанда Совет һакимијәти гурулдугдан соңра Б. Өливердибәјов Ағдамда тибб бачысы мәктәби тәшкил етмиш бириңчи бурахылыш 1932-чи илдә олмушадур. 1933-чу илдә Бакы көчүб жөлөн Б. Өливердибәјов мұхтәлиф тибб мүәссисәләриндә һәkim ишләмиш, 1953-чу илдә вәфат етшиши.

АХУНДОВ Бәшир Миңсалән оғлу 1889-чу илдә анадан олmuş 1912-чи илдә тибб факультесини битирмиш, бир нечә ваҳт Харк университетиндә һәkim ишләмиш вә соңра Ашхабада кәлмиши. 1920-чи илдә ингилаб комитетесинин тапшырығы илә вилајет сәhiijä шөбәси тәшкил едән Б. Ахундов она башчылыг етмиш, һәмчинин Түркменистан ССР сәhiijä комиссиясынын үзүү олмушадур. Харков университети тибб факультесини битирмиш һәkimләрдән бири дә Чәфәров Иляс Мәһәммәдүсейи оғлу (1885) олмушадур. О, университети 1912-чи илдә гурттармыш, мұхтәлиф вәзиғеләрдә ишләмишиши.

ГАЙЫБОВ Әли Исмаїл оғлу 1893-чу илдә анадан олmuş, 1916-чы илдә тибб факультесини битирмиш, өввәлчә сырави һәkim, соңра Азәрбајҹан Дөвләт Тибб Институтунда ишләмиши. Бејүк Вәтән мұнарибәсиндә Ә. Гайыбов һәрби госпитал рәисинин сәhiijä һиссеси үзәре мұавини олmuş, 1947-чи илдә исте'фаја чыыхыдан соңра мұхтәлиф тибб мүәссисәләриндә һәkim ишләмиш, 1950-чи илдә Нахчыван МССР-ә баш چәрраһ жөндәрилмәши. Исте'дадлы چәрраһ һәkim 1960-чы илдә вәфат етшиши.

КӘРБАЛАЈЕВ Һәсән Исрафил оғлу 1897-чи илдә анадан олмуш, тибб факультесини 1917-чи илдә гурттармыш, ингилабдан соңра 2 вә 4 нөмрәли Бакы шәһәр поликлиникаларында, вәрәм диспансеринде сырави һәkim ишләмиш, Бејүк Вәтән мұнарибәсинин ищтиракчысы олмушадур. Һ. Кәрбалајев 1942-чи илдә вәфат етшиши.

- Бабачан, Одесса университетинин дә азәрбајҹанлы һәkimләрин јетишмәсендә ролу аз олмамышдыр:

ГАЙЫБОВ Мәммәд Кәрим оғлу (шөк. 19) 1883-чу илдә анадан олmuş, 1909-чу илдә тибб факультесини битирмиш, ингилаба гәдәр

19. Мəммəд Кərim оғлу Гаýыбов

Бакыда 3 нəmrəli shəhər məalicəhanasynyň müdiiri olmuş, sonr
Сабунчу хəстəhanasыnda çərrah-həkim işləmişdir. İngilabda
sonra M. Gaýyobov terapija klinikasynyň assistenti, 2 nəmrəli
shəhər klinik xəstəhanasynyň həkimi, 1 və 4 nəmrəli xəstəhanalarын
баш һәкими, Гырмызы Аյпара Чөмијјети республика ше'бəс
sədrinin məavini işləmiş, 1935-чи ildə Azərbaycan CCR Ali S
vetinini Fəxri fərmanыna lajig kətүүрүлмүшдүр. 1940-чы ilde
республиканыň əməkdar һəkimi olmuşdu. 1957-чи ildə vəfat e
мишады.

АФАКИШИБӘЛОВ Фәррухбәј Әликиши оғлу да Одессада охмушдур. (Онун барәсиндә сонра әтрафлы мә'лumat вериләчәклир).

- Бабачан, мән дејәрдим ки, ингилаба гәдәркі дөврә милли һақимләриң јетншмәсіндә ән чох Кијев үниверситетинин ролу ге-едилмәлиди:

БАЙРАМӘЛИБӘЛОВ Ширәли Ағабаба оғлу 1889-чу илдә анадан олмуш, 1910-чу илдә тибб факультесини битирмиш, Бахчасарајда ишләмиш, 1922-чи илдән Бакыда Азәрбајҹан Һөвзә Сәһијә идарәсіндә һәкимләйини давам етдишишdir.

АСЛАНОВ Әмир Зәкәријә оғлу 1892-чи илдә анадан олмуш 1913-чу илдә тибб факультесици битирмиш, мұхтәлиф вәзиғеләрда ишләмишdir. Ә. Асланов 1942-чи илдә вәфат етмишdir.

ЖҮЛӘҢМӘДОВ Аға Һәсән Казым оғлу 1894-чу илдә анадан олмуш, 1912-чи илдә Шамахы реалны мәктәбини гуртартмыш, 1916-чы илдә исә тибб факультесини битирмиш вә университетин дәри зөһрәви хәстәликләри кафедрасында сахланылышдыр. Ики илдән сонра (1918) Бакыја көчөн А. Җ. Жүләңмәдов Петропавловскда (индики Сабирабад) тифлә хәстә жатаң атасына баш чәкмәје ке-лир. Һәмин дөврә сәпкили жаталагдан жатаң онларча хәстәjә жар-дым едән җәниh һәким Аға Һәсән өзү бу хәстәлиjә мә'ruz галыр вә 1918-чи илдә 24 јашында вәфат едир вә индики Сабирабадда дәfn едилir.

ОРДУБАДСКИ Фируз Меһди оғлу 1888-чи илдә анадан олмуш, 1914-чу илдә тибб факультесини битирмишdir. Һәлә тәләбә икән бир чох тәләбә сијаси дәрнәкләриндә иштирак етмишdir. Универ-ситети гурттарлыгдан сонра Бакы-Чулфа дәмирjоулунда санитар һә-кими вә Бакы сәһијә идарәсіндә ишләмиш, Азәрбајҹан МИК-нин үзвү олмушdур. Ф. Орудубадски 1937-чи илдә вәфат етмишdir.

СУЛТАНОВ Мәммәдтағы Полад оғлу (шәк. 20) 1886-чы илдә анадан олмуш, 1914-чу илдә тибб факультесини битирмиш, Нахчы-ванда мұхтәлиf сәһијә идарәләриндә рәhбәr ишләрдә чалышмыш вә сонра шәhәr поликлиникаларында терапевт ишләмишdir. М. П. Султанов Нахчыван МССР (1944) вә Азәрбајҹан ССР-ин (1956) әмәкдар һәкими олмуш, 1963-чу илдә вәфат етмишdir.

АЛЛАHВЕРДИЈЕВ Әлинеjдәр Нәчәфгулу оғлу (шәк. 21) 1888-чи илдә анадан олмуш, 1916-чы илдә тибб факультесини битирмиш, Бөյүк Вәтәc мұһарибесинде һәrbи госпиталын рәиси олмушdур. Э. Аллаhвердијев республикамызда физиотерапија вә курортологиянын әсасыны гојан алым-һәким олуб. 1968-чи илдә Азәрбајҹан ССР әмәкдар елм хадими фәхри адына лајиг җөрүлмуш, 1965-чи илдән Үмумиттифаг Курортолог вә Физиотерапевтләr Җемијәтинин фәхри үзвү олмушdур. Жөркемли совет физиотерапевти саýлан-

20. Мәммәдтары Полад Оғлу Султанов

профессор Ə. Allaıverdiyev Lенин ордени - илə тəlatif олунмушаур. 1972-чи илдə вəфат стмишаир.

- Оғлум, бу јердə партия вə һəкумəтимизин сијасəti илə əlagədar өз фикрими сəjləmək истərdim. Məni basha dүйнүрəm, нијə Азərbaycan Elmı Tədqiqat Fizioterapiya və Kurortolojiya İnstitutu əlkəmizdə шəhərət gəzənmış Əlihejələr Allaıverdiyevin adы илə əbədiyləşdirilməsini. Aхы, Kirovun tibb elmı илə nə əla-

21. Элжіеңдәр Нұмәғұлу оғлу Аллаһвердиев

гәси олуб ки, бу тибб очағына онун ады верилиб. Інде мән Бәдән Тәрбијеси Институтуну, рајон, гәсәбө, күчелөри демирәм. Мәнә слә көлир ки, бу барәдә фикирләшмәйин вахты јетишмишцир.

— Бабачан, Кијев университетинин тибб факультесини гуртаратан һәкимләрдән бир нәфәр һаггында да демәк истөрдим:

АББАСОВ Әли Аббас оғлы 1886-чы илдә анадан олмуш, 1917-чи

илдə тибб факүлтəсини битирмиш, Нахчыван вə Бакыда мұхтəлиф сəhiijə идарəлəринде рəhəber вəзифəлərde ишлəмишdir. Тибб елмəлəри намизəди Ә. Аббасов 1946-чы илдəн Елми Тəлгигат Офтальмология Институтунун директору олмуш, республиканың əмəkdar һəкими фəхри адына лајиг көрүлмүш, Ленин ордени вə медалларла тəлтиф едилмишdir. Ә. Аббасов 1957-чи илдə вəфат етмишdir.

— Оғлум, биз гоchalарын јадынаадыр ки, ингилабдан габаг адларыны чəқдијимиздən дə чох азərbaijanлы Русијада вə һəтта харичdə тибб факүлтəлərinin гурттармыш, халгымызын сағламалығы кешшиjində дајанмышлар. Елə өjрəniблər демəjə ки, ингилабдан габаг Азərbaijananda милли һəкимлəр олмајыб. Ахы, бунар дүзкүн дејилдир. Әkər академик Ш. Мəһdiyevin дили илə десək:— Азərbaijan həc də ингилаба гədər там савадсызлар əlkəsi олмамышдыр.

— Дүз дејирсиниз, баба. Биз зијалыларымызы ja билə-билə унутмушуг, ja мүəjjən сəbəблərə көрə адларыны чəkməjə горжмушуг, ja да милли кадрларымызга һəмишə биканə олмушуг. Белələrindeñ bir nəfər həggynıda mə'lumat vermək истərdim:

ӘЛИЈЕВ (Орханбəjli) Məmməd Baba oğlu (шək. 22) 1894-чы илдə анадан олмуш, тибби təhcisiлини Tүrkijədə алмыш (1920), XI Гызыл Ордунын атычы полкуnda bəjük һəkим олмуш, республикамызда Совет һəkimiyyəti bərgərar oлдугдан sonra милли kadrarыны həzyrlanmasыnda mühüm rol ojnامышдыр.

— Оғлум, һəgalyisan. Белələri чохdur. Onlardan Җəliл Һүsejnov, Әbəlfəz Garaev, Məhdiyələr Cəfərəlibəyov və bашgalarыны kəstərmək olar.

— Babəcan, sizin адларыны чəқdiјiniz alimlər, һərəsi təbabətin bir sahəsinin bənisidir. Əffuslar olsun ki, bu dahi cənətkarlar həgda mənch nəslə vaxtly-vaxtynıda mə'lumat verilmir.

ҖƏLİL Jusif oğlu Һüsejnov 1896-чы илдə Шəkiдə анадан олмушdur. (шək. 23). Тибб елмələri doktoru (1936), профессор (1936). Azərbaijan CCP Emlər Akademiyasynyн mühbir üzvü (1959). Azərbaijan CCP əməkdar elm xadimi, Azərbaijan CCP Dəvlət məkaфatı laureatı (1978), Azərbaijan Dəvlət Tibb İnstitutu patologiya anatomiya kaфedrasınyн mədiri (1945-1979), Azərbaijan Patologlar Əməkciyətinin sədri, Umumittifag Patologiya Anatomiya Elmi Əməkciyətinin fəхri üzvü, Azərbaijan Совет Enciklopediyası biologiya bəlməsinin akademik katibinin məvavini, Azərbaijan CCP Cəhijiye nazirliji elmi tiбb Советinin sədri Ч. Һüsejnov. Azərbaijananda patologiya anatomiya elminin bənisi sajılır. İldəfə Azərbaijan diliində һistologiya, mikrobiologiya, patologiya anatomiya fənlərindeñ dərc demiş, ilk ana diliində chap olunmuş dərslijin və bir neçə nəhənək monografiyanın müəllifiidir.

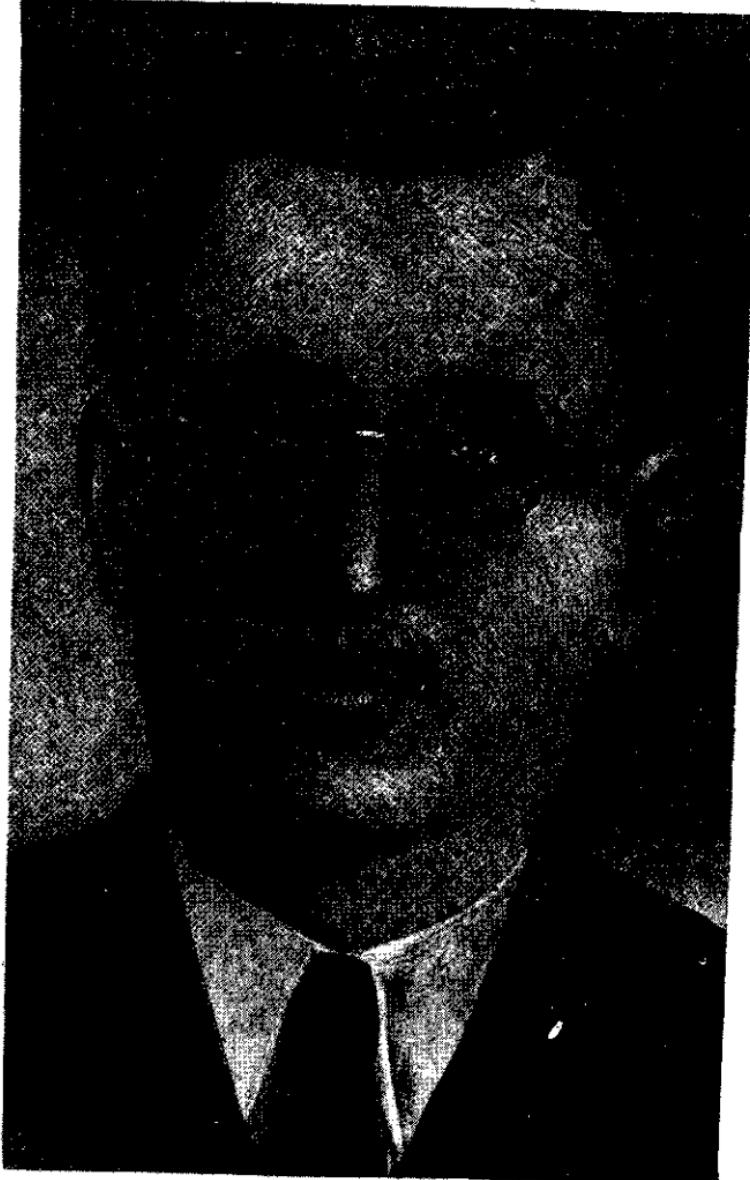
22. Мәммәд Баба оғлу Әлијев [Орханбәјли]

Ч. Йүсеиновун миңли кадрларын һазырланмасында бојук зәһмәти олмушшудур. Онун хидмәтләри ики Ленин ордени, ики Гырмызы Әмәк Бајрағы, "Шәрәф нишаны" ордени вә медалларла гијмәтләндирилмишdir. Тәэссүфләр олсун ки, бу сәнәткарнын хатирәси һеч бир шејлә өбәдиләшdirilmәмишdir. Һеч олмазса, онун вәтәни Шәкидә тиbb очагларындан бирини бу көркәмли алимниң ады илә өбәдиләшdirмәк олмазмы?

23. Чəлил Юсиф оғлу Иүссејов

— Азəрбајҹанда педиатрија (униаг хəстəlikləri) elminin baniisi, əməkdar səm xalimi, tibb elmləri doktoru, professor Əbülfəz Fərəç oғlu ГАРАЈЕВ (шək. 24). 1885-чи ildə Bakıda gullugchı ailəsində anadan olmuşdur. On jاشында Bakы kımızıjasıнын əliifba sinfinə gəbul olmuşdur. №enç jaşlarыndan həkimlik arzusunda olan Əbülfəz, kımızıjanı gurtaranдан sonra, 1912-chi ildə Odessada keçmiş Novorossijsk universitetinini tibb faktulyatessinə kirir. Universiteti gurtaranandan sonra ona universitet nəzdində olan uşag həstəlikləri klinikalarыndan birində galyab işləmək təklif ediliir. Lakin Bətən həsrətinidə olan kənç həkim Əbülfəz 1915-chi ildə Bakıya gaýyayıp və inidiki 2-chi şəhər

24. Әбүлфәз Фәрәғ оғлу Гараев

поликлиникасында фәалийжетә башлајыр. Інәмин дөврдө Бакыда вәзијәт һәддиндән зијадә ағыр иди. Текчә буны дејәк ки, һәр доғулан 100 ушагдан, јарыдан чоху бир јаша гәдәр јашамыр, мұхтәлиф хәстәликләрдән төләф олурдулар. Азәрбајҹанда Совет һакимијәти гуррулдуғдан соңра Ө. Гараев даһа кениш фәалийжетә башлајыр, ана вә ушагларын мұһафизәсіндә бејүк ишләр көрүр. Текчә буны гејд етмок киғајтадыр ки, Республика хәстәханасының тәшкис әдилмәси тәншөйүскәрәзрилән. Биря дә Ө. Ф. Гараев или, 1930-чу илдән

Ә. Ф. Гарајев Азәрбајҹан Дәвләт Тибб Институтунда педагоги фәллијәтө башлајыр. 1931-чи илдө доссент, 1939-чу илдө профессор болан Ә. Гарајев ушаг хәстәликләри кафедрасына мүдир сечилир вә Ана-Ушаглары Мұнағизә Институтуна да рәһбәрлик еди. Ә. Ф. Гарајев өз елми фәалијәтини өн чох ушаг юлухучу хәстәликләринин, ганазлығының өјрәнилмәсінө сәрф етмишdir. Азәрбајҹанда педиатр кадрларын јетиштімәсіндә алимн мүстәсна ролу олмушdur. Н. Нәrimanov алыша Тибб Институтунун педиатрија факультесинин дә тәшкилатчысы Ә. Ф. Гарајев һесаб едилir. Ә. Ф. Гарајев ики Гырмызы Өмөт Гырмызы ордени вә бир чох медалларла тәлтиф олуимушdur. Ресспубликамызын бүтүн педиатр һәkimләrinин вә бу саңәдә чалышаш алышләrinин јетиштімәсіндә бу кезәл инсанын зәһмәти һәмишә һисс едилir.

СӘФӘРӘЛИБӘЈОВ Мәһәмәт Әхмәт оғлы (шәк. 25) 1896-чы илдө Исмаїллы раionуин Күрдүван кәндидә анадан олмушdур. Илк тәһсилини Шамахы реалны мектәбине алан Мәһәмәт Әхмәт 1919-чу илә гәдәр орада мәдени мәктәп шурасында орденни вә сонра һәminin фәалијәтini Бакы мәктәбләrinde давам етди. 1919-чу илә Бакы дарулафұнун тибб факультесине гәбул олмушdur. 1924-чу илдө тәһсилини баша вуруб, I факультәттерапија клиникасында ишә башлајыр, беш илдән сонра һәminin клиниканы ассистенти тө'жин едилir. 1936-чы илдө тибб елмләри доктору, 1939-чу илдө профессор сечилен M. Сәфәрәлибәјов 1941-чи илдөн Азәрбајҹан Дәвләт Тибб Институту юлухучу хәстәликләр ше'бәсine мүдир тө'жин едилir. Бөյүк Вәтән мұнарнбеси илләrinde үч һәrbи госпиталын мәсләhәтчины ишләјир. 1943-чу илдө Азәрбајҹан ССР өмекдар һәkimini вә өмекдар елм хадыйн фәхри алларына лайиг көрүлүр. 1944-чу илдө полковник рүтбәсіндә етھијата бурахымышшыр. M. Сәфәрәлибәјов нәинки республикамызыда, онун һұдуударындан кәнарда танынмыш совет инексионистиliр. Бу маһир һәkimин Азәрбајҹандың бир чох юлухучу хәстәликләrin өјрәнилмәсіндә, бу саңәдә мүтәхессисләр јетиштімәсіндә унудуламаз әтәji варды. M. Сәфәрәлибәјов "Шәрәф нишаны" ордени, медалларла тәлтиф едилмишdir.

- Азәрбајҹанда тибби паразитологија елминин баниләrindeñ бири **НӘЗИРОВ Мирзәрза Мирзәмәсі оғлу** олмушdur. О, 1903-чу илдө Бакыда дөгуимуш, 1927-чи илдө Бакы Дәвләт Университети тибб факультесини битирмишdir. Мирзәрза университети гурттардыгдан сонра 1931-чи илә гәдәр һәkim ишләмиши, сонра Елми Тәлгигат Клиник Институту дахили хәстәликләр кафедрасында асистент ишләмишdir. M. R. Нәзиров 1937-чи илдө тибб елмләri нағизәди ады алмаг үчүн диссертасија мұдафиә етмиш, 1940-чы илдө доссент сесилимишdir. 1946-чы илдө Тибби Паразитологија вә Тро-

25. Мөхлиседәр Ханқиши оғлу Сәфәрәлибәјов

пик Тәбабот қафедрасының мұдирі сечилмешdir. О, 1950-чи илда тибб елмләри доктору олмуш, 1960-чы илдә өмәкдар елм хадима фохри айна лајиг корумышшадыр. Йұксек һәkimlik габилиjjетине малик олан, елми ахтарышлар апарын профессор М. Р. Нәзиров Елми Тәдигигат Тибби Паразитология вә Тропик Тәбабот Институтуны тәшкил стмиш вә омрүнүн ахырыша кими бу елми мәркәздә рәhбәр олмушшадыр.

М. Р. Нәзиров республикамызда бир чох паразитор хәстәкликтәрин еңрәнилмәсендә бојук өмәк сөрф етмишшидir. Алимин бу саhәjә hәcер олунмұн 106-дан чох елми иши, 13 монографиясы вар.

М. Р. Нәэзировун елми ахтарышларының чох һиссөсі малјарија, виссерал лејшманіјоз, бруцеллоз, бағырсаг вә гарачијөр хәстәликләри-нин ојрәнилмәсінә, онун профилактикасы вә мұалимәсінә һәср едилмишdir. М. Р. Нәэзиров илк дәфә лентвари гурдаларын акрихин-лә говулмасы методуну тәклиф етмиш вә бу мұалимә үсулу ССРИ-дә кениш тәтбиг олғынушаур. 1968-чи илдә Азәрбајҹан Елмәр Академијасының һәғиги үзвү сечилмишdir. Академик М. Р. Нәэзи-ровун рәһбәрлиji алтында 12 шамизәдлик вә 3 докторлыг диссертасијасы мұдафиә едилмиш, 280-дан чох елми иш апарылмышмышлыр.

Унудулмаz мұəллим М. Р. Нәэзиров 1979-шу илдә Бакыда вәфат етмишdir.

- Әмиоглу, 1913-14-чү илин мә'лumatына əсасен Азәрбајҹаның бүтүн амбулаторија вә мұалимәханаларында чәмиси 45 һәkim ишләјири ки, онларын әксәриjети russ universitetlәrinde тәһисил алмыш азәрбајҹанлылар или. Белә аипломлу һәkimlәrden бири Лә K. Мәһмандаров олмушаур. Іалымдалыр, атамыз бизә мәшhур чәрраh Кәrimbәj Мәһмандаров һагтыла чох даңышарды. О, халг тәбиби кими шөинки Гарабагла, Азәрбајҹаның чох јеришә шөһрөт газанмышлыр.

- Бабачан, сизин дедијиниз кими, шөһрөт газанмыш чәрраh **МЕҢМАНДАРОВ** Кәrimbәj Mustafabәj оғlu (шәк. 26) 1854-чу илдә Шушада анадан олмушаур. Кәrimbәj 1872-чи илдә Бакы кимназијасыны битирмиш вә Петербург Tibb-Чәrraһlyg Академијасына гәбул олғынушаур. 1977-чи илдә Академијасы гуртaran Кәrimbәj Петербург клиник һөрbi хәстәханасында һәkim ишләмиш, спралар Полтава губернијасында дифтерија енидемијасына гаршы мүбәризәдә фәал иштирак етмишdir. Кәrimbәj Петербургда ишләmәк тәклиф олупса да, о, бундан имтина етмиш, вәтәнишә, дәфма халғына гуллуг етмөji һәр шејдән үстүн тутмушаур. О, 1883-чу илдә дәфма Вәтәнишә гајытмышлыр.

Ики ил мұддәтиндә Кәrimbәj, Азәрбајҹаның Јелизаветпол (Жәнчә) губернијасының Чавашшир ујездинде һәkim ишләјир, сонра дәfma јурду Шушаја көлир. Кәrimbәj олумынүн ахырына гәдәр бу фүсункар құшәдә јашајыр. Әввәлләр Шушада көнд һәкими, 1911-чи илдән шеһәр һәкими вәзиғесинә тәјин едилir. K. Мәһмандаров Ағламда биринchi дәфә амбулаторија тәшикил етмиш, Шушада Рус Азәрбајҹан мәктәбинин тәшикилдә жаһындан иштирак етмишdir. Кәrimbәj Азәрбајҹанда бир чох хәстәликләрин ләғв едилмәсінни әлачыны миilli кадрларын һазырлаймасында көрүрdu. О, инфексион хәстәликләри мұалимәсіндә вә онун профилактикасында Академијасының тәагигатлар апарышылар. Кәrimbәj Мәһмандаров 1880-чы илдә икinci дәрәжөли "Станислав", 1897-чи илдә ийирми иллик

26. Кәримбәј Мустафабәј оғлу Мәһмандаров

кимлик јубилеји мұнасибәтилө икinci дәрәчәли "Анна", 1911-чи илдә дәрдүнчү дәрәчәли "Владимир" орденләри илә тәлтиф едилмишидир. Әлли илә гәдәр Шуша хәстәханасында халғына хидмәт едән унудулмаз һәkim Кәримбәј Мәһмандаров 1929-чу илдә вәфат етмишdir.

Петербургда охујаркән Кәримбәј Русијанын ilk гадын һәkimләрinden бири олан Александра Михајловна Долганова илә евленишидир. Једди ил өринин јолуну көзләјөн Александра Михајловна Кәримбәјин бир дә Петербурга гајитмајачағына әмин олдуғдан

сонра өрө жетмишdir. Көrimбәjин Александра Михајловнадан бир оғлу олмушdур – Михаил. Михаил једли јашында атальынын ад вә фамилијасыны гәбул етмишләр, – Михаил Дмитриевич Түшински. Михаил Көrimбәj оғлу Меһмандаров – Михаил Дмитриевич Түшински – Петербург Һәрби Tibb Академијасынын гуртармыш, мәтих ингилабчы олмушdур. В. И. Ленинлә дәфәләрлә көрушмүш, 1904-чу илдә рус-јапон мүһарибәсindә иштирак етмиш, биринчи дүнија мүһарибәсindә мүхтәлиф госпиталларда һәkim кими фәалиjјәt көстәрмишdir. 1929-чу илдә биринчи Ленинград Tibb Институтунун дахили хәстәликләр кафедрасынын мүдири сечилмишdir. 1962-чи ил өмрүнүн ахырына кими бу вәзиfәdә чальшмышдыр. 1929-чу ил нојабрын 17-дә Көrimбәj Меһмандаров оғлу Михаил бу мүнасибәтлә җазмышдыр: "Сәни вә xүсусилә мөһтәрәм Александра Михајловнаны үрәкән тәбрик едирәm... Сәнин шеһрәtin, илк совет алимләри сырасындакы кәlәмәcјин ону мүкафатландырачаг, сакитләшdirәcәk, гоша вахтында она севинч вә раhatлыг kәtiрәcәk. Онуна фәhr еdәrәk, гаршысында баш өjирәm..." Михаил Түшински атасына конадәриjи мәktubлardan биринде җазмышдыр: "Мәn ис-tәrdim ки, газандыгым наилүjәtләrin әкс-сәdasы Шушаја – сизэ чатсын. Сиз мәндәң разы галдыгча мәn өzүмү хошбәxt санырам, иftихарым исә даha артыр..." (Васиф Гулијев, "Azәrbaјcan kәnclәri" гәzeti, 12 декабр 1988-чи ил).

Бөjүк Вәtәn мүһарибәsindә Михаил Меһмандаров Ленинград блокадасында баш терапевт кими фәалиjјәt көстәрмишdir. 1945-чи илдә ССРИ Tibb Елмләri Академијасынын һөгиги үзвү сечилмишdir.

Көrimбәjин гызы: Мәhbubә ханым 1902-чи илдә Шушада анадан олмуш, 1929-чу илдә Azәrbaјchan Dәvlәt Университетинин тibb фәkүлтәsinin гуртармыш, ишләmәk үчүn акушер-кинеколокија кафедрасында сахланмышдыр. 1935-чи илдә елмләr намизәdi, 1960-чы илдә елмләr доктору олмушdур. 1965-чи илдә вефат етмишdir.

K. Meһmандаровун иәвәси Maһmudbәjova Елмира Шамил гызы N. Нәrimanov аdyна Azәrbaјchan Dәvlәt Tibb Институту мүаличә профилактика факүltәsi терапија кафедрасынын досентидir.

Көrimбәj Meһmандаровун јашадығы евдә 1988-чи ил апрел айында Шуша халчачылыг музеји ачылмышдыр. Бина ики мәrtәbәлиdir. Биринchi мәrtәbәsindә анбар, ат сахламаг үчүn једли ахур олан јер вардыр. Һәjәtde дәмираен назырланмыш ики ат силуеттегиу碌. Икинchi мәrtәbәdә дөрд отаг јерләшир. Биринchi отагда килим, параз гојулуб. Үчүнчү – өн бөjүк отагда XVIII-XIX әсрә аид халчалар, килимләr, һәмчинин гәdim долча, кава вә с. эшjалар нұмајиш етарилир. Дәрәүнчү отагда Ләтиf Kөrimовун тоx

дүгү "М. П. Вагиф" халчасы вә Л. Кәримовун тәләбәси тәрәфинде тохунмуш "Л. Кәримов" халчасы нұмајиши етдирилир. Бундан әла отағда Л. Кәримовун Азәрбајҹан халчачылығынын инкишафының жаңшылырып. Халчачылығ Азәрбајҹана дүнja шөһрәти мәтирилген бир сөнөтдирил. Белә бир музейин ачылмасы да тәгдирәлајигидир. Акынчылардың бу музей үчүн Шушада башга бир бина да тапыларды. Бир шаң жадан чыхармаг олмаз ки, Азәрбајҹана илк дипломлу халг һәкилләрини мәһз Шуша вериб. Онлардан бири дә К. Мәһмандаров олуда. Бу еви "Шуша тибб музеји" кими тәшкил етмәк олмаздымы? Ахмет Михаил Мәһмандарову да шушалы һесаб едирни. Демәк, Азәрбајҹана илк академики дә мәһз Шуша вериб.

- Оғлум, көрүндүй жана, Кәримбәјин дә Азәрбајҹан тәбабәттеги инкишафында ролу бөјүкдүр. Оғлу Михаил Азәрбајҹанда бөјүб боја-баша чатса да, Ленинградын јостишдирмәсилер, Кәримбәјин дә тәһисилини һәмин јердә, һәмин академијала алмышыдыр. Буну жадан чыхармаг олмаз ки, Михаил Кәримбәјин доғма баласыдыр. Женлејессөн ки, бабан дејинкән олуб. Әлли ил бир хәстәханада чальшаш, халгына һамусла хидмәт елән, академик атасы, илк азәрбајҹанлы чәрраһлардан бири олар Кәримбәјин ады нечә әбәдиләшдирилиб? Мәкәр бу әдаләтли олмазды ки, Шуша шәһәр мәркәзине хәстәханасы Кәримбәј Мәһмандаровун ады илә алланырылсын вә онун мөзәл һәјәтиндә бүстү гојулсун. Шушада Кәримбәјин јашадылығы күчөје онун ады верилсии. Азәрбајҹанда нечә-нечө тибб очаглары адсыздыр. Лап елә Бакыда бөյүк хәстәханалардан икисине Кәримбәј вә Михаил Мәһмандаровларын алларышы вермәк вә биринин гаршысында Михаилин бүстүнү гојмаг олмазмы?

- Һаглысан, бабачан, дүз сөзә нә демәк олар? Әввәла, мән азәрби халгынын унудулмаз оғлу, һөрби хадим, артиллерија женерал-лейтенантты Сәмәд бәј Мәһмандаровун гардашы Ибраһимбәј һагланып мә’лumat вермәк истәрдим. Мә’лумдур ки, Сәмәдбәј вә Ибраһимбәјин аталары Садыгбәј Мәһмандаров әслән шушалыдыр. Садыгбәј соңра Ләнкәрана кечмүш, орада Талышинскиләр нәслиндән евләнмиш, Һачы Мир Аббасбәј Талышинскинин мүлкүндә баш һүгүгчү ишләмешдир. Оны да гејд едим ки, Садыгбәј Петербургда һүгүг факүлтәсини гуртартмышдыр. Ибраһимбәј Садыгбәј оғлу Мәһмандаров да һәkimlik тәһисилини Петербургда алмыш, евләнмиш, 40 ил орада јашамышдыр. Ишаг Ахундовун мә’лumatында: "Бир күн арвалы сөһбәт заманы оны (Ибраһимбәји - Ә. Һ) тәһигир елиб дејир ки, "Ибраһим, нә ғәдор өзүнү мәдәни һәkim һесаб етсөн дә, гафгазлысан, сизин мәдәнијетә чатмағыныза чох ваҳт лазымдыр". Бу сөзу ешилән Ибраһимбәј аяға галхыб, арвады бошамаг барәдә хәбәрдарлыг едир вә он

күндән соңра јығышыб бојунда гызыл хач Ләнкәрана көлир, бир нечә ил Ләнкәранда һәкимлик едир. Дејиләнә көрә, Ибраһимбәй рәһмил олуб, чох адамдан мұаличә һагты алмазмыш. Елә һаллар да олуб ки, бә'зи қасыб хәстәләрә өзү дәрман пулу вериб. Ибраһимбәј 1934-чу илдә Ләнкәранда вофат еди. Руһаниләр онуң бојунда хач олдуғуна корө мұсәлман гобиристанлығында басдырылмасына с'тираз сливбләр. Буна баҳмајараг, гәбри Сардахлыла оз бачысы кәлинин Сәби ханымын җашыналыр". (Ишаг Ахундов. "Хатирәләриләр жаңајан Ләнкәран", Бакы, "Ишыг", 1989).

Мен бир дә ону гејд етмәк истөјиром ки, XIX өсрии әvvәлләрин-дән Октябр ингилабына гәдәр ишәһөр вә қоңулләрә тибби-санитарија ишләринин тәшкилинде Азәрбајҹанын тәрәггипәрвәр хадимләри дә елми тәbabәтиш јајылмасы вә өналијә тибби јардымын тәшкили үчүн сәмәрәли мұбаризә апармышлар. Бу мұтәрәгги ахынын он парлаг ишмәјендәләри: М. Ф. Ахундов, Һ. Зәрдаби, Н. Нәrimанов, Җ. Мәммәдгулузадә, М. Ә. Сабир, А. Сәһнәт вә башгалары иди. Елмин өні вачиб саһәләриңдән бири олан тәbabәт М. Ф. Ахундовун вә Һ. Зәрдабинин дигготиндән һеч бир заман јајынмамышлыр. Онилар өз фәлсәфи баһышларының өсасландырмаг үчүн тез-тез тибб елмине мұрачиәт едир, ону јұксек гијмәтләндирир вә бәшориј-јөт үчүн мәнијјәтини баша дүшүраулыр. М. Ф. Ахундов түркәчаро мұаличәсінә гаршы илкиси чыхыш едәнләрлән бири олараг, елми тәbabәтин јајылмасы үчүн чох иш көрмүшадыр. Онун өсәрләриңдә кикијена мәсәләләри, кикијена нормаларына әмәл олунмасы, санитарија маарифинин јајылмасы, өналијә тибби јардымын тәшкили мүәյжән јер тутурду.

- Эмиофлу, бу бир һәгигәтдир ки, Шамахы шаирләр мәскәнидир. Бу гүдрәтли торпаг Хагани, Нәсими, С. Ә. Ширвани, М. Ә. Сабир кими нәһәнкеләр јетишилримишләр. С. Ә. Ширвани, Сабир, А. Сәһнәтин тәшкил етдикләри әдәби мәчлисләрә шаир Ағәли бәј Әфәнидіев Насеһ, Мәһәммәд Сәфа, М. Тәрраһ, Һачы Исмајыл Вејсов, Сөмәд ага вә башгалары иштирак едирдиләр. Н. Нәчәфов Азәрбајҹан әдәбијаты тарихинин тәлгиги саһисинде бөյүк хидмәтләри олан коркемли әдәбијатшүнас Салман Мұмтазын архивини арашылар кәп АББАС СӘНГӘТИН һәјаты (1874-1918), ишсүйәти вә јаралычылығы һагтында мә'лumat верән бир хатирә тапыр вә ону олдугу кими "Азәрбајҹан кәңчләри" гозстиңдә (11 мај 1971-чи ил) оху чулара тәгдим едир (шәк. 27). Бу хатирә Азәрбајҹан тибб тарихинин өјрәнилмәсинаә мүәйжән мараг дөгүрүр: "Русча бир азачыг Шамахы шәһәринин ибтидан мәктәбинаә тәһсил елиб, һәмай ишколаны итмамә јетирмәмиш ордан чыхыб әрабчә вә фарсчаны Һачы Молла Чаббар Сабит тәхәллүсдән тәһсил етмишләр. Сәһнәт 1 јашында Ирана әзимәт еди, Техранда көһиә үсүл илә тибб елмин

27. Аббас Сәххәт – "Нәкім Аббастулу"

охујубдур. Соңра орада Мирзә Абдулла адлы Фирәнкистанда тәһсил етмиш бир профессора тәсадүф едиб. Онун тәшвиги илә Төркістанда олан Насиријә мәктәбинә дахил олуб. Орада тәһсил етмишdir. Сәххәтиң мәзкур мәдресәнин клиникасында ишләдији вахт ораја һұлаку нәслиндең бир чаван хан көлиб, өз кезләрини мұаличө етдирир. Соңра һәмин чаван хан Парисе кетмөли олур, чүнки һәмин хан бир чох башга нахощуглара мұbtөла имиш. О да Парисе кедәндә кезләринә гуллуг еләмәк учүн өз јаңынча бир нәфәр апартамалы имиш. Профессор Мирзә Абдулланың мә’руфчулуғу илә һәмин хан Сәххәти өзү илә апарыр. Хан орада бир иләкен мұаличө етдиrmәклә мәшғул олур. Мәһрум Сәххәт дә Парис хәстаханада

рынын биринде тәчрүбәси артмаг үчүн чалышмaga давам едир. Һөмүндөн хан гајытдығы вахтада Сәһhәт дәхи гајылбыш көлир Ирана ве ордан да вәтәни олан Шамахыя.

Сәһhәт Шамахыя варид олдан соңра дипломсузлугдан жаңе мәшəггəт чекдијиндəн Бакыја көлмәк фикрине дүшүр ки, көлир Ба-кыда аттестат "зрелост" лицинә даир шəһадетнамә алсын ве оралан да кедиб дарұлғұнуда имтаһан версин. Мәеттөссүф, бу, мүмкүн болмур. Одур ки, Сәһhәт Лалајовун мұлкүндə мұвəггети бир кабинет ачыб, нахошлары тәдави етмөjө мәшиғул олур. Шамахыда 1906-чы илдə реални училиш ачылдығына бинаен һаман школада учител тө'жин олунур. Һер ајда 35 маната о замандан ахырынчы иғтишаша гәдәр һаман мүəллимлийндə давам едирди.

Сәһhәт тәбиб олдуғу үчүн тәхəллүсүнү Сәһhәт гојмушшадур. Сәһhәттин достлары шүəрадан Ағөли бөj Насеh, Мәшəди Мәһəммəд Тəрраh, Мирзə Әлекбəр Сабир иди. Сабир соh вахт шc'рини Сәһhәткildə јазарды. Сәһhәти дикəр нахошлуглардан артыг көz хəс-тəликлəрini тәдави етмөjө апарырылар. Һачы Мирзə Мәһəммəд-дən соңра Сәһhәт һесаб олунурда. Сәһhәттин маарифпəрвəрлəр ара-сында соh нүфузу вар иди. Милли әрзаг ве ичраijé комитəлəрине интихаб олунмушшадур. Сәһhәт Хан иле Шираз ве Исфəhan ве бир соh Иранын башга шəhəрлəрini сеjahət етмишши. Сәһhәт шaир ѡл-дашларындан ахырда вəфат етмишши.

Сәһhәттин вəлиjүl-кəми Һачы Исмајыл Вејсов җəнаблары иди. Мəзкур Һачынын бүтүн фамилијасы Сәһhәти севиб она етирам елирдилəр. Мəһrум Сәһhәт Волга сеjahətinə 1913-чү ил тарихdə кедиб, ики аja гөлəр оралары Исмајыл Һəгги бөj ве Әлөвсəт Әфəн-дизадə илə сеjahət етмишши. Исмајыл Һəгги бөj түркəни мəһrум Сәһhәтдən охумушшадур. Мəһrум Сәһhәт Исмајыл Һəгги бəjлə бəра-бər һаман илин иjүл аյынын ахырында Шамахыя варид олур. Ав-густ айынын əvvəllərinde дајысынын кəлмиш шикəст олдуғундан ону Тифлисə көтүрүб кəлмиш иди. Мən дə о заман биринчи олараг Сәһhәт илə Тифлисə ашина олдум. (Apx. 38 Г-34 (580) № 1. Чүнк.)

Белəликлə, Аббас Сәһhәттин фəалиjätində һəkimlik хүсуси јер тутмушшадур. Буну əдəbiyjатшүас Салман Мүмтазын хатирəлəри сə-бут едир. Һеч тəсадуғи деjildir ки, о, Шамахыда "Нəkim Аббасгу-лу" ады илə мəшhур олмушшадур. Тəэссүфлəр олсун ки, бу барədə хал-гымыза мə'lumat верилмəмишши.

Мən бир иечə кəlmə də Аббас Сәһhәттин јахын мəслək ѡлдашы Һачы Исмајыл Вејсовун оғлу, жərkəmli Азəрбајҹан терапевти Ис-мајыл Һəгги бөj ВЕЈСОВ (шəк. 28) һаггышда демəк истəрдим. Исмајыл Һəгги бөj Сәһhәтдən соh шej өjрəпмиш ве делиjim кими сеjahətə də чыхмышдыр. Исмајыл Һəгги бөj 1895-чи илдə

Шамахыда анадан олмушдур. 1917-чи илдә Кијев университети тағы да факультетин төлөбәси икән ингилаби ишлә мәшгул олмуш (шәк. 28). Бу һагда "Азәрбајҹанда социалист ингилабының гәләбәси угрунда большевикләrin мүбаризәси" (сәнәдләр materiallar 1917-1918-чи илләр, Бакъ, 1957-чи ил, сәh. 1) китабында язылыр: " № 32. Сообщение о революционном движении в г. Шемахе Бакинской губернии 31 мая (13 июня) 1917 студентами Караевым и Вейсовым был устроен ряд митингов вопросам о текущих событиях и объединению тюрок, ими организовано".

28. Исмаїл Һәгги беј Вејсов

29. Оңде сағдан икinci: Исмаїл Қәрги бәj Һачы
Исмәйл оғлу Вејсов [тәләбөлік иллөри]

30. Вејсов И. Һ. АДТИ-нин тәләбөләри арасында
[органа]

зованы отдельные профсоюзы и Центральное бюро профсоюзов, так же объединены Совет солдатских и рабочих депутатов" (С. Беленский и А. Манвелов "Революция 1917 года в Азербайджане (хроника событий)", Баку, 1927, стр. 59). Вејсов 1924-чү илдә Бакъ Дөвләт Университетинин тибб факультәсисин гурттарыр. О, Бејүн Вәтәп мұнарибәсисин иштиракчысы олмушадур. Һәјатынын 50 илини халғышын сағлығына һәср етмишdir. И. Һ. Вејсов узун мудаёт Бакы шәһәри 4 номрәли клиник хәстәханасында һәkim ишләмишdir. О, ейни заманда Н. Нәrimanov адына Азәрбајҹан Дөвләт Тибб Институтунун терапија кафедрасынын астенти ишләјирди (шәк. 29, 30). И. Һ. Вејсову республикамызда танымайын аз оларды. Һәгиги практик һәkim иди. Бакыда ағыр хәстәләrin чохуну И. Һ. Вејсова көстәрәрдиләр. Узун мудаёт республиканын баш терапевти олмушадур. Мән өзүм шәһидијәм ки, профессор И. Оручов чох ваҳт ағыр хәстәләрә И. Һ. Вејсовсуз баҳмазды, һамынын она ишамы варды. И. Һ. Вејсов 1974-чү илдә вәфат етмишdir. Тәэссүфләр олсун ки, белә көзәл бир һәkimин хатирәси һеч нә илә әбәдиәләшдирилмәјиб. Азәрбајҹан Совет Енциклопедијасында онун һагда һеч бир мә’лumat јохдур.

Фикрими адыны һәрмәтлә јад стдијимиз һәkim-шаиримиз Сәһ-һәтип сөзләри илә јекуплаштырмаг истојирәм:

Сән мұкафатыны инсанлыға хидмәтдә ара!

— Эмиоглу, Һәсәнбәј Зәрлабишин дә бу саңәдә хидмәтләри бойкадыр. Сәһв еләмирәмсә, Һәсәнбәјин дә тиббә даир јазылары вар?

— Бабашаң, сиз сәһв етмирсиз. Тәбиэт елмләрини халг арасында јајаплардан бири дә Һәсәнбәј **ЗЭРДАБИ** олмушадур. Мәликов Һәсәнбәј Зәрдаби (1842-1907) Азәрбајҹан халғынын тарихине илк азәрбајҹанлы натуралист, алым, даһи демократ маарифчи, көркемли ичтимай хадим вә "Әкинчи" гәzetинин редактору кими дахил олмушадур. Һ. Зәрдаби бир нечә мәгаләсими Азәрбајҹандың вачиб социал проблемләрдән бири олан малјарија гаршы мүбаризәјә һәср етмишdir. Бу мәгаләләриндә о, малјаријанын өлкөнни иғтиصادијатына вә халғыш сағламалығына вурдуғу чидди зијанлардан бөһс ёдириди. Һ. Зәрлабишиң бөյүк вә гијмәтли тибби әсәри онун "Жикијена" китабыныр (шәк.31). Бу китаб 1914-чү илдә Азәрбајҹан дилиндә иәшр олупмуш жикијена үзрә елми-тибби ахтарышлара илк әсәр иди.

Һөлә кечәп өсрәдә Һ. Зәрдаби "Әкинчи"нин сәhiфәләриндә јазырды: "...инсанын дүчар олдуғу нахощулугларын чоху наванын тајман олмағышдаңыр.." "Көрәк бәдәниш вә палтарыш тәмиз вә гарынын ијимиши, чүрүмүш вә артыг хөрәкләш сақлајасы.." "Баң-

کیدف اسلام طلبەر بىك نىز باپلىرى سەرەت

مدىنى سلامت ساخلامق دستورالعمليدىر.

مۇسى

حسن بات ملک زاده

(اردو:انجى)

— — — — —

Издание группы студентов Мусульман г. Киева № 3

ГИГІЕНА

Составил

Гасан-бек Мелик-заде

(Зардаш)

— — — — —

31. Ի. Բ. Зәрлабинин "Никијена" китабынын титулу

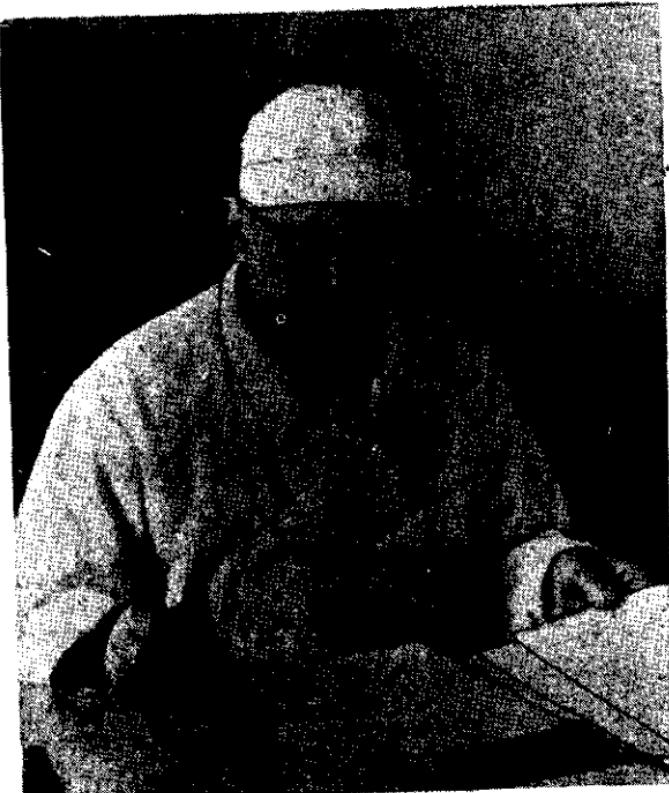
хошлуг һејвандан инсана вә ја инсандан һејвана дүшүр. Мәсәлән синө нахошлиғу она силл дејирләр... Она бинәдән сағмал малың силл нахошлиғу олса сүдүнү јемәк мәсләһәт дејил", "Бә'зи нахошилуглар ананын сүдү илә өвлада кечир", "Тохум кәрәк тәмиз олсучки, зикр олан нахошлиг өмөлә кәлмесин." Мәкәр бунлар еколожија нын позулдуғу бир дәврдә инди дә там актуал дејилми?

— Әмиофлу, кечмишдә һәкимләр тәбабәти һәртәрәфли билирділәр (бәлкә дә бу һәким азлығындан иди). Русијада беләләринг "Земскиј врач" дејәрдиләр. (шәк. 32). Азәрбајҹан Русија тәркибий дахил оландан соңра белә һәкимләрдән бир нечәси бизим вәтәнен турғанда башталды. Бу мәсәлә 1847-чи илдә рәсмиләшши

32. "Земскиј врач"- Владимир Иванович Данилов вё
солда чэрраһ И. Гулијева

рилмиш, һәр бир гәза үчүн гәза һәкими во онун ики фелдшери вә
бир мамачасы тә'јин едишли. 1907-чи илдән башлајараг гәзалар
да кәнд хәстәханалары јарымага башлады. Онларын јарадылмасы
1911-чи илдә баша чатдырылды. Бу хәстәханаларда рус һәкимләри
илә Азәрбајҹаныш илк һәкимләри К. Мөһаммадаров, Б. Һәсәнбәјов,
Ч. Ләмбәрански (шәк. 33) чалышыр, конд соңијәсиин инкишафы-
на чохлу Әмәк сорғударлар. Белә һәкимләр һәм дә йашылар

33. Чәмил Нәзир оғлу Ләмбәрански

лии јалындастыр, белә нәсилдән олан һәкимләриң бир нечәси мұһа-
рибөдән сонракы илк илләрә гәдәр фәалийјет көстәрмишләр. Кәнді-
јерләринде түркәчарәләр, сыйыгчылар, дәлләкләр, аралыг мамала-
ры, чөпчүләр вә башга биличиләр үстүнлүк тәшкил едири. Һәсән-
бәј Зәрдаби бу мұнасибәтлә јазырды: "... савадлы биличиләр вә
азиат һәкимләри адландырыланлара... кениш имканлар јаратмаг-
лазыымдыр, бу шәхсләр – әзаб чөкөн инсанларын јеманә көмәкчилә-
рилдір". ("Хәзәр" гәзети, № 234, 25 октյабр 1886-чы ил).

Азәрбајҹанын әһалисинә тибб хидмәтиндә бир чох миllәтләриң
нұмајәнләләри јахындан иштирак едириләр: руслар, құрчүләр вә
башгалары. Јелизаветпол губернијасы (1827) вә Бакы маһалында
(1836) Клапитонашвили (Клапитонов) Пјотор Александрович иш-
ләјирди. 1843-чү илдә о, Нуха маһалына кечирилди.

1852–1853-чү илләрдә Шамахыда баш логман вәзиғесинде Иван
Аксентьевич Яротски, кичик ординатор – Белов Д. Ф., логман – До-
мински К. Г., Нахчыванда баш логман вәзиғә-сүндә коллеч мұша-
вири Шалашов Александр Михалович, ординатор Сливовски М. Г.
ишләйирдиләр.

1885-чи илдә Ҙөјчајда маһал һәкими Ботјоновски иди, бурада һәким Веселовзоров да ишләјири. Сонрадан бу маһалда кәнд һәким вәзифәсина һоселиани ишләди. 1892-чи илдә Ләнкәран маһалы да һәким Кривјакин И. И., Јелизаветпол маһалында Теймурев М. члышырыды. Бакыханов Шамахы маһалының Сориан кәнддинин гәбә мәнтәгәсина дә кәнд һәкими вәзифәсина дә, Гори исә Нахчыван маһалының Чәһри кәнддиндә һәким олмушадур.

1892-чи илдә јолхучу вәба хәстәлийнин јајылмасы илә өлагәда олараг, Тифлиса ә кәнд һәкимләринин I гурултајы чағырылды вә бурада Азәрбајҹандан кәлмиш бир груп кәнд һәкими нұмајәндә ким фәал иштирак етди.

Бакы һәрби губернатору женерал-мајор кијаз Тархан-Мауров 1860-чы илин һесабатында көстөрир ки, Бакы губернијасында вә тәңдаш мүәссисәләринин һәкимләри – 12 нәфәр, һәмчинин губернија шәһәриндә – 3 һәким, маһал шәһәрләриндә вә Салјанын балык истеһсалы саһәләриндә исә 9 нәфәр ишләји. Шәһәр һәкимләр јерләшириләр: Шушада – 1 нәфәр, Шамахыда-1, Губада-1 нәфәр. Кәнд јерләриндә анчаг 1 нәфәр һәким вар. 1898-чи илдә Јелизаветпол губернијасының Нуҳа маһалында һәким Фјодоров, Шамахыда һәким А. Ф. Бернатович, Загаталада (1891-чи илдә) Шабиловский сонра исә Б. С. Винча чалышмышадыр. Начыгабулда һәким Н. А. Смирнитски, Шушада П. В. Смирнов, Х. И. Баһадыров, Ҙәбрајылда И. В. Чаевски, сонракы илләрдә исә С. Ж. Гокијелев вә башгалар ишләмишләр.

Бизим фикримизчө, Азәрбајҹанда ишләмиш илк һәкимләр һағында данышаркән, һәрби һәкимләrin вә Азәрбајҹаның әразисинде јерләширилмиш чар ордуларының һәрби һиссәләриндә хидмәт этиши логманларын ролуну гејд етмәмәк тарихи бир сәһв оларды. Хүсусән бу һәрби һәкимләр вә логманлар ајры-ајры ағыр һалларда өһали арасындахы хәстәләрә тибби хидмәт көстөрмишләр.

Чар һесабатларында көстөрилмишdir ки, јерли өһали өз мәдәни көрилиji учбатышдан һәкимләрә тибби јардым үчүн горха-горха мүрашият едириләр, өсасән јерли түркачарәләrin јанына кедирләр. Ушаглар арасында чичәк јолухучу хәстәлийнә гаршы пејвәнд едилемәси үчүн ишчиләrin ајрылмасы да бу дөврә аидадир. Һесабата өсасән 1860-чы илдә 9630 ушаг пејвәнд васитәси илә јолухучу хәстәликдән горумушадур.

Нәмин дөврдә Бакы, Шуша вә Губа шәһәрләриндә хүсуси аптекләр фәалијјәт көстөрири. Бундан башга Ләнкәран маһалының балыг истеһсалы саһәсindә даһа бир аптек ачылышышадыр. Губернијала һәкумәт аптекләри јох иди.

Мә'лумдур ки, тәһкимчилек һүгугу ләғв едиликлән сонра Русияның тәбабәт саһәсindә дә бөјүк дәүишилеклик баш вермишdir.

Кәнд јерлөриндә тибб елми хејли инкишаф етмишдир. Земство тәбабәти әсасөн мәркәзи Русијада тәтбиг едилмишаир. Чүнки бурда чар һакимијәти рус мұлқәдарларының сарсылмаз дајаг олачағыны нәзәрдә тутурду.

Рус дворjanлығының вә мұлқәдарларын олмадығы вә ја азлыг тәшкил етди јерлөрдә земство јарадылмамышдыр. Бу сәбебә көрә Гафгазда да земство јарадылмамышдыр.

Јерлөрдә рус дәвләтинин идарә аппараты – Гафгаз чанишиналәри һесабына бә'зи көндләрдә мәһдудлаштырылмыш тибб мүәссисәләри тәшкил едилмишдир.

Мә'лум олдуғу кими, Даҳили Ишләр Назирлиji тәркибиндә тибби департамент јарадылмыш вә ишә чар һакимијәтиның сонуна гәдәр Рус императорлуғу тәрәфиндән нәзарәт едилмишдир. Бир чох назирликләрип өз тибби һиссәләри фәалиjет костәририди. Дәвләт вә удел көндилләринә тибби јардымын костәрилмәси илә дәвләт өмлакы назирлиji мәшғул олурdu. Тәһkimchi көндилләрә тибби хидмәт көстәрилмирди, онлары түркәчарәләр вә аралыг мамалары сағалдырылар.

Земство ислаһаты илә өлагәдар олараг земство тәбабәти јарапайыр вә инкишаф едириди. Бу да капитализм шәраитинде кәнд өһалисинә көстәрилән тибби хидмәтин бир нүмунәси олду. Земство кәнд сәһиijәсинин хүсуси гурулушу кәнд һәkimlik мүәссисәсини јаратмағын өсасыны гојмушдур.

– Әмиоғлу, сөн өсрин өввәлләриндә русларда чијин-чијинә ишләjөн илк азәрбајҹанлы һәkimләрдән бир нечәсинин адыны чәкдин.

Белә һәkimләрдән бири дә **ӘЛИЈЕВ** Әлимұхтар Ағакиши оғлу (Мирзә Мұхтар) олмушшар (шәк. 34). Ә. Әлијев 1885-чи илдә Бакыда дөгулмушшар. Тифлис шәһеринде кимназијаны битирөн Әлимұхтар Киев Тибб Институтуна дахил олур вә ораны 1910-чу илдә тे рапевт кими гурттарыр. Институту гурттаран кими кәнч һәkim Әлијев рус-јапон мұһарибәсинә көндәрилир. Мұһарибәдә көстәриди жи хидмәтләринә көрә Әлимұхтар "Жеорки хачы" илә тәлтиф едилир. Гејд етмәк лазымдыр ки, "Мүгәddәс, өзабкеш вә галиб Жеорки ордени 1769-чу илдә II Іекатерина тәрәфиндән тә'сис едилмиш һәрби ордендир. "Жеорки хачы" илә әсасөн кенерал вә забит һеj'әти һәмчиний һәрби һиссәләр тәлтиф олунурdu. Азәрбајҹанлы һәрбичи ләрдән Ә. Шыхлински, С. Мәһмандаров, Ә. Әлибәјов "Жеорки хачы" ордени илә тәлтиф олунмушлар. Әлијев Әлимұхтар јеканә азәрбајҹанлы һәkimдир ки, чар Русијасының өн јүксәк ордени олар "Жеорки хачы" илә тәлтиф олунмушдур. Мұһарибәдә оларкен Әлијев рус артиллеријасының атасы, һәмјерлимиз кенерал Әлиағ Шыхлински илә таныш олур. 1917-чи илдә – мұһарибәдән соңра Әлијев Бакыја гајыдыб һәkimиклә мәшғул олмаға башлајып

34. Әли Мухтар оғлу Әлијев – Мирзә Мухтар

1921-чи илдә кечмиш Михајловск хөстөханасына баш һөким то'јип олуунур вә 1937-чи илә гәдәр бу мұалиcho очағына башчылыг едир. Ҙозэл инсан, һөгиги сөнөткар һөким Мирзә Мухтар – халг ону белә алландырырды – бүтүн Бакыда вә онун госәбәләринде мәшһурлашыр. Мирзә Мухтары нәйинки азәрбајҹанлылар, башга милләтләрдә севир, һөрмәтии сахлајырлылар. Мирзә Мухтар бу халг мөһәббәтини өз сәхавәти, һәкимлик бачарығы, инсанпәрвәрәлий

негізгісіндегі газанмышылар. Мирзә Мұхтарын аптекада мүејжөн мигдар пулу оларды. Әкөр касыб хәстенін дәрмана вермөжә пулу олмазса, мүејжөн ишаре ғојулмуш рецептаға хәсте аптекада пулсуз дәрман аларды. Жа да Мирзә Мұхтар касыб хәстөjө бахыб, мүејжөн үсуулларла она дәрман пулу вереди. Халғын Мирзә Мұхтара олан мәнеббети, онун мәшіурлашмасы бе'зи милләт "Гөһрәманларының" көзүндөн жајынмады ве бу көзөл сөнөткар 1937-чи илдө Сибире сүриү олунады. 1940-чы илдө Мирзә Мұхтар азад едилди, Бакыя гајыдағы женидән һәкимлиjө башлады. Халғын севимлеси, һөгиги хаал һәкими Мирзә Мұхтар 1963-чу илдө вәфат едіб.

- Бабачан, Азәрбајҹанымызын илк һәrbchi дипломлу һәкимләр-индей бири дә ИЛДҮРҮМ Чаббар Илдырым оғлу (шәк. 35) ол-мушшадур. Чаббар Илдырым оғлу 1885-чи илдө дөгуалмушшадур. 1912-чи илдө Петербург Һәрби Тибб Академијасыны гуртартармышылар. 1912-23-чу иллөрдө 84-чу пијада полкунун Күшкимски лазаретинде һәрби һәким вәзифесіндегі чалышмышылар. Соңра Азәрбајҹан республикасынын дивизион һәкими, Азәрбајҹан ССР Сәhiijе Комиссарлығынын һәрби санитар идарәсінин рәиси ишләмишшадир. 1921-чи илдө ингилабчы һәким М. Н. Гәdirli сәhiijе комиссарлығынын коллекијасында дәјишиклик етмишшадир. Коллекијанын сәдри М. Н. Гәdirli, үзвләри исә Илдырым Чаббар оғлу, Тағы Аббас оғлу Шаһбази, Полтораскиj тә'јин олунмушшадар.

М. Исрафилбәјов (Гәdirli), Т. Шаһбази, Ч. Илдырым, Е. Нејштодт, М. Гајыбов, Д. Урусов, А. Казымов Гырмызы Ајпара Җөмиjетинин тәшкили ишинде кәнч Азәрбајҹан республиқасы дәврүндө бөйүк активлик ве фәалиjәт кестөрмишшадир. Досент вәзифесіндегі Москва ве Кисловодскдә дә чалышмышылар. Алим-һәким Чаббар Илдырым оғлунун бир сыра чап олунмуш елми өсөрләри вардыр.

- Бизим чатышмајан чөнөтимиз орасындастырым ки, халгымызын зиялаларыны олдуғу кими гијметләндирмөмиш, онлары танытмаға горхмушуг. Соң заманлар белә габагчыл зијалылар һагда мә'лumat вермөjө башламышыг. Бу юлда "Одлар јурду" гәзетинин мөвгөjини даha чох алгышламаг лазымдыр. Бу гәзет нечә-нечә һәким һагда Азәрбајҹан халғына мә'лumat вермишшадир. Беләләриндән бири дә Худадатбәj Әләкбәр оғлу РӨФИБӘЛОВАДУР. Әлиоғлуин өвердиjи мә'лумата көрө ("Одлар јурду", N 8, апрел, 1989) Худадатбәj 1878-чи илдө Қөнчө шәhәринде зијалы айләсіндө дөгуалмушшадур. Илк тәһисиlinи Қөнчө классик кимназијасында алан Худадатбәj 1903-чу илдө Харков университетинин тибб факультесини гуртартармышылар. Илк азәрбајҹанлы чөрраh кими Қәничәde фәалиjәтө башламышылар. Х. Рөфибәjовун сәдриjи илә 1914-чу илдө Қөнчәde илк тибб өмөмijәти -"Желизаветпол тибб өмөмijәти" јарадылмыш /"Гаф-

35. Чаббар Илдырым оғлу Илдырым

газ календары", Тифлис, 1916-чы ил, сөн. 831-832/ вә онун катибы дөврүнүн көркөмли сијаси вә ичтимаи хадими, Москва университети тибб факультетинин јетищдирмәси Ыңсөнбәј Мәшәди Ыңсөйе оғлу Ағаев олмушадур. Бу мұтәрәгги чөмијјәтиң тәркибиндөк үчүнчү азәрбајҹанлы һәkim Петербург университетинин јетищдирмәси Мусабөј Рәфијев иди. Худадатбәј Рәфибәјовуң рәhbәрлик еттији чөмијјәт өһалинин касыб тәбәгәсинө пулсуз тибби јардым кес-

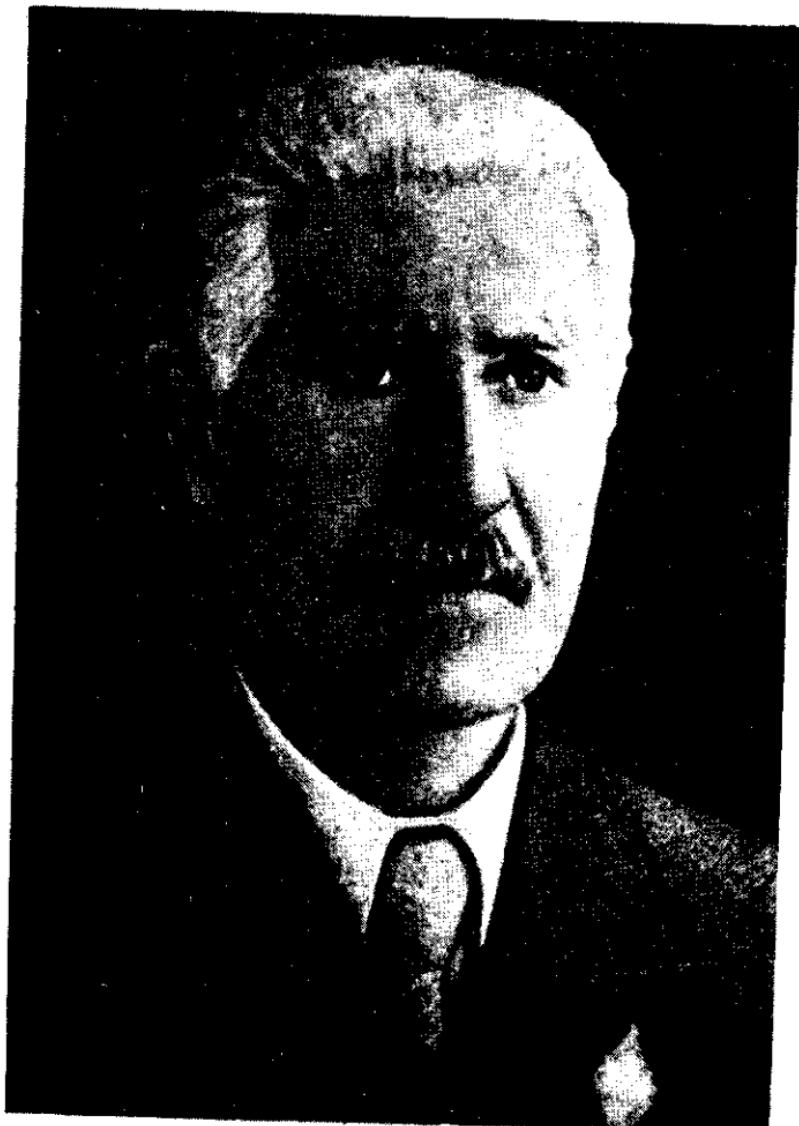
төрир, инфексион хәстәликләре гарышы мүбәризә тәдбиrlәри көнүрдү. 1917-чи илин мартаңда X. Рәфибәјов Ҙәнчәдә јаранмыш Милли Мұсәлман Шурасының Мұвәггәти Ичраијә Комитәсинин үзвү сечилмишdir. Өмрүнүн ахырына кими һеч бир партияда мәнсуб олмајаш, битеրәф галан X. Э. Рәфибәјов 1918-чи ил маյын 28-до Азәрбајҹан Демократик Республикасы е’лан олундуғдан соңra, Фәтәлихан Хојскиниң сәдәри илә назирләр шурасында сәһијә назири вәзиғесини тутмушdur. 1918-чи илин сентябрьында һәкумет Бакыја көчмүш, X. Рәфибәјов из фәалијәтини орада давам етдиришилди. X. Рәфибәјовун рәһбәрлиji мүддәтиндә дөвләт һесабына пул суз хәстәханалар ачылмыш, јени тибб очагларының тикилмәсine башланмыш, кәнд яерлөринде мүалімә мәнтәгәләри тәшкил едилмиш, лабораторијалар ачылмыш вә јолухучу хәстәликләре гарышы мүбәризә тәдбиrlәри көрүлмүшdir. 1918-чи илин декабрында Фәтәлихан Хојскиниң кабинәсинин исте’фаја чыхмасы илә әлагәдар X. Рәфибәјов сәһијә назири вәзиғесиндеи азад олмушdur. 1919-чу илин мајында о, Ҙәнчә губернијасының кенерал-губернатору тө’јин едилди. Олдугча мәдәни, инсанпәрвәр, кәнчәлилерин өсл севимлиси X. Рәфибәјов 1920-чи ил апрелин 30-да Ҙәнчә губернијасында мүгавимәт көстәрмәдәи һакимијәти совет ингилаб комитәсine төһвиil вермишdir. Халгына һәдсиз бағлы олан, онун төрөггиси үчүн чалышан һәким-чөррәh, ичтимай хадим Худадатбәj Рәфибәјов 1920-чи ил мајын ахырларында Ҙәнчә шәһәриндә бац вермиш ихтишашлар заманы һәлак олмушdur.

— Оғлум, бајаг сәнин геја етдијин кими, о дөврүн көркәмли һәкимлөриндөн, габагчыл зијалыларындан бири дә Һәсәнбәj Мәшиәди Һүсейн оғлу АFAJЕВ олмушdur. Һ. М. Ағајев 1875-чи илдө Азәрбајҹаның гәдим шәһәри Ҙәнчәдә дөгулмуш, орада кимназијаны гурттардыгдан соңra Һ. З. Тағыјевин вәсaitи илө Москва университетинин тибб факүлтәсindә төһсил алмышдыр. 1901-чи илдө һәкимлик ихтисасына саһиб олан Һәсәнбәj Ағајев һәкимлик фәалијәтиндән бацга, Бакыда вә Ҙәнчәдә чыхан мәтбуатда, әләлхүсус "Молла Нәсрәddin" журнальшида мәгаләләр чап етдирир, тәрчүмәчиликлә мәшғул олур, 1907-чи илдө кечирилән Гафгаз мұсәлман мәденимләри гурултајы мәркәзи комитәсинниң сәдәри сечилир (M. Элијев, "Одлар јурду" гәзети, № 3, феврал, 1989). 1914-чу илин ахырларында гәдим Ҙәнчәдә илк "Јелизаветпол тибб чәмијәти" јарадылаңда онун баниләриндөн бири дә Һәсәнбәj Ағајев олмушdur. Һәсәнбәj Ағајев Загафгзија сејминин үзвү сечилмиш, мұхтәлиф иләрдө (1917-1920-чи илләр) Азәрбајҹан милли шурасы сәдәринин мұавини, Азәрбајҹан Дәмир Йолу Идарәсинин баш һәкими, Азәрбајҹан парламенти сәдәринин мұавини ишләмишdir. 1920-чи ил апрел ингилабындан соңra Һәсәнбәj Тифлисә кетмиш, ијулун 19-да муз-

лү гатилләр тәрәфиндән хайнчесинә өлдүрүлмүш, М. Ф. Ахун
вун мәзары јанында дәфн едилмишdir.

— Әмиоғлу, јадында одар, мұһарибәдән өvvәлки илләрдә "Аз
бајчай ССР Әмекдар Гәһрәманы" кими фәхри ад варды. Бу фә
ад халг тәсәррүфатынын, елмин, мәдәнијәттин мұхтәлиф саһе
риндә көркемли хидмәтләрә көрә верилирди. Мә'лум олдуғу ки
һәкимләрдән дәрд нәфәр бу јұксек фәхри ада лајиг қөрүлмушауры

1. **ӘЛИБӘЈОВ** Әлибәј Гулубәј оғлы (1878-1964), 1878-чи и
Фұзули рајонунун Дәдәли кәндидә доғулуб. (шәк. 36,37). 1916-

36. Әлибәј Гулубәј оғлы Әлибәјов – Азәрбајҹан ССР
Әмек Гәһрәманы

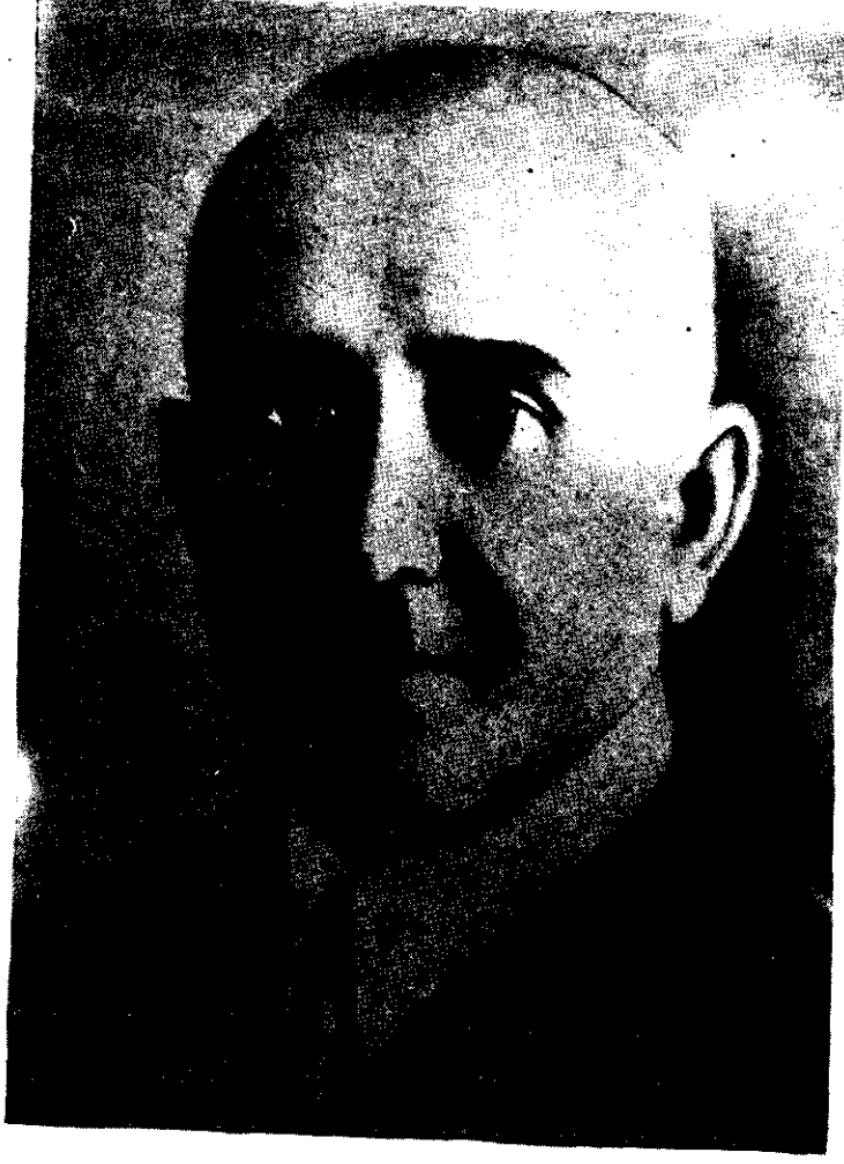

37. Ә. Г. Әлибәјов кафедрада

илдә Кијев университетинин тибб факультесини битирмиш, социал киңијена вә сөһијјөнин тәшкили саһесинде көркемли алим, тибб елмләри доктору, профессор, Н. Нәrimanov адына Азәрбајҹан Дөвләт Тибб Институту сөһијјә тарихи кафедрасынын мүдири, әмәкдар елм хадими олмушдуру. Ә. Г. Әлибәјова 1933-чү илдә "Азәрбајҹан ССР Әмәк Гәһрәманы" фәхри ады верилмишdir. 1964-чү илдә Бакыда вәфат едиб.

2. ҺАЧЫЈЕВ Мәммәд Җәбрајыл оғлу (1885-1955), (шәк. 38). 1916-чы илдә Одесса университетинин тибб факультесини гуртартмышдыр. 1926-чы илә гәдәр Керч шәһәриндә хәстәханын баш һәкими ишләмишdir. Соңra исә өмрүнүн ахырына кими Шәки шәһәри рајонлаарарасы мәrkәзи хәстәханасынын баш һәкими олмушдуру. М. Һачыјев "Азәрбајҹан ССР әмәклар һәкими", "Азәрбајҹан ССР Әмәк Гәһрәманы" кими фәхри аллара лајиг көрүлмүшдүр. Һазырда Шәки шәһәр Мәrkәзи хәстәханасы Һачыјев Мәммәд Җәбрајыл оғлунун адыны дашијыр.

3. ГАЈЫБОВ Баһадыр Йүсейи Әфәнди оғлу (1878-1949), (шәк. 39). 1903-чү илдә Харков университетинин тибб факультесини гуртартыб. 1914-1918-чи илләрдә гатарда баш санитар һәкими, Бакыда М. Әзизбәјов адьна хәстәханасын баш һәкими, Дөвләт Тибб Институту јолухучу хәстәликләр кафедрасынын досенти ишләјиб. Б. Гајыбов 1940-чү илдә "Азәрбајҹан ССР Әмәк Гәһрәманы" фәхри адына лајиг көрүлмүшдүр.

38. Меммәд Чәбрајыл оғлу Ішайев – Азәрбајҹан ССР
Әмәк Гәһрәманы

4. ШӘРИФОВ Мустафа Исмаїл оғлы (1875–1938). 1899-чу илдә Харков университетиниң тибб факультетини гурттармыш илк азәрбајҹанлы санитар һәkimdiр. Чаваншир ујезда һәkimi (1901), Нуҳшәhәр һәkimi (1903), Чаваншир ујездидә кәнд һәkimi, Бакы шәhәrinde (1913–1918) рајон санитар һәkimi, шәhәр дезстансијасынын мүдири, санитар тәшкилатынын мүдири, 1918–1920-чи илләрда Бакы шәhәri тибб санитар һиссәсинин мүдири олмушduր.

Азәрбајҹанда Совет һакимијәти галиб қөлдикдән соңra M. Шәрифов 1920–1921-чи илләрдә Бакы ингилаб комитети коллегијасы-

39. Бахадыр Һүсейн Әфәнди оғлу Гаяйбов

Азәрбајҹан ССР Әмәк Гөһрәманы.

нын үзвү, Бакы сөһијјә шө'бәси мүдириинин мұавини (1921-1922), Азнефтин тибб-санитар илареснідә, јенидән Бакы шәһәр сөһијјә илареси мүдириинин мұавини (1925-1936), Әмәк Қикијенасы ве Пешә Хәстәликләри Институту статистика шө'бәсинин мүдири (1936-1937) ишләмишdir. Азәрбајҹанда сөһијјәнин тәшкiliна, көркөмли өмәјинә кәро 1932-чи илдә "Азәрбајҹан ССР Әмәк Гөһрәманы" фәхри адына лајиг көрүлмүшdir.

- Әмиофлу, XIX əсрдә ве XX əsrini əvvəlləriində Азәрбајҹанын тибб мүəссисələriндə ишлəjən həkimlərin siyähsısi да мараглыдыր:

Клапитонов (Клапитонашвили)

Яровски И. А.

- 1843-чү илдө, Нухада

- 1852-1853, Шамахыда

- Белов Д. Ф.** – 1852–1853, Шамахыда
- Домински К. Г.** – 1852–1853, Шамахыда
- Шалашов А. М.** – 1852–1853, Нахчыванда
- Сливовски М. Г.** – 1852–1853, Нахчыванда
- Ботјановски** – 1885-чи илдө, Қөйчаяда
- Веселовзоров** – 1885, Қөйчаяда
- Иоселиани** – 1885, Қөйчаяда
- Кријанин М. И.** – 1892, Ләнкәранда
- Тәрмурев М.** – Қөнчө
- Бабаханов** – Шамахы
- Горин** – Начыван маһалы, Җөһри көнди
- Фјодоров** – Салјан балыг вәтәкәләри
- Бернатович А. Ф.** – Шамахы
- Шебеловски** – 1891, Шамахыда
- Реинча Б. С.** – Загатала
- Смирински Н. А.** – Начыгабул
- Смирнов А. В.** – Шуша
- Баһадуров Х. Н.** – Шуша
- Иајевски И. В.** – Җәбрајыл
- Гопиелов С. И.** – Җәбрајыл
- Зелински** – Петропавловскын /индики
Сабирабадын/ фелашери
- Бегун В. Н.** – 1901, Бакы шәһәринин ба
санитар һәкими
- Василевски Н. П.** – 1914, Бакынын санитар
һәкими
- Розанов Н. Н.** – 1914, Бакынын санитар
һәкими
- Корженевски Н. Џ.** – Маштаға хәстәханасы
- Бедијаков И. А.** – Зәјем
- Платонов Н. Г.** – Пришиб хәстәханасы
- Илјина Ј. А.** – Ләнкәран хәстәханасы
- Козловски П. А.** – Қүрдәмир хәстәханасы
- Назаревич Л. М.** – Ағдаш хәстәханасы
- Вашшенко В. Н.** – Шуша хәстәханасы
- Бегалов Н. А.** – Загатала хәстәханасы
- Костин Н. Ј.** – Шуша рајонунун Николајев
ка көнди
- Туманов А. И.** – Губа хәстәханасы
- Натијева Г. Ф.** – Хачмаз хәстәханасы
- Сазонов В. П.** – Шамахы хәстәханасы
- Черников Н. Н.** – Норашен хәстәханасы
- Терлетски Н. И.** – Салјан хәстәханасы

**ҢӘКИМ
ИЧТИМАИ ҲАДИМЛӘРИМИЗ**

"Ел жандыран шамы сондурмек олмаз".

АТАЛАР СӨЗҮ.

"Дөхи бир башга хөбөр јохму?"

M. О. САБИР.

6 миофлу, Русијада капитализмин, нәглијатын вә завод-фабрик сөнајесинин инкишафы илә өлагәдар маје јаначага тәләбат хејли артырыды.

Алғы системинин лөғвиңдән сонра Абшеронда нефт верөн тортаптар узун мүддәтө ишарә һүгугу илә јерли капиталистләрин әлиндә топлаңмышды. Анчаг 70-чи илләрин ахырларында Бакы нефти-иә харичи капиталистләр: исвеклиләр, алманлар, франсызлар, сонракалар исә инжилисләр өл үзатдылар. Харичи ширкәтләр нефт истеңсалынын инкишафына олдугча аз хөрөнгө гојараг Азәрбајҹандакы нефт јатагларынын вә Бакы өмөкчиләринин инсафсызчасына истисмары илә өзләрни мисилсиз кәлирлә тә'мин едиrlәр.

РСДФП Балаханы комитәси вә нефт сөнајеси фәhlәләри һөмкарлар иттифагынын тәшәббүсү илә 1907-чи ил ийүнүн 18-дә Сабунчу амбулаторијасында мәдән-завод комиссијасынын үмуми ичласы олмушшадур ки, бурада фәhlәlәrin нефт саһибкарларына гарышы олан тәләбләринин өсас бәндаләри мұзакирә едилишидир. Фәhlәlәrin өмек вә мәишәт шәраитини јаҳшылащырмаг угрунда мұбаризә, зәһмәткешләрә тибби санитар хидмәти сәвијјәсинин јүк-сөлдилмәси мәсөләләри I Рус иигилабы өрәфәсендә вә һөмин илләрдә Бакы большевик тәшкилатынын гозетләринде, бәјанинамәләриндә вә башга нәшрләринде өз өксини тапмышдыр.

РСДФП-нин II гурултајындан сонра большевик тәшкилаты кими формалашан Бакы нефт тәшкилаты күтләләр арасында өз ишнин даһа да құчләндириди. 1904-чү илдә Бакыда азәрбајҹанлы фәhlәlәр арасында ингилаби тәблиғат апармаг, онлары большевизм бајрағы алтында бирләшдиrmәк мәгсәдии гарышыја гојан "Нүммәт" группу яранды.

Большевик тәшкилаты фәhlәlәrә тибби-санитар хидмәтинин ашағы сәвијјәдә олмасы һаггында дәфәләрлә мәсөлә галдырышдыр.

Таун вә јаталаг хәстәликләринин јајылмасы XIX өсрин ахырлары, XX өсрин өvvөлләриндә нефт-мәдән капиталистләрини горх гарышында гојмуш, чар тәбабәтигин көркөмли нұмајәндәләри М. Бертенсон, Алjanчиков, бөјүк рус алимләри профессор В. Коновалевски, Н. Гамалеј, Заболотны вә башгалары Бакыја е'зам олун мушдулар.

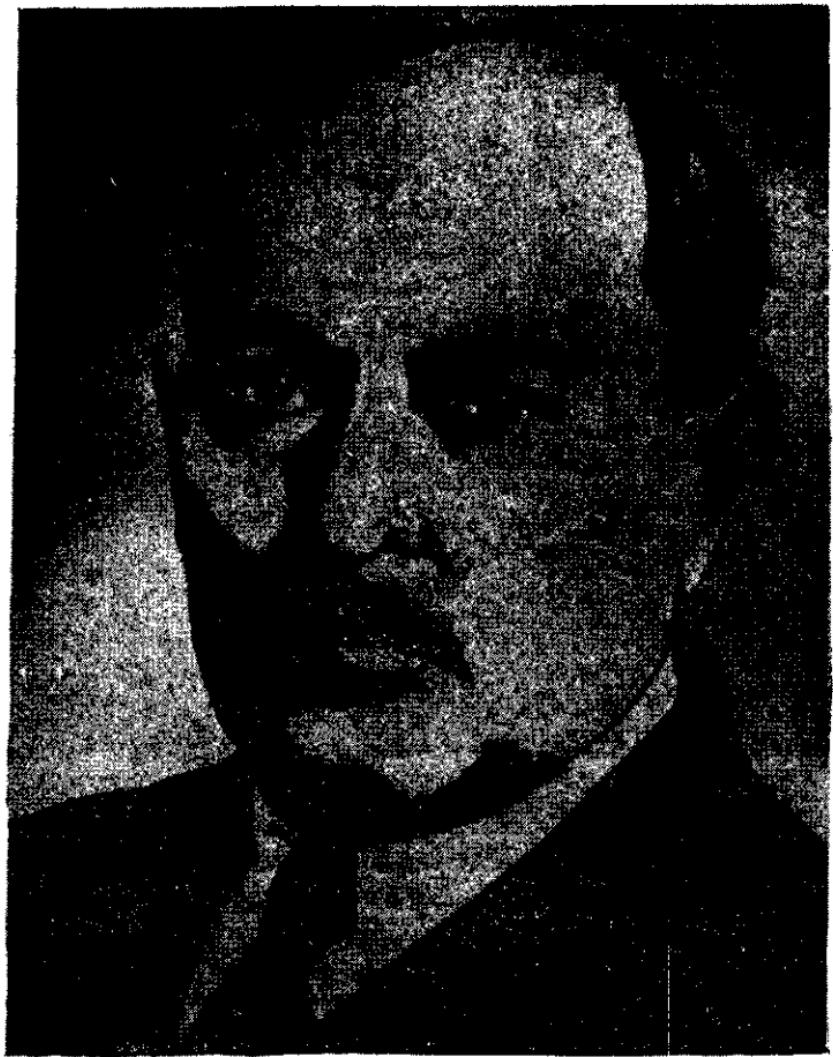
Бакыдақы Һәкимләр Чәмијәтигин фәалијәти елми тәбабәти инкишафында аз рол ојнамамышылар. Бакылы һәким М. С. Милман тәрәфиндән о вахт ирәли сүрүлмүш гочалыг нәзеријәсі де мараглы иди. Бу нәзеријәнин мүәллифи өз нәтичәләрини үмумиләштіре рәк јазырды: "Гочалыг вә физиологи өлүм протоплазманын өз хүсусијәтләри вә инкишафы илә бағылышы. Һүчәрәниң инкишаф шәртилијиндә онун көлөчәк гочалығына тө'минат вар."

Елмин сонракы инкишафы М. С. Милманың бир чох прог-нозларының өсассызылығының көстәрдијине баҳмајараг, онун бу мәсәлә илә бағлы чыхышлары XX өсрин өvvөлләриндә Русијаның габаптылышында елми фикринин, о чүмләдән көркөмли рус алими И. И. Мечниковун диггәтини өзөлб етмишшидир.

1918-чи ил јанварын 21-дә Сабунчу амбулаторијасында Бакы Тифлис, Јелизаветпол губернијалары, Дағыстан вә Тер вилајәтләрендән бејнәмиләл фәһлә иттифагының ичласы кечирилди. Ичласда 40 нәфәрә јаҳын фәһлә: азәрбајҹанлы, рус, осетин, ләзки иштира едирди. Н. Нәrimanov мә’рүзә илә чыхыш етди, иштиракчылары саламлады, Гафгаздакы вәзијәт үзәриңдә дајанды. Даҳили өксин гилаби гүввәләр нағгында данышды.

— Әмиофлу, Азәрбајҹанда тәбабәтин инкишафы даһи инсан Нәriman Нәчәф оғлу НӘРИМАНОВУН (1870–1925) алды илә сыйх бағылышылар. О, 1908-чи илдә Одесса Университетинин тибб факүлтәсини битириб Бакыја көлмиш вә шәһәр хәстәханасында ишләмәjә башламышылар. Нәrimanov өсл халг һәкими иди, зәһмәткеш күтләләр она "бизим доктор" дәјәрдиләр (шәк. 40).

— Дүз дејирсизиз, Н. Нәrimanov ичтимай вә дөвләт хадими олмагла бәрабәр, һәм дә сезүн өсл мә’насында, касыбларын доктор иди. Н. Нәrimanov вәрәм, холера, трахома, тиф вә с. нағгында елми мәгаләләрин вә тибб китабларының мүәллифидир (шәк. 41, 42). Нәrimanov өз елми өсәрләриндә шәхси ҝикијена, ушагларын тәрбијәси, сағлам нәслин јаранмасына бөјүк өhемијәт веририди. Онун тә шәббүсү вә билаваситә рәhбәрлији алтында Бакыда "Мәктәб" журналы нәшр олунурда. Н. Нәrimanov өз мәгалә вә китабларында тибби јардымын ачыначаглы вәзијәтини көстәрәрәк, өhалиjә пул суз тибби јардым јарадылмасы вә социал сығорта тәшкил едилемесинин вачиблијини көстәрирди. Тибби китаблардан башга Н. Нәrimanova чохлу бәдии өсәрләр дә мәхсуслар. Онлардан бир нечәсина

40. Нұрмәмәд Нұрмәф оғызы Нұрмәманов

о, халг арасында санитарија – кимијена билијинин тәблигини вермишциар.

Н. Нұрмәманов "Жаталаг", "Вөрөм" вә дикер елми – популјар мәғаләләринде халг үчүн айдын дилдә хәстәликләрин кедишени, өләмәтләрини, профилактикасыны, мұаличәсисин шәрһ едәрәк онларын социал мәвчудлуғуну ачыб жәстеририди. О, әһалини баша салырдыки, вәрәм хәстәлијинә өксөр ғаалларда касыблар јолухурлар. Сујун чатышмамазлығын жаталағын сүр'етлө јајылмасына сәбәб олур.

1914-чү илдә Н. Нұрмәманов илк дәғе олараг, Гара шәһердә 9 нәмрәли хәстәхана ачыр вә она рәхбәрлик едир. О, фәhlә нефтчи-

41. Н. Нәриманов Азәрбајҹан Халг Комиссарлары Советинин илк тәркибиңдә *[ортада]*. Ондан сағда Ә. ҆. Гарајев вә Г. Мусабәјов да ихтиласасча һәkim олублар

ләр арасында мұаличә вә санаторија маарифи үзрә бөјүк иш апаратырылды.

Үмумијәтлө, азәрбајҹанлы һәkimләрдән бир группу өз мүгөдәс сөнәтлөрилө мәшғүл олмагла бәрабәр, Азәрбајҹанда Совет һакимијәтишин гурулмасында фәал иштирак етмиш вә дәвләт хадимі кими жетишмишләр. Белә көркәмли ингилабчылардан Н. Нәримановдан башга С. Әфәндијеви, М. Исрафилбәјову (Гәдирлини), Г. Мусабәјову, Т. Шаһбазини, А. Казымову, М. Вәқилову, А. Гарајев вә башгаларыны көстәрмек олар. Халг Сәhijje комиссарлығының илк рәhbәrlәри А. Алимовун, М. Гәдирлинин, А. Казымовун Азәрбајҹанда сәhijјәинин төшкилинде бөјүк өмөji варды.

Султанмәчид Мәчид оғлу ӘФӘНДИЈЕВ (шәк. 43) 1887-чи илда Шамахыда анадан олмушшадур. 1904-чү илдән коммунист партиясының үзвү олан. С. Әфәндијев "Нүммәт", "Дә'вәт-Гоч", "Тәкамүл", "Јолдаш", "Призыв", "Гудок" большевик гөзетләриндә фәал чыхыш етmişdir. 1915-чи илдә Казан Университетинин тибб

طب و اسلام

المر

موقرینه نوریلی ملا نوریان
برمان نرسن

شک ۲۱، جن سود و سین افتخارا
ندلنا تصریحه لریلی مار ایلهیلش
ایلهی حش از سلیل طرفانه
ریمهنه سنه دیگور تصریحه کند
معن رسالت علیله سل ایلهیلر
برمان نرسن
ذرتیلی آبریلیم هم ایلور
طایبسته شیع ایلهیلی
هر مخون ماسن امره عاند و راهیلر
۵ خوالیج ۱۳۲۸ مطابق ۱۹۰۹ سوپهار
ماهی نرسن — ۱۹۰۹

عالم نران

بامه

ناتونلرا صورس

المر

سوقدور نوریلی ملا نوریان

سلیل نرسن

هیلیان دیکنر

۱۶ ستم ۱۳۲۹

برمان نرسن نعت اداره طبع ایلهیلی

خواهان و بادا

المر

دوهیل
برمان بیت نوره ایلهیل
نامه

سیم لمع

نادری

برمان نرسن و بیران
اداره عاندیں
ماهی نرسن

سیم

درمن مظہلیں — آن میوند نور نرسن
کمیسیس سر صادق احمد داد دینه
جن والیل ایلهیل ۱۳۲۷ دین ۸ چون ۱۹۰۹

D-r. R. Närmanow.

R. Närmanow

TRAXOM.

Jen tare effe benotsei neerijja.

BAGL.

1924.

42. Н. Нәримановун тиббө аид китаблары

факүлтәсини битирдикдән соңра С. Әфәндиев Нижни Новгород вә Һөштәрхан губернијаларында һәкимлик етмишdir. С. Әфәндиев мұхтәлиф вахтларда РК(б)П МК Шәрг Халглары Тәшкилатлары Мәркәзи Бүросу сәдринин мұавини вә Халг Милли Ишләр Комиссарлығы янында Загафгазија мұсөлмандарынын ишләри

43. Солтанмәчиид Мәчиид оғлу Әфәндияев

үзрө комиссары, Ҙөнчәдә АК(б) П МК-нын фөвгөл'адә мүвәккил
Ҙөнчө Гөза Ингилаб Комитесинин сәдри, хаалг торпаг комиссары
Азәрбајҹан ССР Халг Фәhlə-Kəndlı Mûfəttishiili komissar
АК(б) П МИК-нын сәдри, Азәрбајҹан МИК сәdrinин мүавини
сопра сәдри, Загафгазија МИК сәdrlərinən biri, "Кəndlı"
гөzetiinin redaktoru və c. işləmişdir. Ҙərkəmli partiya və
dəvətət xadimi С. М. Әfəndiyevin adыna respublikamızda
поликлиника, хəstəxana, kүчə varlığı.

КАЗЫМОВ Ағаһүсейн Әләскәр оғлы (1892-1937) Бакыда тиҹа
рөтчи аиләсindә anadan olmuşdur. Ҙimnaziyanı gurtardağıda
sonra 1911-чи илдө Кијев Университетinin tibb faktutəsinə da
хил олур. Кијевдө тәləbələrin ingilabi hərəkatynda iштира-

сип. Университетті гуртаратында сопра орлуја сөфөрбөрийә алышыр вә чох кечмөдөн һөрбі һәким сиғаттао чөбіндең көнлөрлийр. 1918-чи илни әзиәлләрингә орлудан бурахылыб Бакыја гајыдыр, һәмми илни февралында С. М. Әфөндиевин вә М. Исафиљбәјовун (Гөдирилини) зөманотында болшевик партиясына дахија олур.

Казымов һәкимлик стмокло борабэр, партия иини дә анырыды. 1918-чи илни март гијамы заманы өңали ичори-сипе җаралаптар үчүн хостөхана төникли олуимасында да фәал иштирак едири. О лөврлә һәмни хостөхана сия заманда иигилабчылар үчүн кизли көрүн вә јығынчаглар јери иди.

1920-чи апрелни 27-ло һакимијәти Азәрбајҹан Иигилаб комитесине тәслим етмок һаггында мұсават һокүмөтине ултиматум вермөк үчүн АК(б)П МК тәрәфишидан Һәмид Султановун башчылыгы илә нұмајәндө һеј'ети көнлөрлийнде Казымов да бу нұмајәндө һеј'етинин торкибине дахија ил. Азәрбајҹанда Совет һакимијәти гурулдуғдан соң Казымов халғ сөһијә комиссары тә'жин олуимувілур 1921-чи илде АК(б)П МК Рөјасет һеј'етине үзвесе сечилмисидир. 1922-чи илни орталарындан омрүнүн соң қүнләри-иәдәк Казымов республиканын халғ сөһијә органларында ишләдірли, халғ сөһијә комиссарынын мұавини, Азәрбајҹан Дөвләт Тибб Ләвазиматы Тиҷарәти Иларосинин мудири, Азәрбајҹан Гырмызы Ајнара чөмијәтициин сөдри вә башга вәзиғөләрдә чальышырады.

Халғынын сәлагәтли оғлу Казымов омрүнүн ахырынадәк Вәтәнимизә фәдакарлығла хидмәт стменидиар.

М. Н. ИСРАФИЛБӘЈОВ (Гөдирили) (шәк. 44) 12 август 1893-чу илдө Шамахыда аныдан олмушадур. 1911-чы илдө Бакы реалы мәктәбини гуртарат Мөңсүм Кијев университетинин тибб факультетине гәбул олур. Һәмни илде РСДФ (б)П сыраларына гәбул енилир. 1917-чи илде Кијев иигилаб һалисәлоринде җаҳындаи иштирак едири. 1917-чи илни ахырында һәким диплому илә Бакыја гајыдыр. Бакыда Н. Нәrimанов, М. Әзизбәјов, С. Әфөндиевиң "Нұммәт" тәшкілатынын төниклиниде җаҳындаи иштирак едири. 1918-чи илдө Бакы Советаркомунун ујезда комиссары, Аәнкөран, Салдан, Шамахы ујездләринин дә фовғол'адә комиссары тә'жин енилир. 1918-чи илни ијүл аյнада М. Исафиљбәјов Бакы Советлийинде Москваја Бешинчи Үмуми русија Советләр гурултајына нұмајәндә көnlөрилир. Москвада оларкәи М. Исафиљбәјов В. И. Ленивиң көрүшүр вә она Азәрбајҹандакы вәзијәт барәдә өтрафлы мә’лumat верир. Москвада һәмчинин М. Исафиљбәјов Совет довләтини илк рәhbәрийинин чоху илә әлаго јарадыр. Беләләрингән бири дә Совет довләтини илк сөһијә назири, бөјүк тәшкілатчы-алим, фәдакар иигилабчы-коммунист Н. А. Семанко олмушадур (шәк. 45).

1920-чи илни ахырында РК(б)П МК М. Исафиљбәјову Азәрбај-

44. Мəвсүм Нəчмəддин оғлу Исрафилбəйов [Гəдирлə]

чана көндәрир. Һомин илдə М. Исрафилбəйов Гəдирли фамилиясыны гəбул едиr, бу, онун партия тəхəllüsү иαι. Азəрбајҹаның илничтимai тə’minat комиссары тə’jii сədiлиr. Азərbaјҹан Коммунистик Партиясының үчүнчү гурултајында (феврал, 1921-чи ил) М. Гəдирли АК(б)П Мərkəzi Həzərot комиссијасының сədri сəchiлиr. 1922-чи илин 28 нојабрында сəhiijə комиссары тə’jii сədiлиr ки, бу вəzifə fədə 1935-чи илин 21 yanvarınca kimi fəaliyət kostəriр. М. Гəдирли

45. Сағдан: **М. Н. Исрафилбәјов [Гәдирли]** вə Совет
дөвләттинин илк сәһијјө назири **Н. А. Семашко**

лирлини Азәрбајҹапда јолухучу хостоликләрин логв едилемәсина (шәк. 46), милләт һәким калрларының һазырланмасында, мұалиично-курорт очагларының тәсіккелеше, Азәрбајҹап Дөвләт Тибб Институтунун төшкүл олуышмасында бојук ролу олмушлар. Мә’лум ол-дугу кими, һәлә 1920-чи илдө Азәрбајҹапда биринчи университет тәсіккүл едилемини вə онун да тәркибиндә тибб факультетси олмушлур. 1922-чы илдө университеттеги тибб факультетини пак бурахылышы 30 нәфәр, 1923-чү илдө 81, 1924-чү илдө 214, 1925-чи илдө 221 нәфәр иди. 1922-чи илдө тибб факультетини гурттаранларын 3 фанзини, 1923-чү илдө 6 фанзини, 1924-чү илдө 16 фанзини, 1925-чи илдө 29 фанзини азәрбајҹаплылар төшкүл едириләр. 10 ил өрзинде (1920-1930) университеттеги тибб факультетси 1300 һәким јетишләр миннедир. Әлбәттә, белә артым халгыны тәләбатыны оләјә биләмәзли 1930-чу илдө мүстәгил тибб институтунун төшкүл едилемесиlö эла-голар олараг Азәрбајҹап сектору јаралыллы. Бүтүн бу ишләри тәсіккелеше М. Гәдирлиниң зөһмөти һеч вахт упудуламалылыш.

— Оглум, Азәрбајҹап халгының гејрәтли һәкимләрипән бири да Г. М. Мусабәјовлур. Гәзәнфәр Маһмуд оғлу **МУСАБӘЈОВ** 1888-чи илдө Бакы губернијасының Губа уездинде конали айласында анадан олмушлур. 1911-чи илдө Бакыла кимназијаны гуртара-Гәзән-

**КОМИТЕТ ПО БОРЬБЕ С МАЛЯРИЕЙ
И ДР ТРОПИЧЕСКИМИ ЗАБОЛЕВАНИЯМИ** при ГНК АзССР

Профессор М. И. КАДИРЛИ

ПРОБЛЕМА БОРЬБЫ С МАЛЯРИЕЙ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР

**ИЗДАНИЕ КОМИТЕТА ПО БОРЬБЕ С МАЛЯРИЕЙ И ДР. ТРОПИЧЕСКИМИ
ЗАБОЛЕВАНИЯМИ**

1937

46. М. Н. Исрафилбәјовун [Гәдирлинин] елми әсәрләrin-
дән биринин титулу

Фәр бир ил соңра Киев университетинин тибб факүлтәсисинә гәбул олур. Һәлә тәләбә икән тәләбә ингилаби чыхышларында иштирак едир. 1917-чи илдә феврал ингилабы гәләбә чалдыгдан соңра жәнч Гәзәнфәр догма јурду Азорбајҹана гајыдаր вә Губа Совети ичраијә комитәсисин вә ујезд өрзаг комитәсисин сөдри тә’јин едилир. Төзликлә Г. Мусабојов Бакыја гајыдар вә Бакы губер-

нијасы өрзаг комитоси содирини мұавини тә'жін едилір. 1918-чи илин мајында Г. Мусабәјов Бакы Совиаркому Дағыстан вә Бакы губернијасы мәһсуллары сатыны комиссары тә'жін едилір вә һәмни илә болшевикләр партиясы сыраларына гәбул едилір. Азәрбајчанда Совет һакимијәтини мұвәggәti сүгуту илә әла-гәдар Г. Мусабәјов Һәштәрхана кесир во РК(б)П мүсәлман болмәсінә башчылыг едир, иәһајәт, 1920-чи илин априлилә XI Гызыл Орду илә Бакыја гајыдыр. Азәрбајчанда Совет һакимијәтини гу-рулдугу илк дөврләрә Г. Мусабәјов үч комиссарлыға башчылыг етмишидир. 1922-чи илин априлилә II Үмумазәрбајчан Советләр гу-рултајында Г. М. Мусабәјов Азәрбајчан ССР Совиаркомунин сәдри сечилир вә бу вәзиғәдә 1928-чи илә ғөлор чалышыр. 1920-1931-чи илләрдә Азәрбајчан МИК сәдри, 1931-1936-чы илләрдә ЗСФСР Совиаркому сәдри, 1936-1937-чи илләрдә ССРИ МИК-нин сәдrlә-рилән бири олмушлур. Г. М. Мусабәјов 1936-чы илә гәбул едил-миш ССРИ конститусијасы комиссиясының үзвләриндән бири иди. Мусабәјоң козәл тәшкилатчы, Вәтәни, халғыны сезәп бир иссан кими һәмишә халғымызын гәлбинә јашағадыр. Оны да јадда сахламағ лазымаң ки, Г. Мусабәјов Һөзигөрханда оларкөн вахти-ло Н. Нәrimanowun тәшкил стдији һәрби лазаретин баш һәкими олмушлур.

— Әмиоглу, ыңғайтында, өмиси дөврәдә Азәрбајчанын ингилабчы төбىбләриндән бири дә Шаһбази олмушлур (шәк. 47). **Тағы Аббас оғлы ШАҢБАЗИ** 1892-чи илә Бакыда дөгуалмушлур. Тағы 1902-чи илә рус-татар (рус-азәрбајчан - "Ә. Ә") мәктәбино гәбул олур. Ораны битирдикдөн сопра Бакы реалны мәктәбини гур-тарыр. 1913-1918-чи илләрдә Харков университетини тибб факул-тосинда охујур во төләбәләрин изигилаби чыкышларында фәл иш-тирак едир. 1915-чи илә РСДФП-нин сыраларына кечир. Т. Шаңбази сијаси фәалийәтдән башында, әләби јарадычылыгда да мәшгул олур. 1917-чи ил феврал ингилабының гәлобәсисидән совра Т. Шаңбази Бакыја гајылыр, "Һүммәт" гозети релаксија һеј'оти үзвләриндән бири олур, өз мәгаләләрилә есерләрә, меншевикләр, оксинги-лабчыларга гарниы кәскин мұбаризә анарыр. 1917-чи илин сенгіjab-рында Бакы большевикләри комитөсиини гәрары илә Шаңбази женилон Харкова тәһисилини давам ездирмөк үчүн кондәрилир. Т. Шаңбази жено дә ингилаби фәалийәтини давам естирир, Җәнуби Ру-сија большевик фәhlө партиясының јаралылмасында јахышдан иш-тирак едир вә IV гурултајда өмиси тәшкилатын сәдри сечилир, онун рөһберлији илә татар лилинилә "Дженуб Тауын" ("Җәнуби со-си") гозети бурахылыр. 1919-чу иллә Шаңбази, Нәсрулла Әскөровла бирликдә Украина К(б)П МК-сы нозашыл мүсәлман "Һүммәт" бүро-сунуғонкил едир во она сәдри сечилир. Өмиси на Т. Шаңбази Моск-

47. Таты Аббас оғлу Шаһбази [Симурғ]

вада Донетск һөвзәси азәрбајҹанлы-татар фоһләләри арасында апарылан иш һагда кениш мә’ruzә едир. Бу чыхындан сонра Шаһбази Москвала сахланылып, Милли Комиссарлыгын Загафгәзија мүсәлманилары шо’бәсинә катиб вә Шәрг халглары коммунист тәшикилатлары бүролары информасија шо’бәсинә мүдир тә’јин едилир. 1920-чи илдә Азәрбајҹанда Совет һакимијәти галиб кәлдиклән сонра Шаһбази Бакыја гајыдыр, сөһијә вә маариф саһесинде рәһбәр ишләрдә чалышып. Т. Шаһбазинин билаваситә рәһбәрлији илә бирчох сөһијә очаглары тәшкил едилир вә тибб кадрлары һазырланаып. Т. Шаһбази 1920–1922-чи илләрдә Бакы сөһијә

шо'бәсинә башчылыг стмишдир. 1923-чу илдә маариф назиринин мұавини тө'жин едилмиш, "Маариф вә мәдәнијёт" журнальында редактор олмушадур. 1923-1926-чы илләрдә Азәрбајҹан МИК-сы Рәјасөт Һөјөтийин үзвү вә катиби сечилмишдир. Шаһбази 1927-1929-чу илләрдә Бакы Дөвләт Университетинин ректору олмушадур. 1930-чу илдән Азәрбајҹан ССР Сәhiје Назиријинде ишләмишишdir.

Беләликлә, бизим азәрбајҹанлы һәkimlәrimiz ңәники фәал ингилабчы, дөвләт хадими олмуш, һәтта елм вә мәдәнијётә дә рәһбәрлик стмишләр.

- Эмиофлу, беләләришән бири дә 1887-чи илдә Бакы ујездинин Нардарап көндәндә анатап олмуш **ӘЛӘСИӘРОВ Нәсрулла** Әскәрәли оғлуулур. Нәсрулла Бакы рус татар (рус-азәрбајҹан -Ә. Հ) мәктәбини гуртardaңдан соңра, киши җимназијасына дахил өлур. 1915-чи илдә Харков университетини тибб факультесинә кирир вә һәмин вахтдан ингилаби ишләрдә иштирак еди. 1919-чу илдә большевикләр партиясына гәбул едилir. Һәмин ил Әскәров "Нүммәт" тәшкилаты Харков шо'бәсиини мә'сул катиби сечилir вә тезликлә Москваја РК(б)П МК-нын нәздиндә мүсәлман коммунистләри Мәркәзи бүросунун сәрәнчамына с'зам едилir. 1919-чу илин јајында Н. Әскәров Бакыја җизли партија иницијатива көндәрилir. Бакыја көләркән Әскәров јолда ағвардијачылар тәрәфиндән һәбс едилir. 1920-чи илин апрелиндә һәбслән азал едилән Әскәров Бакыја гајылыр. Ләпкәран ингилаб комитәсиини үзвү олмагла бәрабәр, РСФСР Ингилаб Советинин хүсуси тапшырыларыны һәјата кечирир. 1922-чи илдә Н. Әскәров Бакыја чагырылыр вә һүгуг органларында мә'сул ишләрдә чальышыр. 1923-1928-чи илләрдә Азәрбајҹан Али Мәһкәмәсиини сәдри олур. 1928-1930-чу илләрдә Бакы очзачылыг мәктебинин директору, 1930-1932-чи илләрдә Сосиал Җижиена Институтунун директору, 1932-1933-чы илләрдә Совет Гуручулугу вә Һүгугу Институтунун директору, 1933-1934-чы илләрдә Азәрбајҹан МИК катиби, 1934-1936-чы илләрдә Азәрбајҹан Али мәһкәмәси сәдрини мұавини, 1936-1937-чи илләрдә вәкилләр коллегијасы ичраијә комитәсиини сәдри ишләмишишdir.

- Оғлум, о доврун шеһрәт газапмыш тәшкилатчы һәkimlәrin-дән бири дә **Мәммәдрза ВӘКИЛОВ** (и.к. 48) иди. Халгымызын гејрәтли оғлу Мәммәдрза Мәңсур оғлу Вәкилов 1864-чу илдә Газах ујездинин Салаһлы көндәндә аналай олмушадур. М. Вәкилов 1876-чи илдә I Тифлис классик җимназијасыны гуртardaңдан соңра, 1887-чи илдә Харков университетини тибб факультесинә дахил өлур. 1893-чу илдә университети гуртaran M. Вәкилов Тифлисии Михајловск хәстәханасында үч ил һәkim ишләјир. 1896-чи илдә M. Вәкилов Гарс дәмир јолу хәттине сәrbəst ишә - саһе һәkimи вәзири болады. 1898-чи илдә һәmin саһәмә 50 чарпайылыг

48. Мәммәдрза Мәнсүр оғлы Вәқилов

хәстәхана тәшкىл олуңур вә М. Вәкилов мұдир тә’јиғ саилир. Соңра М. Вәкилов Бакыдақы дәмиржолу хәстәханасына һәким орациатор көндәрилир. 1901-чи илдә Бакы шәһәр тибб чәмијјәти ики һәкими (саһә һәкими) етдө хәстәлөри мұаличө стмәк үчүн сечир. Һәмниң һәкимләрең бири М. Вәкилов или. Беләликлә әналијә амбулатор жарлым тәшкىл едилмәсиниң илк бапыләриңдә бири М. Вәкилов олур. Бир илә յаҳын саһә һәкими ишләјән М. Вәкилов әналииниң иә гәдәр амбулатор мұаличөјә еһтијачы олдуғунун шаһиди олур. Мәһз буна көрө о, Бакыда ил поликлиника тәпкىл едир. Бу көзәл тәшкилатчы Бакы шәһәр тибб чәмијјәти, шәһәр думасы гарышысында мұаличәханаларының артырылmasы барәдә дәфәләрлә мосәлә галдырыр вә оз мәгсәдии наил олур. Беләликлә, М. Вәкилов Бакы шәһәриндә 10 поликлиника ачыр. Мараглылыр ки, һәмин поликлиникалар бу күн дә фәалийтеде.

косторир. Ошлардан бири Бакы шәһәр 2 номрөли поликлиникасыдыр ки, М. Вәкилов ийрми ил онун башчысы олуб, соңра 1944-чү илдә гәдәр орада саһә һәкими ишләмишләр. Үмумијәтлә, М. Вәкилов 50 ил һәкимликә мәшгүл олмушлур. Неч тәсалүфү дөјил ки, јашлы иөсил һөлә инди дә 2 номрөли шәһәр поликлиникасыны "Вәкиловун поликлиникасы" аллаандырыр.

М. Вәкилов көзөл, гајғыкен һәким олмагла бәрабәр, ағыллы тәшкилатчы, достауга садиғ бир иссан или. Һөлә 1900-чү илдә М. М. Вәкилов Загафгазија Тибб Җәмијәтиин һәгиги үзвү сеңчаличиндир (протокол N 166, 2 мај, 1900-чү ил, Тифлис). Мөннүм фикримчө, әкәр биз М. Вәкилову Азәрбајҹанын Семашкосу аллаандырсајыт, неч дә сөһни стмоздик. Эфесулар олсуи ки, Бакыдақы 10 поликлиникадан бирини М. Вәкиловун ады илә әбәлиләшдирмәк һеч кимни јадына дүшмүр. Халгын ледији кими, 2 номрөли поликлиниканы "Вәкиловун поликлиникасы" аллаандырмаг олмазльмы? С. М. Әфәнијевин адыны исө башга бир мұалимә очагына вермөк оларды.

- Бабачан, Азәрбајҹанда Совет һакимијәтиин бәргәрар олмасына, онун инициафында фәал иштирак едәнләр арасында һәким гадыплар да олуб. Ошлардан бири дә Хавәр ханымдыр (шәк. 49).

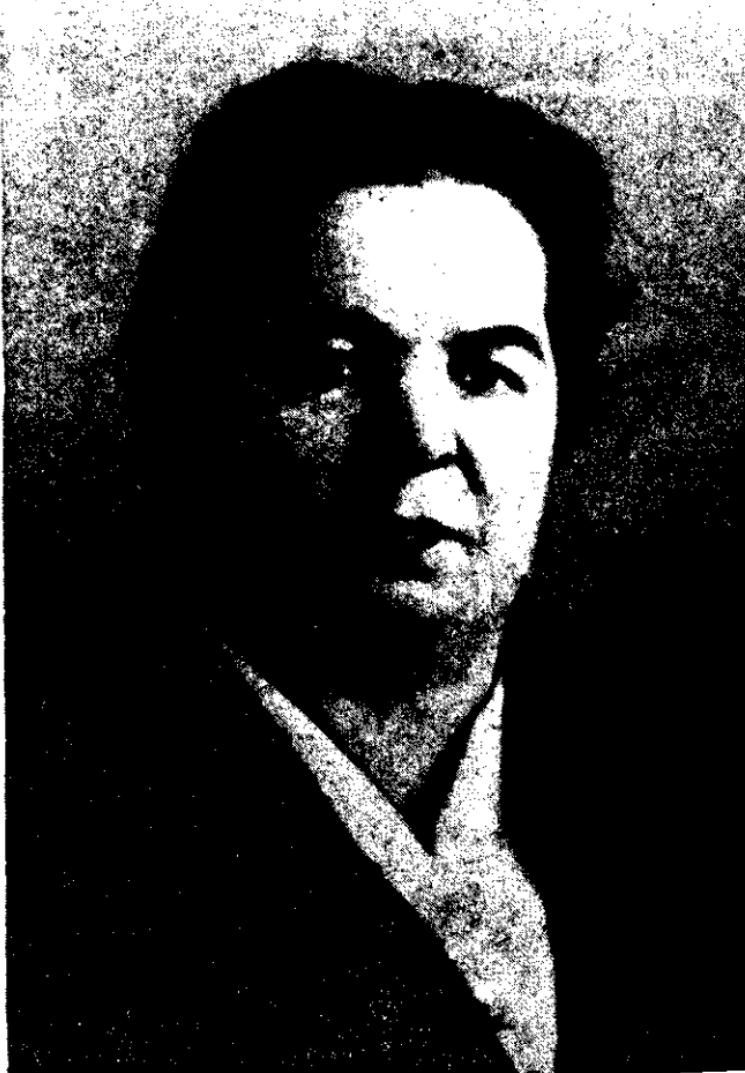
ШАБАНОВА - ГАРАЈЕВА Хавәр Шабан гызы 1901-чи илдә Тифлисдә гуллугчу аилесинде анатап олмушдур. Хавәр, атасы вә бөјүк гардашы вәфат етдикдән соңра Бакыја кәлир. 1910–1917-чи илләрдә Бакы гадын мөктәбиндә, соңра семинаријада охујур. Тәһисилини гуртардыгдан соңра Саратов шәһәринә бөјүк бачысынын јашына келир. 1919-чу илдә Саратов дин һәкимлији мәктәбини гуртарыр, Һәштөрхана XII сојјар госпитала дин һәкими кондорилир вә орада болшевик партијасы сыраларыша гәбул едилир. 1920-чи илдә Хавәр ханым XI Гызыл Орду илә Бакыја гајыдыр во илк заманлар хүсуси ташырыг болмәсинде һәким ишләјир. Орлудан төрхис елилдиқән соңра 1921-чи илдә гәдәр АК(б)П БК-нын гадыплар шо'бәсишлә тәлимачы ишләјир во һәмчииин Азәрбајҹан Дөшләт Университетини тибб факультесинде гәбул олур. Институту бигирдиқдән соңра акушер-кинекологија клиникасында ординатор, өвәзчилик үзрә исө АК(б)П МК-да тибб тәлимачысы вәзиғесинде ишләјир. 1921–1924-чү илләрдә Әли Бајрамов адында клубун партија өзәјинин катиби олмушилур. Бириичи дәфә, бу клуб идарә һејәтгәнин тәшәббүсү илә галып имәчилији кечирилмәснди. Хавәр ханым дәфөләрде мәһкомә просессинде гадыпларын һүгугүнү мұдағиғ мәғседида иштиhamчы кими чыхыннан етминниләр. Бакыда во республикамызын разюнларында гадын тәшкилатларынын јарадылмасында фәал иштирак етминниләр. 1924-чү илдә јенидән АК(б)П МК-сы Хавәр ханымы Гырмызы Профессорлар Институтуна охумага кондорир, ораны гуртаралан соңра I Москва Тибб Институтуда аспирантураја дахил олур. 1931-чи илдә I Москва Тибб Институтуда

49. Хавәр Шабан гызы Шабанова-Гарајева

тутунда акушер-кинеколог ишләjən Xavər ханым партия өзәйин дә башчылыг едир. Азәрбајчанда Совет һакимијәти гурулдугда сонра азәрбајчанлы гадыиларын инкишафында, онларын һүгугларынын мудафиәсində боjuk ролу олмушаур.

АХУНДОВА-БАҒЫРБӘЈОВА Сона ханым Әбдүлхалыг гызы (шәк. 50) 1896-чы илдә Шамахыда гуллугчу аиләсиналә дөгулуб. Ил төңсiliни Бакыда Һачы Зејналабдин Тағыйевин тәшкил етди. Гызлар кимназијасында алмыш, "Мүгәддәс Нина" пансионуну гуттардыгдан сонра Кијев университетинин тиbb факүлтәсинә гәбу олмушдур. Һәлә тәlәbә икән ингилаби иш апарат Сона, 1918-чи илдә төңсiliни баша вурмамыш Бакыја гајытмаг мәcburiyjәti гашысында галыр вә Азәрбајчанда Совет һакимијәтинин гурулма-

50. Сонакханым Әбдүлхалалыг гызы Ахундова – Бағырбәјова

сында фәал инитирак едир. Сона ханым тәһсилини II Москва Дөвләт Университетинин тибб факультесинде давам етдирир вә 1923-чү илдә һәkimlik диплому алыр. Тәләбәлик дөврүндә Сона дәфөләрлә Азәрбајҹан халгынын унудулмаз оғуллары Н. Нәrimanov, Г. Мусабәјов, С. М. Әфәндийев илә көрүшмүшләүр. Һәkimlik фәалијәтинин илк илләринде Сона ханым Бакы, Ҙәнчә, Јевлах хәстәханаларында ишләмиш, Азәрбајҹанда жениш јајылыш трахома вә гејри-иіфекцион коз хәстәликаләринин мұалимә вә профилактикасында жаһындаи иштирак етмишdir. Елмө бойук һәвәси олан Сона

ханым 1940-чы илдә дүңјада шөһрөт газанмыш көз хәстәликләр үзрө алым - академик В. П. Филатовун клиникасына е'зам сдили Сопра Соңа ханым Азәрбајчанда илк дәфә Филатов үсүл илә тохма терапијасы вә кератопластика операсијасыны апармаға башлајыр. 1938-1946-чы илләрдә Азәрбајчан Елми Тәдгигат Офтальмология иницијатива Иинститутында шө'бә мүдири ишиләјир. О, Бөյүк Вәтән мүһарип сиплә Бакы госпиталларында қозүндән зәлә алмыш јаралылар јахында компәклик едир. Тибб елмләри доктору, профессор (1952) Азәрбајчан ССР әмәклар елм хадими (1964), республиканың әмәлар һәкими (1960) Соңа Ахундова-Бағырбәјова 1970-чи илдән Азәрбајчан һәкимләри Тәкмиләштирум Иинститутун көз хәстәликтарни кафедрасының фәхри елми мәсләхәтчиси сесчилимиш, 2-чи чарыш ССРИ Али Советинин депутаты олмуш, Ленин ордени, Гызылызы Әмәк Бајрағы ордени, медалларла тәлтиф едилмиш, совет офтальмологија елминин инициафында мүстәсна рол ојнамышыры.

ФӘРӘЧОВА Кубра Йәһја гызы (шәк. 51) 1907-чи илдә Губадлы գогулмушидур. Бакыла дөрд синиғли рус-татар мәктәбина гуртадыгдан соира, тәһсилини Һ. З. Тағыјевин гызлар кимназијасында давам стадирмишиләр. Азәрбајчанда Совет һакимијәти гурулдугдан соира өңч Кубра гадыш-мүәллим һазырлајан үчајыг ҳүсуси күргүрттарыр вә Қүрдәмир району қәнделәрилән бирин් мүәллимлиләрниң иницијаторы. Он дөрд јанилы Кубра район рәһбәрлиги ширикоме илә мәктәб тәшкил саир вә 50 гыза тәһсил ојрәдир. Бунунда биләкдә мәктәбине нәзлиндә савалсызлығы ләгв елән курс да тәшикүл олуңпур ки, о, бурада да дәрс лејир, һәм дә район гадышлар шө'бәсийе башчылыг едир. 1923-чү илдән районда илк комсомолчу гыз Кубра гадышлар арасында сијаси иш апарыр. Даһа сопралар Кубра ханым, Қөйчајда, Ағдашда, Газахда мүәллим ишиләјир, районларда комсомол тәшкилатларында фәал иш апарыр. 1926-чы илдә Газах район комсомол комитетинин гәрары илә Бакыја охумаға кондәрилән К. Форечова 1933-чү илдә Азәрбајчан Дөвләт Тибб Иинституту гуртадыгында 1932-чи илдә Коммунист Партијасы сыраларына гәбул едилән. К. Форечова 1933-35-чи илләрдә Азәрбајчан Комсомолу Мәркәз Комитетинде шө'бә мүдири ишиләјир. О, 1935-37-чи илләрдә Азәрбајчан Елми Тәдгигат Ана во Ушаглары Мұнағизә Иинститутун директор мүавини ишиләјир. 1937-чи илдә Азәрбајчан Сәнијә комиссаријасының мүавини тә'жин едилән К. Ж. Форечова 1938-39-чу илләрдә халык комиссары ишиләјир. Јери жәлмишкән, Кубра ханым илк азәрбајчанлы назир гадышырыр. 1939-41-чи илләрдә јенидән Ана во Ушаглары Мұнағизә Иинститутуда чалышаш Кубра ханым, Башкорт фелашерлик мәктәбина педагоги фоалијәтини до јаддан чыхадырыр. Бөйүк Вәтән мүһарипасында дә иштирак стмиш, мүхтәлиф гонитивларда (№ 370, 1491) һәким во рәис ишиләмишиләр. Јенидән рәс-

51. Азәрбајчанын илк гадын Сөһијә Назирн Күбра Іәһја гызы Фәрәчова

бәр вәзиғәје ирәли чәкилән К. Фәрәчова 1942-43-чү илләрдә Азәрбајчан КП МК-да тә'лимәтчы, 1943-47-чи илләрдә Азәрбајчан ССР Али Совети Рәјасәт Һеј'әтинин катиби, 1945-50-чи илләрдә јенидән Азәрбајчан Сөһијә Назири ишләјир. Түкәнмәз енержијә малик Күбра ханым 1950-70-чи илләрдә - тәгаудә чыхана гәдәр - фасиләсиз олараг Азәрбајчан Елми Тәдгигат Ана вә Ушаглары Муһаффизә Институтуна рәһбәрлик етмишәйир.

Мөзәл инсан, гајғыкеш мүәллим, тибб елмләри доктору, профессор, иттифаг өһәмијәтли пенсијачы К. Џ. Фәрәчова 120-дән чох елми өсәрин мүәлифидир. Онун рәһбәрләниј алтында дөрд елмләр док-

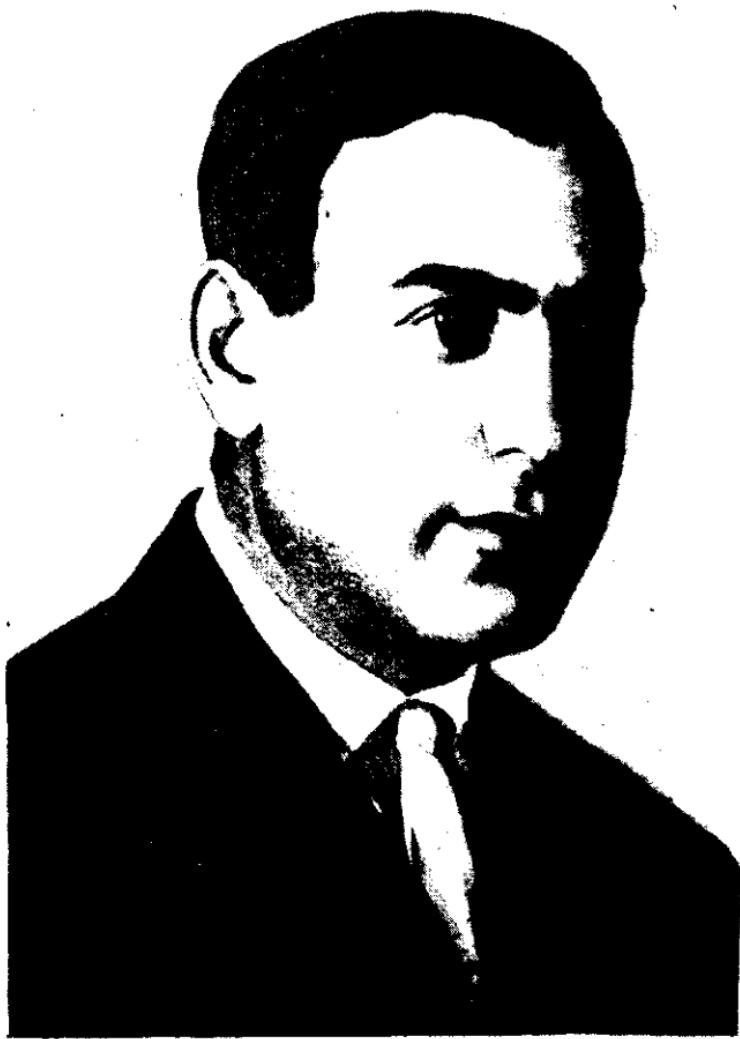
тору, 65 елмләр иамизәди јетишмишлир. К. Фәрәчова ики Гырмызы Әмәк Бајрағы, Вәтән мұһарибәси орден вә медаллары илә тәлти олунмушлар. К. Ж. Фәрәчова 1988-чи илдә вәфат етмишилар.

— Бабашан, Азәрбајҹаның таңыныш һәkim-дөвләт хадимләри дәп Әлијев Әзиз Мәммәлкәрим оғлу вә Ахундов Вәли Йусиф оғлы костәрмәк олар:

Ә. М. ӘЛИЈЕВ (шәк. 52) 1897-чи илдә Јереван шәһәринде аташ олмушадур. Јереван җимазијасыны гурттараң Ә. Әлијев Петров бург Тибб Һөрби Академијасына дахил олур. Лакин айлә возији тиции ағыр олмасы илә әлагәдар тәһсилни давам стдиရә билүү. Бакыя гајытмаға мәчбур олур. Бакыда Совпаркомда ишләј-и-ләj ўниверситетин тибб факультосиндо тәһсилни давам стдиရә. Тибб факультесини гурттардыңдан соңра, дахили хәстоликләр институтында ординатор сахланылаң Ә. Әлијев, ejii заманда ўниверситетин партия тәшкилатында чальшыр. О, 1929-42-чи илләр Азәрбајҹан клиник институтунун директору олмуш, 1938-чи ил докторлуг диссертасијасы мұдафиә етмишилар.

Бојук Вәтән мұһарибәсина алман фашистләри Моздока јаһылашанда Ә. М. Әлијев Азәрбајҹан ССР Халг Сәhiijе Комиссары или. Вәтәнни тәһlүкәдә олдуғу бир дөврә Ә. Әлијев ҮИК (6) МК-ның тапшырығы илә Дағыстан МССР Вилајет Комитәсін биринчи катиби тә’јин едилir, 1942-48-чи илләрдә һәмиң вәзиғе чальшыр. Загафгазија чөбнәси команданы җенерал-мајор Ф. Толбухин յазырды: "Дағыстан К(б) вә ХКС-нин рәhәрлиji сајеси аә јерли сәнаje Загафгазија чөбнәсиини бүтүн сифаришләрини рино јетирир, бурахылан мәһсулларын чоху биринчи дәфәдир истсесал олунур".

Мұхтәлиф дөврләрдә о, Азәрбајҹан Дөвләт Тибб Институтунун АДУ-нун ректору, Азәрбајҹан ССР Али Совети Рәјасәт Һеј’әтиң катиби, Азәрбајҹан КП МК-ның катиби ишләмишилар. Ә. М. Әлијев 1949-1950-чи илләрдә ҮИК(б)ПМК-ның инспектору, Азәрбајҹан ССР Назирләр Совети сөдригинин биринчи мұавини (1950, 51-чи ил), Азәрбајҹан ССР Елми Тәдгигат Ортопедија вә Бәрна Чөрраһлы Институтунун директору (1952-1956), 1956-чы илдән өмрүнүн оңтүстүнөндәк (1962) Һәkimләри Тәkmillәшdirmә Институтунун ректору олумушлар. Профессор (1956), Азәрбајҹан ССР әмәкдар һәким Әзиз Әлијев ики Ленин ордени, Гырмызы Әмәк Бајрағы ордени, чи дәрәчәли Бојук Вәтән мұһарибәси ордени вә бир чох медаль тәлтиф олунмушлар. Ини Азәрбајҹан Һәkimләри Тәkmillәшdirmә Институту упудулмаз дөвләт хадими, сәhiijе тәшкилатчы оңзесиз инсан, јорулмаз мүәллим, һәгиgi зијалы профессор Ә. Мәммәдкәрим оғлу Әлијевин адыны дашыјыр. Халгымызын фәз-

52. Әзиз Мәммәдкәрим оғлы Әлијев

академики Мустафабөй Топчубашовун сөzləriنىң јада салмаг јерине дүшөрди: "Әзиз Әлијеви һәkim, яхуд профессор алландырмаг о гәдәр дә һәгигәттө уйгун дејил. Доғрудур о, университеттин тибб факультесини гүртартмыш, һәkim, докторлуг диссертасијасы мұдафиесетмишидир. Лакин ону "Чәмијәттеги мұалимә һәкими" алландырмаг даһа дүзкүн оларды. Ахы, җәмијәт дә чанлы организмидир, онун да мұалимәjө сәтијаачы варлыр." (Воспоминания об Азизе Алиеве, Баку, Азернешр, 1983).

Вәли Юсиф оғлу АХУНДОВ (ш.к. 54) 1916-чы илдө Бакыда анадан олмуш 1941-чи илдө Азәрбајҹан Дөвләт Тибб Институтуну

54. В. Ж. Ахундов республиканын габагчыл һөкимлөрү арасында [өндө сағдан дөрдүнчү]

битеңдикдән соңра Бөјүк Вәтән мұнарибесинде иштирак етмишилди. Ордудан төрхис едилдикдән соңра Азәрбајҹан Дөвләт Тибб Институтунда асистент, Г. М. Мусабојов алыша Вирусолокија, Микробиологија вә Ҷикијена Институтунда елми ишчи вә директор, Тибб Ишчиләри Һәмкарлар Иттифагы Республика Комитетесинин сәдри олмушшудур. В. Ж. Ахундов Азәрбајҹан ССР Сәhiijә Назиринин мұавини, 1954–58-чи илләрдә сәhiijә назари олмушшудур. 1958–59-чу илләрдә Азәрбајҹан ССР Назирләр Советинин сәдри олап В. Ж. Ахундов. 1959–69-чу илләрдә Азәрбајҹан КП МК-нын бириңчи катиби ишмешнилди. Тибб елмләри локтору, профессор, Азәрбајҹан ССР ЕА-нын академики В. Ж. Ахундов 1969–72-чи илләрдә Азәрбајҹан ССР ЕА-нын президентинин мұавини, 1972-чи илдән омрүнүн соң күнүнө гәләр Г. М. Мусабојов алыша Вирусолокија, Микробиологија вә Ҷикијена Институтунун директору ишләминдир. В. Ж. Ахундов Ленин ордени, бир чох орден вә медалларла тәлтиф едилминдир. 1985-чы илдө Бакыда вәфат етмишилди.

**АСЛАНЫН
ЕРКӘЈИ-ДИШИСИ
ОЛМАЗ**

"Гызларын төрбијеси чох мүһүм мөсөлдөр. Чүнки милләттин көлөчөји аиаларын өлиндәдир.

O. БАЛЗАК

"Дене бир башга хәбәр вармы?"

M. Ф. САБИР.

Дүңжада аиадан мүгәддәс һечнө ола билмәз. Эбәс демәјибләр ки, чөпшот аиапыш аяглары алтынладыр. "Ана һаггы, танры һаггы"- дејен халгымыз бу мүгәддәс мәхлугун аиләдәки јерини во мөвгәйини мүәյјепләпштирмишләр. Улу бабамыз Дәлә Горгуд бүтүн дөрләрин мәлхәмәни "ана сүдү-лаг чичәји" иш көрүб. Ана севкиси, ана мәһәббәби, ана пәвазиши бүгүн салиглији, мұдриклији, јери көләндә чәңкавәрлији илә тарихи шөһрәт газанмышылар. "Китаби Дәлә Горгуд" дастанында тәсвир елилон мәрә, ојилмәз гадынлардан Газан ханын гадыны Бурла Хатун икидликдә әришдән кери галмыр, дејүш мејданында һүнәр көстөрир. Банучичәк, Селчан Хатун вә башгалары да памуслу, тәдбири, ағыллы, тәмкини во дәзүмләдүрләр. Дастанда ана образы, вәтәп рәмзи кими үмумиләшширилир, ана һаггы кими гијмәтләндирлир.

Әзизә Җәфәрзәдә чох козәл дејир: "...гадын гочалдыгда "ағбиричәк" адланыб, бир свин, бир пәслин, обаныш чаянлары "ағбиричәк нөно" мосләһәтишдән бөһрәлониб, гадыш-ана баш ачыб, јајлыг ат-дыйғы јердә козүгаплы дәлиганлылар белә гап токмәјиб, јарағынын гынына гајтарыб гојуб. Йүзилликләр боју Азәрбајҹан поэзијасында козәллик гадыш, ана култу олуб, Хагапилән, Низамидән бәри поэзијамызда мүгәддәс ана сурәти төрәниүм едилиб".

Дәни Низами аиасы Рәисә ханымы, һәјат јолдашы Афагы бојук мәһәббәтлә тәсвир етмиш, Нұшабәнин симасында азәри гадышын из ағлы, козәллији, тәдбири во мәрдлијилә, һәтта дүңҗаны ләрзәје көтирән Искәндәрдән јүксәкдә дурдугуну көстәрмишилир.

Короглуның Никары козәл, сәдаготли һојат јоллашы олмагла јиашы, һәм до өринин өп јахын мәсләһәтчисидир. Һәм көчәр гочаг-лыгда һеч до Нәбидән кери галмыр. Мәкор, 1774-чү илә Жалүшән дүзүндә баш вермиш вурушмада мәглуб олан Фәтәли хан Салҗанаш чокилликдән сопра, дүшмөнин мүһасиреј алдыгы Дәрбәндин мұлафиәсини ханыш арвады Туги Бикә оз үзәрипә көтүрмәдими? Тарих боју халгымызын көркемли шәхсијәтләриниң омур јолдаш-

лары, орләринин салиг мәсләкдашлары вә һәм дә ушаглары севимли анысы олмушлар. Һәсәнбәј Зәрдабинин өмәл досты Һәнифә ханым, халгының Ч. Мәммәдгулузадә гәдәр чәфасыны чөкән Һәмиәдә ханым, Нәчәф бәј Вәзировун дөврүнүн ианә-хеирій ишиләриңе мејл көстәрәп арвады Хуршуд ханым Аббас бәј гызы Һагверлијева, Н. Нәrimanovun олумчиләп соңра да халгының сәдагötли олан, чомијәтö бачарлығы хејри вермәк истәјен Ҙүлсүз ханым, чохлу нағыл биләп, әриндә халг јарадычылығына түкәнимә мараг ојадаң Әбдүррәһим бәј Һагверлијевин ѡолдашы Түкәзба ханым, Чавидин Мискиназы, Мүшфигин Дилбәри буна мисал дејилми?

Нәлә улу пәнәмиз Мәһсәти Жәңчөвиләп, Хан гызы Натәвәдан, киши гејрәтли Ајна Султановадан цә гәдәр данышмаг олар...

- Бабачан, сиз дүз лејирсипиз. Догма јурдаумузда һәлә гәдимдәз азәри гадыны оз бачарлығы, гочаглығы вә зәкасы илә шеһрәт га занмышдыр. Белә азәри гадынларындан бири, мән дејәрдим күн ШЫХЛИНСКАЈА Никар Һүсеји Әфәнди гызыдыр (шәк. 55). Никар ханым 1878-чи илдә Тифлисдә анатан олмуштур. Атасы Гаյъет бов Һүсеји Әфәнди Загафгазија мүфтиси иди. М. Ф. Ахундов, И. Чавчавадзе илә јаҳындан достлуг етмиш, бөյүк маарифпәрвәр олмуштур. Никар ханым Н. Нәrimanovun дили илә десәк "... рус артиллеријасынын аллаһы" артиллерија кенерал-лејтенантты Әлиағұл Исмаїлаға оғлу Шыхлинскиниң һәјат ѡолдашы олмуштур. Илә азәрбајчаплы шәфгәт бачысы Никар ханым, биринчи дүнија мүнәсебирибесинде иштирак етмишdir. 1899-чу илдә Тифлисдә Загафгазија гызлар институтуны гызыл медалла битирәп Никар ханым илк алтәһисилли азәрбајчанлы гадындыр. 1914-1918-чи илләрдә забит арнадларының јаратылығы "Гырымызы хач" һәрби хәстәханасына башчылығы едән комитетин сөдри мәһз Никар ханым сечилмишdir. Бүл һәрби хәстәханада минләрлә јаралы шәфа тапмышдыр. Никар ханым 1914-чу ил августун 1-дә "Русски инвалид" гәзестинде дүнија мүнәсеби олејиниң гадынлара оз мүрачиәтини чап етдиришишdir. Ингилабдан соңра Бакыда јашајан Никар ханым мәтбуатда әдәбијатта, мәдәнијәттә вә тарихе аид мәгаләләрлә чыхыш етмишdir. Шыхлинскаја Никар Һүсеји Әфәнди гызы 1931-чи илдә Бакыда вәфат етмишdir. Белә бир гадынның адына Азәрбајчанда бир мүәссиесе, мәктәб, күчә вармы? Биринчи шәфгәт бачысы, али тәһисилли илк азәрбајчанлы гадынның адыны Азәрбајчандакы тибб мәктәбләрinden биринә вермәк олмазмы? Јаҳуд хәстәханалардан бири онун адыны дашиыса писми олар. Нијә Бакыда Никар ханымын вә Әлиағұл ага Шыхлинскиниң һејкәлләри учалмасын? Я да онларын адына күчә олмасын? Азәрбајчанда тибб бачылары арасында "Ән јаҳшы шәфгәт бачысы" мүсабигәсі кечириб, Никар ханым адьына мүкәффатла гијмәтләндирмәк јеринә дүшөрді.

55. Никар Һүсейнә Әфәнди гызы Шыхлинскаја

– Азәрбајҹан гадышлары һәлә گәлимләп миљли мәдәнијәтими-
зин иинкишафында бојук рол ојнамышлар. Беләләриләп бири да
классик бәстәкар Зүлфүгар Һачыбәјовун һәјат јоллаши (ССРИ
халг артисти, Сосиалист Әмәжи Гоһрәманы, дани маestro Нијази-
ниң анасы) **Бөյүкханым ҺАЧЫБӘJOVA** (шәк. 56) олмушлур. Бөйүк-
ханым Азәрбајҹанда Совет һакимијәті ғурулана гәләр вә соиралар
бир мүддәт мүәллим олmuş, тибб институтуну гурттардыглан сопра-
омрунун ахырына кими һәким ишләминшиләр.

– Бизим Никар гејрәтли азори гызларымыз аз олмајыб. Беләлә-

56. Бејүкханым Начыбәјова

риндән бири илк дипломлу азәрбајчаплы һәkimләрдән олан Ибраһим Рәhimовун гызы Сопа ханым иди.

ВӘЛИХАН Сопа Ибраһим гызы (шәк. 57) 1883-чү илдә Харковда агадан олмушдур. Илк азәрбајчанлы гадын алим-профессор-дур. О, 1908-чи илдә Петербург Гадын Институтуну гүттармыштыр. 1915-1924-чү илләрдә Харков университетиниң тибб факультәсендә ишләмиш, 1938-1970-чи илләрдә Азәрбајҹап Һәkimләри Тек-милләшdirмә Институтунуң көз хәстәликләри кафедрасына баш-чылыг етмишdir. 1928-чи илдә тибб елмаләри доктору, профессор (1933), Азәрбајҹап ССР өмәкдар елм халими (1942) олан көз һәкими Вәлихан Сопа Ибраһим гызы 1945-1950-чи илләрдә республика Офтальмологлар Чөмийәтиның илк сөдри олмушдур. Сопа ханым 1982-

57. Сона Ибраһим гызы Вәлихан

чи илдө вәфат етмишdir. Истəр Сона ханым во истəрсə дə Мусабəјова Үмисо Сүлсəмəн гызы илк азərbayҹаплы гадыш коз һəkimləri вə бу саhədə јетишмиш илк профессорлардан саýылыр.

ҮМНИСӘ ханым 1902-чи илдө Гутгашендə һүгүгшүпəс аилəсипидə ашалап олуб. Орта тəhciliñi Бакыда алац Үмисə ханым 1921-чи илдө Бакы дарylфүпүпүн тиbb факülтəсипə гобул олмуш вə 1926-чы илдө тəhciliñi баша вурмушадur. Һəmin илдən коз хəstəlikləri клиникасыnda ординатор кими фəалиjətə башлајan Y. Мусабəјова 1930-чу иллə ассистент, 1932-чи иллə досент тə'jip елиlidir. 1935-чи илдө тиbb слмлəри памизədi, 1936-чы

илдә тибб елмләри доктору олмуш, 1943-чү илдә Азәрбајҹан Довләт Тибб Институту ңоз хәстәликләри кафедрасына профессор сечилемиши, 1957-чи илдә исә өмөкдар әслм хадими фәхри адына лаји мөрүлмүшләдүр. Азәрбајҹанды Елмләр Академијасы тәшкил едиläндөнүн илк мүхбир үзвләриидән бири Умнисө ханым олду (шәк. 58).

58. Умнисә Сүлејман гызы Мусабәјова

У. Мусабәјова 1945-чи илдән 1974-чү илә - омрунүн ахырына гәдәр Н. Нөриманов адьина Азәрбајҹан Довләт Тибб Институтунун ңоз хәстәликләри кафедрасына башчылыг етмишдир. Умнисө ханым ССРИ, Азәрбајҹан ССР Али Советләриинин бир нечә чагырыш

депутаты сечилмиш, Үмумдүніја офтальмологларының Брюсселдә, Гаһирәдә, Тунисдә, Истамбулда, Бејрутда, АБШ-да кечирилмиш конгресләриндә иштирак етмиш, Совет Гадынлары Комитетинин үзвү олмушдур. Ү. Мусабәјова Легии ордени вә бир чох медалларла тәлтиф едилмишdir. Белә гадынлар нәинки Азәрбајҹан халгынын, үмумијәтлө совет елминин надир иңчиләридир.

Ики гадын, ики көз һәкими, көзә нур верән логманлар. Илк гадын профессорлар. Дүзәүр, Бакы Елми Тәдгигат Йоз Хәстоликләри Институту Ү. Мусабәјованаң адыны дашијыр. Џахшылыр ки, ашкарлыг вә јениләнгурма илә өләгәдар олараг чохдарыны јала салыр, онларын абидәләрини арзулајырыг. Һөлө шүкүр олсун ки, Үмнике ханымын адыны өбәйләндириблөр. Онун вә Сона ханымын һәјаты вә елми фәалијәти гыса олса да Азәрбајҹан Совет Енциклопедијасында ишыглаңдырылып. Ел-обамызын слә илк алым гадынлары вар ки, мән демирәм шәкәи, һәтта гыса тәрчүмәси-һалы белә Азәрбајҹан Совет Енциклопедијасында верилмәјиб.

Беләләриндән бири Сүрәјja Исмајыл гызы ҺАЧЫЈЕВАДЫР. Сүрәјja ханым 31 декабр 1907-чи илдә Шәкидә агадан олуб. 1928-чи илдә Азәрбајҹан Дөвләт Университетинин тибб факультетини гуртарыб, бир ил Шәки ушаг мәсләһәтханасында һәким ишләјиб. 1929-чу илдә Азәрбајҹан Апа вә Ушаглары Муһафизә Институтунда статистика шө'бесинө мүдир тә'җин олунуб вә һәмин институтуда мүхтәлиф вәзиғәләрдән директорлуға гәдәр јүксәлиб. 1945-чи илдән Сов. ИКП-ниң үзвү олап Сүрәјja ханымын 1952-чи илдә стадији памизәдлик диссертасијасы Бакы шәһәриндә ракит хәстәлијиниң язылмасына, докторлуг диссертасијасы исә исти иглим шәраитиндә ушагларда дизентерија хәстәлијини ојроенимосинә (1976) һәср едилмишdir. Сүрәјja Һачыјева 1963-1970-чи илләрдә Азәрбајҹан Дөвләт Тибб Институтунуң факультә педиатрија кафедрасына рәhbәрлик етмишdir. Республиканың әмәкдәр һәкими, "Шәрәф" орденни, бир нечә медалларла тәлтиф олупмуш профессор Сүрәјja Исмајыл гызы Һачыјева 1977-чи илдән пенсијаја чыхмыш, Москваја көчмүшдәүр. Сүрәјja ханымын әри Мустафа Әфәплизадә республиканың коркемли тибб алымләриндән бири олмушдур. Оғлу Чашанкир Әфәплизадә тарих салмәри памизәди, Москвадакы декабристләр музейиниң директорудур. Онун улу бабасы Әбдулгәни Нуҳәви Хәлисәгарызданә тәкчә Азәрбајҹанда дејил, бүтүн Шәргдә таңымыш бир зијалы или, зәңккүй китабханасы олмушдур.

— Әмиофлу, о дөврүң танынмының һәкимләриндөн бири дә ШАНТАХТИНСКАЯ Адилә Исасултан гызы (шәк. 59) иди. О, 1894-чи илдә Тифлисдә агадан олмуш, 1912-чи илдә Тифлис Икиичи гадын кимназијасының гуртармыш, Бакыда мүәллим, мәктәб, семинарија рәиси ишләмишdir. 1919-чу илдә Тифлис Тибб Институтуна гебүз-

59. Адилә Исаултан гызы Шаһтахтинскаја

едилән Адилә ханым, тоһсилини Азәрбајҹан Дөвләт Университетинин тибб факүлтәсиндә давам етдириши, 1922-чи илдән мәшһур профессор Ф. Н. Илjinin јанында ишләмәјә башламышдыр. Ону да гејд етмөк лазымдыр ки, Азәрбајҹан Дөвләт Университети тибб факүлтәсими битирәп вә соңralар тибб слмләри доктору (1930), профессор (1936) сөвијјәсинә јүксөлөн илк азәри гадыныдыр. О, илк азәрбајҹанлы гадыныдыр ки, кафедра мүдире (мама-кинеколожија кафедрасы) сечилмишиләр (1933). От көкү үстә битәр. Адилә ханымын атасы Исасултан Нәчәфгулу оғлу Шаһтахтински (1851-1894) Азәрбајҹанын көркәмли журналисти, алым вә ичтимай хадими ол-

мушдур. Мама-кишеколокија саһесинде онларча елми әсәрин мүәллифи, тәбабәттин бу саһесинде чалышаш азәрбајчанлы һәкимләриң иштүлмәз мүәллими Адилә ханым 1951-чи илдә вәфат етmişdir.

— Бабачан, бу күнләрдә "Совет Ҙүрчүстәнү" гәзетинде Р. Хәлиловун мараглы бир јазысыны охудум. Орада дејилирди: "Бу күнләрдә ачы бир хәбәр ешитдик. Тифлис шәһәриндә көркәмли һәким, қозәл пианочу, һәссас инсан – Нөзирә ханым Шаһмирзә – Јагубова 95 јашында вәфат етmişdir. Мәшһүр, адлы-санлы нәсилдән олан Нөзирә ханым кәнич јашларында мусигијә бојук һәвәс көстәрмишdir. Тифлисдә орта мусиги мәктәбини битирдикдән соңра Петроград Консерваторијасына, мәшһүр пианочу, профессор Һенрих Нејгаузун синфинә дахил олур. Лакин тале елә көтирир ки, Азәрбајчанын илк гадынн пианочусу аз соңра өз пешәсии өзкә пешә илә – һәкимликлә әвәз едир. Јени пешә дә бу исте'адалы гадыша тезликлә рам олур. Чох гыса бир мүддәтлә Тифлисии өн бачарыглы һәкими кими мәшһүрлашыр. Нөзирә ханым Тифлисдә башга бир чәһәтән дә – гајғыкеш вә тәәссүбкеш ичтимаи хадим олмасы илә дә танынышдыр. О, вахтилә Тифлис мүсәлман гадышлары хејријә чәмијәтишин үзү иди. Һәким кими фәалийәт көстәрдији заман – Тифлисии мүсәлман мәһәлләләри јерләшән Шејтаңбазар јаҳышлығында хүсуси отаглар кирајә седиб, касыб мүсәлман өһалисини пулсуз мүалимә едиреди. Әлбәттә, Нөзирә ханымын шәфгәти тәкчә мүсәлман өһалисинә јох, Тифлисдә вә онун өтрафында јашајан дикәр халгларын нұмајәндәләриң дә шәфа көтиришиләр. Болиси, Дуаписи, Марнеули (Борчалы) обаларында Нөзирә ханымын һөрмәти чох бојук иди.

Загафгазија Дәмирјолу Идарәсиин хәстәханасында 40 иллик әмәк фәалийәти онун һәјатынын өн мә'налы илләри олуб. Нөзирә ханым Шаһмирзә – Јагубова Ҙүрчүстән ССР-ин әмәкдәр һәкими иди. О, бу фәхри ада лајиг жоруłмұш илк азәрбајчанлы гадыш һәким иди. Онун һәкимлик фәалийәтиндә тибб елми илә мусиги гәрибә вәһдәт тәшкил едиреди. О, өзү дәфәләрлә дејәрди ки, һәкимин мүтләг мусигили гулаглары олмалысыр ки, инсан организминдә өн зәриф сәсләри һәссаслыгла ешидиб сечә билсии.

Инсанларын һәм гәлбинә, һәм дә руһуна шәфа бәхш етмиш бу мәрд, вүгарлы гадышын дүнијадан әбәди көч етмәсисе инанмаг олмур. Бөлкә һеч инанмаг лазын да дејил."

— Әмиофлу, бизим азәри гызлары өз гочаглыглары илә кишиләрдән һеч дә кери галмамышлар. Мәсөл вар, дејәрләр: асланын еркәји, диписи олмаз!

— Бабачан, сизин соjlәдијиниз асланлара тај оланлардан бири Сәријә **ТАЛЫШХАНОВАДЫР** (шәк. 60). 1940-чы илдә Сәријә Талышханова кәнич агроном Әмирә әрә кедир. Йиси гурулан аилә

Газахыстаның Чамбул вилајетиң көчмәји гәрара алыр. Газахыстанда агрономлар бөйүк сәтияч варды. Жеддинчи синфи гуртаран

60. Сәрийж Талышканова ушагларла

Сәрийж аптекә ишо дүзәлир, һәм лә фармоколокија үзрә курс гуртарыр. Бир ил сонра хәстәханалардан биринә кичик тибб ишчиси тә'јин едилir. 22 июн 1941-чи илдә алман фашистләринин мүгәддәс Вәтәнимизә һүчуму башлајыр. Бир нечә ајдан сонра Москва, Ленинград, Сталинград, Украина, Белоруссија, Прибалтика вә башга јерләрдән чәбнә архасына, о чүмләдән Газахыстана минләрлә ушаг кочурулуп. О ваҳт 19 јашлы Сәрийж әри илә Газахыстаның Новотроитск шәһәриндә јашајырлы. Арха чәбнәјө кондөрилән ушагларын чохлары аналарыны итирмиш, бир гисминин аталары чәбнәдә вурушур, я да фашист күлләсиндән һәлак олмушду. Жөзләриндә бир горху, ана нәвазилингән һәмишәлик мәһрум олан бу ушаглара нәзэр салан Сәрийж онларын он нәфәрини өз һимаје-

синө алыр. Нина, Миша, Катја, Вова, Ида, Серожа, Света, Толja, Ліда, Владик. Һәлә о вахт аиләнин өз ушағы јох иди. Ики нәфәрдән ибарәт аилә бирдән-бирә чохмилләтли, чохсајлы бир аиләjә чеврилир. Белә бир аиләнин јемәк-ичмәйини һазырламаг, әйни-башларыны јумаг, һәм дә онлара ана пәвазиши көстәрмәк кәнч Сәрийә үчүн о гәләр дә асан дејилдир. Аңмаг Сәрийә белә чәтипликләрлә ата евиндә дә гарышлашмыш вә мүәյҗән гәдәр она алышмышды. Сәрийә Ләнкәранда јашамыш, аиләнин илки иди, ондан соңра он бачы вә гардаш дүнјаја кәлмиш вә о, анасынын јахын көмәкчиси олмушшур. Әмир өз һәјат јолдашынын пәчиб һәрәкәтиндән разы галмыш, сонralар кәнч валидејиләрин өзләrinin дә үч өвлады бу гејри-ади аиләнин үзвләри сырасына таҳил олмушшур. Үч ил ики отаглы мәнзилдә һајлы-күjlү өмүр сүрән аиләдә бирдән сакитлик өмәлә кәлди. Тарихи гәләбәмизә бир аз галмыш, ушаг евләри өз "әманәтләрии" кери алдылар. Елә о вахтдан Сәрийә халанын - инди ону белә адландырырлар - гулагы сәсдә, көзләри јолдашыр. "Жорәсөн, балаларым инди һардалыр? Онлары бир дә көрә биләчәјәмми?" Сәрийә халаја һәләлик ушагларынын ән бөйүjү олан Нина илә көрүшмәк нәсиб олуб. О вахт Нинанын једди јашы варды. Нина Сәрийә хала илә көрүшәндә "әзиз анам" дејә онун бојнұна сарылмышдыр. Сәрийә хала Ашгабад зәлзәләсіндә зәдә алаплара илк тибби јардым көстәрән тибб бригадасынын ишиндә дә иштирак етмишdir. Бу пәчиб инсан һал-һазырда Азәрбајҹан Гырмызы Ајпара Җөміjjәtinin Әзизбәјов рајон комитәсіндә (Бакы) тибб бачысы ишләјир. Өз нәчиб ишнин давам етәрир. Кимсәсизләрә, гочалара, әлилләрә гајғы көстәрир. Бу хе-жирхан гадын Бејнәлхалг Гырмызы Хач Комитәсінин ән јүксек мү-кафаты олан "Флоренс Најтингел" адына медалла тәлтиф олунуб. Фәдакар гадын Флоренсін сурәти һәкк олунмуш, зәриф нахышларла ишләнмиш медалын үзәриндә јазылмышдыр: "Сәрийә Та-лышхановаја. 12 мај 1979-чу ил".

Назырда Сәрийә хала өмүр јолдашы, садә вә зәһмәткеш инсан Әмир киши илә Мәрдәкан гәсәбәсіндә јашајырлар. Беш евлад бөյү-дүб боја-баша чатдырмышлар. Өвладларындан бири тәбабәт саһе-сини сечмиш, галанлары мүһәндис, игтисадчы, мүәллим... инләјир.

- Дағрудан да, мәним балам, бу чох бөյүк гәһрәманлығылар. Іналал олсун белә азәри гадынына.

- Бабачан, Кокчетав тибб мәктәбиндә чох налир музей вар. Һә-мин музейдә Бејнәлхалг Гырмызы Хач Комитәсінин "Флоренс Нај-тингел" адына медалы илә тәлтиф олунмуш 33 тибб бачысы һаг-гында мә'лumat топланыб. Демәли, бу мүгәддәс мүкафата бизим әлкәмиздә 33 гадын лајиг көрүлүб. Онлардан икиси азәрбајҹанлы-дыр, галанлары исә башга республикалардандыр. Сәрийә хала һаг-

ла мән сизә данышым, иңди исә икinci тибб бачысы һаггында мәлumat верим: Кокчетав тибб мәктәбиңдә тәшкил едилмиш музжүн экспонатлары ичәрисинде аличә нот дәфтәри нәзәр – диггәт даňа чох өзүңә чөлб едир. Һөмүндә дәфтәрдә мұнарибә дөврүндә радиода тез-тез сәсләнеш вә хааг арасында кениш жајылан өлмәз бәтәкарымыз Үзејир Һачыбәјовун С. Вурғунун созлоринә бәстәләдији "Шәфгәт бачысы" маһнысы жазылмышылай (иңк. 61). Дәфтәри үз һиссәсіндә рәссам А. Гасымованиң чокдији тибб бачысы тәвир едилмишидир.

К 100-ЛЕТИЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ
Уз. ГАДЖИБЕКСВА

**Песня
о сестре
милосердия**

ИЗ ИСТОРИИ РОЖДЕНИЯ ПЕСНИ
«ШАФГАТ БАДЖИСЫ»

61. Ү. Һачыбәјов- "Шәфгәт бачысы"

Бу маһнының чох мараглы бир јараңма тарихи вар. Һамыја мәлумдур ки, Бејүк Вәтәп мұнарибәсипин бириңчи күнләриндән Үзејир Һачыбәјов гәһрәмәнлығы, вәтәнпәрвәрлик мәвзуларына тез-тез мұрачиәт етмишилдир. Онун белә әсәрләриндән "Совет Азәрбајҹанының һимни", "Гәләбә һимни", "Вәтәп вә чәбһә" кантатасыны, 14-гәдәр вәтәнпәрвәрлик ашылајан маһны вә маршларының көстәр биләрик. Дағы сәнгаткар мұнарибә дөврүндә госпиталларда, ҹағырыш мәңтәгәләриндә, һәрби һиссәләрдә, чәбһәдә тәшкил олупыму сәјјәр концерт бригадаларына башчылығы етмишилдир. Бир дәфә Азәрбајҹан Дөвләт Консерваторијасы бинасында тәшкил едилмиш һәрби хәстәханада Үзејир Һачыбәјов јаралыларла соңбәтдән сопратиб бачысы һагда бир маһны бәстәломәк гәрарына кәлир. Досты С. Вурғун зәник едид, өз фикрини она дејир. Сабаһы күнү С. Вурғун назыр ше’рлә Үзејир бәйин евипә кәлир. Сәмәди көрән Үзејир бәј дејир ки, маһнының мусигиси онун бејиңшә сәсләнип. Икич күпүн әрзиншә јарапап "Шәфгәт бачысы" маһнысы артыг госпиталларда охунурду:

"Нәл, ана јурдумун гызы, мәлинин,
Инди һүнор вахты, гејрәт дәмидир.
Сән дә әспиркәмә комәк өлини.
Һәр соңи - соһбәтиң чан мәліемидир,
Адын шәрәфлидир сәнниң, еј гадын,
Даһиләр анасы ғағрылыр адыш..."

1942-чи илин башланғышында "Шәфгәт бачысы" популјар бир маңыны кими 1000 нұсқа чап едиліб, бүтүп қәбінәйә концернилмішидір. Кокчетав музейинин мә’лumatына көрә "Шәфгәт бачысы" маңысыны ифачысы һәрби тибб бачысы Рәшидә ГАСЫМЗАДЕ олуб (шәк. 62). Ңәмин Рәшидә ханым ки, олкәміздә 33-дән бири,

62. Рәшидә Гасымзадә

Загафгазијада үчлөн бири, Азәрбајҹанда ики нәфәрдәп бири олуб. Бејнәлхалг Гырмызы Хач Комитәсинин "Флоренс Најтинкел" медалының лајиг қорүләг рәшәдәтли азәрбајҹанлы гызы. Рәшидә ханың 416-чы Таганрог дивизијасында хидмәт едиб. Дөјүш мејданында жүзләрлә јаралы өскөр вә забит чыхарыб, онларын һәјатыны хилаштыру да өттөн башка өткөрүүлөрдөн салынды. Бу гәһрәман тибб бачысы "Гырмызы Улдуз", "Вәтән мұһарибеси" орденлөри вә бир чох медалларла да төлтиф олунмушадур. Мұһарибәдәп соңра да Бакының 26 Бакы комиссары рајонунун 1 нөмүрлөри поликлиникасында тибб бачысы ишләјиб.

– Бала, азәрбајҹанлылар Бөјүк Вәтән мұһарибәсіндә бөյүк рәшәдәт көстәрибләр, буну һамы билир. Онларын ичәрисинде нә гәләр Совет Иттифагы Гәһрәманы вар.

– Әмиофлу, бизим јахшы јадымыздадыр, мұһарибәдә јаралылар шәфа верөн гызларымыз чох бојук рәшәдәтләр көстәрмишләр. Бунлардын бир нечәси һагда мә’лumat вермәк истәрдим:

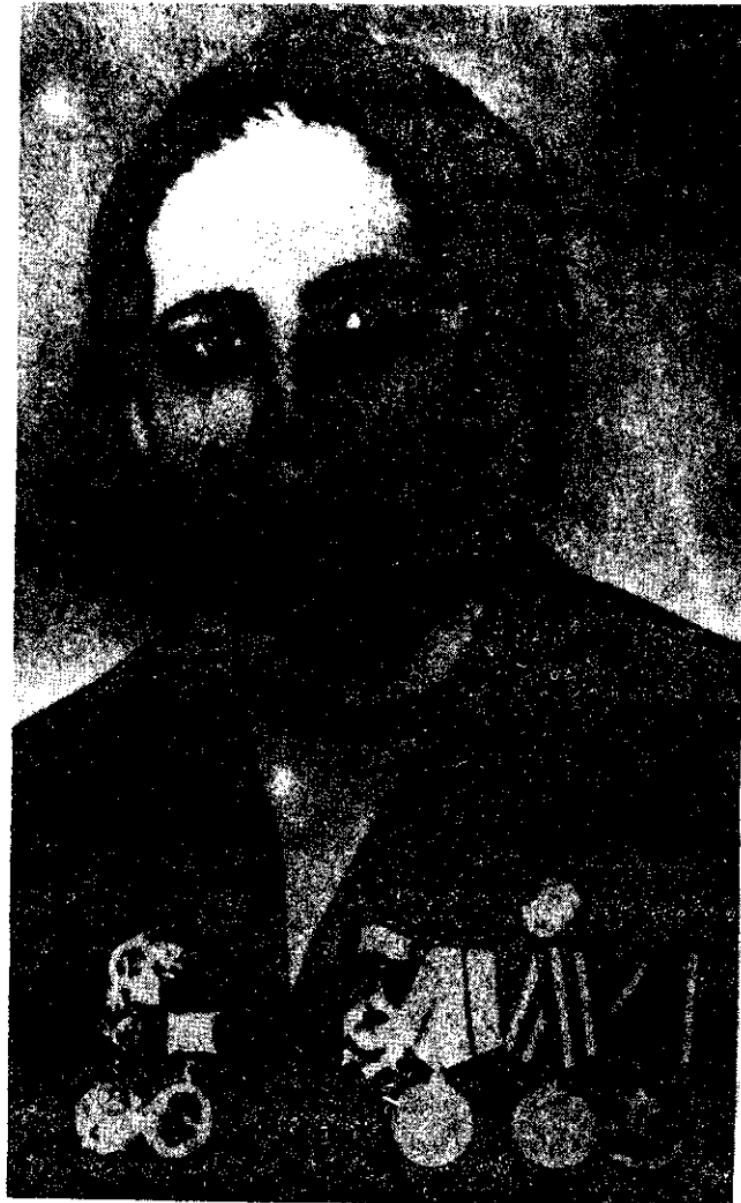
АЛИЈӘ РҮСТӘМБӘJOVA (шәк. 63) "Азәрнефти" ин кечмиш техники рәһбәр ишчиләрinden нефтчи-мұһәндис Фәтулла Рүстәмбәјес вун гызыдыр. Алијә 1907-чи илдә Шушада анадан олмуш вә ушашында валидејиләрилә Бакыја кочмушадур. Бакы шоһөр 3 номрлөри орта мәктәби гуртардыгдан соңра Азәрбајҹан Дөвләт Тиб Институтуна дахил олмуш, тәһсилини 1 номрлөли Ленинград Тиб Институтунда давам етдиришиләр. Институту гуртардыгдан (1938) соңра үч ил Өзбекистанын "Чирчикстрој" хәстоханасында һөким ишләмишләр. 1938-чи илдә артыг јахшы терапевт кими пүхтәләшмиш Алијә Москва Һәkimләри Төкмилләшdirмә Институтунда академик М. С. Вовсинин рәһбәрлији илә елми ахтарышлар апарып вә совет тибинин бир сыра проблемләри илә мәшигүл олур. Алијә Рүстәмбәјованын көләчәк үчүн чох планлары вар иди. Аничаг ијүү 1941-чи ил бу арзулары јарымчыг ғојду. Он миннеләрә москваалы әзәрләрindә силада Вәтәнимизин пајтахтынын мұдафиесинә галхады. Бунларын арасында көнч һәkim Алијә дә варды. Алијә илк һәрбәй фәалијәтин тибб санитар баталjonларындан бириндә башлајып Алты ај мүддәтиндә Москваалты вә Смоленск мешәләрипдә јаралылар гуллуг едиб. 1942-чи ил февралын өввәлләрindә һәрби дәржүщчүләрлә "Дедушка" адланан партизан бөлмәсінә ғошулуб. Тибб санитар баталjonуна рәһбәр тә’јин едилиб. Истәр партизанлар вә истәрсә дә јаралылар A. Rүстәмбәјованы чох севәр вә онун һөрмәтини сахлајардылар. 7 мај 1942-чи илдә "Дедушка" партизан дәстәсінә Смоленск Вилајет партија тәшкилаты вә ичраijә комитетеси нин Гырмызы Бајрағы верилиб. 9-20 ијүн 1942-чи илдә "Дедушка" партизан бөлмәсі фашистләрлә өлүм-дириим мұһарибәси апарылды. Ән чөтин, тәһлүкәли јердә Алијә мәрдликлә јаралылара јаралы едиб. Онун бу ғочаглығынын онларча шаһиди олумушадур. Алијә Фә

63. Алијә Фетулла гызы Рустембәјова

тулла гызы Рустембәјова башгаларынын һәјатыны хилас едәркән өз һәјатыны турбан вериб. Профессор М. С. Вовсинин, профессор М. Д. Тушинскиинин доктор Алијә һагда чох сәмими хатирәләри вар.

Алијә кими гәһрәманлардан бири дә Әсмәр Әкбәр гызы Һәсә-НОВАДЫР (шәк. 64) (һәрби јолдашлары ону Асја чағырырдылар) 1920-чи илдә Нухада (Шәкидә) анадан олмушшудур. 1941-чи илин августунда 7-чи дәниз сұвари бригадасына һәрби фелдшер көндәрилиб. Бу азәрбајҹанлы гызы Севастополун 250 күн давам едән мүда-

64. Эсмәр Экбәр гызы Нәсөнова

Фиесинде фәал иштирак етмиш, јүзләрчө јаралыны һәјата гајтармыштыр. Мәнчә, кенерал Е. Жидилов Асјаның нечә бир һәким ол масыны ө’ла характеризә седир: "Асја габилийјәтли гыздыр. Тәвазәкар, әмексевәр, сакитдир, һај-күјә кстмир. Гырмызы донанимачылар вә командирләр һәмишә вахтында онларын комәйине чатан бизим бу балача, гарача гыз фелдшер Асјаны чох севириләр. Асја

"Нәрби дәнис донанмасы ө'лачысы" дөш нишаныны шәрәфлә көздириради". ("Героические дочери Кавказа". Бакы, 1965, сәх. 29).

Әсмәр Һәсәнова илә биләвасите бир јerde мұнарибәнин ачысыны көрән Г. Ф. Браславски јазыр: "Илк нәзәрә адама слә көлир ки, Асja Һәсәнованын слә хүсуси гәһрәманлығы олмамышыры. Бирчө ону десмәк кифајәтләр ки, Севастополун 250 күнлүк мұдафиәсінә о, дәһішетли шәраитдә кишиләрло бир сыртада олмушадур. Бомбардамалар, атөшләр, чәбінин дикәр "көзәлликләри" онун вә рәфиғеләринин ирадәсини гыра билмәмишdir. О, өлүмүн сәрт үзүне сојуг-гандыгла баҳмыши, һөјатыны белә әсиржәмәмишdir. Мә'кәр бу гәһрәманлыг дејилми?.." (Ленә орада, сәх. 30).

Мұнарибәнин бүтүн ачыларыны дујан, өлүмү һәр алдында һисседен Әсмәр Һәсәнова, мұнарибәден соңра да намусла, гејрәтле Шеки бирләшмеш хәстәханасында чалышмыны вә ипди дә ниссанларын чансағызы кешијиндәдир.

АББАСОВА Чаваһир Рзагулу гызы 1919-чу илдә Шәкидә анадан олмуш, 1937-чи илдә Шеки Тибб мәктәбини 1942-чи илдә Азәрбајҹан Дәвәләт Тибб Институтунун мұалимә-профилактика факултәсини битирмишdir. Һәмии илин појабрындан 1946-чы илин ијүл аյына кими Ч. Аббасова (шәк. 65) Совет Ордусунда хидмет етмишdir. Җәнч һәkim Шимали Гафгаз, Узаг Шәрги Сибирдә тибб-санитар баталjonларында, һәрби сәһра госпиталларында чәрраһ кими фәалијәт көстәрмишdir. Мұнарибәден соңра Шеки тә'чили јардым стансиясында, шәһәр поликлиникасында баш һәkim олмуш, 1967-1988-чи илләре Шеки бирләшмеш хәстәханасының осәб хәстоликләри ше'бәсипе рәһбәрлік етмишdir. 1989-чу илдөн һөмии ше'бәдә мұалимә һәкими ишләјир. Шәкидә илк осәб осәб хәстәликләри ше'бәсипин тәшкилатчысы мәһз Чаваһир ханымдыр. Һеч тә-салуфи дејилләр ки, Ч. Аббасова 1975-чи илден Азәрбајҹан ССР Соңијә Назирлијинин әмрило Шеки - Загатала зонасы үзрә баш невропатолог тә'жиңи олунмушадур. ССРИ Соңијә ө'лачысыдыр. Беш дәфә Шеки рајон хаалг депутаты сечилмиш, үч чагырышда Шеки ХДС Ичраијә Комитетинин үзвү олмушадур.

Чөвәһир ханым "Гырмызы Әмәк Бајрагы", "Ветен мұнарибеси" орденләри, 13 медалла тәлтиф едилмишdir.

МӘНӘФОВА Зинјәт Гаффар гызы 1923-чү илдә Шеки шәһәриндә анадан олмуш, 1938-чи илдә Шеки тибб мәктәбини битирмиш, үч илә јахын көнд фелдшер мәнтәгәсінде чалышында соңра Шеки мәркәзи хәстәханасында тибб бачысы ишләмишdir. Иниләдий мұддәтлә кәнч Зинјәт ики дәфә Москвада Үмумиттиғағ илман парадында иштирак етмишdir. З. Мөнәфова 1941-чи илдән Бояјук Ветен мұнарибесинин иштиракчысы олмушадур. О, ики дәфә жараламыш, мұалимә олуңдулугдан соңра Шекидә тәшкил едилмиш

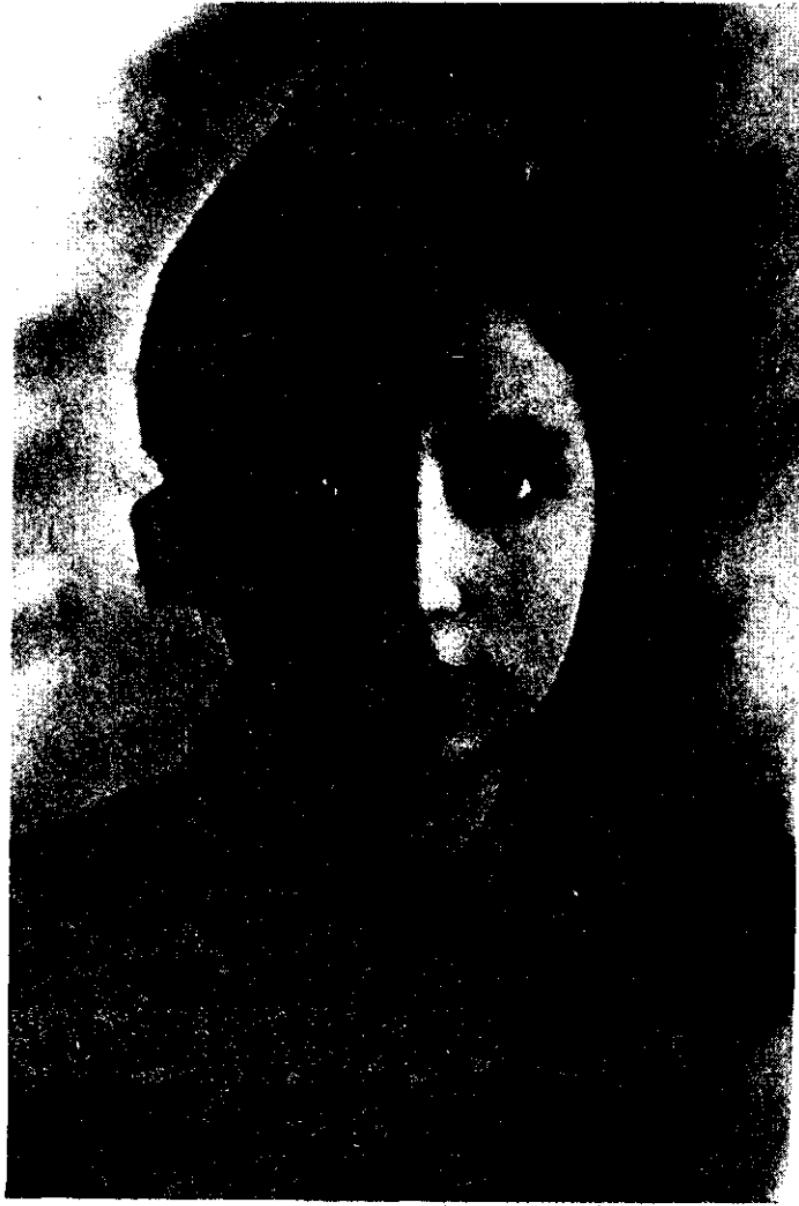
65. Чаваһир Рзагулу гызы Аббасова

4658 нөмрәли һәрби госпиталла шәфгәт бачысы ишләмишdir. Мүнарибәдән сонракы илләрдә мұхтәлиф вәзиғеләрдә чалышан Зинҗет ханым (шәк. 66) беш ушаг анысыдыр, инди дә ел-обанын сағламмығы ксшијиндә дурмаглададыр. О, 15-дән чох орден вә медалла тәлтиф едилмишdir.

66. Зинјэт Гаффар гызы Мәнәфова

МӘММӘДОВА Аетафэт Рәсүл гызы 1921-чи илдө Шәки шәһеринде анидан олмуш, 1939-чу илдө Шәки тибб мектебини гуртартмыш, мәркәзи поликлиникада тибб бачысы ишләмишdir. 1941–43-чү илләрдә Бойјук Вәтән мүһарбибесиндә иштирак сдән Л. Мәммәдовава (шәк. 67) һәрби фелашер олмушлур. Орлудан тәрхис олуңлугдан

67. Ләтәфәт Рәсүл гызы Мәммәдова

соңра Азәрбајҹан Даҳили Ишләр Назирлији системинде, дөгүм евинде ишләмиш, 1952-чи илдә республика али партия мәктәбини гурттармышдырып. Л. Мәммәдова 1952-60-чы илләрдә Шәки рајон партия комитәсинде тә’лиматчы ишләмиш, Азәрбајҹан Халг Тәсәррүфаты Институтуну гурттармышдырып. Мұхтәлиф рәһбәр вәзиғеләрдә чалышан Ләтәфәт Мәммәдова бир чох орден вә медалларла тәлтиф едилмишdir.

Азәрбајҹан тибб ишчиләри арасында дөрд иәфәр Сосиалист Әмәји Гәһрәманы вардыр: Топчубашов Мустафа Ағабәј оғлу, Әләскәрова Шамама Мәммәдкәрим гызы, Газијева Зәһра Кәрим гызы, Әлијева Бөјүкханым Абдулла гызы.

Азәрбајҹан тибб елминин агсаггальы академик М. Топчубашов нагда әvvәлләр мө'лумат вермиңдик. Бу фәхри ада о, 1975-чи илдә лајиг җерүлмүшләүр. Инди исә тәbabәтимизин агбиրчәји Шамама ханым нагда.

68. Шамама Мәммәдкәрим гызы Әләскәрова –
Сосиалист Әмәји Гәһрәманы

ӘЛӘСҚӘРОВА Шамама Мәммәдкәрим гызы (шәк. 68) 1904-ч

иң мартын 8-дә Ирәван шәһәриндә анатан олмуш, 1941-чи илдә Азәрбајҹан Дәвләт Тибб Институту мұаличә-профилактика факультетини битирмишидир. Бөյүк Вәтән мұһабибесинин илк ајларында сәулетчесінің оның 1546-чы тибб госпитальына ординатор тәјин едилир. Шамама ханым озың исте'адлы чәрраһ кими таныдырып, Госпиталда дөш ғоғәси нахијесиңдән зәдә алмыш хәстәләр јерләшири. Қостандриди јұксек хидмәтә корә Ш. Әләсқәрова бу госпиталын чәрраһиңдә шө'бәсииш мұдиди вә госпиталын партия тәшкилаты катибесе сечилимишидир. О, бу госпиталда 1944-чү илә гәдәр ҹалышмышырып Госпитал нұмупәви вә габагчыл сајылырыд.

1944-чү илдә кечмиш госпитал бинасының бәрпасы Шамама Әләсқәрова тапшырылып, Гыса мұлдәт өрзиңдә бина әсаслы тә'мир олунур вә јени тибб ләвазиматы алынып. Онын тә'киди илә јени тәшкил олупмуш дәгүм евинә кәңін һәкимләр дә'вәт едилир. Артынан 1945-чи илдә һазыр олан дәгүм евинин нәздинде Азәрбајҹан Дәвләт Тибб Институтунун елми-практик базасы сајылан 2-чи мама-кинекология клиникасы ачылып. Шамама Әләсқәрова 1945-чи илдән өмрүнүң соңуна гәдәр Бакының 5 N-ли клиник дәгүм евинин баш һәкими олмушидур.

Ш. М. Әләсқәрованың рәһбәрлији алтында 5 нөмрөли клиник дәгүм евинин колективи илдән-илә мұаличә вә профилактика жардамышының методларының тәқмилләштириши мүмкін. Бу тибб очағы ресми публикада ән жаҳшы дәгүм евләриндән бири олмагла, габагчыл тәчіруғбә базасына чөврилиши мүмкін. Онын сајесиңдә бурада илк дәғәүрәк-дамар системесінде хәстәлікләри олан һамилә гадынларының мұаличәсі, дәгушүни шејролептик гарышыгларла ағрысызлаштырылышы, соңсузлауғын мұаличәсі вә с. һәјата кечирилиши мүмкін.

Шамама ханым республикамызда малјарија вә һемонитоз хәстәлікләриңе гаршы мұбариә тәдбиrlәриндә фәал иштирак етмишидир. Онын фәдакар әмәжи дәғәләрлә дөвләт мұкафатлары илә геңбәл олунмушлар. ССРИ Али Совети Рәјасәт Һеј'әтинин 1969-чу ил 4 феврал тарихли фәрманы илә Шамама Әләсқәрова Сосиалист Әмәжи Гәһрәманы фәхри альша лајиг қорулмушадыр. Азәрбајҹан ССР Али Советинин (19-чу ҹагырыш) депутаты олмуш, "Шәрәғнишаны" ордени во медалларла төлтиф едилиши мүмкін.

Танылмыш мама-кинеколог, сәhijijә ә'лачысы (1958), Азәрбајҹаның әмәкдар һәкими (1960) Шамама Мәммәдкәрим гызы Әләсқәрова 1977-чи илдә Бакыда вәфат етмишидир.

Шамама ханымың чиддилији, дахили интизамы, тәшәббүскарлығы, слөчә дә тәшкилатчылығ башарығы һөр бир рәһбәр ишчи үчүн нұмунә ола биләр.

Республикамызда "Сосиалист Әмәжи Гәһрәманы" кими фәхри ад-

69. Зәһра Кәрим гызы Газыјева – Социалист Әмәжи Гәһ-
рәманы

лајиг жорулаен һәкимләрдән бири дә **Бејүкханым Абдулла гызы Әлијева** олмушдаур. О, 1923-чү илдә Бакы шәһәринин Әмирчан көндәндә дөгүлмушдаур. Азәрбајҹан Дөвләт Тибб Институтуну би-тирикдән сонра 1944-45-чи илләрдә Астара рајонунда кәнд хәстә-ханасында, 1945-чи илдән Әрчиван саһә хәстәханасында баш һә-ким олмушдаур. Таңынмыш терәнеевт, республиканын әмәклар һәки-

ми (1960), Гырмызы Өмәк Бајрағы орденли (1961) Бејүкханым Өлијева көстәрлији јұксек әмәк наилийәтләринә көрә ССРИ Али Совети Рәјасәт Һеј'әтиниң 1978-чи ил 23 октjabр тарихли фәрманы илә Сосиалист Өмәжи Гәһрәманы фәхри адына лајиг көрүлмүшдүр.

Белә јұксек фәхри ада лајиг көрүлмүш һәкимләрдән бири дә Зәһра ханым олмушдур (шәк. 69).

ГАЗИЕВА Зәһра Кәрим гызы 1912-чи илдә Нахчыванда дөгүлмушдур. О, 1942-чи илдә Азәрбајҹан Дәвләт Тибб Институтуну битирдиқаән сонра Бәрдә рајонуның Колајыр Советлији Отузикиләр кәндинин тибб мәнтәгәсіндә һәким ишләмиш, 1959-чу илдә исә һәмин советлијин Колајыр кәнд хәстәханасының баш һәкими олмушдур. 30 иллик һәкимлик фәалијәти әрзиндә Зәһра ханымын тәклифи илә артезиан гүулары тәшкил едилмиш, яјлагларда истираһәт мәнтәгәләри ачылмыш, жени хәстәхана тикилмишdir. О, ССРИ Али Советинин (6-чы чағырыш) депутаты олмуш, пүмүнөви әмәк фәалијәтинә көрә 1969-чу илдә Сосиалист Өмәжи Гәһрәманы фәхри адына лајиг көрүлмүшдүр. Исте'адалы тәшкилатчы-һәким Зәһра ханым ики дәфә Ленин ордени илә тәлтиф олунмушдур.

Республиканың әмәкдар һәкими (1960), Сосиалист Өмәжи Гәһрәманы Зәһра Кәрим гызы Газијева 1989-чу илдә вәфат етмишdir.

– Әбәди ешг олсун белә азәри гызларына, улу нәнәләримизә, гочаг аналарымыза. Үнүдулмаз драматургумуз Ч. Чаббарлы јахши дејиб: "Ана! Ана! О адын гаршысында бир гул тек һәмишә сөңдәде олмаг мөнә фәхарәтдир. Онун әлијлә бәла бәһринә јуварлансан, женә хәјал едәрөм, бәзми истираһәтдир".

**РЕПРЕССИЈАДАН
ДИРЧЭЛИШЭ ГЭДЭР**

"Өкөр бир халғы мәһв етмәк, ону адам топлусуна чевирмәк истөјирсөнсө, мұәллимини савадсыз, һәкимин исә кәмсавад еләйн. Бири онун башыны, о бири исә чаныны заң еләсии."

ФИРИДУН БӘЛ КӨЧӘРЛИ.

"Јенә бир башга хәбәр вармы?"

М. Ә. САБИР.

Ә миоғлу, инсанын әмәйнә, зәкасына дүзкүн гијмәт, верилмәли вә олдуғу кими халға чатдырылмалыдыр. Лакин буна имкан верибләрми? Аңчаг беләләри унудурлар ки, Өмәр Хәjjамлемишкән: "Адам инчидәнләр, раһат күн мәрмәзләр". Аталар јахшылејибләр: "Дағ нә гәдәр уча олса, јол үстүндән ашар". Аллаһ рәһмәт сләсисин дәни Сәмәд Вурғуна:

Ким билир нечәдир дүнjanын јашы,
Тарихин нә гәдәр жазысы вардыры?
Нәр сахсы парчасы, нәр мәзар даши
Нәсилдән-нәсилә бир јадикардыр.

- Эмиоғлу, јадымдадыр, мұһарибәдән өvvәл балдыр сүмүкләрим сыныышды. Ағсаггальларымыз мәни Мәрдәканда јашајан мәшнүр сынығчы - һәким Аға Рәһим Әлизадәнин јанына апардылар. Соңра ейрәндим ки, Аға Рәһим мәшнүр халг тәбиби - сынығчы Џачы Мәммәд Рәһимин оғлу имиши. Һәгигәтән дә: "От көкү үстә битәрмиш". Бу јахынларда ешидирәм ки, һәлә о вахтлар рәһмәтлик Аға Рәһим, мәһшур алим-травматолог, академик Илизаровун инди истифадә етаији үсулу өз хәстәләринә тәтбиг едәрмиш.

- Бәли, бабачан, сизин дедијиниз һәгигәтдири. Ичазә версөнiz бу нағда сизә мә'лumat верәрдим. Өvvәла, ону гејд етмәлијәм ки, сүмүкләрин сынығы гәдим заманлардан чох зәһмәт тәләб едән, чох вахт мүвәффәгијәтсизликә нәтичәләнән хәсарәтләрдән сајылыр. Кечмиш заманларда сыныглары мұаличә етмәк үчүн јумуртга, сагызы сарғыларындан, адичә тахта парчаларындан, палма јарпағын-

даа истифадә едилишдир. Бу өмәлијаты аличә сыйыгчылар вә жа худ халғ һөкимләри јеринә јетирирдиләр. Нашы адамларны мүалифетдији хәстәләрин чоху я ахсајар, я да башга нөв фәсадлар баш вә рәрди. Ачыг сыйыгларын мүалифеси даңа чөтиң олуб. Җөрүсәки, јаралар ирииляйир, ирин сүмүјө кечир вә тибб дилијлә десек "օстеомијелит" хәстәлиji өмәлә қәлир. Рус-түрк мүһарибәсендә даңа рус чөрраһы, мүасир чөрраһијәниң атасы Пирогов сүмүк сыйыгларында кипс сарғыларындан истифадә етмәје башлалы. Бу үсү чөрраһијәдә бир ингилаб олуб, һәлә инди дә истифадә едилир. Сонра франсыз алымләри дайми дартма үсулуңу төтбиг етмәје башлалылар ки, бу бир чох үстүн өмәләтләре маликдир. Хәстә бир гәдә һәрәкәтләри олур вә бир чох фәсадларын гарышысы алышыры Нәһајәт, XX өсрәе сыйыгларын чөррахи үсула мүалиф методлары төтбиг олунмага башлады. Травматолокијада (сыйыгларын мүалифесинде бәһс елән елмә), бәлкә дә мәлејәрдим ки, дүнија тибб елминдә һәғиги ингилаб, сыйыглары мүалифесинде компрессион – дистракцион методун төтбиг едилимәси олду. Бу методда мүалифәдә хүсуси аппаратларда хәстәләрин сыйымыш сүмүкләри дүзәлдиләр (репозисија едилир) вә соңра хүсуси милләр кечирилиб, сыйымыш сүмүкләрдә һәрәкәтсизлик өмәлә көтирилир (фиксација едилир) вә сүмүкләрдә бирләштир. Бунун башга методлардан үстүн өмәләтләри пәдир: хәстә өксәр һалларда чөррахи өмәлијатдан хилас олунур, иринләмә вә башга дәňшәтли фәсадларын мигдары олдугча азальыр. Апараттар җүнкүләүр, белә апарат гојуламыш хәстәлөр мүалифә дөврүндә һәрәкәтли олурлар, шикәстлик һаллары олдугча аздыры, мүалиф мүлдәти башга үсуллара нисбәтән дәфәләрлә азальыр, бу да иғтисади ногтеји-нәзәрәни бөյүк өһәмијәт кәсб едир. Компрессион – дистракцион методда (сыйхма-дартма үсүлү) гысалмыш өтрафлары 25 см-о гәдәр узатмаг мүмкүндүр. Бу да тибб елминдә өвәзсүз бир наилијәтдир. Белә бир сувал мејдана чыхыр: бәс көзөл мүалиф үсулларының јарадычысы кимдир? Бизим өлкәдә бу көзөл үсулуң јарадычысы Гаврил Абрамович Илизаров һесаб едилир. Индикатор дөврдә Илизарову танымајан аз адам олар. Әсли Губадандыр. Ва тилем башына чох бәлалар кәлиб. Ирәли сүраүү идејапы чох гамчылајанлар олуб, һәтта опу рүни хәстәликтә тәгсирләндириләр дә олуб. Нәһајәт, бүл алим из дедијинлән дөйнәмәйб вә истәдијинә наилә олуб. Инди Илизарову бүтүн дүнија танысыр вә бу үсулдан јер күрәсүнин һөр јеришлә истифадә селирләр. Бу саһәдә мәшһүрлашмын вә өз хүсуси аппаратларыны төтбиг елән алымләрән К. М. Сиваш, О. Н. Гулушаури, В. К. Калиберз вә башгаларыны да көстәр биләрик. Буллары сојломәкдә мәгсәдим одур ки, бу мүалиф үсүлүнүн пә гәлор өһәмијәтли олдугуну биләсипиз. Мараглы бурасы

дыры ки, ССРИ Тибб Елмлөри Академијасынын мухбир үзвү, Латвија Елми Тәдгигат Травматаломија вә Ортопедеја Институтунун директору, профессор Виктор Константинович Калиберз дејир: "Билирсизнисми, өлкөмиздө илк харичи фиксасија аппаратлары һәлә 1930-чу илләрдө бакылы доктор Өлизадә төрөфиндөн јарадылышадыр. 20 илдөн соңра јени, даһа мүкәммәл аппаратлар К. М. Сивашин, О. Н. Гудушауришвили, М. В. Волковун вә башгаларынын аппаратлары јарадылды. Гавриил Абрамович Илизаровун аппараты бүтүн дүнијада мәшһурдаур" ("Неделја" гәзети, 1986. 21-27 ијул, №30). Демәли бакылы һәkim Өлизадә бу методдан өз һөмкарларындан габаг 30-чу илләрдө истифадә етмиш вә белә аппаратын илк јарадычыларындан сајылыр. Бөс Өлизадә кимдир? Ону Азәрбајҹанды ким таныјыр, онун белә наидир кәшфи республикамызда нечә гијметләндирилиб? Белә бир инсан һаггында "Елм вә һәјат" журналында (1987-чи ил, № 6, № 10) мә’лумат верилмишdir.

Ага Рәһим ӨЛИЗАДӘ (шәк. 70) 1896-чы илдө Бакыда мәшһур сыйыгчы Ѝачы Мөммәд Рәһимин аиләсиндө анадан олмушdur.

70. Ортада: Ага Рәһим Ѝачы Мөммәдкәрим оғлу Өлизадә

1928-чи илдө Азәрбајҹан Дөвләт Тибб Институтуну гурттардыгдан соңра, Семашко адына хостөхананын чөрраијијә ше'бесинде академик M. Миргасымовун јанында ишләмиш, тәләбәләрә травматологијадаи дәрс демиш, бунунла јанашы намизәдлик диссертасијасы үзәриндө чалышмышадыр. Өз тәдгигатлары нәтиҗәсindө травматологија елминин бу саһесинде өз сөзүнү демиш, 30-чу илләрдө хан-

ричи фиксасија апаратынын илк нұмұнөсінің жаралышыр. Апаратығы тәдигітлар оны "Жұхары әтраф сыйығларының жени винттардың апаратла мұаличесі" мөвзусунда ғамизәдли диссертасијасыны мұдағиә етмөжә имкан вермишdir. Тибб елмәр ғамизәди А. Әлизадә харичи фиксасија апаратларынын бир нече нөвүнүң жаралышы вә онлары мұхтәлиф елми конфрансларда нұмајиши етдирмишdir. А. Әлизадә Бөйк Вөтән мұһарипасына чөрраң ишләмиш, мұһарипбәндән гаյытлығдан соңра, дүзәлтада апаратлары даға да тәкимләндириши, лакин вахтсыз өлүм би шешіләри жарымчыг ғојмушшадур...

Назырда Москвада ишләвән һәмјерлимиз, Москва Стоматология Институту травматолокија-ортопедија вә һөрби сәһра чөррәнијәси кафедрасының мұдирі, Москва Мәркәзи Травматолокија-ортопедија Институтунун лабораторија рәһбәри, Москва шәһәрнин баш травмотологу, ССРИ Довлат вә Пирагов адында мүкафатлар лауреаты, профессор Айын Салар оғлу Имамәлије жазыр: "Доктор Әлизадә илә мәним илк вә јадда галан көрүшү тәләбәлик илләринә тәсадүф едир. Биз бешинчи курс тәләбәләрдә кафедрада академик М. Миргасымовун җапында травматолокија ојрәнирдик. Мұхәзизрәләрдә Миргасымов һәkim Әлизадәнин адында гүрур һисси илә чәкир вә дејири ки, мәним травматология проблемләри дәриндән билән, ән мүрәккәб травматология мәсәләләрин һәллишдә чох гијмәтли тәклифләр ирәли сүрәт сәнәткар һәkim-травматолог Аға Рәһим Әлизадә кими көмәкчү вардыр.

Нәkim Әлизадә зәһмәтсөвәрлиji илә сечилирди, о, өз тәчрүбисиңи чаваплара һәвәслә ојрәнирди. ССРИ-дә Әлизадәнин башлаадан 1950-чи илдән башлајараг К. Сиваш, О. Гудушаури, М. Водков, Г. Илизаров, В. Калиберз вә башгалары инкишаф етдирмиши онлардан һәмјерлимиз Г. Илизаров дүнja шеһрети газанмышы. Анчаг неч бир дәрсликдә, бу саңа жаңа һәср едилмиш китабларда көзәл сәнәткарьын ады чөкилмир. Бакы-Елми Тәдигіт Травматология вә Ортопедија Институту бу саңа жаңа неч бир иш көрмүр. Жаңыз өлүмүндән 35 ил соңра Латвија алими В. Н. Калиберз доктор Әлизадәнин өлкәмиздә харичи фиксасија апаратынын илк жарада чыларындан бири олдуғуну гејд сидир.

Бәс һаны бизим миляни гүрурумuz, елмә олан һәрмәтимиз, вәтән пәрвәрлијимиз? Бәлкә дә амансыз өлүм галиб жәлмәсәјди, бу мәденик инсан Илизаров кими дүнjanын ән танынмыш алим-тәбии оларды. Бунсуз да о, алим-тәбидир. Анчаг биз зиялыштар беләләрни мәшіурлашдыра билдирик, даға доғрусу, истәмирик. Инди тәжірибелі чычик бир иш көрәндә тез телевизија жол таптыр, өзүнү нұмајиши етдирир, телефон чөкдирир, жаңа да гәзет сәhiфәләrinдә очерк жарылдыру. Ағашко кетсең беләдірингиз на биң илејасы вар, на

бир јенилиji. Беләләри һеч олмазса, өзүндән өввәлкиләри јада салсынлар. Гызыл нә гәдәр торпаг алтында галса да, јенә өз гызыллығыны итирми. Дәмир исә гыса бир мүддәтдә коррозија уғрајыр, чүрүjүр, торпагдан сечилми. Инди бىз фәхр едирик ки, Азәрбајчанда Әлизадәnin давамчысы алнм-травматолог Мәммәд Паша оғлу Чаббаров бу саhәдә өз сөзүнү дејир. Онуң кәшф етдији апарат дүнjanын бир чох өлкәләриндә, о чүмләдән Авропада шәһрәт газанмышдыр. М. Чаббарову өз шәхси апаратыны нұмајиш етдиrmәк үчүн дә'вәт едиrlәр. Бу ишдә азәрбајчанлы алимимизә мувәффегијәтләр диләjирик. Ону да гејд едим ки, М. Чаббаровун кечдији ѡоллар, һөмјерлимиз Г. Илизаровункундан аз фәргләнир. Јенә дә маңеә, һәдәләр, бөйтәнлар... амма hагг-өдаләт галиб җәлнр.

– Әмиофлу, бунлар һәлә бир көнара, Азәрбајчанын елә сөнәткарлары вар ки, вахтилә республикамыздың нәинки, жаңышы сөнәткар кими, һәтта травматология елминин баниси кими шәһрәт газансалар да индн тамам унудулмушлар. Беләләриндән А. Р. Талышински вә Ч. Н. Ләмбәрәнскни көстәрмәк олар.

– Бабачан, Әбулфәт (Ағахан) Рзахан оғлу ТАЛЫШИНСКИ (шәк. 71) 1885-чи илдә Ләнкәран шәһериндә гуллугчу айләсингә агадан олмушшур. Бөյүк еңтијач ичәрисиндә олан Әбулфәт – о, айләдә он ушағын илки иди – 1899-чу илдә тәһисил алмаг үчүн Бакыя көлир. Халасынын әри М. Исмиевин мадди көмәклији сајәсина 1909-чу илдә биринчи книши кимназијасыны гуртарыр. 1910-чу илдә Кијев университетинин тибб факультесинә гәбул олур, мадди еңтијачла әлагәдар бош вахтларында ишләjнб, пул газанмаг мәчбуриjјети гаршысында галыр. 1912-чи илдә Ә. Талышински тәләбә յығынчагларында иштирак етдијин көрө Кијев жандарм идарәси тәрәфинидән тутуулур вә университеттән көнар едилир. Бу һадисәдән алты аj сонра јенидән университетин тибб факультесинә гәбул олур вә ораны 1916-чы илдә гуртарыр. Јенә дә мадди вәзиijәти илә әлагәдар олараг 1915-чи илин мајындан уннверситети гуртарана гәдәр Җәнуби-гәрб чәбһәснин Гырмызы Хач Җәмијәти Кауфман госпиталында ади һәким ишләjир. Дөвләт имтаhанларыны вердиқаен сонра Ә. Талышински Гәрб чәбһәси Гырмызы Хач Җәмијәти Харков госпиталында 1976-чи илин февралындан 1917-чи илин марта на гәдәр ординатор ишләjир. 1917-чи илин апрелидә Бакыя гајыдан Ә. Р. Талышински индики 2 нөмрәли Бакы шәһәр клиник хәстәханасынын чөррәhijә шә'бәсингә интерна-һәким ишләmәjә башлајыр. Бу вахт Бөйүк Октябрь социалист ингилабынын гәләбәсингә сонра 1917-чи ил октябрьын 31-дә (ноябрьын 13-дә) Бакы Советинин жениш ичласы Бакы рајонунда бүтүн һакимиjәtin Бакы Советине кечмәси hагда гәтнамә гәбул едир, ноябрьын 2 (15)-дә ичласда исә Бакы Советинин Ичраijә Комитәси Бакыда али һакимиjәт органы

71. Эбүлфәт Рзахан оглу Талышински

е'лан едилир. Бакы Советинин 1918-чи ил апрелин 25-дөки ичласында Загафгазијада Совет һакимијётинин илк сөләнијётли дөвләт органы олан Бакы Халг Комиссарлары Совети (БХКС) јарадылыр. 1918-чи илин јаз вө јајында Азәрбајҹанын Губа, Шамахы, Ләнкәран Җавад вө с. гөзаларында да Совет һакимијёти гурулур. Белә бир дөврдө көнч һәkim Ә. Талышински бир чөрраһ вө һәм дө "Һүммәт" партијасынын үзвү кими Ләнкәран шәһәринә мөндәрилир. Ләнкәранда Ә. Талышински ичтимай-сијаси фәалијётлә бәрабәр, тиббә тәшкилатчылыгla да мәшғул олур. О, биринчи дәфә олараг Ләнкәран шәһәриндә халг хәстәханасы вө онун тәркибиндә чөрраһији шө'бәси тәшкил едир. 1918-чи ил ијулун 31-дө БХКС-нин сүгүн-

тундан соңра да Ә. Талышински һөмүн хәстәханада һәким кими фәалийјетини давам етдирир. Азәрбајҹанда Совет һакимијәти бөргөрар олдугдан бир гәдәр соңра – 1920-чи илин августунда Ә. Р. Талышински Бакыја гајылыр вә университетин үмуми ҹәрраһијәт кәфедрасында өввәлләр ординатор вә соңра ассистент ишләјир. 1928-чи илдә Ә. Р. Талышински Ленинграда травматоложија-ортопедија үзрә елми е'замийјәтө көндәрилир. О, бәјүк алим Р. Р. Вреденин янында тәкмиләшмә курсу кечдиқдән соңра өз кәләчәк талејини травматоложија вә ортопедија елми илә бағлајыр. 1930-чу илин өввәлләриндә Бакыда Семашко адына хәстәханада травматоложија шө'бәси тәшкил олунур. Бу шө'бә тезликлө республикамызда травматоложија-ортопедија хәстәликләри үзрә елми мәркәзә вә тибб институтунун тәһсил базасына чеврилир. 1932-чи илдә травматоложија шө'бәсинә рәhbәр тө'јин едилән Ә. Талышински, Азәрбајҹан Дәвләт Тибб Институтунда да травматоложија-ортопедија үзрә сәрбәст досент курсу апарыр. 1937-чи илдә Ә. Талышински тибб елмләри доктору олур. Ә. Р. Талышински мұаличә-профилактика ишләри илә бәрабәр, бәјүк елми ишлә дә мәшгүл иди, о, һәм дә Азәрбајҹан Сөһијә Назиријинин травматоложија-ортопедија үзрә елми-тәчрүбә мәркәзинә дә башчылыг едир. Ш. Р. Талышинскинин травматоложија-ортопедија саһәсендә олан зәниhin елми-практик налийјәтләри 1935-чи илдә чапдан чыхмыш Азәрбајҹан Тибб Институту тәләбәләри үчүн јазылыш "Травматоложија" дәрслүйндә өз өксини тапмышылышыр. Бу дәрслүк Азәрбајҹанда вә һәм дә ана дилиндә чап едилмиш илк китабыр. Бу дәрслүйн чап едилмәсиндән јарым өсрән дә чох кечмәсингә бахмајараг тәләбәләр вә травматолог-ортопедләр үчүн бу сөнәтин өјрәнилмәсиндә өз өһәмийјәтини итиrmәшиләр. Ә. Р. Талышински 1938-1944-чу илләрдә Азәрбајҹан Һәкимләри Тәкмиләшdirmә Институту травматоложија-ортопедија вә һәрби сәһра ҹәрраһијәси кафедрасына рәhbәрлик едир. Бунунла бәрабәр Ә. Талышински ҹәбһәдә јараланналара фәал көмәк кәстәрир вә һәрби госпиталын баш ҹәрраһы ишләјир. Өлкәмизин алман фашистләри үзәрindә тарихи гәләбәсindән соңра профессор Талышински Бакынын өн бәјүк хәстәханаларындан бириндә мүһарибә өлилләринин мұаличәсингә вә јенидән өмәк ҹәбһәсингә гајытмасына рәhbәрлик едир. Соңра исә һәмүн хәстәхананын өсасында Бакы Елми-Тәдигигат Травматоложија вә Бәрпа Җәрраһијәси Институту – индикى травматоложија-ортопедија институту тәшкил едилir. Јени тәшкил едилмиш институтун ортопедија вә травматоложија шө'бәсингин рәhbәри профессор Ә. Р. Талышински олур вә өмрүнүн ахырына гәдәр бу мә'сул вәзифәдә чалышыр. Бачарыглы һәким, көзәл сөнәткар, Азәрбајҹанда травматоложија вә ортопедијанын ба-

ниләриндән бири, зөһмәткеш мүәллим, ана дилиндә илк дәрслиji мүәллифи, Бакы Елми-Тәдгигат Травматолокија вә Ортопедија Институтунун тәшкилатчыларындан бири, нәйинки дөфма Республика мыйза, һәтта бүтүн Совет дәвләттәнде таныныш Талышинскиләр сұлаләсінин ағсаггаллы, травматолокија-ортопедија саһәсіндә ил азәрбајчанлы профессор Әбүлфәт (Ағахан) Рзахан оғлу Талышински 1949-чу илдә вәфат етмишdir.

Мәни һәмишә бир фикир марагландырыр. Нә учүн бу вахта гә дәр Бакы Елми Тәдгигат Травматолокија-ортопедија Институт көркемли алым, профессор Ә. Р. Талышинскинин ады илә өбәди ләшдирилмәсін?! Бу һагда көрөсөн онун һәким вә алым тәләбәләр нә дүшүнүрләр? Бу көзәл сәнәткар һагда јетишән нәслимиз нә билүр? Мәним Ә. Р. Талышинскини бу фамилијадан олан сұлаләнни ағсаггалы адландырмагда да мәгсәдим вар. Ахы бу нәсил дөфма халгымыза нечә-нечә көркемли тибб алыми, сәнәтини сөвән һәким зијалы, публисист ... вериб. Ачыначаглы орасыңыр ки, Азәрбајчан Совет Енциклопедијасында, һәлә Совет дәврүндә јетишән Талышинскиләри демирәм, һәтта Әбүлфәт Талышински һагда да мә'лум жохдур.

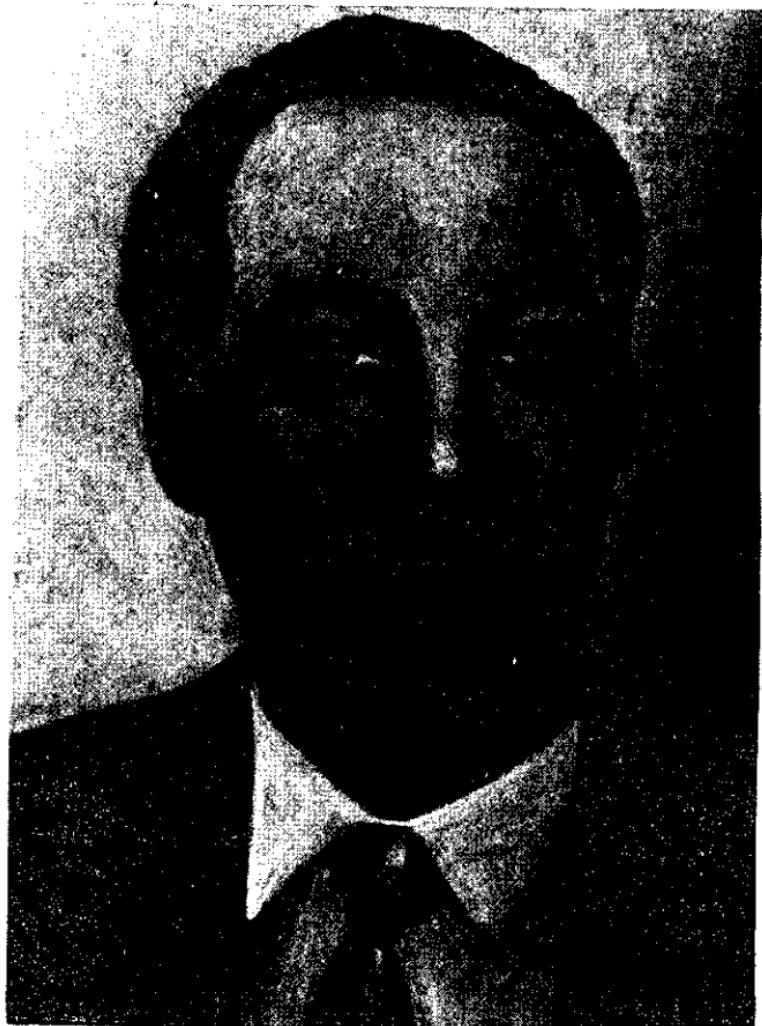
- Оғлум, сөһв етмирәмсө, Ә. Талышинскинин оғлу Аббасгулу да мәшиүр һәкимләрдән олуб.

- Бабачан, мән бу бөյүк нәсилдән олан бир нечә һәким һагда си зә мә'лumat вермөк истәрдим. Онлардан бири бундан өvvәл һагтында даныштығымыз Әбүлфәт Талышинскинин оғлу Аббасгулу Талышински, о бири исә совет травматолокија вә ортопедија елминин көркемли нұмајәндағы Рәшид Талышински. Аббасгулу Әбүлфәт оғлу **ТАЛЫШИНСКИ** (шәк. 72) 1922-чи илдә Бакыда дөгулуб. 1942-чи илдә Азәрбајчан Дәвләт Тибб Институтуна гәбул олуб. 1947-чи илдә институту гуртардығдан соңра, бир мүддәт Ләңкәран шәһәринде چәрраһ ишләмишdir. 1948-1949-чу илләрдә Азәрбајчан Тибб Институтунун госпитал-чәрраһијө клиникасында ординатор ишләжіб. 1949-1951-чи илләрдә Бакы Елми Тәдгигат Травматолокија вә Бәрпа Җөрраһијәси Институтунда елми ишчи вәзиғесіндә чалышыб. 1951-чи илдә Азәрбајчан Һәкимләри Тәкмилләшдирмә Институту травматолокија-ортопедија вә һәрби сәһра җөрраһијәси кафедрасына ассистент сечилир. 1963-чу илдән тибб елмләри намизәди олуб. 1965-чи илин апрелиндә А. Талышински вахтилә атасы Әбүлфәт Талышинскинин рәhbәрлик етди Азәрбајчан Һәкимләри Тәкмилләшдирмә Институту травматолокија-ортопедија вә һәрби сәһра җөрраһијәси кафедрасына рәhbәр сечилир вә она досент елми рүтбәси верилир. 1966-чы илдә А. Талышински "Республиканын әмекдар һәкими" фәкри алына лайиг мәрулуб. Аббасгулу Талышински көзәл натиг, бағарыглы چәрраһ, травматолокија-ортопеди-

72. Аббасгулу Эбүлфәт оғлы Талышински

јанын инчөликлөрини көзөл билөн вә онлары тәлөбөлөрө сөвидирен мүэллим иди. Бу өвөзсиз инсан елми фәалийтдинин чичөклөндүриш бир дөврдө – 1974-чү илдө 52 јашында икән вәфат етди. Һаггында данышмаг истөдијим икинчи алим-сөнөткар һөким Рәшид Рустем оғлы ТАЛЫШИНСКИДИР (шөк. 73). О, 1928-чи илдө Бакыда һөким айләсингендә анадан олмушшур. 1953-чү илдө Азәрбајҹан Дөвләт Тибб Институтуну гурттаран Р. Талышински ишләмек үчүн Тажикистана көндерилди. 1953-чү илин сентябрьиндан 1956-чы илин ијүн ајына гөдөр Тажикистанын Орчониказебад рајон хәстәханасында чөрраһ ишләјнр. 1956–1958-чи илләрдә Р. Талышински Бакы шәһер

73. Рәшид Рустэм оғлу Талышынски

Семашко атына клиник хәстәханасын травматолокија ше'бәсинин мудири вә бунуна յашапы тә'чили чөрраһијә ше'бәсина ординатор ишләјир. 1958-чи илин октјабр айында Р. Талышински Украјна Џәкимләри Тәкмиләшдирмә Институту травматолокија ортопедија кафедрасына (Харков шәһәри) ассистент сечилир. 1952-чи илдә о, мүвәффәгијәтлә намизәдлик диссертасијасыны мудафиә едир вә 1963-чү илдә һәмин кафедраның досенти олур. Бачарыглы һәkim докторлуг диссертасијасыны мудафиә етликтән сона, 1969-чу илдә институтун ортопедија вә бәрпа чөрраһијәси ше'бәсинә рәһбәр тә'јин едилir. Гејд етмәк лазыымдыр ки, Р. Талышински Харковда ишләдији мудаётдә иттифаг мигјасында танынмыш алим травматолог-ортопед сәвијјәсинә јүксәлир.

Сонралар доғма республикасына гајыдан Р. Талышински 1973-1975-чи илләрдә Азәрбајҹан Елми Тәдгигат Вәрəм Институтунун клиник шә'бәсинә рәһбәрлик едир. 1975-чи илин мај аյында Азәрбајҹан Һәkimlәri Təkmilləşdirmə Институту травматоло-кија-ортопедија вə һәрbi сəhpa чөрраһијәси кафедрасына рәһбәр сечилир вə бу вəзифəдə өмрүнүн ахырына гədər чалышыр. Бу кə-зəl сənətkar өмрүнүн чичəkləndiјi бир дəврдə - 60 јашында вəfat етди. Рəшид Рүстəм оғлу Талышински вətənimizin ən кərkəmlili травматолог-ортопедlərinən сајылырды. Р. Р. Талышинскидə тəkrapar олунмајan натиглик, фитри исте'ад, һəmişə jениlijə rəf-бət, надир һafizə var idi. О. Бакыда iшlədiјi dəvrdə Азәрбајҹан травматолог-ортопed чəmijətinə də rəhberlik etmişdir.

Һəmin sənalənin tənyimiyiш alim-һəkimlərinən biri də **ТА-ЛЫШИНСКИ Һəbib Fəttah oғlu** idi. О. 1896-чы илдə anadan ol-muş, 1924-му илдə Азәрбајҹан Dəvlət Universitetinin tibb fakultəsinini bitirmişdir. Universiteti gurtardaыгдан sonra gospitał-чөрраһiјə кафедрасыnda үч il ordinatör, 15 il Azərbaycanın mühəndis rəyənlərinə chərraḥ işləmisiçdir. О. 1941-46-чы иллər-дə gospitalıñ baş chərraḥı olmuş, 1947-чи илən Azərbaycan Dəvlət Tibb Institutu operativ chərrahiyyə kafedrasının as-sistenti işləmisi, 1957-chi ildə tibb elmləri namizədliji dissertasiyası müdafiə etmişdir. 1959-чу ildə һəmin kaferdanıñ do-сentti tə'jiniñ eidləmisiçdir. Һ. Талышински кəzəl chərraḥ, gağyikesh məllim idi. Respublikamızda milli kadrlaryň jetişməsində mü-əjjən rolü olmuşdur. О. 1961-чи ildə vəfat etmişdir.

- Oғlum, əvvəl gejd etdiyim kimi Əbülfət Талышински kimi shəhərət gəzənmış һəkimlərən biri də Ləmberanski olmuşdaur.

- Əmioğlu, **ЛӘМБӘРАНСКИ Чəмил Нəсip oғlu** (shəkil 33) 1884-чы ilde Şuşa uyezdinin Ləmberan kəndində anadan olmuşdur. О. 1913-чы ildə Kiyev universitetinin tibb fakultəsinini gur-tarmışdır. Universiteti bitirdikdən sonra indiki Mırbəşir raionunda zemski һəkim işləşir. Чəmıl һəkim kəsiblara kəmət etdiyinə, һəkimlik bəşarlıqyına, təvazəkarlıqyına və xalga gağyikeshyına mərə nəin ki işlədiyi raionda, təzliklə bütün Garabagla məşhurlaşır. 1919-чу ildə Bakıya kələn Ч. Ləmberanski doktor Lariyonovun müalicəxanasыnda chərraḥ işləməjə bəşlaşır. Azərbaјchanda Совет dəvləti bərgərar oludugdan sonra - 1920-1921-çı illərdə respublika xalq səhiyyə komissarlyğında müalicə shə'bəsinə rəhberlik edir. 1922-chi ildə respublika Xadır Səhiyyə Komis-sarlyğınyň gərəri ilə chərrahiyyə xəstəxanası jaradayışır və 1929-чу ilə gədər orada müdirlər işləşir. Bu xəstəxana ləğv eidlidik dən sonra Çaparıdzə adýna Bakı şəhər 3 nəmrəli klinik xəstəxanasınyň travmatologiya shə'bəsinə müdirlər tə'jiniñ olunur.

Бурада ишләдијүн мүддәтдә Ч. Ләмбәрански нефтчиләрин һәндән мөһәббәтинн газаныр. 1941-1945-чн илләрдә Ч. Ләмбәрански Бәյүк Вәтән мүһарibесиндә иштирак едир вә минләрлә јаралыны өлүмүн пәнчесиндән гуртарыр. 1946-чы илдән Бакы Елми Тәдгигат Травматологија вә Бәрпа Чәрраһијәси Институтунда баш һәkim ишләјән Ч. Ләмбәрански Бәйүк Вәтән мүһарibеси өлилләрнин өмәк габилијјәтләрнин бәрпа едилмәсindә фәаллыг көстәрир. 1948-чи илдән Ч. Ләмбәрански Бакы шәһәр 2 №-лы клиник хәстәханасында травматологија шә'бесинә мүдир тә'јин олунур. Һәkimlәri Тәкмиләшдәнрмә Институту травматологија вә һәрби сәһра чәрраһијәси кафедрасында да баш елми ишчи ишләјир. 1949-чу илдән тибб елмәләри намизәди, 1951-чи илдән исә досент олур, јухарыда адының чәклијимиз кафедраја рәhbәр тә'јин едилir. Ч. Ләмбәрански көзәләсәнәткар олмагла Азәрбајҹанда травматологија вә ортопедија саһесиндә истәр тәчрүбәли сәнәткарларын вә истәрсә дә елми ишчиләрин јетишмәсindә мүстәсна рол ојнамышыр. Бу һәkimнин тәләбәләри инди дә республикамызда хәстәләрә тәчрүбәли тибби јардым көстәрир вә бә'зиләри профессор рүтбәсинә گәдәр галамышыр. Ч. Ләмбәрански сыныгларда вә бир чох ортопедик хәстәликләрдә өз хүсуси методларыны тәклиф етмишdir ки, онлардан инди дә истифадә олунур. О, илләрлә республика травматологлар вә ортопедләр чәмнијәтинә рәhbәрләк етмиш, бир чох гурултајларын тәшкилат комитетинә үзв сечилемишdir. Бир чох орден вә медалларла тәлтиф олунмушdur. 1959-чу илдә вәфат етмишdir.

- Бабачан, бу јахынларда архив материалларына бахырдым Азәрбајҹан Һәkimlәri Тәкмиләшдәрмә Институтунун Шәкидә 1964-чү илдә кечиридији XXVI сәjjар елми сессијасынын материаллары илә таныш олурдум. Материаллар ичәрисindә Шәki шәһәр бирләшмиш хәстәханасы өввәлләр үмуми чәрраһијә вә сонра сүмүк вәрәм шә'бәснин сабиг мүдрии **Владимир Иванович ДАНИЛОВИЧ** "Опыт оперативного лечения туберкулезных спондилитов" ("Фәгәрә вәрәминин чәррахи мүаличәси мәсәләсindә дайр") елми мәгаләси верилиб. Бу көзәл сәнәткар, һәиги "земскиј врач", зәһмәткеш инсан Бәйүк Вәтән мүһарibеси илләриндән 1968-чн илә گәдәр Шәкидә јашајыб ишләмишdir (шәк. 74). Шәкидән кечүбүк кетдиkдән сонра Новочеркаск шәһәринdә вәфат етмишdir. Бу ваҳт онун јашы 90-ы кечмишdi. Мән дәлим, һәигиги һәkim. Дејә биләрсiz ки, һәкимин һәигигиси вә гејри һәигигиси олурму? Дејим ки, бәли, олур. Бу көзәл сәнәткар Саратов Университетинин тибб факультәснин гуртармыц, көнчлик илләринdә мәшһур рус чәрраһы А. В. Вишневскиинин јанында ишләмишdir. Сонра тале ону Губайда вә орадан Шәкијә кәтириб чыхармышыр. Инсан бәдәнинdә елә бир наһијә јох или ки, орада онун чәрраһ бычағы ишләмөмии-

74. Солдан [бүринчи]: Шәки бирлөшмиш хастеханасынын баш һәкими, өмәкдар һәким Фәррух Йунус оғлы Һәмидзадә вә үчүнчү Владимир Иванович Данилов.

олајды: гарын бошлуғу, дәш гәфеси, көллә, өтраф құмукләри, бүтүн оjnаглар, онурға сүтуну вә с. Әмәлийатларын чохунда онурға бејнин кејләщдирилмәси үсуулундан истигадә едәрди. О, Шәкидә илк дәфә анестезиблокија жардымынын әсасыны гојмушшур. Бөյүк сөнәткар чәрраһлыгдан башга, маһир травматолог-ортопед, гадын хәстәликләри һәкими (кинеколог), терапевт, ушаг хәстәликләри-ниң, инфекцион хәстәликләрин мәнир биличиси иди. Бир чох чәрраһи өмәлийат үсууллары вар ки, ону биринчи дәфә Азәрбајҹанда мәрхум В. И. Данилов башлајыб. Шәкидә, бәлкә дә Азәрбајҹанда илк "Сүмүк вәрәми" шә'бәсини Ф. J. Һәмидзадә илә о, тәшкил етмишdir. Тәкмә ону гејд етмәк лазыымдыр ки, бу јени ше'бәдә 1957-1964-чү илләр әрзиндә 1070 хәстә мүалімә едилүү. Шә'бәнин зирзәмидә јерлөшмәсүнә баҳмајараг, онурға сүтунунда, өтрафларын бөյүк оjнагларында (ојлуг, диз, топуг, чијин, дирсәк оjнагларында), дәш вә гарын бошлуғларында мүрәkkәб чәррахи өмәлийатлар апарылышады. Белә бир шәраитдә о, һәтта пластик чәррахи өмәлийатларла да мәшғүл олурду. Һәкимләри Тәкмилләшдиrmә Институтунун профессору, "Азәрбајҹан тибб журналы"нын редактору Һүсејн Кәрим оғлу Һүсејнов Шәкидә сәjjар елми сессијада оларкән бу ше'бәниң иши илә таныш олуб, хәстәләри јохлајыр, мұдрик гочаја ләйир

"Владимир Иванович, мән һеч тәсәввүр едә билемәздим ки, Шәкидә белә мүрәккәб چөрраһи өмөлийјатлар едиңир. Белә бир шәраитдә өлдө етдиңиниз наилүйјәтлөрө көрө сизө "Гәһрәман" ады верилмәлиләр". Бу мәшһүр һәкимнән јаңына Загафгазија, Орта Асија республикаларындан, Дағыстаидан, Шимали Гафгаздан, Русијанын бәзىјерләриндән, өлбәттә, Азәрбајҹанын бүтүн рајонларындан хәстәләр мүаличејә көләрдиләр. В. И. Данилов маһир овчу вә тәбиевурғуну иди. Шәкидә вә өтраф рајонларда ушагдан ағсаггала вә ағбиричөјә гәдәр һамы ону таныјырды.

- Әмноғлу; В. И. Данилов һаггында мән дә чох ештмишем онун һансы шәраитдә ишләмәјинин дә шаһиди олмушам. Инди һансы һәкимлән сорушсан ки, сөһијјөнин көркнилийинин өсас сәбәбнәdir? Чаваб аларсан: мадди-техники базанын јаарсыз олмасы. Өлбәттә, бу да өсас амналәрдән биридир. Бу елә амилдир ки, бир нечә илин ичәрисиндә дүзәләси дејил. Амма һөтиги сәнәткар, һәр бир шәраитдән чыкыш јолу тапыб, өз габилийјетиннә мәстәрмәлидир.

- Мәннәм балам, сән травматолокија-ортопедија саһесиндә шәһрәт газанмыш азәри алым-һәкимләрни миздән даныштын. Һамыја мә’лумдур ки, Азәрбајҹан һәкимләри һәмишә вәтәнпәрвәр, гајғы кеш, узагиерән олублар. Әфсуслар олсун ки, онларын мугәддәә өмәлләри лазымынча гијметләндирilmәјнб. Харичдә шәһрәт газаныб, өз вәтәниндә унудулан, һәтта ады Азәрбајҹан Совет Енсиклопедијасына дүшмәјен көркемли профессор, көзөл инсан, һөтиги мүәллим САЛИҢОВ Мустафа Салиһ оғлу (шәк.75) һагда сизө мә’лumat вермек истәрдим.

Көркемли совет терапевти С. М. Салинов 1909-чу илдә Ағдаш рајонунун Булаготағы көндиндә јохсул бир аиләдә анадан олмушадур. 5 јашында Мустафа валидејнләрни итириши, һәлә һәдди-булуга чатмајан бөյүк гардашынын һимајесиндә галмыштыр. Дәзүлмәз сәтијаç ичәрисиндә бөյүжән Мустафа Ағдаш орта мәктәбини гуртартыр. 1933-чу илдә педагоги институту битирән Мустафа Бакыда орта мәктәбдә вә техникумларда ријазијат вә физика фәnlәрни дәрс дејир. Мәктәб директору ишләјир. Соңра тәһислә назирлийинде инспектор олур вә Азәрбајҹан Тибб Институтунда да тәһислә алышыр. 1941-чи илдә мүаличе-профилактика факультәснни гуртаран М. Салинов саһә һәкимнә, клиники ординатор, тибб техникумунда мүәллим вә директор ишләјир. 1945-1956-чы илләрдә Азәрбајҹан Тибб Институтунун госпитал терапија кафедрасында ассистент одур. Һәмин дөврдә (1950) республикамызда терапија мәктәбинин баниләрнәндән бири олан мәшһүр профессор Н. П. Афонскиинин рәһбәрлији алтында намизәдләнк диссергасијасы мұдағанә едүр. Азәрбајҹандада курортология елминин инкишафына, онун көләмчөјинә вә потен-

75. Мустафа Салих оглу Салинов

76. С. М. Салинов иш отағында

сиал имканларына үмид бәсләјөн М. Салинов Туршуда фәалийеттеги кәстөрөн елми экспедицијанын узун мүддәт рәһбәри олур вә өз мүштәшидәләрни монографија шәклиндә чап етдиришти. 1966-чыилда о, докторлуг диссертасијасы мұдафиә едир вә госпитал терапија кафедрасына рәһбәр сечилир. Жәркемли алим өмрүнүн соңунан кими (1976) бу кафелраја рәһбәрлик етмишти.

М. С. Салинов мәһсүллар, новатор алим иди. О, јуздән чох елми өсөрнін, үч монографијанын мүəллифи олмуш, һәмчинин плевра бошуғундан мајени хариче чыхармаг үчүн иjnə-троакр, кардиопул-монотом тәтбиг етмишти. А. Л. Мjasниковун әлкәмиздә популяра-лашмыш "Дахили хәстәліккләрин пропедевтикасы" дәрслүйинин Азәрбајҹан дилинә тәрчүмәчисидир. Новатор алим дүнјада биринчи дәфә олараг ағ чијөрин ирина просесләриндә пенисиллини вена дахилинә јеритмиш вә кәзәл нәтичәләр газанмыштырып Мараглысыр ки, бу тәчрүбәни М. Салинов өз үзәриндә апармыштырып. 1956-1959-чу илләрдә Жәмән дәвләттәнде хүсуси е'замияյтдә олмуштады (шәк. 76). О, совет дәвләттәндән илк һәким иди ки, Жәмән е'замияյттә, илк азәрбајҹанлы һәким кими хариче қөндәрилмишти. Һәтта о дәврдә Жәмән дәвләттәндә совет сәфирилији олмадығына баҳмајараг М. Салинов орада Совет дәвләти вә Совет һәкимлији һаңда олдугча сәмими вә јүксәк рә'ји жаратмышты. Онун тәшәббүсү илә илк дәфә Жәмән дәвләттәндә фелдшер мәктәбләри јарадылмыш вә бу мәктәбләрдә М. Салинов өзү әрәб дилиндә тәбабәтлән дәрс демиши. К. Н. Суворова "Ики ил Жәмәндә" китабында јазыр: "Жәмәнли фелдшерләrin чоху М. С. Салиновун адыны инди дә бөјүк һөрмәтлә чәкир, ону ата вә мүəллим адландырылар" ("Наука", Москва, 1964. сəh. 234.). Һәмин мәктәби гурттаран онларча әрәб оғлан вә гыз сонралар ССРИ-да тибб институтларында тәһсилләрни давам етдириш вә инди дә өз вәтәнләриндә һәким ишләјир. Бунлардан башга о, Жәмәнде ишләдији дәврдә стамотоложија кабинетләри, акушер-кинеколожија шө'бәси дә јаратмыштыр. М. Салиновун инсанпәрвәрлији, һәкимлilik тактикасы вә сәмимилији Жәмән дәвләт башчысы крал Әхмәди о гәдәр мәмнүн етмиши. о, һәтта Италијадан олан һәкимләрдән ваз кечмиш вә Совет дәвләттәндән јени бир груп һәкимин Жәмән қөндәрилмәсіни үстүн тутмушада. Һеч тәсадүфи дејилдир ки, М. С. Салиновун Жәмәндәки фәалийети һәмин дәвләттән фәхри фәрманлары вә јүксәк нүфузлу шәхсләрин јүксәк рә'јләри илә гијметләндирлишти (шәк. 77 а, б, в, г). О дәврдә Америка журналларындан бири јазырды ки, ади бир совет һәкиминин әрәбләр ичәрисинде газандығы һөрмәт онларча танк вә топдан тә'сирли. М. С. Салиновун Жәмәндәки шеһрәттәндән бөгөн елән Ходейхәстәханасынын директору Һәсән Мәһсани өз мәгаләләриндән бирина да јазырды: "М. С. Салинов талантты вә кәзәл һәкимли". Мәһсани

SUNDAY, 15 MARCH 1959 (CONT'D)

**'S DESTITUTED DICTATOR RETURNING
AND AFTER GRADUATING FIRST MALE
UNIVERSITY SCHOOL CLASS**

(From Our Own Correspondent)

SAUDI ARABIA: Dr. Sadiq ibn Ali, Minister of Education and former director of the University of Saudi Arabia, has graduated in Tashkent, Uzbekistan, from the Institute of Higher Education, to pay his respects to the Islamic leader prior to returning home. He is 35 years old.

The popular Saudi physician, whose name is Tashkent in full health due to the climate in which he has been staying, is chairman of the children's education committee at the educational institutions of the crown. Other officials that he could not afford to leave him are the people of whom he has made up to seven in the past three years and already extended his contractual period of service to bring back Mrs.

Sabib and several of their children to Saudi at the request of His Majesty the Sultan and the course of His Excellency's studies.

One of "Salman Sabir" projects, Tashkent's first school of nursing, has just graduated its first class of 16 students from the 10-month course of training. The nursing students largely draw from Saudi's famous Tabukhia camp which is located in the city of Tabukhia and six other provinces and hospitals in Saudi, and practice in a hospital under the management of the Ministry of Health, the UNRWA, the Department of Education, the Ministry of Education, H.H. the Prince Muhibb, the Ruler of Ha'il, ALL the Viceroys of Saudi, the Hospital Director and a total of educational and health officials of the Islamic capital.

Resumption efforts were made by Saudi's cabinet and by the Royal Government to find ways

and means to keep Dr. Sadiq and his wife and dependents a safe place to practice their profession of nursing while in Saudi. He has however the more propitious status in the hospitals and is greatly beloved by all classes of people.

Official Tashkent and the private committee for visiting the week, in expressing their appreciation for the devoted services of the country's most brilliant physician, which were given during his stay in Tashkent, issued a formal circular of commissars from the Saudi Republic of Afghanistan.

**МИНИСТЕРСТВО ИНОСТРАННЫХ ДЕЛ
АФГАНСКОГО Исламского
КОРОЛЕВСТВА**

5.-25 З
79 Захиди
го 1959 г.

До лиц Иностранного и Кадрового агентства.

Бородатый Бинев подтверждает, что д-р Салихов С.М. - мой гражданец, работал в Бишкеке с января 1957 г. до 1959 г. Он был гражданом временем частного и гражданского и спортивного и заезжих квартет всех своих заслуг, руководил ими, и его помчал. Это, военно, результат его выбора Советского правительства и его лояльного сотрудничества с Советским правительством.

Информатора Института Дип., кроме этого заявление, / от своих письменного мнения о его профсоюзном званию и / чтобы он забрал свое здание в чистом здании для / здания из трех гуманной прачечной иконы в Циндао.

7/7/1959
7/7/1959
7/7/1959

الوزير المسؤول عن التعليم العالي والثقافة والعلوم
صالح مختار على المسئولية المسؤولية الممدوحة للحصول في المسئولية
دكتور من تبريز برسالة إلى مدير جامعة تبريز 1951 وسنة
كما في 1950 تم دعوة للقيام بذلك من الطلاب المرسلة كما كتب في المسئولية
الرسائل من جميع الطبقات التي كانت مسؤولية المعلمة - وصلنا رسائل
نحوتة لمسن انتشار المعلم اقام اتفاقية ولها ويساهم المعلم مع المعلم
المسيحي - وقد انتشاره في تبريز برسالة الى مدير مجلس بلدية
لنشر ما يكتبه المعلم في المسئولية

**Азербайджан ССР
Нацпарлар Совети
ГОРАР**

29 мај 1959-ын 29-и. Бакыт мөддәри

Аддин районы мэримине профессор С. М. Салихова
аддым мэримине бергиле

Азербайджан ССР Назаррар Совети города Баку

Аддин район мэримине доставлены Азербайджан ССР мәмдәт на-
мыны түббә сәйяси директор, профессор Салман Аустефа огуз Салихова
аддым мэримине хантий Азербайджан ССР Сакея) Назаррар Совети
төслифи тобе едилини.

Азербайджан ССР Назаррар Совети мэримине

Азербайджан ССР Назаррар Совети мэримине мэддәти

Б. Касимов

М. Назаров

үзүмү рәһбөр ишчиллөр тутуб дејирөм: Бизим рәһбөримиз Имам вә севимли шаһзадәмиз башда олмагла – аллаһ онлары сахласын – һамыныз бу шәхсијәтин билик вә бачарығындан истифадә един. Аллаһын бујуруғу илә бизим Имам белә бир һәкими бизим өлкәмизә дәвәт едиб вә көзөл бәһрәлөрини вермишdir.

Јалныз дар чөрчivә дахилиндә ихтисаслашмыш һәкимлик өлеjине олан профессор М. С. Салинов јазырды: "Йисан организм минин дахили үзвләри бир-бирилә слә сыйх өлагәдардыр ки, ону мұалимә едән һәким бунларын бүтүн инчөликләрини билмәлидир".

Мәhz буна көре онун башчылыг етдији клиникада терапијаның бир чох саһәләри үзрә елми ахтарышлар апарылырды.

Өмрүнүн сон чагларында ағыр хәстә олмасына баҳмајараг, өзүнә хас мәтиналык "28 аj Іемендө" вә "Ревматизмин жени мұалимә үсуллары" адлы китаблар үзәринде чалышырды.

Профессор М. Салинов һәм дә јорулмаз бир ижтимаијөтчи иди. О, узун иллөр тибб институту мұалимә-профилактика факультетинин деканы, "Азәрбајҹан тибб журналы" редаксија һејјәтинин үзвү Азәрбајҹан Совет Енциклопедијасы редакторларында бирни, республика Терапевт вә Кардиологлары Елми Җөмијәти сөдригинин мұавини, республиканын баш терапевти, Азәрбајҹан ССР Сөһијә Назирији нәздинде Аттестасија комиссијасының сөдри вә с. олар мушадур.

- Әмиофлу, мән дејәрдим ки, белә унудулмаз һәкимләрдән бири дә жәркәмли Азәрбајҹан чөрраһы, республикамызда јетишән онларча алим-чөрраһын мүөллими Һүсейн Кәрим оғлу **ӘЛИЈЕВДИН** (шәк. 78). О, 1897-чи илә Гафгаз Күрдүстанынын Готурлу јалағында кәндәл айләсінде анадан олмуш, 1918-чи илдә Тифлисдә 1-чи киши кимназијасыны гызыл медалла гуртартмышдыр. Ҥ. Әлијев 1926-чы илдә Ленинград Һәрби Тибб Академијасыны битирмиш, Гафгаз һәрби даирәсинә һәким тә'јин едилишdir. Ҥәлә Академијала охујаркән о, дүнja шәһрәтли алимләрдән профессор В. Н. Шевкуненко, профессор В. А. Оппел, профессор С. П. Фјодоровун кафедраларында ишләмишdir. Ҥ. Әлијев 1928-чи илдә Бакы һәрби госпитальына һәким тә'јин едилир вә һәмчинин Азәрбајҹан Дәвләт Тибб Институтунда фәалијәтө башлајыр. 1929-30-чу илләрдә о, мешнүр чөрраһ профессор Б. К. Финикелштјенин госпитал чөрраһијә клиникасында ординатор, 1930-31-чи илләрдә ассистент, 1931-38-чи илләрдә доцент, 1938-39-чу илләрдә икинчи профессор ишләмиш, 1939-чу илдә Азәрбајҹан Һәкимләрн Тәкмилләшdirмә Институтунун чөрраһијә кафедрасына мүдир сечилмиш вә өмрүнүн ахырына гәдәр бу сложагына рәһбәрлик етмишdir. Профессор 1932-41-чи илләрда "Азәрбајҹан тибб журналы"нын редактор мұавини, 1955-чи илдә исә өмрүнүн ахырына гәдәр һәмин журналын редактору олмушауын

78. Йүсөйн Көрим оғлу Әлијев

Әмәкдар елм хадими иди. Бир гајғыкеш мүəллим кими һәмишә көнч нәслин јетишимәсинө, онларын елмә гаршы һәвәсинин артмасына фикир верәрди, елми мәгаләләрин башчылыг етдији журналда чап олунмасына гајғы көстөриди.

— Бабачан, Азәрбајҹанда чөрраһијјөнин инкишаф тарихине нөзәр саланда, З. Мәммәдов, Б. Маһмудбәјов, М. Гурбанов, Ф. Әфәнијев вә башгаларыны јада салмамаг гејри мүмкүндуր.

МӘММӘДОВ Зүлфүгар Меһди оғлу (шәк. 79). 1903-чү илдә Жәнчәдә анадан олmuş, 1908-чи илдә атасы, 1914-чү илдә анасы вә-фат етдиқдән соңра језнәсинин һимајесинде бөјүмүшдүр. Зүлфүга-

79. Зүлфүгар Мəдди оғлу Мəммəдов

рын језнәси Җəнчə руһани семинаријасында өрөб вə фарс диллариндə дəрс дејирмиш. Ики ил бу семинаријада тəһисил алган Зүлфүгар, језнәсинин көмәји илə Јелизаветпол (Җəнчə) классик кимназиясына гəбул едилir. 1920-чи илдə һəмин кимназијаны битиреп кəнч Зүлфүгар, 1921-чи илдə Бакыја жəлir вə Азəрбајҹан Дəвleт Университетинин тибб факултəсинə дахил олур. 1926-чы илдə тибб тəһисилини баша вуруб, үмуми чəрраhijə кафедрасында ординатс (1926–1928), ассистент (1929–1931), досент вə оператив чəрраhijə курсунун мудири (1931–1936) ишləəмишdir. 1936-чы илдə З. Мəммəдов тибб елмлəри доктору алимлик дərəcəси алыр, оператив чərrahijə вə топографик анатомија кафедрасында рəhbər тə'j̫in едилir. О, һəмчинин үмуми чərrahijə кафедрасында досент вəзifəсində

саҳланылмагла, Азәрбајҹан бөлмәсindә мұғазирө охумағыны да-
вам етдирир. 1938-чи илдә мұсабигө јолу илө Азәрбајҹан Дәвләт
Тибб Институту үмуми чөрраһијә қафедрасына мұдир тө'јин
едилир вә өмрүнүн ахырына гәләр бу мүгәддәс очагда чалышыр.
Азәрбајҹан халғы бу кафедраның жетишдирмөлөри олан алим-
чөрраһлары: Ф. Һачыјев, Бәһрәми, Һагвердијев, Г. Мәммәдзадә,
Дијарова вә б. неч ваҳт унутмајағлар. Профессор З. М.
Мәммәдов јорулмаз тәшкилатчы иди. О, Азәрбајҹан Һәкимләри
Текмиләштирум мәжбүрлескен институтунун (1939–1943), Азәрбајҹан Дәвләт
Тибб Институтунун (1943–1946) директору, Експериментал вә
Клиник Тәбабәт Институту ендокринология шө'бөсинин
рәһбери ишлөмицидир. Профессорун Азәрбајҹанда ендемик зобун
ләғвін сапасынан үнүдүлмаз зәһмети вардыр. О, республикамызда
бу хәстәлийн чөррахи үсуlla мұаличесинин тәшкилинин илк
баниләриндән сајылыр. Бу үнүдүлмаз сәнәткары академик М.
Миргасымов, М. Топчубашовла бирликтөрдө әсбаб етсөк, неч аә сөһв етмәрик.
З. Мәммәдов һәғиги чөрраһ иди. Онун бычағы, зәркәр усталығы,
төкраполунмаз чөлләлиji, киши мәрдлиji, чидди тәләбкарлығы бир-
бирини тамамлајырда. Бејүк Вәтән мұһарибәси дөврүндә минләрдө¹
јаралыны өлүмүн пәнчесиндең гүртартмышдыр. Мәһз һәмин
дөврдөки фәалијәтине көрө о, Ленин ордени, "Гырмызы Улдуз"
ордени, "Гағгазын мұдафиесинә көрө" медалы, мұһарибәден соңра
(1967) Гырмызы Әмәк Бајрагы ордени вә бир чох медалларда
тәлтиф едилмишидир. О, Азәрбајҹан дилиндә онларча дәрслік вә
монографияның мүəллифидир: "Оператив чөрраһијә" (дәрслік,
Бакы, 1936), "Үмуми чөрраһијә" (дәрслік, Бакы, 1969), "Азәрбајҹан
ССР, Нуха, Загатала, Балакөн рајонларында ендемик зоб" (Бакы,
1939), "Азәрбајҹанда чөрраһијәнин инкишаф тарихи" (Бакы, 1967)
вә с.

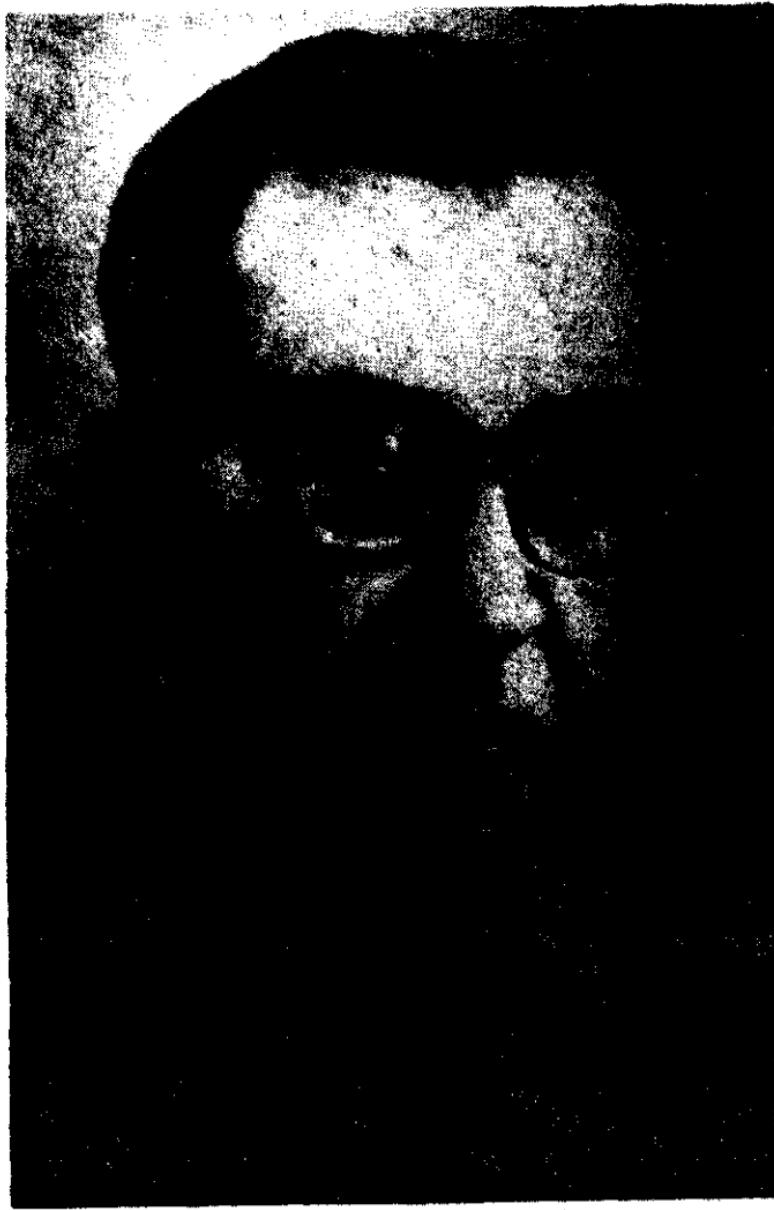
Азәрбајҹаның көркөмли чөрраһы, ендекринологу, тибб елмлөри
доктору (1936), профессор (1938), Азәрбајҹан ЕА-ның академики
(1968), Азәрбајҹан ССР өмөкдар елм хадими (1942), Азәрбајҹан
Чөрраһлар Җөміміттегінин сөдри олмуш Зұлфұгар Мейди оғлу
Мәммәдов 1977-чи илдә Бакыда вәфат етмишидир. Бөс белә сәнәт-
карын хатирәси онун вәтәни Жәнчәдә, боја-баша чатдығы Бакыда,
илләрдө зәһмет чөкиб ендемик зобун ләғвинең рәһбәрлик етдири-
Шәки-Загатала рајонларында, үмумијәтлө, Азәрбајҹанда, тибб
аләминдә нечә өбәдиләштирилиб? Гој бу суаллара республика-
мымызын зијалылары, тибб ишчиләри, академикин жетирмөләри, те-
ләбәләри, рәһбәр ишчиләр өз виҹданлары илө ҹаваб версияләр.

ГУРБАНОВ Құлбала Рәһман оғы 1896-чы илдә анадан олмуш,
илк тәһсилини мәдрәсәдә алмыштыр. О, 1910–1915-чи илләрдә рус-

мектебинде охумуш, мектеби гуртардыгдан соңра Сураханыда көндү мүəллими ишлөмийшидир. 1916-чы илдө дөрдүйчү киши кимназијасына дахил олмуш, 1919-чу илдө орада төңсилнин баша вурадуган соңра Бакы Дөвлөт Университетинин тибб факультесинө киргизиштирил. 1925-чи илдө тибб факультесини битириб 1926-чы илдө гөдөм бактериолокија лабораторијасында лаборант ишлөмийши, соңра Жөнчөдө бактериолокија лабораторијасына мүдир тө'жин едилишидир. 1926-30-чу иллөрдө одонтологија кафедрасында ординатор, аспирант олмуш, приват-досент тө'жин едилиши, 1932-чи илдө стамотологија кафедрасына мүдир сечилишидир. 1933-чу илдө тибб елмалари намизәди, 1936-чы илдө тибб елмалари доктору, 1938-чи илдө искартыг профессор олан Ж. Гурбанов 1939-чу илдө Азәрбајҹан Дөвлөт Тибб Институту оператив чөрраһијө вә топографик анатомија кафедрасына мүдир сечилишидир. Соңетини зәркөр инчөлији ил билән, Азәрбајҹанын өмөкдар һәкими (1940), өмөкдар елмада хадими (1942) профессор Ж. Р. Гурбанов республикамызда пластик чөрраһијөнин банилөриндөн биркелдир. О, миндерлө шиккәсти, Бејук Вәтән мүһарипбәси өлилини јенидөн һөјата, өмөјө гајтармыштыр. Өфесулар олсун ки, белө чөрраһ унудулмуш, онун хатирәси һеч бир шејлө өбәниләшдирилмөмийшидир.

МАһМУДБӘЈОВ Бејукбәј Маһмудбәј оғлу (ш.к.80) 1902-чи илдө Шамахы шәһеринде хаал мүəллими айлесинде анадан олмушшудур. Атасы Маһмудбәј Маһмудбәјов (1849-1923) Азәрбајҹанын танынмыш педагог - методисти олмуш, Гори семинаријасыны битирмиши 40 илә јаҳын ибтидай мәктеблөрдө мүəллимлик етмишидир. Маһмудбәј 1898-1918-чи иллөрдө Бакыда Дөрдүнчү рус-татар мектебинин мүдери олмушшудур. О, нече-исчө дөрсликлөрин мүəллифи дилер: "Ильгирает" (1908), "Биринчи ил" (1909), "Икинчи ил" (1909), "Јени мектәб" (3-чү синиф учүн, 1909, Аббас Сөһнәтла бирликлө) вә с. Маһмудбәј 1905-07-чи иллөрдө "Рәһбәр" аллы педагоги журнал нәшр еткелмиши, ана дилнин сафлығы уңрунда мубаризә апармыштыр. Өмрүнүн соң иллөриндө Халг Маарифи Комиссарлыгында ишлөмийши, јени совет мәктеблөринин јарадылмасында фәал иштирак етмишидир.

Иди исе Азәрбајҹанын жөркөмли чөрраһы Бејукбәј барәдө. О 1925-чи илдө Бакы Дөвлөт Университетинин тибб факультесини битирмиши, 1925-26-чы иллөрдө Бакы үч нәмрөли клиник хәстөханасынын (Сабунчы гөсөбәси) чөрраһијө шөбөсүндө ординатор ишлөмийшидир. 1926-28-чи иллөрдө Нахчыван хәстөханасында чөрраһ олан Бејукбәј 1928-чи илин соңунда Азәрбајҹан Тибб Институтунун госпитал чөрраһијөсү кафедрасына ординатор сечилер. 1930-чу илин сентябрьында һәмии кафедранын ассистенти сечилән Бејукбәј 1938-чи илдө Совет Ордусунда хидмәтө zagырылышыр. Һәмии тарих-

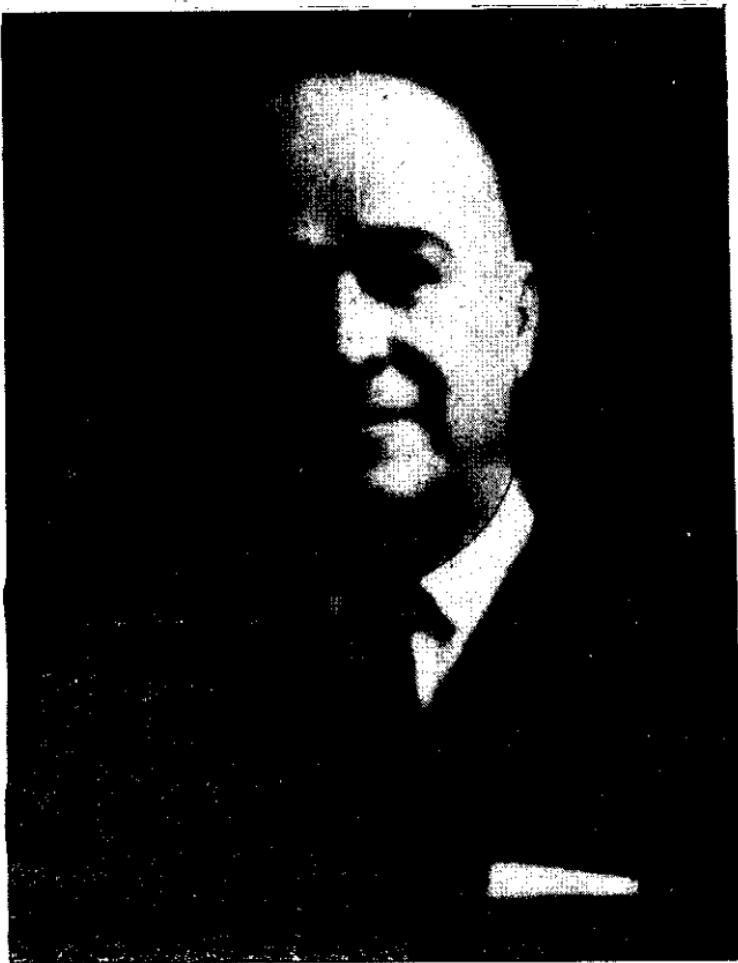
80. Бейүкбөй Махмудбөй орду Махмудбайов

дән Бейүкбөй мұхтәлиф реібәр везифәләрде чалышыр: Бакы Һәрби госпиталында өнерраңијә шеңберинин реиси, өвөзчилик үзре госпитал өнерраңијә кафедрасынын досенти, Кујбышев факультәттерраңијеси кафедрасында баш мүəллим, Ленинград Һәрби Тибб Академиясында баш мүəллим, 1942-чи илден һөмин академијанын үмуми өнерраңијә кафедрасы реинсинин мұавини ве с.Б. Махмудбайов 1946-чы иле гәлор Ленинградын баш өнерраңы олмушшадур. О, орада хид-

мөт етмәклө бәрабәр, 1945-чи илдә Икинчи Ленинград Тибб Институту чәрраһијә кафедрасына профессор сечилир. Профессор И. Мәһмудбәјов 1946-чы илин априлиндә Бакы Һәрби Даирәсине башчәрраһ тә'јин едилир, ejni заманда Азәрбајҹан Дәвләт Тибб Институту госпитал чәрраһијә кафедрасына профессор, 1959-чу илдә нәмин кафедраја мүдир тә'јин олунур. Азәрбајҹан чәрраһијәсинин асаггалларындан бири, тәләбкар вә ejni заманда төвазекар, мәни сөнөткар, Азәрбајҹаның өмәкдар еdm хадими, тибб хидмәти полковники Б. М. Мәһмудбәјов 1977-чи илә гәдәр госпитал чәрраһијә кафедрасына рәhбәрлик етмиш вә соңра һәмин кафедраның мәсләхәтчisi олмушадур. Онун елми өсөрләри өсасөн иришли чәрраһи хәстәликләr, һәрbi сәhра чәрраһлығына, гарацијәр вә өd јоллары паталокијасына, бәjрәk хәстәликләrinе вә c. һәcр едилмишадир. Ундуулмаз алым, Ленин ордени, 1-чи дәрәчәли Вәтән мүһарибәс ордени вә медалларла тәлтиф едилмишdir.

НАЧЫЈЕВ Ханлар Чавад оғлу 1903-чү илдә анадан олмуш 1928-чи илдә Даշкәндә Орта Асија Университетинин тибб факультетини битирмишdir. О, Тачикистан республика хәстәханасында ординатор ишләмиш, 1930-чу илдә Азәрбајҹан Дәвләт Тибб Институту госпитал чәрраһијә кафедрасында ординатор, 1932-чи илдә факультәт чәрраһијәси кафедрасында ассистент, 1933-34-чү илләрдә нормал анатомија кафедрасында ассистент олмушадур. О, 1936-чы илдә тибб елмләри докторлығу диссертасијасы јазмыш, 1940-чү илә гәдәр Ләнкәран шәhәр хәстәханасы чәрраһијә шөbәsinə башчылыг етмишdir. Бәjük Вәтән мүһарибәсindә X. Начыјев чөbнәnин баш чәрраһы олмушадур. 1950-чи илдә Азәрбајҹан Чәрраһлары Елми Чөмијәтинин сәдри сечилмишdir. Профессор X. Начыјев Дүшәнбә Тибб Институтунун факультәт чәрраһијәси кафедрасыныш (1945-58), Шимали Осетија Тибб Институту госпитал чәрраһијә кафедрасынын мүдири, һәмчинин Шимали Осетија Чәрраһлары Елми Чөмијәтинин сәдри олмушадур. Исте'ладлы чәрраһ 1964-чу илдә Азәрбајҹан Дәвләт Тибб Институту оператив чәрраһијә кафедрасына башчылыг етмишdir. Тачикистан ССР өмәкдар еlm хадими профессор X. Ч. Начыјев өлкәмиздә танынмыш бир чәрраһ idi. О, Азәрбајҹан чәрраһијәси тарихинде јекане һәkim idi ki, илк дәфә ашағы әтрафын чанағын јарысы илә мәtүrүlmәsi өmәlijätinи апармышадыр. О, Гырмызы Өмәк Бајрағы, Гырмызы Улдуз, 1-чи ve 2-чи дәрәчәли Вәтән мүһарибәsi, "Шәrəf nişanı" орденlәri ve медалларla тәлтиф едилмишdir. Нәмишә гәribəchiliklə oлан, Тачикистан вә Шимали Осетијада чәрраһијәsinin инкишафында бәjүү рол оjnамыш бу кәzəl алым еlə бил ki, өz вәtəni Азәrbaјҹanda дәgərib olmушадур. Daňa dofrusu, unduulmushadur.

ТАИРОВ Аслан Нәzәр оғлу (шәк. 81) 1898-чи илдә Ләнкәран-

81. Аслан Нәзәр оглы Тәһиров

да анадан олмуш, 1926-чы илдә Азәрбајҹан Дәвләт Университетинин тибб факультесини битирmişdir. О, 1926-1928-чи илләрдә госпитал чөрраиijә кафедрасында ординатор ишләmişdir. Көнүллү олараг Лөнкәрана кетмиш, орада 1928-35-чи илләрдә ујезда хәстеханасында чөрраиijә шө'бәсинин мүдиди олmuşdur. А. Тәһиров 1935-чи илдән госпитал чөрраиijә кафедрасында ассистент ишләmişdir. Бејүк тәшкилатчылыг габилиjјетинә малик олан А. Тәһиров 1937-38-чи илләрдә Нахчыван Мухтар Совет Социалист Республикасынын Сәhiijә назири ишләmişdir. Төчрүбәли чөрраh 1938-чи илдә тибб елмләри намизәдлиji диссертасијасы мүдафиә етмиш, 1939-чу илдә досент олmuşdur. Бејүк Вәтән мүһарибесинде мүхтәлиф госпиталларада чөрраиijә шө'бәләринин рәиси ишләmiş, 1945-чи илдә Бакы гарнизону госпиталына баш чөрраh тө'jin едилишdir. 1947-52-чи илләрдә Азәрбајҹан Сәhiijә Назирлиji Елми

Советинин елми катиби, 1955-чи илдө тибб елмаләри доктору олмуш дур.

1964-чү илдөн Азәрбајҹан Дөвләт Тибб Институту санитар-киијена факультәси чөрраһијә кафедрасына башчылыг өтмишди. Республиканың амекдар һәкими (1955), амекдар елм хадими (1956) профессор А. Таһиров одугча мәдәни, төвазәкар бир инсан иди. Онун ишләдији чөрраһијә ше'баси минләрлә адама шәфа вериб. Аталар дүз дәјибләр: от кекү үстө битет. Ахы бу кафедраја вактида Азәрбајҹан чөрраһијесинин баниләриндән олан профессор Ф. Е. Өфәндијев башчылыг өтмишди. А. Н. Таһиров 1972-чи илдө дүнија сыйны дәјишиб.

- Оғлум, тәбабет тарихимиз көстөрир хи, бир чох алым-һәкимләрнимиз өз илк әмек фәалијәтләрини мәң мұвалимликән башламышлар. Бу мүгәддәс визифени онлар һәким одугдан соңра да да ват стдириши, миалы кадраарымызын һазырланысында мұвалым тәбиб кими бөјүк иш мәрмүшләр. Бу баҳымдан ашағыда һаггында данишшамагымыз һәкимләрин әмек фәалијәти даһа ибretамиэдир:

Эввәләр мұвалым ишаөйб, сонralар һәким олалардан бири да Фәррухбәј Әликиши оғыу АFAKİSHİBEJOVDAUR. Фәррухбәј 1879-чу илдө Пөриогаулар қендинде кечери аилесинде анадан олмуш дур. Онун аиләси Ағдам вә Ағчабеди рајонларында торпаг ичареј көтүрүб мал-гара сахлајар вә өкинчиликлө машгул олардылар. Мөнч Фәррух 1887-чи илдө Ағдам қала мектебини гүртартмыш, Ирекван Мұәллимлер семинаријасына дахил олмуш вә ораны 1899-чу илдө битирмишди. Фәррухбәј Ләнберан, Гарагышлаг, Минкөнд мәктәблөркендә, Һанчадә мұвалимлик өтмишди. О, классик химназияда мұвеффәгијәтлә имтаһан верәрөк камал әттестатына лајиг көрүлмүш, 1909-чу илдө Одесса университетинин тибб факультәсиси дахил олмуш, 1914-чу илдө тәһсилени баша вурдуғдан соңра Одесса уездинде земски һәким, Одесса-Полтава чөбінесинде һәким ишләмишишди. Фәррухбәј 1915-чи илдә Одесса чөррахи госпитальына ординатор ғобул едилир. 1918-чи илдө ветөни Ағдама гајыдыр. О заман Ағдамда хәстәхана олмадығында Шуша хәстәханасында чөрраһ ишләмөј башлајыр. 1920-чи илдө Азәрбајҹанда Совет һакимијәти гурулдуғдан соңра Шуша рајон сөһијө ше'басинә мүдир та'жири едилир. Бөյүк тәшкилатчылыг габилијәттәнә малик олан Фәррухбәј Шуша хәстәханасы нәздида фелдшер моктәби тәшкىл еди. Һәмин мәктәби гуртаран мә'зүнләрүн чоху Шушада вә Азәрбајҹаның бир чох рајонларында мұвеффәгијәтлә ишләјирләр. 1922-чи илдөн Ағдама гајыдан Фәррухбәј орада хәстәхана, амбулаторија тәшкىл еди, өналыја чөррахи јардым мәсөләсінин төмөлүни гојур. 1925-чи илдө Фәррухбәјин тәшаббүсү илә Ағдама үчкорпуслу хәстәхана вә јардымчы биналар тикилир. О, сөһијә-маарифи мәсөләсін

не чох бөйк гијмет верирди. Кондларда колхозчулара јардым ст-мәк, онларын сөһије мадәнијетини јүксәлтмәк үчүн хүсуси бригадалар тәшкил едерди. Фәррухбәј аналар ве һамиле гадыилар арасында да сөһије-маарифи ишләринин апартылмасына хүсуси гијмет верирмиш, "ушаглара нұмунөви гуллуг сабы ана" мұсабигесини кечирмишdir. Әрраh олмасына баҳмајараг, Фәррухбәј јолукучу хестелекләрдә де мәшгүл олмуш, һәтта һәмин шәбәје реһберлик де стмишdir. Йорулмаг билмәйен Ф. Ә. Ағакишибейов аныре ичраијәттеги комитетесинин үзү олмуш, үч дәфә республика советләринин гурултајына нұмајәндә сечилмишdir. 1923-чү илде уәзә аjnара чемијәттеги тәшкил стмиш ве һәмин тәшкилатын сәдәр мұавини олмушаур. Истс'адалы тәшкилатчы, кезәл һәким Фәррухбәј 1925-чи илде саңа һәкимләринин Москвада кечирилән бириңи Умумиттиғат гурултајына нұмајәндә сечилмишdir. Һәмин гурултајда чыхыш едерек дәмишdir: "Мән бу күнү һәјатымда он хошбахт құнаримдаен бири һесаб едірем. Мән она көре хошбахтәм ки, зәһмәткеш көндлиниң сағламалығыны горујурам, онлары мұалимә едірем. Биз - азәрба-ҹанлы һәкимләр тәкчө бинуна киғајетләммирк, еле етмәлирк ки, пролетар идејаларымыз республикамызын сәрһадләрinden узагларда да жауылсын". Кадр мәсөләсінә бөйк фикир көрөн Фәррухбәј, 1936-чү илде Ағдамда тибб бачысы мектеби де тәшкил стмишdir. Өз сөнөтине, туғауғу вәзиғө жох мәс'улийәтлә јанастан Ф. Ағакишибейов 1941-45-чи илләрде Ағдам һәрби комиссаралығы тибб комиссиясының сәдәри олмуш, 1942-чи илде она Азәрбајҹан ССР-нин өмекдар һәкими ады верилмишdir. Ф. Ә. Ағакишибейов бөйк тәшкилатчы, кезәл әрраh, һөгиги земски һәким, гајыкеш мүөдлүм, нұмунөви милят зијалысы, хаагын севимлиси олмушадур. Үнудаулаз һәким 1956-чү илде Бакыда вәфат стмишdir.

ӘФӘНДИЈЕВ Мәммәдәмин Мустафа оғы 1897-чи илде гәдим Шамахы шәһәринде анатан олмушадур. О, илк тәһсисатын үсули-чәдид мектебинде алмышдыр. Белә мектәб 1871-чи илде сатирик шашр Сејид Әзим Ширванн тәрефинден јарадылыштырып. XX өсрин әүвөлләрindә Әбдул Ҳалыг Әфәнди, Молла Мәһәммәд, Әбдулраһман Тоғик кими хәжирханә адамлар өз хәрчәрindә Шамахыда үсули-чәдид мектеби тәшкил стмишdir. Бу тәһсил очагында ана дили, һесаб, мәнтиг ве мәғрафијадан дәрс кечиляриди. Үч ил үсули-чәдид мектебинде тәһсил алан Мәммәдәмин шәһәр мектебинин үчүнчү синфиине гәбул едилир ве ораны 1972-чи илде битирдиқаен соңra, Шамахы реалны мәкабинин 3-чу синфиине дахил олур. Гејдә стмәк ёрнике дүшәр ки, Шамахы реалны мектебинин тәшкилини Әббас Сәһиетий ве Һ. И. Вејсовун бөйк ролу олмушадур А. Сәһиет һәмин мектебдә Азәрбајҹан өдәбијаты ве тарихиндаен дәрс дејәрмиш.

М. Әфәндијев 1927-чи илде аттестат мұсабигеси илә Петербург

Електротехника Институтуна гəбул едилир. Лакин институтун рəھى**бəрлиji хүсуси чағырыш олмајынча охумаға кəлмəмəк һаггыны**да она мəктүб jazыр. Бунунла əлагəдар олараг М. Әфəндijев өзүнə иштапмаг үчүн Бакыја кəлир. О, Бакынын 3 вə б нəmrəli мəктəблərinde дəрс кечир. Белəliklə, онун 1917-чи илдəн мүəllimlik фəaliyəti башлајыр. Азərbaјchan дилиндə дəрс деjən M. Әфəндijev бүтүн һəјаты бою мүəllimi Аббас Сəhhətə министрлəр олмушадur. Бу мүнасибətlə o, jazырды: "Даýым Әbdүлрəhman Тофик шair Сабир вə Аббас Сəhhətin jahын досту иди. О, Бакыда мəktəbdə мүəllimlik etməklə, "Məktəb" журналыnda da işləjərdi. Jaý kaniкулunda даýым Шамахыja истиrahətə kələndə, evimizə Сабир, Аббас Сəhhət, Afa Əli Насeh, Məhəmməd Əjadi və b. jyfışar, ədəbiyyat tarix və c. һagda сəhbətlər olar, мübahisələr edərdilər. Бу сəhətələrin mənim үчүн bir мəktəb olduгу сонralar mənə bəjan oldu.

1918-чи илдə M. Әфəндijevin ailəsi Йeјcha ja kəçür. Һəmin iş atasyny dizenteriya xəstəliyindən itirən mүəllim bəsh nəfərdən ibarət olan ailəni əlavə dərс demək və tərçümə ilə məşgul olmuş magla sahlamag məcburiyətinde galıyr. Бакыда universitet aчылmasы M. Әфəндijevin һəјatına təkan verir. Һəmişə һəkim olma arzusunu ilə jashajan Məmmədəmin atasynyin tə'kidi ilə tibb faktulyatəsinə dahil olur. Tələbə olarkən, Məmmədəmin jenə də mүəllimlik və tərçüməciliyik fəaliyətinini unutmur və ailənin ehtiyaçını tə'min edir. О, 1922-чи илдən (hələ tələbə ikən) rabfakda biologiya, anatomiya və insan fiziolojiyasından dərс dejir. M. Әфəndijev 1924-чү илдə universitetin tibb faktulyatəsinini bitirərək һəkim diplomu alıyr. Белəlikdə, o, госпитal terapiya кафедrasыndan orдинатор sahlanılyır. 1929-чү илдə assistənt tə'jin olunan M. Әфəndijev 1930-чү илдə кафedraja dosent seçilmiш, 1933-чү иллərde də daхili xəstəliklərin propedevtikası кафedrasыndə Aзərbaјchan diliндə mүənaziyrələr oxumushdur. 1936-чы илдə o, һəmin кафedraja professor seçiliр. M. Әфəndijev 1944-чү илдən əmrünүn sonuna kimi Aзərbaјchan Tibb Institutu daхili xəstəliklərin propedevtikası кафedrasыna rəhəberlik etmişdir. 1938-41-чи иллərdə əvəzçilik üzrə Aзərbaјchan Dəvlət Һəkimləri Təkmilləşdirme Institutu dərс һissə mədiри, olmuş, 1939-чү илдə direktoru əvəz etmişdir. Pataloziya, kurortoloziya, tibb tarixi və c. sahəsinə kəniş elmi tədqiqatlar aparmışdır. Onun respublikada maljarija xəstəliyinin aradan galdırylmamasыnda, neftçilər arasından təsadüf eidlən peshə xəstəliklərinin profilaktika və müalicə үsullarynyň өjrənilməsində, ixtisaslı milli kadrların һazırlaşmasыnda unudulmaz xidmətləri varдыр. Aзərbaјchan diliндə məhiр biilichisi, һəqiqi mүəllim, mehriban insan, əsl xalq təbibib Məmmədəmin Әфəndijev 1954-чү илдən Aзərbaјchan CCP Terapiev-

ләр Чөмијәтинө башчылыг етмиш, Азәрбајҹан ССР өмөкдар елм хадими фәхри адына лајиг көрүлмүш, Ленин ораени илә төлтиф едилмишидир. Вөфатындан (1989) сонра Бакы 2 нөмрөли клиник хәстәханасы "мүәллим-тәбиб" Мәммәдәмин Мустафа оғлу Өфөндиеевин адыны дашымаға башламышсыр. Арзу едәрдик ки, онун бүстү һәмин хәстәхананың өнүндө гојулсун.

Профессор Мәммәдәмин кими, өмек фәалийјетинә мүәллимликә башлајыб, сонра һәким олан мәшһүр алимләрдөн бири дә **МУСТАФАЕВ Мәһәррәм Гаффар оғлу** (шәк. 82) олмушдаур. О, 1906-чы илдә Шәкидә дөгүлуб. 14 јашында икән рајон комсомол комитетинде иш ичрачысы ишләгән Мәһәррәм 1921-чи илдә республика комсо-

82. Мәһәррәм Гаффар оғлу Мустафаев

молунун I гурултајына нумајәндә сөннамишлар. Ынмин илдән октjabрында о, Бакыда јеничө тәшкис сәннамиш киши кимназијасының һазырлыг синфинө гәбул едилир. 1926-чы илдә һәмии семинаријаны битирән кенч Мәһәррәм мәктәбде дөрс демәк һүгугуна малик олур. Еле о ил M. Мустафаев Маариф комиссардыгының гәрапы ил Азәрбајҹан Дөвләт Университетинин тәбкет ше'басинө гәбул едилир. Ејни заманда Бакы педагоги техникумунун нүмүнәви мектәбиндә мүөзлимлик едир. 1927-чи илдә бу нүмүнәви мектәб 48 немре али мектәбә чөврилир вә M. Мустафаев ораја директор тө'жин едилир. 1930-чу илдә тәбиәт самләри үзрә аспирантура дахил олан M. Мустафаев дахи физиолог И. П. Павловун тәләбеси, профессор Г. J. Ростоваевин раһберлијі алтында елми ахтарышлар апарыр. 1933-чү илдә Азәрбајҹан Дөвләт Тибб Институту мұаличе-профилактика факультесине дахил олур. 1938-чи илдә тибб институтуны битирән M. Мустафаев һәлә тәләбө икән һәмии институтда физиолокијадан тәләбәләрдә мәшиғәлә кечирмишлар. О, 1943-45-чи илләрдә Бакы фелдшер вә диш һәкими техникумуна рәһберлик етмиш 1948-54-чу илләрдә Азәрбајҹан Дөвләт Тибб Институтуда дәкан ишләмишлар. 1952-чи илдән тибб елмләри намизәди, 1958-чи илдә досент, 1968-чи илдә физиолокија кафедрасының профессору ол мушадур. Исте'дады алим 80-дан чох елми әсәрин, 5 дәрслийн мүәллифидир. 1957-чи илдән Азәрбајҹан Совет Енциклопедијасында ишләмиш, орада физиолокија аид 40-дан чох елми мәгалә чап етдирмиш, тәбабәтә аид 18 китабы Азәрбајҹан дилинә чөсвирмишлар.

1954-чу илдән Азәрбајҹан Бәдән Тәрbiјәси Институту физиология кафедрасына рәһберлик едән профессор M. Мустафаев елми кадрларын һазырланмасының да бөјүк ишләр көрмүш, бир чох орден вә медалларла тәлтиф сәннамишлар. 1986-чы илдә вефат едib.

ӘЛНИШИБӘЈОВ Мустафа Мәммәд оғау (шек. 83) 1901-чи илдә анатан олмуш, 1914-20-чи илләрдә киши кимназијасында тәбсил алмышдыр. О, 1920-чи илдә Азәрбајҹан Дөвләт Тибб Институтуна гәбул олуимүш, ораны 1925-чи илдә гурттармышдыр. Мустафа университетдә охујаркән мектәбде мүөзлимлик де етмишлар. 1925-26-чы илләрдә Бакыда аәри-зәһрәви диспансеринде һәким ишләмиш, 1926-30-чу илләрдә Нахчыван аәри-зәһрәви диспансерине рәһберлик етмишлар. О, 1930-34-чу илләрдә Бакы сәннүје ше'бәсина дә мүфәттиш вә сонра мұаличе ше'бәсинин мұдирі олмушаур. 1934-39-чу илләрдә аәри-зәһрәви диспансеринин мұдирі ишләјен M. Әлникишибәјов, ејни заманда аәри-зәһрәви институтунда ассистент де олмушадур. О, 1940-чы илдә тибб самләри намизәди диссертациясы мұдафиә етмиш, 1942-чи илдә орадуја чагырылымыш, һәрби госпиталын чөрраије ше'бәсинин рәиси олмушадур. Яараандығаан сонра Бакы вә Мәңгәдә мұхтәлиф госпиталларын баш чөррағы ол-

83. Өндө сагдан 3-чу: Мустафа Маммад оғыу
Әлкишибеев, 4-чу: академик З. М. Маммадов жә 5-чи:
досент Г. К. Багыров АДТИ-нин талебалари арасында

муштадур. О, 1950-чи илде Бакының баш чөрраңы төјүн енгалиштадир. 1951-чи илде тибб олмасын доктору олан М. Әлкишибеев, Азәрбајҹан Дәвәт Тибб Институту мұалімчы-профилактика факультетинин деканы төјүн енгалиштадир. О, 1955-75-чи илдерде Елми-Тәдигигат Радиология Онкологија Институтуна рәйберлик етмиштадир. Онуи олами тәдигигатлары әсасен гаражанабензер везинниң хестәликларине вә јеман шиншләре, Азәрбајҹанда ур хестәлијинин юни ендөмик очагларының тәдигигине һәср олунмуштадир. Азәрбајҹаның әмекдарлар нәжиси (1960), профессор (1963), әмекдар слм хадими (1968) Мустафа Әлкишибеев республикамызда онкологи диспансерлерин ташкилинде бәјук әмек сөрф етмиштадир.

ИСМАЈЫЛОВ Әскәр Әлембәр оғлунун да һәјат вә фәзлијети харәтириклиштадир. О, 1898-чи илде Нахчыванда аныдан олмуштадир. Һөлә орта мектәбде охујаркан вә сонра ибтидан мектәбде дәрс атмаштадир (1917-1922). 1927-чи илде Бакы Дәвәт Университетинин тибб факультесини битирдиккен сонра, о, факультет терапија клиникасының ординатору төјүн одилемши, 1929-чу илден исә һөнмин клиниканың аспиранты олмуштадир. 1935-чи илде тибб олмасын намизәди вәиммәк дәрәжесини алмыштыр. 1933-41-чи илләре Азәрбајҹан Елми Тәдигигат Клиник Институтунун директору олмуш, Бәјук Вәтән мұхарисесинин илк күнләре 3680 нөмрәли һәрби госпитала реис төјүн енгалиштадир. Ә. Ә. Исмајылов 1941-47-чи илләре Азәрбајҹан ССР Халг Сәhiје комиссары олмуштаур-

84. Фуад Әләддин оғлу Әфәндиев

Дөвләт Тибб Институту терапија вә дахили хәстәликләр пропедеветдикасы кафедрасында сәмәрәли ишләмиш, кәна әналисисинә тибби јарым мөстәрән һәkimләр бригадасына башчылыг етмишләр. Ә. Исмаилова Азәрбајҹан ССР өмәклар һәкими ады верилмиш, Гырмызы Әмәк Бајрағы, Гызыл Улдуз орденләри вә медалларла тәлтиф олунмушцур.

- Оғлум, тәbabәтин һансы саһәсинә нәзәр салсан, орада таныныш алим-һәkimләrimiz олдуғуну көрәсінiz. Беләләриндән бири

Азәрбајҹан ССР Елми Тәдгигат Експериментал вә Клиник Тәбабәт Институтунун тәшкилатчысы вә илк директору, Азәрбајҹан ССР Елмләр Академијасынын мүхbir үзvу, профессор Фуад Әләddin оғlu ӘФӘНДИЛЕВДИР (шәк. 84) Ф. Әфәндијев 1909-чу илдә Бакыда логулмуш, 1944-чу илдәn өmrүнүн сонунадәк (1963) Азәрбајҹан Дәвләт Тиbb Институту 2-чи факултәт чөрраһығы кафедрасынын мүдиири олмушшадур. О, һематоложија вә ганкөчүрмө саһесинде елми тәдгигат апарат илк азәрбајҹанлы алимләрдәn бирн иди. Онун тәшеббүсү илә 4 нөмрәли Ҋакы шәһәр клиник хәстәханасында көкс чөрраһығы ше'бәси јарадылмышдыр. Тиbb елмләри доктору (1943), Азәрбајҹан ССР өмәкдар һәкими (1942), өмәкдар елм хадими (1956) чөрраһијәdә онларча мұаличә методларынын мүәллифи олмуш, Н. Н. Бурденко адына мүкафата лајиг көрүлмүшшадур.

О, Азәрбајҹан ССР Али Советинин (3-6-чы чағырыш) депутаты олмуш, Гырмызы Әмәк Бајрағы, Гырмызы Улдуз орденләри вә медалларла тәлатиф едилишшадир. Ҋакы шәһәри 4 нөмрәли клиник хәстәханасы унудулмаз аличөрраһымыз Ф. Ә. Әфәндијевин адыны дашыјыр.

— Бабачан, Азәрбајҹанда анатомија елминин баниси, доғма дилдә илк тиbb дәрслекләринин мүәллифи **Камил Әбдүлсалам оғлу БАЛАКИШИЈЕВ** (шәк. 85) һесаб едилир. О, халгымызын дүнja шәһрәтли алимләриндәn биридир. К. Балакишијев 1906-чы илдә Ҋакынын Новханы кәндидә дүнjaја ҝөz ачмыш, 1912-чи илдә Азәрбајҹан "Сәадәт" мәктәбинә дахил олмуш, орада уч ил төһисил алмышдыр. Мәктабдә Азәрбајҹан дилиндәn башга әрәб, фарс, рус вә алман дилләрини өjрәнмишшадир. Алдығы билк ону гане етмәмиш, она көрә көңч Камил 1916-чы илдә имтаһан вериб, кимназијанын биринчи курсуна кирмишшадир. Фитри исте'дада малик олан Камил кимназијанын сәkkизиллик материалының беш илдә [15 јашында] баша вурмуш, 1921-чи илдә Ҋакы Дәвләт Университетинин тиbb факултәсинә дахил олмушшадур. Университетин илkin курсларында К. Балакишијеви анатомија елми даһа чох марагланымыш, мұаличә илә мәшіғул олмағы унутмамышдыр. Белә ки, тәләбәлик илләриндә [1925–26] о, факултәт чөрраһијәси кафедрасында субординатор [1926–27-чи илләрдә] стажјор-һәким ишләмишшадир. 1927–28-чи илләрдә Азәрбајҹан Сәhiijә комиссарлығынын пуллу мұаличәханасында чөрраһ ишләмиш, сонра бу фәалијәтини /1928–30/ Азәрбајҹан чөрраһијәсинин баниләриндәn бири академик М. А. Топчубашовун јанында давам етдиришшадир. Бөјүк исте'дад саһиби олан К. Балакишијев 1928-чи илин сон аյларында "намизәдлик минимуму" имтаһанларыны мүвәффәгијәтлә вермеш, 1930-чу илин јанварында приват-досент елми дәрөчөси алмышдыр. Бунунда да К. Балакишијев анатомијадан мұһазирә охумаг һүгугу

85. Камал Өбдүлсалам орду Балакишиев

өлдө етмишdir. 1930-чу илин декабрында Азәрбајҹан Дәвләт Тибб Институту төшкىл едилиякде, К. Балакишиев нормал анатомија кафедрасына досент тө'јин едилишишdir. Биринчи дәфә о, тибб институтунун бүтүн факультеттерине нормал анатомијадан мұнаазире оқумағын өсасыны гојмушшудар. Еамде газандығы јүксө наилийјетлөрө көре 1936-чы илин өввөлиндө К. Балакишиеве тибб салмәри наимизәди алимлик дерөчеси верилшишdir. Ело һөмин илин сонунда Азәрбајҹан Дәвләт Тибб Институтунун елми советинада докторлуг диссертасијасыны мүвеффегијетле мұдафиө етмишшамп. Бу-бөлкө де төбабөт саһесинде јекане һадис оиди ки, бир ил арзинде һом наимизәдлик, һәм де докторлуг диссертасијасы мұдафиө санамишишdir. Исте'дадлы алим 1937-чи илин август айында

Азәрбајҹан Дөвләт Тибб Институту нормал анатомија кафедрасына мүдир тә’јин едилдири вә өмрүнүн сон анына гәдәр [23 нојабр 1973-чү ил] бу вәзиғәдә чалышыр. Она 1938-чи илдө /32 јашында/ профессор ады верилемишdir. Профессор К. Ә. Балакишијевин миљам тәбабеттимиз гаршысындақы өн бөјүк хидмәтләрни дөн бири онун Азәрбајҹан дилләндә јаздығы дәрсләикләрdir. "Түрк гадынларынын чанаг өлчүлөри" (1980), "Инсанын нормал анатомијасы остеолокија" (1930), "Инсанын нормал анатомијасы-индесмолокија" (1931), "Инсанын нормал анатомијасы-мюнокија" (1931), "Анатомија терминолокијасы [латын-түрк-рус дилләрində, I һиссө, 1931], "Анатомија терминолокијасы [латын-түрк-рус дилләрində, II һиссө, 1932], "Инсанын нормал анатомијасы спланхнологија", /1933/, "Синир системинин анатомијасы" /1934/, "Һистологија вә өмбриологија терминолокијасы", [рус, Азәрбајҹан дилләрində, 1935], "Һиссийат органларынын анатомијасы", /1937/, "Инсанын нормал анатомијасы - анатомија", /1942/, "Инсанын нормал анатомијасы - нөрөкөт аппараты" /I ч., 1948/, "Инсанын нормал анатомијасы - спланхнологија /II ч., 1950/, "Инсанын нормал анатомијасы - анкиологија" [III ч., 1952], "Анатомија, һистологија вә өмбриологија терминолокијасы" [латын вә Азәрбајҹан дилләрində, 1954], "Инсанын нормал анатомијасы - синир системи вә һиссийат органлары" [IV ч., 1959], "Анатомија, һистологија вә өмбриологија терминләри" [рус, латын вә Азәрбајҹан дилләрində, 1962], "Анатомија наименклатурасы" [латын, Азәрбајҹан вә рус дилләрində, 1962] ве с.

Профессор К. Балакишијевин рәһbәрлији алтында 13 наимзәдлек, 3 докторлуг диссертасијасы мұдафиә салымишdir. Онун башчылыг етдири кафедра вә өзүнүн шехси рәһbәрлији илә тәшкил едилмиш анатомија музейі нәинки дөгма республикамызда, һәтта ССРИ-де шәһрөт газанмыш, харичи гонаглары валең етмишdir. [шөк. 86].

ССРИ Тибб Еамләри Академијасынын һөгиги үзвләри, Ленин мүкафатлары лауреатлары П. В. Зададовскини, Ј. М. Галинєвичин, академикләр В. В. Купријановун, К. Б. Никодиливичин, В. Н. Терновскини, Һиндистандан Суобүн Нојарын, Америка Бирләшмеш Штатларындан Сөһијө назириинин о заманкы мұавини Буфуле Дионсун, доктор Аагаардын вә онларча башгаларынын онун һагда дедикләри хош вә семими сезлөр буна чаны сүбтүдүр. Профессор К. Ә. Балакишијев гајғыкеш мүөллим, көзөл алим олмагла бөрабөр, һәм де майир тәшкилатчы иди. О, Азәрбајҹан Сөһијө Комиссарлығында методика кабинесинин сәдри [1939-40], Азәрбајҹан Дөвләт Тибб Институту Методика шурасынын сәдри [1948-63 ве 1966-68-чи илләр], Азәрбајҹан Совет Енциклопедијасы редаксија һеј’әтиккеги үзвү, "Сөһијө" терминолокија комитетинин сәдри [1941],

86. Ортада: К. Э. Балакишиев вə профессор Беленс-
хая А. И. тəлəбəлəр арасында

мүəличə-профилактика факультесинин деканы [1943], Азəрбајҹан Дəвлəт Tibb Институту ректорунун мəавини [1946-63] вə с. ид. К. Э. Балакишиев 1953-чү илдə анатом, һистолог вə ембриологлaryн Үмумиттифаг елми ҹəмијјетинин Азəрбајҹан бəlməсини јарашыш вə она 20 ил сəдрик етмишdir.

Профессор К. Э. Балакишиевин вəтəн гарышсындакы хидməтлəри һəлə она 1942-чи илдə ~ өлкəmiz təhlükədə олдуғу вахтада "Әмəкdar елм xадими" фəхri ады верилмəклə гиymətlənдирилmişdir. Ики Гырмызы Әмəк Бајрагы, Октjabr ингилабы, Шərəf Нıшаны орденлəри вə бир чох медалларла тəлтиф олунмушшур. Амманың чох тəэссүф ки, индијəдək Азəрбајҹанда анатомија, һистолокија вə ембриокија елминин баниси, тibb terminoloqијасының јарадычысы, гајғыкеш мүəллім, јорулмаз тəشكилатчы профессор К. Э. Балакишиевин хатирəси лајигинчə əбədiлəшдирилмəмишdir.

— Эмиоғлу, дəгма халгымызын шеһрəт газанмыш алимлərin dən бир нечəсинин һаггында мəн дə мə'лumat верərdim:

АБДУЛЛАЈЕВ Чанакир Maһмud oғlu [шəк. 87] 1901-чи илдə Җənчədə anadan олмушшур. 1908-чи илдə атасы вəфат етдиkdən соңra анасының һимајəси алтында галмыш, лап кичијашлaryндан ишлəməjə башламышшыр. О, 1917-чи илдə али ибтида мəktəbi гурттармыш, һəmin илдə кимназијаның 5-чи синфинə гəбуедилемишdir. 1920-чи илдə кимназијаны битириб Бакы Дəвлəт Уни-

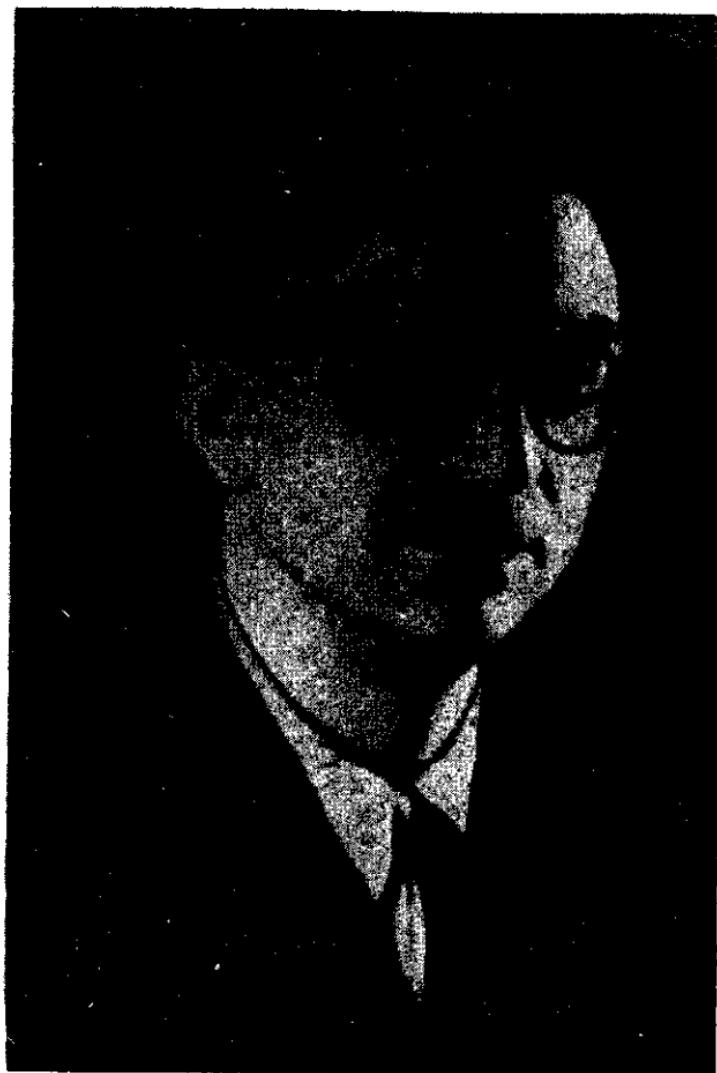

87. Җəhənnəm Məmməd oğlu Abdullaev

верситети тибб факультесинə дахил олмушдур. 1925-чи илдə университети битирəн Ч. Абдуллаев Ленинграда тəкмиллəşməjə kəndəriymişdir. Ленинграддан гајытдыгдан сонра Бакы Dəvlət Üniverstitetinin тибб факультesində bir neçə aj assistenti işləmiş, сонra cəhənijə nazirliji tərəfinidən raiona kəndəriymişdir. 1928-chi ildə Совет Ordusu сыралaryna chağırylmışdır. орудan tərkis eildikdən sonra 1932-chi ilə gədər Leningralda professor Lanqyin janynda işləmişdir. Ленинграддан гајытдыгдан сонra, 1937-chi ilə gədər Azərbaycan Dəvlət Tibb Institutu gospital-terapiya kafedrasыnda dosent, 1939-43-chu illərdə professor, 1943-chu illən həmin kafedraniç müdiri işləmişdir.

Ч. Абдуллаев 1941–45-чи илләрдә өвәзчилек үзr Семашко адына хәстәхананын да баш һәкими ишләмишdir.

ЕЈВАЗОВ Баһадыр Эскәр оғлу [шәк. 88] 1907-чи илдә Фүзули районунда анадан олмушdур. О, өмөк фәалиjетине 1926-чы илдә һөлө

88. Баһадыр Эскәр оғлу Ејвазов

Бакы Дөвләт Университети тибб факультесинин тәләбеси оларкен башламышдыр. 1929-чу илдә тибб факультесини битирэн Б. Ејвазов дәри-зәһрәви хәстәликләри кафедрасында сахланылмыш, ординатордан тибб елмләри доктору [1936], профессор [1940] рүтбәсине гәдәр јүksəlmiшdir. Исте'даллы алым, кезəл сөһиijә тәşkилат-чысы Б. Ејвазов 1935–37-чи илләрдә Азәрбајҹан ССР Сөһиijә

Комиссарлығында елм вә тибб тәһиси кафедрасына башчылығы етмиш, Азәрбајҹан Елми Тәдгигат Дәри-зәһрөви Хәстәликләр Институтунун директору олмушадур. Профессор Б. Ә. Ејвазов олдугча тәләбкар, тә'лим-тәрбијәни севән бир инсан иди. Ректор олдуғу дәвра [1946–64-чу илләрдә] Азәрбајҹан Дәвләт Тибб Институтунда о заман охујан тәләбәләр бунун шаһиди олмушлар. Һәмин институтта Азәрбајҹан халғының гејрәти оғлу Нәriman Нәримановун адынын верилмәсиндә дә Б. Ејвазовун өмөји вар. Профессор Б. Ејвазов 1973-чу илден өмрүнүн ахырына гәдәр [1987] Азәрбајҹан Елми Тәдгигат Һематоложија вә Ганкечүрмә Институтуна рәһбәрлик етмишdir. Һарада ишлејирсө ишләсин, Б. Ејвазов өз тәшкилатчылығы вә јенилијә мусбәт мұнасибәтилә Фәргләнишидир. Һеч тәсадуфи дејилдир ки, һематологларын I Үмумиттифаг гурултајы 1979-чу илдә профессор Б. Ејвазовун сө'ји нәтичәсиндә Бакыда кечирилмиш вә она Үмумиттифаг Һематологлар Җөмијетинин фәхри диплому верилмишdir. Әркәмли дерматолог профессор, Азәрбајҹан ССР өмәкдар һәкими [1942], өмәкдар елм хадими [1956] Б. Ә. Ејвазовун тәдгигатлары дәри-зәһрөви хәстәликләрин клиникасы вә епидемиоложијасынын, республикада балнеология курорт сөрвәтләринин [Нафталаң нефти, Сураханы құқуралу сују, Шых минерал булағы, Шуша иглим курорту вә с.] өјрәнилмәсінә һәср олунмушадур. О, Азәрбајҹан ССР Али Советинин 2-чи вә 5-чи чағышты депутаты сечилимишdir.

МИРСӘЛИМОВ Мирмеңди Мирмөвсүм оғлу [шәк. 89] 1897-чи илдә Шамахыда дөгулмуш, орта тәһиси өз јурдаunda алмышдыр. О, 1924-чу илдә Бакы Дәвләт Университетинин тибб факультесини битирмишdir. Исте'адалы алим 1924–52-чи илләрдә Азәрбајҹан Дәвләт Тибб Институтунда ишләмиш, ординатордан патоложи физиоложи кафедрасынын мүдиири вәзиғесине гәдәр јүксәлимишdir. М. Мирсәлимов 1939-чу илдә докторлуг диссертасијасы мудафиә етмиш, 1940–чы илдә она профессор елми рүтбәси верилмишdir. Профессор М. М. Мирсәлимов 1952-чи илден өмрүнүн ахырына гәдәр [1957] Азәрбајҹан һәkimlәrin Төкмилләшdirmә Институтунун патоложи физиоложи кафедрасына рәһбәрлик етмишdir. О, "Азәрбајҹанын өмәкдар һәкими", "Әмәкдар елм хадими" фәхри адларына лајиг көрүлмушадур. Онун милли кадрларын һазырланмасында бәյүк ролу олмушадур. О, Шәрәф нишаны ордени вә бир чох медалларла тәлтиф едилмишdir.

АХУНДОВ Сурхај Ңејдәр оғлу [шәк. 90] Бакы Дәвләт Университетинин тибб факультесини битирмиш [1919–1924] илк мә'зүнлардан дыр. О, 1925–30-чу илләрдә Москва Пеше Хәстәликләri Институтунда ординатор олмушадур. 1930–34-чу илләрдә Мәркәзи Нејрочөрраһијә Институтунун [Москва] аспиранты олан С. Ахундов

89. Мирменди Мирмөсүм оғлу Мирсәлимов

1934–41-чи илләрдә Москва Бириңчи Тибб Институтунун синир патоложијасы кафедрасында ассистент, мұһарипе илләринде [1941–45] Москва, Тула, Саратов һәрби госпиталларында ше'бе мудири ишләмишdir. О, 1944–46-чы илләрдә Бириңчи Москва Тибб Институту синир патоложијасы кафедрасында јенидән ассистент ишләмиш, соңра Бакыја гајытмышдыр. С. Ахундов 1947–52-чи илләрдә Азәрбајҹан Дәвләт Тибб Институту синир хәстәликләри кафедрасында досент, соңра исә һөмин кафедраныи мудири [1952–56] олмушдур. Даһа соңра Дүшәнбә [1956–63], Даշкәнд [1963–67], јенидән Бакыда [1967] тибб институтларында синир

90. Сурхай Йејдәр оғлы Ахундов

хәстәліккләри ше'бәсінин мұдири олмушлар. Өмрүнүн со
илләриндә Бакы Елми Тәдгигат Травматоложија вә Ортопедија
Институтунда мәсләһәтчи ишләмишләр. Тибб елмләри доктор
[1953], профессор Сурхай Ахундов өсл зијалы, сон дәрәчә мәдәни
тәвазекар бир инсан иди. Азәрбајҹанда милли кадрлары
јетишмәсіндә профессорун бөјүк ролу олмушлар.

— Әмбөгли, Бөјүк Вәтән мұһарибәсіндә республикамызының шан
лы әскерләри илә жанашы, һәкимләр дә бөјүк рәшадәт жестәрмеш
ләр. Онлар мұһарибәнин илк күнләrinдән һәрби либас җејмиши
јаралыларын һәјаты уғрунда мәтиналиқа мүбәризә апармыша
Бундан әvvәл адларыны чәкдијимиз алымләrin эксәрийjetи мұһар
бә иштиракчысы олмуш вә ejni заманда елми ишләрини дә дава
етдирмиша.

Мұдафиә комитетини direktiviné әсасен артыг 1941-чи илде
Азәрбајҹанда илк тәхлијә [көчүрмә] госпиталлары тәшкил олунады

Республика дөјүшөн ордуны јанаңагла-сүрткү јағлары вә материялларла тә’мин етмәклө јанаңы, Совет Ордусу дөјүшчүлөринин гөбулу вә мұаличесинин тәшкили үзрө әсас базаја чеврилди. Сонра лар тәхлијә госпиталларының тәшкили јаралыларын мұаличеси илө биркө давам етдирилди. Бакы ағыр јаралыларын сечилмөсі мұаличеси мәгсәдилә архаја – Орта Асија республикаларына жөн дәрнамасы үзрө Ченуб-Гәрби Гафгаз қебінесинин чешилдөмө мән тәгесі олду. Мөрһөләләр үзрө јаранын ағырлығы нөзөрә алынмагла јаралыларын чешилдөнмеси иши кедирди. Илк вахталар тәхлијә госпиталларының көчүрүлмөсі ишинә тәхлијә госпиталлары ида ресинин рәнси вәзифесини ичра едөн Азәрбајҹан ССР сөһијјө комиссарының мұавини реһбәрлик едирди.

Тәхлијә госпиталларының бүтүн тәшкилат ишләри јерли партия вә совет органларының билаваситө реһбәрлиji алтында вә фәал иштиракы илө апарылды. Мәденијет евләри, али мектәбләр, техникумлар, орта мектәбләр, бөյүк хөстәханалар вә бө’зи елми-тәдгигат институтларында тәхлијә госпиталлары јарадылды. Айрылыгда УИҢИМШ хөтги илө Д. И. Ыналовун реһбәрлиji алтында бүтүн тәхлијә госпиталлары санаторијаларын вә истираһәт евләринин биналарында тәшкил едилди. Сонра лар тәхлијә госпиталларының ихтисаслаштырлымасы мұхтәлиф саһөләр үзрө апарылды. Илк күнләрдән республиканын алим-һәkimләри фәал мұаличә вә месләһәт ишләри апарылдылар. Јаралы дөјүшчүләр даим республика партия, совет, комсомол, һөмкарлар органларының гајғысының һисс едирдиләр.

Мұнарибә илләринде республиканын алимләри јаралы дөјүшчүләрин сағалмасы просесини сүр’әтләндирмәк үчүн бир сыра чиһаз вә методлар һазырламышылар [мәсөлән, Топчубашов, доктор Әлизадә вә башгалары]. Госпиталлarda алим вә тәчрүбәчи ишчиләр төрөфиндөн елми ишләр вә конфранслар кечирилир, елми топлулар бурахылды. Тибб ишчиләринин сө’ji нәтичесинде мұнарибә илләринде республиканын өразисинде 100-дән артыг мұхтәлиф саһөләр үзрө тәхлијә госпиталындақы 500 мии јаралының тәхминөн 350 миннине женинде қебінде гајтармаг мүмкүн олмушадур.

Н. Нәrimанов адына Азәрбајҹан Дөвләт Тибб Институтунун мүәллими Мәммәдәли Гәнбәров мұнарибәнин өзвөлиндә Совет Ордусу сыраларына көнүллү сурәтдә гошуладу. Ашағыдақы сәтирләр доктор Гәнбәровун жөндәрдији мәктубдан көчүрүлмушадур: "... Сән билирсөн ки, мән өз ишими неңе севирәм. Мән бүтүн өмрүмү өзәрийде сәрф етмишем. Мәним үчүн апаралығым әмәлийатдан сонра адамын өзүнү յүнкүл һисс етдиини көрмәкдән бөйүк хошбәхтлик јохадур. Мәним јухусуз кечеләримин мұкафаты будур."

Азәрбајҹанын тибб ишчиләри бөйүк Вәтән мұнарибәси қебінде-

ринде икидликлә вурушурдаулар. Н. Нәrimанов адына Азәрбајҹа Дәвләт Тибб Институтунун, орта тибб мәктәблөринин минләр төлөбәси дәјүшән ордунун сыраларында дүшмән атәшләри алтында јаралы дәјүшчү вә забитләрә тиббн јардым көстөрирдиләр. Оларын чоху дәјүш орден вә медаллары илә тәлтиф олундулар. Чоллары исә гәһрәманчасына һәлак олду. Ағдаш рајонун Голчатка көнд сакини, Новороссијск атычы дивизијасынын тибб хиамет старшинасы Абдуллајев Сөмәд Һәмиәт оғлу вә Гах рајонуну Бөјдары көнд сакини, баш сержант-атычы полкунун санитарија тә'лимачысы Мөммәдов Мөммәд Җәбрајыл оғлу гәһрәманлык көстөрирдиләр. Абдуллајев С. Кубан, Таман вә Крымын азат едилемеси уғрунда кедән дәјүшләрдө фәргләнди, 1943-чү и ноjabрын 17-дә она Совет Иттифагы Гәһрәманы ады верилә 1944-чү ил ијунун 8-дә о, гәһрәманчасына өлдү.

Санитарија тә'лимачысы М. Мөммәдов мин километрләр, чебھе јолу кечди, һиглерчи ишгалчылара гарышы апарылан чохла дәјүшдә иштирак етди. Одер чајыны кечәркән көстөриди икидли вә чәсарәтә, алман-фашист ишгалчыларына гарышы вурушдағы гәһрәманлыға көрө Мөммәд Җәбрајыл оғлу Мөммәдова ССРИ Азат Совети Рәјасәт Һеј'әтинин 10 апрел 1945-чи ил тарихли фәрمان илә өлүмүндөн соңра [1945-чн ил јанварын 24-дә өлмүшдүр. Совет Иттифагы Гәһрәманы ады верилди.

Инди дә мұнарибә аловларындан кечмиш бир нечә һәким-адам мимиз һаңда мә'лumat вермәк истәрдим.

ӘЛИЗАДӘ Әлиаға Мөммәд оғлу [шәк. 91] 1915-чи илдә Дәвәчи районында көндли айлесинде анадан олмушадур. О, јединчи синфи би-тирикдән соңра, 1932-чи илдә Фәһлә фәкүлтәсисидә тәһсилини атавам етдириши, 1934-чү илдә Бакы Дәвләт Университети тибб факүлтәсисинә гәбул едилишицир. 1939-чу илдә мұаличә-профилактика факүлтәсисини гуртaran Ә. Әлизадә Дәвәчи рајон хәстәханасы чөрәнијә ше'бәсине ординатор көндәрилмишицир. Самур-Дәвәчи каньлы чөкилишинде фәал иштирак етдијине көрө она 1940-чы илде "ССРИ сәһијә ө'лачысы" дәш нишаны верилши вә һөмин ил тәкмилләшмә курсуна көндәрилмишицир. Бөյүк Ветен мұнарибәсиге дә иштирак едән Ә. Әлизадә 1946-чы илдө, ордудан бурахылдыгыда соңра Азәрбајҹан Дәвләт Тибб Институту ушаг чәрраһијәси кафедрасына ассистент тө'јин едилишицир. 1953-чу илдә тибб елмалыри намизәди диссертасијасы мұдафиә етмишицир. О, 1957-чи илде ушаг хәстәликләри кафедрасына досент сечилмишицир. 1964-чү илдә она тибб елмалыри доктору елми дәрәҗәси, соңра исә профессоры верилмишицир. Ә. М. Әлизадә өмрүнүн соңунадәк [1971] тибб институтунда ушаг чәрраһлығы кафедрасының мудири олмушауда

91. Элшага Мәммәд оғлу Әлизадә

1973-чү илдә елми иш үзрө Азәрбајҹан Дөвләт Тибб Институту проректору вәзиғәсинә дә ирәли чәкилмишләр. Ә. М. Әлизадә ушаг чөрраһлығының актуал мәсәләләри үзрө 100-дәк елми иш, мәгалә вә дәрслек јазмышдыр. О, өз билик вә башарығыны мәнч һәkimләрә сә'jlә өјрәтмишләр. Онун рәhbәрлиji илә бир сыра елмләр иамизәdlәри вә докторлары назырланыштыр. О, узун илләр Азәрбајҹан ССР Сәhiyjé Назирлијинин баш мүтәхәссиси олмушдуr. Профессор Ә. М. Әлизадә "Тызыл Улдуз" ордени, бир чох медалла тәлтиф едилмишләр.

БҮНДАДОВ Нурәли Нағдәли [следу [шәк. 92] 1917-чи илдә Гафаи рајонунда анадан олмушдуr. О, 1936-чы илдә фәhlә факүлтәсини

92. Нурәлә Наргәлә оғлу Бүнәдов

битирилдән соңра, Азәрбајҹан Дөвләт Тибб Институтуна гәбул едилмишdir. 1941-чи илдә Бакы 2 нөмрәли шәһәр поликлиникасында чәрраһ ишләмишdir. 1941-чи илин сентябрьында Совет Ордусы сыраларына чафырылмыш, 1946-чы илин ноյабрында ордудан бурахылмышдыр. О, Шимали Гафгаз, 2-чи вә 3-чү Украјна чөбнәләриндә иштирак етмиш, минләрлә јаралыја чәррахи јардым көстәрмишdir. Ордудан гајытдыгдан соңra 1947-1959-чу илләрдә Бакы Елми Тәдгигат Травматолокија вә Ортопедија Институтунда ишләмишdir. 1954-чү илдә тибб елмаләри намизәди алимлик дәрәчәсі алмыши, институтда Вәтән мүһәрибәси әлилләринин мұаличәсі илө јаҳын-

дан мешгүл олмушдур. 1966-чы илдө докторлуг диссертасијасы дафнә етмишдир.

Профессор Н. Н. Бүніјадов 1967-чи илдән өмрүнүн сонуна ге [1980] Азәрбајҹан Дәвләт Тибб Институтун траматолохија, орпедија ве һәрби сәһра чөрраијәси кафедрасына реһбәрлик мишдир.

САДЫХОВ Адил Талыб оғлу 1903-чы илдө Шушада анадан муш, 1929-чу илдө Бакы Дәвләт Университетинин тибб факультәни битирмишдир. О, 1929-32-чи илләрдә Азәрбајҹан ССР Тропик Хәстәликләр Институтунда ве Азәрбајҹан Дәвләт Тибб Институтунда тропик хәстәликләр кафедрасында ишләмишдир. 1938-чи илдө тибб слмләри намизәди диссертасијасы мудафиә етмиш, 1940-илдө тропик хәстәликләр кафедрасына досент сечилимишдир. 1944-чи илдө ордуја чағырылан А. Садыхов 296, 551, 3688 нөмрәли һәр госпиталларда терапија ше'бесинин мүдирин ве госпитал рәйиси иләмишдир. О, 1945-чи илдө ордудан гајытыыш, Азәрбајҹан Дәвләт Тибб Институтунда дахили хәстәликләр пропедевтикасы кафедрасында ишләмәјә башламышыр. 1960-чы илдө докторлуг диссертасијасы мудафиә етмиш, 1963-чи илдө профессор олмушдур. 1968-илдө Азәрбајҹаның өмекдар елм хадими фәхри адына лайиг керүү мушдур. О бир чох орден ве медалларла тәлтиф едәлимишдир. Азәрбајҹанда тропик хәстәликләрин өјрәнилмәсindә бөјүк ишләр жемүш профессор А. Садыхов 1983-чы илдө вәфат етмишдир.

КАНБАЙ Гамбај Гулу оғлу 1903-чы илдө Нахчывандада олмуш, 1926-чы илдө Азәрбајҹан Дәвләт Университетинин тибб факультәсини битирмишдир. О, өввәлчә Азәрбајҹан милии дивизијасында һәkim ишләмиш, 1927-28-чи илләрдә Бакы госпиталында ординатор олмушдур. Г. Канбай 1928-36-чы илләрдә кез хәстәликләр кафедрасында ординатор, ассистент ишләмиш, 1936-42-чи илләрдә Азәрбајҹан Дәвләт Тибб Институту һәрби-тибб назырлығы кафедрасынын рәнси, 1942-50-чи илләрдә Бакы гарнизону 370 нөмрәдә госпиталында кез хәстәликләри ше'бесинин рәнси олмушдур. 1950-65-чи илләрдә Азәрбајҹан Дәвләт Тибб Институту кез хәстәликләри кафедрасынын досенти, 1965-чи илдөн исе профессору сыйясилимишдир. О, тәләбәләрин севимлисн иди, һамы она үрәк сезүүдејәр, бир нәвазиш көрөрди. Үнүдулмаз, гајғыкеш мүәллим, көзәнисан, вәтәнпәрвәр алым Г. Канбай 1971-чи илдө вәфат етмишдир. **ВӘЛИЗАДӘ Бала Гаффар оғлу** 1914-чы илдө Бакыда анадан муш, 1926-32-чи илләрдә истеһсалатда ишләмишдир. 1932-чи илдө Азәрбајҹан Дәвләт Тибб Институтуна гәбул едәлән Баланың тәссилини давам етдиrmәк учүн сөнәдләрн Москва Тибб Институтун көчүрүлүр. О, 1941-чи илдө чөрраијә үзрө клиник ординатураны гүрттарыр. 1941-чи илдө Бөјүк Вәтән мүһарибәси башлананда-

5 күн сонра Б. Вәлизадә ССРИ мұдағиә назириңин адына мұнари-
бей жәрраһ жөндөрілмәсі барәдә хәниш телеграмы вурмушадур.
Нәми телеграмының мәтни һәрби-тибб музейіндә сақланылып. Ист-
те'дадлы жәрраһ мұнарибә дәврүнде икі миндән соң жәрраһи өме-
лијат апармышдыр. Б. Вәлизадәнин өн жүксек фәалијети
Сталинград мұнарибесіндә олмушадур. О, һәрби фәалијетини
Варшавада баша вурмуш, ордуан тәрхис олунандан сонра
Москваның 57 нөмрөлі клиник хәстәханасында жәрраһ, даға сонра
Москва Стамотоложија Институтунда ишләмишадир. Б. Вәлизадә
тибб елмләри намизәди олмуш, "Оператив жәрраһијә атласы"ның
тәшкилинде жаһындан иштирак етмиш вә фәалијети үчүн ССРИ
Сәhijә Назирлијинин биринчи дәрәҗәли диплому иле
мукафатландырылыштыр.

Исте'дадлы жәрраһ I дәрәҗәли "Вәтән мұнарибесі" ордени, Гыр-
мызы Улдуз, Гырмызы Әмәк бајрағы ордени вә бир соң
медалларла тәлтиф олунмушадур. О, Бејүк Вәтән мұнарибесі
ветеранларының Москва ше'бесинин үзвү иди. Б. Вәлизадәнин
тибб хидмәти полковники рүтбәси вар иди.

ФӘРЗӘЛИЈЕВ Әли Маһмуд оғын [шәк. 93] 1918-чи илдә Шуша-
да агадан олмуш, 1941-чи илдә Азәрбајҹан Дәвләт Тибб Институ-
туну битирмишадир. Ә. М. Фәрзәлијев 1942-чи илдә Совет Ордусу
сыраларына ҹағырылыш, 1971-чи илә кими мұхтәлиф һәрби-һә-
ким вәзиғеләринде ишләмишадир. Һәрби хидмәтинин сон илләрин-
де Азәрбајҹан ССР Һәрби Комиссарлығында икинчи ше'бә рәиси-
нин мұавини ишләмишадир. Ә. М. Фәрзәлијев Совет Ордусу сыралы-
рындан тәрхис олундуғдан сонра Бакыда мұхтәлиф мұалимә очаг-
ларының рәһбәри олмуш вә 1989-чу илдән өз шәхси тәшеббүсү иле
јаратдығы Азәрбајҹан Тәбабәт вә Сәhijә Тарихи Музейіндә ди-
ректор ишләјир. "ССРИ Сәhijә ө'лачысы", "Азәрбајҹаның өмәкдар
һәкими", көзәл инсан, гајыкеш һәким, республиканың жөркөмли
сәhijә тәшкилатчысы, тибб вә сәhijәнин тарихинә даир онларча
елми мәгаләнин мүәллифи Әли Маһмуд оғын 5 орден, 15-дән соң ме-
далла тәлтиф олупмушадур.

БАҒЫРОВ Меһди Аббас оғын [шәк. 94] 1915-чи илдо Нахчыванда
доғуламуш, 1936-чы илдә Азәрбајҹан Дәвләт Тибб Институтuna
гәбул олумушадур. 1941-чи илдә Совет Ордусу сыраларына ҹағыры-
лан М. Бағыров 1946-чы илдә тибб хидмәти мајору рүтбәсінде ор-
дуан тәрхис едилмишадир. М. Бағыров Сталинград мұнасиресіндә
I-чи вә 2-чи Белоруссија өзбәкеләриңде иштирак етмишадир. Ордуан
гајытдығдан сонра Нахчыван Республика хәстәханасында жәрраһ,
ше'бә мұдири ишләнмиш, ресубликаның баш жәрраһы тә'жин
едилмишадир. Исте'дадлы жәрраһ, тибб елмләри намизәди
М. Бағыров Азәрбајҹаның өмәкдар һәкими, 1984-чу илдә
"ССРИ өншүй һөнүрлөк" Фекри аддарына даңыл мәруамүш. 5-чи

93. Әли Мәһмүд оғлу Фәрзәлијев

чагырыш Азәрбајҹан ССР Али Советинин депутаты олмуш, Ленин ордени, Халглар досталуғу ордени вә медалларла төлти едилмишdir.

Бејүк Вәтән мүһарибәсindә фәал иштирак едән һөкимләрдән бирдә **БАҒЫРОВ Гулам Казым оғлу** олмушадур. О, 1912-чи илдә Азәрбајҹан Дәвләт Тибб Институту мұалимә-профилактика факультетини битирмишdir. 1937-чи илә гәдәр Балакөн рајонунда ҹөррә ишләмиш, һөмин илин сонунда Совет Ордусу сырадарына чагы

94. Məhdi Abbas oğlu Bağırov

рылмыш, Узаг Шәргдә һәрби чәрраһ ишләмишdir. О, 1939-1941-чи илләрдә оператив чәрраһијә вә топографиг анатомија кафедрасында ординатор олмуш, јенидән 1941-1947-чи илләрдә Совет Ордусу сыраларында гуллуг етмишdir. Г. Бағыров Новороссијск, Керч вурушмаларында иштирак етmiş, мұхтәлиф һәрби вәзиfәләрдә олмушшудur. Ордудан тәрхис олундугдан соңра ординатор, үмуми чәрраһијә кафедрасынын асистенти, досенти, кафедра мүдири ишләмишdir. Исте'даллы чәрраһ, зәһмәткеш инсан вә көзәл мүәллим олан Г. Бағыров 1975-чи илдә тәгаудә чыхмыш, республика пуллу поликлиникасында фәалиjетини давам етдиришdir. Онун хидмәт-

ләри Бөјүк Вәтән мұнарибеси орденләри вә бир чох медалларла гең олунмушадур.

Назырда о, Нахчыван шәһеринде вилајет хәстәханасында чөрәк ишләйир.

**Бөјүк Вәтән мұнарибеси илләриндә Азәрбајҹан
ССР-ин әразисинде јөрлөшмиши әсас таҳлијә гос-
питалларының сијаһысы беләдир:***

Госпита- лын №-си	Госпиталын јсрләшдији әрази	Госпиталын профили
1046	Азәрбајҹан Нефт вә Кимја Институ- тунун јатагханасы, Бакы, Солнтсев күчәси	протез үчүн
1289	мәктәб, Толстој күчәси, 172.	чөрраһијә
1332	Крупскаја адына дөгүм еви, Кра- син күчәси	чөрраһијә
1335	Мәктәб, Колодезны күчәси; 23	чөрраһијә
1491	Y. Һачыбәјов адына Азәрбајҹан Дөвләт Консерваторијасы, л. Шмидт күчәси, 15	чөрраһијә
1492	Мәктәб, Красноармејскаја күчәси, 24	үз, чөнө-чөр- раһијә
1543	Азәрбајҹан Дөвләт Педагожи Институту	нөвлөрө аյы- ран чөрраһијә
1544	БДУ, Коммунист күчәси, 6.	
1546	189, 190 N-ли мәктәбләр, Јефим Саратов күчәси	чөрраһијә
1551	Н. Нәrimанов адына АТИ-нин јатагха- насы, С. Вургун күч. 101-чи мәһөллә	чөрраһијә
1548	20, 180 N-ли мәктәбләр, Бакыханов күчәси, 123	јолухучу хәст.
1558	26 Бакы комиссары р-ну, Мәденијјөт сарајы	чөрраһијә
2470	С. Нөзәрли адына 6 N-ли дөгүм еви, 3-чү Хребтовы күчәси, 118.	чөрраһијә
2471	Чапаридзе адына клиники хәстәхана	чөрраһијә

* Г е ј д: Сијаһыдакы үнивайлар һеч бир дөјишиклик едилемәдән архивдә олдуғ
кими көстәрilmишdir.

4659	Өзизбәјов адына Азәрбајҹан Нефт ве Кимја Институтунун јатагханасы, № 2, Солнцев күчеси, 42.	чөрраһијјә
5029	Мәктәб ве балыгчылыг техникуму, Чапајев күчеси, 47/49.	вөрөм хәстәлији
4480	Мәктәб, Полухин күчеси	вөрөм хәстәлији
5027	56 №-ли мәктәб, 9-чу Гарашешһер күчеси.	нөвлөрә аյыран чөрраһијјә
5030	Хәтаи рајону, Мәдәнијјәт сарајы	
4652	Мәктәб, Ленин рајону, Балаханы гәсәбәси.	чөрраһијјә
4477	Артјом адасы, Мәдәнијјәт сарајы	чөрраһијјә
1545	Мәрдәкан гәсәбәси, 2 №-ли истираһат еви.	вөрөм хәстәлији
1547	Мәрдәкан гәсәбәси, нефтчиләрин истираһәт еви.	вөрөм хәстәлији
2473	Мәрдәкан гәсәбәси; 1 №-ли истираһәт еви.	синир хәстәлик- ләри
5028	Мәрдәкан, 156 №-ли мәктәб	чөрраһијјә
2039	Азәрбајҹан Ыәмкарлар Иттифаглары Шурасыны бинасы, Зевин күчеси.	
3421	Зығ гәсәбәси, мәктәб, Әмәк сарајы.	чөрраһијјә
4656	Монтин гәсәбәси, 66 №-ли мәк.	чөрраһијјә
2457	138 №-ли мәктәб, С. Вурғун күчеси, 79	чөрраһијјә
3340	Нефтчиләр проспекти, һәмкарлар еви	чөрраһијјә
3676	Ленин рајону, Забрат гәсәбәси, мәдәнијјәт еви	чөрраһијјә
3215	161 №-ли мәктәб, Еикелс күчесиин тини	чөрраһијјә
3677	Бузовна, 4 №-ли вөрөм хәстәханасы	синир хәстәликләри
3678	Сураханы гәсәбәси, мәдәнијјәт еви	чөрраһијјә
3679	Сабунчу, Мәдәнијјәт еви, 191 №-ли мәктәб.	чөрраһијјә

3860	4 №-ли клиник хөстөхана, Басин күчэси, 61	көз хөстөлиji
3681	188 №-ли мэктэб, Кетсховели күчэси, 102	көз хөстөлиji
3682	Сөнөт мэктэби, 202 №-ли мэктэб, Балаханы шоссеси, 345, тин. 9/7, Завағзал күчэси.	дахили хөстэл.
3683	174 №-ли мэктэб, 1 Паралел күчэси, 77.	чөррахиijе
3684	179 №-ли мэктэб, 1 Паралел күчэси 77.	чөррахиijе
3685	Чөфөр Шаббарлы күчэси, 34.	чөррахиijе
3686	49, 41 №-ли мэктэб, Азадлыг күчэси.	уролокија
3687	169 №-ли мэктэб, Разин гэсэбэси	чөррахиijе
3688	Е. Өфөндийев адына хөстөхана, 1 Гарашөхөр күчэси.	чөррахиijе
1498	Степанакерт шэһэри, мэктэб.	"-
2472	Степанакерт шэһэри, мэктэб.	"-
1549	Салjan шэһэр мэктэби	"-
1550	Жөнчэ шэһэр мэктэби	"-
1553	Жөнчэ шэһэр мэктэби	"-
1554	Жөнчэ шэһэр мэктэби	"-
2472	Степанакерт шэһэри, мэктэб.	"-
1549	Салjan шэһэр мэктэби	"-
1550	Жөнчэ шэһэр мэктэби	"-
1553	Жөнчэ шэһэр мэктэби	"-
1554	Жөнчэ шэһэр мэктэби	"-
3689	Жөнчэ шэһэр мэктэби	"-
3690	Жөнчэ шэһэр мэктэби	"-
4657	Жөнчэ шэһэр мэктэби	"-
1552	Ханлар гэсэбэси, мэктэб	"-
1555	Девлах шэһэри, мэктэб	"-
1559	Ағдам шэһэр мэктэби	"-
2032	Сабирабад шэһэр мэктэби	"-
3691	Лэнкэрэн шэһэр мэктэби	"-
1557	Газах шэһэр мэктэби	"-
3231	Ханлар шэһэр мэктэби	"-
5026	Шуша шэһэр мэктэби	"-
4658	Шәки шэһэр мэктэби	"-

Гәһрәмәнліглар, әлбәттә, бир һәгигәтлір. Әфсуслар олсың ки, 30-чу илләрдөн башлајараг, һәкимләрә гаршы бир ишамсызлығмы дејим, һормәтсизликми дејим, јарашмага башламышы да. Мұнарибә ловрунда бу мәсөләләр мүшәггәти олараг жадан чыхады. 50-чи илләрдә исә женидән баш галдырымага башлады во һәлә дә оз әввәлки шеһрәтию гајытмајыб. Бәлкә дә мән сөһв елирәм, аячаг мәним гәнаәтим беләди.

— Бабашы, сиз һаглысыныз Совет сәһијәсииә осасе зорбә 40-чы илләриң сону, 50-чи илләриң оввәлләриңдә вурулуб. Соңбот токчо тиббимизин жөркемли нұмајәндәләринин мәрз галдығы физики во мәниәви өзаблардан кетмир, һәкимлик ихтисасының нұфузуна вурулмуш зијапдан келдир. "Гатил һәкимләр", "Ағ халатлы гатилләр" кими дәһищәтли һәкимләр, ләкәләр баш алыб кетмиши. Өлкәнин мәшінур алимләри М. С. Вовси, В. Н. Виноградов, М. Б. Коган, М. И. Јегоров, А. И. Федман, Г. И. Мајоров... вә бир чохлары "гатил" с'лан едилмииң вә мәс'улийтә чәлб олунышы. Онилар партия во ловләт рәһбәрләринин биләрәкдән өлдүрүлмәссиәдә, харичи акситләрә өмәкдашлықта тәгсирләндирилирдиләр. Сизин жаһның да ынтымда олар: "гатил һәкимләр" иш "ифша" олуимасынида жаһыпдан иштирак елон һәким А. Ф. Тимашук ССРИ Али Совети Рәјасәт Һеј'етишин 20 ғаңвар 1953-чү ил тарихли фәрманы илә тәлтиф олунышилү. И. Сталинин өлүмүндөн соңра бу фәрман азгын едилмииң, "ағ халатлы гатилләр" ишнин анараи баш мүстәнтиг М. Д. Рјумин 1954-чү илдә күлләләнмишиләр. Бүгүн бунлара бахмајараг, һәкимләриң әввәлки һормәти һәлә дә бәриа олунымамышылъыр.

Һәким өмәјинең көндердан бахапла јүнкүл, аячаг жаһында танышы оланда ои жөржин, зеңни вә физики олдуғуну жөрәсән. Профессор В. К. Калиберз демишиләр: "Шахтачының, дәзжанда ишлејен фәнәни, артистин, тәјжарочинин, чәрраһың өмәји бир-бириндән иә голәр фәргәненә лә, бу пешөләри онун һәр биринең жанаима имканы өлде саилән наилүйәтті, руһынчыларының "социал вәзијәт" графасында "Фәһлә" вә сәни заманда "зијалы" жазмага ихтијары вардыры. Ахы, чәрраһијә өмәлийјаты өгли во физики гүвваләриң там жөржинни тәләб едир, бунун үчүн онун бүтүн синир мәркәзләриңүүр вә шүуралты фоалийтә чәлб олуңур."

— Оглум, чәрраһ өмәјинең, онун јухусуз жечөләриңе һәмишиң гијмет верирләрми? Бу сон ийрим илдә иәинки чәрраһлары, еләчә дә башта һәкимләри јығынчагларда, һәтта бајрам шәһнәхкләриңдә белгештәнгид етмокдән һәзз алырлар. Билирик, һәкимләриң арасында вичдансызлар, өгидәсизләр, лагејд адамлар һәлә дә вардыры. Лаки сәни заманда биз һәким ләјағәти һаггышла ла дүрүштәмәлийк. Објек-

тивлик – сәһијјөнин әсас өзіншілдіктер. Нәқимләрдин бөյүк әксәрийеттің наминалы, зәһмәткеш, тәшәккүрә лајиг зоһмәт адамларыдыр.

– Әмиофлу, билдијин кими, нәвөләримдән бири саһа һәкими ишләјир. Гапы-гапы қөзир, хәсто олдуң олмадын көрөк јохласының Чоху да гапыдан говур ки, хәстә олсан өзүм сәни јох, сәнлең јашысыны тапарам. Нәвәмиш бир досту вар. Бакыда мұстәптигін ишләјир. Бу жаҳынларда нәвәм Бакыја қедиб, лосту мұстәптиглә көрүшүб, қедибләр-һансыса кабабханаја. Нәвәмиш дедијинде қорға, қозоң сүфра ачыблар. Мәчлисдә һәмиш мұстәптигии башга достлары да иштирак етмишләр. Нәвәмиш дедијине қорға, онлар һамысы бөյүнләрин ушаглары имиш. Мәчлисін ширин жеринде кабабхананың мұдари қәлир, ғонағларын кеф-һалыны сорушур, дејир ки, әңсөн достлардан бири дә артыб. Нәвәмин досту дејир ки, бәс тәзә ғонаң һәкимдәй. Мұдир үз-көзүнү туршулуб, дејир ки, мән дә елә билди мұстәптигиди, һәким кимә лазыымды? Нәвәм чох пәрт олур. Инде қәлиб ки, даһа һәким ишләмәк истәмирөм. Һеч кимин бизә һөрмәттөн жохадаур. Дағрудан да, нәвәм һаглыды. Ај әмиофлу, кечмишдә көрмүшлүк ки, ән һөрмәтли адамлар миңзәләр вә бир дә тәбиблор оларды. Инди, ај галан алым, һәр шеј тәрсисін олуб. Әкәр һөрмәтлә олмаг истәјирсәнсө ја көрөк тичарәтчи-алверчи оласан, ја да милицияның олсун. Валлаң, чох мәчлисләрдә көрүрөм ки, һәким мүәллим, мүһәндис қәләндә һеч мөһәл гојан олмур, елә ки, системи ишчиси қәлди, һамы ону баша чәкир, һамы истәјир онунда саламлашсын. Нә етмәк олар, дүнjanыны иши беләдир.

– Әмиофлу, мән бир һадисөнин шаһидауды, јарым кило мәктәблесін көнфести үчүн [гијмөти 75 гәпик] бир һәкимә 4 ил иш вердиләр, алдыны да гојдулар вмагател, бездушно, взят ник. Бәдбәхтиң дәрд хыры да ушағы варды, јолдашы да сөвдар галынды, өзү дә һамилә иди. Һәмиш мәһкәмәдә прокурор мұавини елә данышты ки, дејәрдин бүгүннен мәләкди. Бир нечә ваҳтдан соңра мән һәмиш һәкими мүһакима сәнән чаван һакимлә растланыдым. Жөрдүм о қозоллиқдә оғлан, елә бил күл олуб болуб. Дедим, оғлум, сөнә нә олуб бу һала дүшмүсөв? Башлады һәмиш һәким әһвалатыны нәгл стмөјө. Демә, һаким мүһакимә дөврүндә о гәдәр тәшвиши кечириб ки, һокмү охујандай соңра өз отағына кечиб ушаг кимі һөнкүртү илә ағлајыб. Соңра хәстәләниб, бир нечә ажыратыб. Сағалапдаң соңра әризә вериб, ишдән чыхмаг истәјир. Сорушдум, ај оғул, бәс сәни нә вадар етди ки, о һәкимә 4 ил иш вердин? Айдаң олду ки, бу кәнч һакимин институту гурттардыңдан соңра бириңчи мүһакимә иши имиш. Тәчрүбәли һакимләр жаңа чекилиб, иши бу кәнч һакимә верибләр. Соңра да тапшырыг олуб ки, һәкимә иш вермөсөн, бу сәнин үчүн жаңышы олмаз – бу сәнәтлә бирдәфәлик худағағизләшмәли оларсан. Җүнки бу күпләрдә бөյүк бир жығынчагда һәкимләрингүзүншілдіктер

взятник, бездушино, негатив, и о билим иә дејибләр. Гој јухарылараң көрсүпләр ки, биз белә тәнгилләрдән тез иәтичә чыхарыбы, кәскин өлчү җетүүрүк. Но башыны ағрыым, ај өмиөгү, һәмин һәким газаматдан гајыдандан соңра бир нечә ај ишсиз галды. Неч ким ону бөјүкләриң горхусундан ишә җетүрө билмирди. Нәһајәт, бири инсафа кәлиб, һәкими тә'чили ѡардымга ишә җетүүр. Ишә гәбул едиәндән соңра һәким дејиләниә көрө инфарктдан өлүр. Рәһмәтлийн беш хырда унағы галыр башсыз. Ај өмиөгү, аллах белә зұлмләри һәләлик җетүүр, инсаф сезүү елә бил ушудублар.

— Елә бајаг 30-чу илләрдән даныштыг. Сизи инанырырам ки, бүларың бә’зи собәбкарлары һәкимләр өзләри олмушлар. А. Тимашук кимиләри һәмишә олмуш вә инди дә варлыр. Башгаларының бәдбәхтлиji үстүндә шеһрәтләсүмәк, ирәлиә жетмәк, рәһбәр креслосу зәйт стмәк онларын идеалларылыр. **Бириңи өтвәлат:** Шәки шәһәри сәһијә шө’бәсиин сабиг мүдири, исте’фада олмуш полковник, республиканың әмәкдар һәкими, Бөյүк Вәтән мүһарибәси иштиракчысы, чәрраһ, көзәл тәшкилатчы, вәтәншіләрвәр инсан- Фәррух Йүнис оғлу ҺӘМИДЗАДӘ [шәк. 95]. Шәкинин сәһијә очагларының мүһарибәдән соңракы инкишафы, яни мүаличө идарәләринин, хәстоханаларын тәшкили бу јорулмаз инсаның алы илә бағылдыр [1974-чу ило ғодәр]. Шәки сәһијәсі республикала Бакыдан соңра өн гүввәтли мүаличә очагларындан сајылдыры. Җәрраһијә саһәсина дә Ф. Ж. Һәмидзадә, В. И. Данилов [бах шәк. 74-ә], дахили хәстәликләр саһәсина дә М. Һачыјев [инди]. Шәки мәркәзи хәстәханасы онун адыналыр], республиканың әмәкдар һәкими Н. Әбдүрәһманов, вәрәм хәстәлиji саһәсина дә республиканың әмәкдар һәкими Очагов [кинорежиссер Р. Очаговун атасы], галын хәстәликләри саһәсина дә С. Очагова [Р. Очаговун атасы] ишләјиради.

Алларыны чоклијимиз һәкимләрдән **Н. ӘБДҮРРӘЙМАНОВ** [шәк. 96] 1913-чу илдә Шәкидә анатан олмуш, фәhlә ишләмиш, 1939-чу илдә Азәрбајҹан Дөвләт Тибб Институтуны битирмиш, 1946-чы илә гәдәр Совет Ордусу сыраларына гуллуң етмишилир. 1953-57-чи илләрдә Шәки шәһәр сәһијә идарәсиинин мүдири олмуш, 1976-чы илә гәдәр Шәки бирләшмиш хәстәханасының баш һәкиминин мүавини ишләмишидир. Мүһарибәдән соңракы илләрдә Шәки сәһијәсиин инкишафында Нәсиб һәкимиң ролу бөյүк олмушадур. Һал-һазырда һәмин сұлаләдән олар һәкимләрдән Бөйүк Вәтән мүһарибәси иштиракчысы, мәниүр невропатолог Абасова вә чәрраһ М. Сәлимов тәғаул јашына чатсалар да ишләјиrlәр. С ваҳтлар Шәкидә елә һәкимләр колективи әмәлә көлмициди ки һәгигәтән, бу колектив конч һәкимләр үчүн бөйүк бир тәчрүба мектәби или. Бүгүн бүларың да тәшкилатчысы вә ағсаггаль-

95. Фәррух Йүнис оғлу Һәмидзадә

Ф. Һәмидзадә олмушпур. Бир ләфә белә бир һадисә баш верир. Мәркәзи хəстоханаја баллыр сүмүкләри сыйныгы илә бир кəнч гəбул əдилир. Хəсарəтла०ен соңра бу кənч оғланда психи позгуилуг əмələ җөлир. Новботчи тибб бачысы Ф. Һәмидзадәјө зənк еdir ki, хəстəни сахламаг мүмкүн десјил, шо'ба лагылыр. Һәмидзадә тез ше'бəјө җөлир, хəстəни сакитлəющирир, онун чарпајысы јанында бир нечә saat отурууб соһбəт елир. Дуруб җедəндə пəһləванч ҹүссəли бу кənч бирдəн галхыб һəкими бычагла үрəк наһiјəсindəн вурур. Бело ағыр хəсарəт алан һəким гачмыр, хəстəни əлиндəн

96. Нәсіб Йусиф оғлу Әбдүррәһимов

бычағы аллығдан соңра, комојо аlam ҹагырыр. Һәлдиндән чох гаш итириән һәкими хәрәкәт ҹоррағи әмәлијат отағына анарылар. Һәкими әмәлијат столуна узалыб, наркоз вермоје башлајанда зөйф сөслө лејир: "Бұтყи мұһарibenі бана вурдум, Керчлән саламат ҹыхдым. Бәлқо до мәнимки бура гәләр имин. Бир хаһишим вар ушаға дәјмәйин, онун психикасы јеришілә лејил, по сләлијини озү ле бана лүшімүр. Әкөр өлсөм, шидидән лејиром, ону мұһакима етмөсипләр." Хонбәхтгликалың һәр шеј саламатлыглап гүртaryр. Қоңчии мұалимәсі илә шөхсөн озү монтул өлур.

Психоложи хәстөханада мұаличә олудаугдан соңра жаңы көрәкликлә көз, јашы төкүрлү, сләдији гәбаһәтин һеч бир жаһында дејилди. О сағалдығдан соңра, олыму мұһаридәлә ләфәләрлә оз мөзләри илә көрмуш һәkim, онун мұһакима олуимасына разылыг вермәли. Бу дур хәстәјә гарышы һәгиги һуманистлик, будур Һипократың һәгиги анды, будур нәчиблик будур һәгиги инсанлыг... Икинчи әхвалат: Билдирип кими пәвәләримдән бири хәстөханада ишләјирди, һәм дә хәстәхананың илк партија тәшкилательниң катиби иди. Бир күн, тәзә тө'йин олудаң баш һәkim пәвәми тә'чили кабинетинә чағырыр вә әмр едир ки кедәк гадын хәстәшликләри шо'бәсинө. Белә мә'лум олур ки пөвбәтчи һәкимләрдән бири новбә вахты бир гадыны abort едіб. Бир нечө құплән соңра гадының температурасы галхыб, ону башта хәстәханалардан бириңе апарыблар. Баш һәkimин демәсинә көрә хәстә һәмин хәстөханада өлүб. Бүтүн журналлар јохланылып һәгигәтән дә һәмин гадын бүтүн гејдіјатлардан, кечибミш. Баш һәkim әмр едир ки, гадын һәkim во нәвәм онун отағына қәлсиңдер. Јенидән сорғу-суаллар, һәдәләр, тәһигирләр башлајыр. Баш һәkim амиранға бир сурәтдә сорушур: "Де көрүм, сәңә нә гәдәр пул верибләр?

Мән кишијом, сөз верирәм сәнә көмәклик сләмәјом, узагы ишдөп чыхарачам"... Гадын һәkim һәр шісжә разы олур. Дејир ки, она зорла 25 манат пул верибләр. Бу сөзү сшидән баш һәkim телефон аәстәјилиң көтүрүб, башлајыр рајон прокурорунун пәмрәсииң үлемаға. Һадисәләрин белә чөрәjan стилинни корон гадын һәkim диз чөкүб, баш һәkimин гычларышы гучаглајыр, аяғындан өпмөк истәјир ки, зәңк етмәсии. Белә бир вәзијәтдән аәһшәтә қәлән нәвәм, аәстоји баш һәkimин әлиндән алыб, телефонун үстүнә гојур. Һирсингән гудурмуш чанавара дөнән баш һәkim нәвәмшиң үстүнә бағырыр: "Сәнишлә дә мәсәләнни чүрүдәрик"- дејир вә һәkim гадыны дөшүнлән тәпиклә вуруб итәләјир. Јашы әллинин кечмиш ағ сачлы һәkim архасы үстө дөшәмәјә сөрилир. Нәвәм тез гачыр гадыны галдырмaga, буплан истифадә едән баш һәkim прокурора зәңк едир. Нәвәм дејир ки, буну енидәнде гулагларыма иштәмалым. Ахы, бир нечө дәғигі буплан әзвәл шо'бәдә бу "алам" деси ки, гадын башта хәстөханада өлүб... Тез мүстонгиг җәлди, һәр шеј актлашдырылады. Шаһидләр дә тапылды. Һәkim хәстөханада мұһакимә едилди. Мәһкәмә лөврүндә вәкил токлиф елир ки, һәkimин чәзасы бир гәдәр үнкүлләшширилсін. Белә токлиф отураплардан бир нечеси өлчалыр. Бир дә мәһкәмә лөврүндә 23 нағәрдән ибарәт ишчиләр әризә јазыб хәниш елирләр ки, һәkimин ишини бир гәдәр үнкүлләшширип. Жұхарыдан костәриш қөлир ки, әризәјо гол

чөкөнлөр чөзаландырылсынлар. Бүтүн ишчиләр чөзаландырылып, ики нөфөр партия үзвүнә шөхси вәрәгине јазылмагла шиддәтли тоһмот верилир. Йөкиме исө 8 ил иш верилир, өмлакы да мусалир олупур. Дорд илдөн сонра гадын-һөким һөбсханадан бурахылыр. Нечо һалда? Ағыны итириб, һәр күн шәһәрләки киңсөнин габағында отурур, әлләрни көјө галдырыб, кимдәнсә һәгигәт диләйир. Сонракы агибети бәлли дәйил. Сорушарсыныз ки, бу һәким гадын кимдир? Дејиләнләрә көрә, шәһәрин ән савадлы гадын һәкимләриндән бири имиш, 20 илдөн артыг һәкимлик стажы вармыц. Йәрә жердән онун јанына мұаличәжә қөләрләрмиш. Әри Бојук Вәтән мұнарибәсінин икінчи дәрәчәли әлили имиш. Бу айләнни 15 ил ушагы олмајыб, сонра лар бир гыздары олуб. Ана һөбсханаја қондәриләндә гызын 14 јашы вармыш..

Мән бурада ики баш һәким һагғында даңындым. Биринчиси иәнч «јашдарында» институту түргараңдан бир исчо аյ сонра мұнарибәжә қесиб, олымұ дафәләрлә оз қозләрилә коруб, раһат јашалығы бир довра оны бычагла вуран хәстә қончын гејдине галыб, сонра бу қончы озү сагаллыб мұнакиме олунмасына гәт'и с'тираз едиб. Иккүнчиси исө "кини" кими сөз вериб, ики дәгигә кечмәмени прокурорлауга зәңк едиб ки, һәкими тутун. Бу, әлбәтте, онун тәбиғи тицир. Бәлкә о да А. Тимашук кими јұксөлмәк, тәлтиф олунмаг хәжалында олуб. Бәлкә дә заман ону мочбур едиб, ахы һәмин довра оңтөзор јығынчаглардан бириндә һәкимләри аг жүйб, гара сормишиләр.

Мән һеч дә гадын-һәкимин 25 манат пул алмасына бәраёт газандырмырам. Бәс бу айләнни 15 илдөн сонра дүнија да мәлән јекән гыздарынын талеци. Өзү лә гыз ушағы, 14 јашында. Бәс һаны бизим Бојук Вәтән мұнарибәсінин икінчи дәрәчөли әлилине олан һөрмәтимиз? Биз није һәр шеji тез унудуруг. Үнүтдүг: 20 иллик һәкимлик фәалијетини, мұнарибәни, бала талеини вә пәнәјіт танылымын һәкимин минләрле айлојо бөхш етлии сагламлығ мұждәсінни. Мәкәр олмазды ки, һәкими коллектив озу мұнакиме едоји? Иннелән чыхарајды, орта тибб ишчиси сәвијәсінене сналирејди, һәкимлик дипломундан мөнгүм еләјди, аңчаг баладан, олил өрдөн, айлә нөвазиппиндең јох...

Сорушарсыныз ки, биринчи өнвалиты сојаомеклә мәғсөдим нә иди? Бизим чөмијјетимиздә әлиојириләр, рүшвәтхорлар ағыр чөзаландырлар. Җашыны кәнч јанындан мұнарибәдә гојан, республиканын голим бојук шәһәри Шәкилә Әксөр мұаличә очагларыны тәшкис едән, она аталыг гајгысы костөрән, бир чох орден нә медалларла тәлтиф едилен, сәтијатла олан полковник, республиканын өмөкләр һәкими Һәмизадәнин вахтсыз өлүмү арзусунда олдуғу бир чох ишләри јарымчығ гојау. Арзусу или ки,

Шәкидә тибб шәһәрчији тәшкүл етсін, елми тәдгигат вәрәм вә травматоложија-ортопедија институтларының филиалыны ачсын республикада жашајан мұһарибә өмилләри үчүн санаторија типина хәстәхана тикдирсін вә с. Әзијәтиниң чөхіб тәшкүл етдиң мұалиғи очагарында бириңі бу жозәл инсаның ады верилдіми? Жох! Нә чөзәландырмагла бир мә'жарымыз вар, иә дә гијмотләндирмәкдә.

- Бабачан, чөзәландырма мә'жарымыз гијмотләндирмәдән гаттат гат үстүндер. Бу саңәдә бәлкә до биз 15 республика ичәрисинде бириңчи јери тутуруг. Әкәр жадыныздадыре, 1988-чи илин лекабрында Азәрбајҹаң ССР Али Мәһқомәсіндө белә бир гәрап гәбул елилди: "Бала Нәзәров һаггында 1977-чи ил 9 сентябрь тарихли һокм ләғв әлеүен вә оның барәсіндәки чинајот ишиниң хитам верилсін". /"Көлмүшст" гәзети, 21 декабр 1988-чи ил/. Бәз Бала Нәзәров кимдир? Бала Нәзәровун атасы 1937-чи илдә "халы аүпимәни" кими һәбс едиліб. Бала инсаның ахырынчы овлалы или Сөккиз ушагын ахырынчысы. Бала Нәзәров тибб институтуну гурттарыр, "Азәрбајҹаң ССР әмәклар һәкими" адына лајиг жорулыр. Гырмызы Әмәк Бајрагы ордені, республика Али Совети Рәјасәті Ңејәтиниң фәхри форманы илә тәлтиф едилір, Азәрбајҹаң КПБакы Комитетинин үзвү, рајон вә шәһәр Советтеринин депутаты сечилир. Өзү дә тәчрүбөли чөрраһ иди. Һәкимләри тәңгид стмәк модда оланда, Бала Нәзәров ишдән чыхарылыр. Узун мұлдаёт ипсиз галан һәким, пәнәјіт Бақы шәһәри 19 номрәли тибб-санитарија һиссесінә баш һәким тә'јін елилір. 28 апрел 1977-чи илдө "10 манат рүшівәт алдыры" жердә һәбс олуынур. Әвшөлдөн тәшкүл олуынуш, аүшүнүлмүш мәһкөмә процесси гурттарды – Бала Нәзәров 8 ил мұлдаётине азадлығдан мәһрум елилди.

Бала Нәзәров алты ил бир ай икі күндейн соңра евиң гајытды – 31 мај 1983-чү илдө. Беш ил соңра исә һәким ләғв елилір. Бала Нәзәров һаггында олан чинајот ишиниң хитам верилір. Мәжор инсан һәјаты, һәким ләјағетілә белә ојнамаг олармы? Ахы инсан һәјата бир ләғө қолири. Алты ил һәјатыны ислаһ әмәк колонијасында кечирән һәкимин өмрүнү ким она гајгарасылыр? Бәс һаны әдаләт, инсаф, инсанға гајгыкешлилік?..

- Әмиоғлу, Нәсрәлдин Туси дејир ки, бир олкојө һаким то'јин елонда она төрәзи верирләр. Тәрәзийин бир жозунда әлалот, о бири жозундә исә ғанун олмалылыр. Әкәр әдаләтсиз һаким жөзләрден бириңі бармагла басса фачиә олур. Инсан талеји әлаләтсиз һәкмләрә мө'рүз галыр.

- Бабачан, шайр Габил дә бу баролә чох жозәл демишидир:

Инсаф олан жердә өзгәрділік олмаз,

Инсаф иғлиминде жүмшалар да:

Инсафлы һеч вө'до қомфұрсәт олмаз,
Көмфұрсәт – инсафыз тапышады, һеч ио.
Онлары мәһв едөн бир ғұдрәт олмаз,
Икиси гајнаыйб – гарышды, һеч ио.

– Мәним балам, мәни һөмишә бир суал дүшүнлүрүр. Совет сөһијіесиндең көмілдегі чатыннамалыгларын коку һарадалыр, онун өмәлө көлмә сәбебләри нәдир? 30-чу илләрдеги ағыр нәтичеләри, мұһарибәлән сопракы илләрдә һөкимә олар мұнасибәт һагтында биз данынцың. Бәс нәдәнилір, елмин башга саһәләринге нисбеттен сөһијіә һөмишә керилдөлір вә бу ишин тәнкилиниң базым өлкемиз чох әвләтләрдөн кери галыр?

– Бабачан, биринчи повбәдө, сизин деңгежиниз кими 30-чу илләрдә чөмійжетимизин иикишафында Лекин принципи жадаң чыхмышды. "Еэр шеј ишсан үчүн, һөр шеј ишсанын рифаһы нағын" левизи конкрет ишләрдә әсасланырыламамының шұара чөврилмишdir. Демек лазымдыр ки, илк доғо һөкимлөр өзләри Совет ИКП МК-ның Баш катибләри А. И. Брежнев вә К. Ж. Чесненкоја мәктубларында сөһијіедәкі чатыннамалыглар во онларын арадан галлышылмасы јоллары барәлә мәсәлә ғаллышыншылар. Демек олмаз ки, бу мұрачиәтләре реаксија верилмөміндір. Эксине, Совет сөһијіесинин иикишафы һагтында Совет ИКП МК во ССРИ Назирлор Совети бир сыра гәрарлар гөбул етмишdir. Лакин онлар оғандағы үмуми характер лашымышды ки, сөһијіәлә мөвчуд олар позицијәттө төсир едо билмөміндір.

– Оғлум, баштар тарихинде бойжүк ағил адамлар дүйнәнин ән әзиз, һеч нә ило овөз силимәз не'мәтини – чансағалығы һесаб едиrlәр. Һәјатда хонбоят, қениш дүйнәкорушау, сагlam пәсил артырмаг, көләчөјө ачығ қозлә бахмаг үчүн жалпыз чансағалығы лазымдыр. Бу қозлә дүйнәла агры чокорәк, хонбоят жашамаг олмаз. Бах буна көрә дә тибі инчилори гаринисында чох мүғәлләс, мән дејәрлім мүғәлләслорин мүғәлләсі олар бир мосоло дурур: халғы хәстәлонмәкден ғорумаг во ону мұалима етмөк. Адамларын сағламалығы донастымизин он башынча сөрвотилир. Она көрә ки, һөр шеј әмәклө, саглам зеңгла жараныр. Тиббә олар гајғы, мұнасибәт әвләттің һөмишә нөзөринде оламалы, она ожей мұнасибәт босланылмәмәлилір. Лакин соң илләрдә ашқарлыглар әлагәдәр халға мә'дум олду ки, игтисадијатымызлакы кими, тиббәдә дә багышланмас исегатин, лурғын вәзијәт жаранмыншылар, дүйнәнин бир чох донастлориндең кери галыр. Бәс нијә ачыначаглы вәзијәттө омәлә көлмишdir? Бунун сәбәби нәдир?

– Әмиоглу, биз һөмишә адәт етмишлик ки, гәзетләрдә, жынышчагларда жазсыншылар, десиндер ки, әналивин сағламалығына,

узун омурлұлғы жаңынан көрө Совет дәвлеti дүијада бириңчи жерде туттур. Сизин деңгелініз кими, ашқарлыг жостерди ки бу һеч дә белсөн деңгел, белсөн де олмағыб. Соң мә’лumatlara жөрөткішіміз олкөміз омрүн орта узунлугуна жөрө 35-чи жерде туттур /С. Н. Фjодоров, "Медицинскаja газета", 27 февраль 1987-ши ил/. Жапонияда АБШ, Испания, Нидерланды да һамыдан ирәлиләдір. Но үчүн ушагның өлүмү һәлә деңгесе көліп? "Нәр шең – ушаглар үчүн!", "Ушаглардың өмірінен көмижітимизин он имтиязы сипаттайды" шүарларының нәр гәдәр ишлөтмешік, буның да фәхр етмешік. Ушагларың сағламалығының илә әләгәдар жараимыш шәраиті деңгелдән бәләд оланды исса айданлашылды ки, биз бир жашына гәдәр ушагларымызы АБШ-дан 2,5 дәфә, Испаниядан 4 дәфә, Жапониядан 5 дәфә артыг дәфән едирик Нәдир сабеб? Бәлкә һәkim чатынмыр? Бәлкә башга сабеббләр вар?

– Бабачан, мә’лumatlara жөрө, соң ийирми илә һәkimләrinнің мигдары ики дәфә артмынаның. Әналишиң һәр 1000 нафәринаң дүшін һәkimләrinнің мигдарына жөрө биз он инкишаф стилизациялы олқолөрніләп ирәлиләйк. Бәс нәтичәсі? Әлбәттә, башга сабеббләрде бирлікте, бириңчи новбәдә кеңири жүргізгөн мәсөләсінин һөмишө жадан чыхармының.

– Оғлум, иғтисалийатын башга саһәләринде оллуғу кими, бу саһәләде де кеңири жүргізгөн мәсөләләр. Мән дејәрдім ки, бу саһәләде кеңири жүргізгөн мәсөләсінин ундуулмасы, чинајетлір. Дәзжаһда сөһнің дүзәндилмеші бир машиның һиссесінин тулламағ мүмкүншүр. Аңчагынан сөһнің мұаличә слив өлдүрмәжи чинајетлән башга нечә адланлырмаг олар?

– Бабачан, һәkimләrinнің сағыны илдән-илә артмасы бу мәсөләләри әлбәттә һәллә слә билмәз. Аталарың жаҳыны сезү вар: "Аз олсун, жаҳы олсун". Тибб институтударының жени гурттаран һәkimләrinнің өксөрийетинин билик вә сөнөткарлығ сөвијесінін чох ашагының. Мән бир дәфә Москвада Алмания Федератив Республикасынан көлмиш бир һәkimлә соһбәт етдім. О, дејирдім ки, бизде институту гурттаранда көлөчөкде һансы һәkim пешәсінде ишләмәсіндән асылы оламајараг тәләбә деңгелет комиссиясы гарышының бир неча чөррағы өмөлийаты – кор бағырсағ чыхынтысының [апшенисит] көсилемәсі, силик кисесінин ачылмасы, нәфәс борусунан ачылмасы – испа сексија вә с. өмөлийаттарының ичра стмәнилир. Тә’чили жардымы там ичра стмәи бачармајан тәләбәже липлом жох, бир парча кагыз верилир ки, о, институтун лиләйчиси олуб. Сизи инанлырырам ки, слә чөррағлар вар ки, бу өмөлийатлары сарбаст слә билмир.

– Оғлум, әмбәр бу беләлире, бәс онлара нечә мааш верилир? Бәс онлар аттестасија комиссияларынан кечмирләрми?

– Һаглы суалының. Мааш мәсөләсінин дә бәзи өмірләрдің мәннен

дејөрдим ки, дүзкүп һәлл едилемәйб. Тутаг ки, бир шо'бәлә
анынмының бир чәрраһ әп ағыр омөлийјатлар елир, башгалары исе
алызы беләләринин колкәсипдә доланыр, ојроимәк лә истәмир.
Беләләриниң чоху я иш стажына жорә, я да башга јерә әлавә
յүнкүл иш таңмагла зәһмәткен чәрраһлан артыг мааш алыр.
Тиббии башыга саһәләриндә дә иңзийт беләлир. Мәкәр олмазмы ки,
баш һәким һәр кәсип зәһмәтино, кордүй иинине, опун кејфијетино,
мұаличәсінин пәтичәсінә корә маани тә'жин етсии. Бир лә ки, һәр
һансы бир шо'бәни ики-үч нәфәр там һазырылыгы һәкимлә ѡюла
вермәк мүмкүнсә, орада алты-једи һәким ишләтмәйин иә мә'насы
вар? Белә оллугла һәм мұаличә эффектли олар, һәм лә гајда-ганун.
Неч ким јүксек маашлы јерини итирмәк истәмөз. Галды
аттестасија мосаиләсінә, опу демәлијом ки, бу иин формал
апармасалар, олбәттә, бојук донүш олар. Аттестасија
комиссијаларының үзвләри башыга республикалардан, я да
Ұмумиттифаг Аттестасија Комиссијасындан олса, бәлкә бир лөнүш
јарана. Сағдамлыгыла, иисең һөјаты илә мәшгүл олан адам сәнәтини
билмирсо, она һеч бир күзөшт әлмамалыдыр. Неч ким истәмөз ки,
я әзизини итирсии, я да опу шикәст етсиләр. Опу јадлан
чыхармаг олмаз ки, һамының мөшһүр сәнәткарьиң јаңына
мұаличәјө дүниимәјә имканы јохлур. Имканлылар исә Бакыны
бәյәнмәйб Москваја гачырлар.

— Әмиоглу, габаглар нә бу гәдәр һәким нарды, нә дә бу гәләр
институт. Һәкимлән дә разы галырыны. Иници кими тибб елми
хырла-хырла саһәләре болуимоминиди. Җаш һәкиминин јаңына
желирсөн дејир кет кардиолога, о кондюир ревмокардиолога...
енлокринолога, ... ортопедө, ... вә с. Я да бириси дејир ки, мәним
мұдафиәм биләк ојлагындан олуб, кет филантропияни ојлут
ојнағышы о јахшы билир. Бу бәлкә дә јахшылыр ки, һәро бир
саһени јахшы билир. Бәс онда ишөөрин учгар һиссәләриндә әз
республиканың башыга рајонларында јашајылар нә стмәлидиirlәр?

— Бабашаң, тиббии инженерияның маддә-техники база мұһым
амилләрден бири сајылмалыдыр. Космос әсришлә бу амилни бизим
олкәмиздә ачыначагы олмасы илә һеч чүр разылашимаг олмаз.
Акалемик Ж. И. Чазов һәкимләриң Ұмумиттифаг гурултајыла
(1988-чи ил) леминшләр: "Бу күп нормал шорантлә логум үчүн бизим
30 мин чарнајымыз, хәстә ушагларың мұаличәсі үчүн исо 130 мин
чарнајымыз чатмыр. Үстәлик, бу мүсессисоләриң мөвчуд базасы
лаһа дозулмәз вәзијәтләдир. Белә ки, 25000 чарнајылыг ушаг
хәстоханалары демәк олар ки, лагылымың нәзијәтләдир. Ушаг
санаторијаларының 21 фази 1917-чи илле, 46 фази 1946-чы илде
гәдәр тикилмениди ки, оплардан 30 фазиинин канализасијасы белә
јохлур".

Бизим дөгма республикамызда вәзійіт бундан да ачыначага һалладыр. 1988-чи илин мә'лumatына көрө, һәр беш көнде рајонун жалызы бер ағум сви дүшүр. Республикада бу вахта гөдөр чөми үйердө мұасир типли ағум сви тикилиб. Бакынын РАЗИ гәсәбәсіндә, Шәкидә вә Бәрдәлә В. Мусаевин мә'лumatына жор ["Коммунист" гәзети, 20 декабр 1988-чи ил], Бакынын Баси күчесіндөки Ақна Султанова адына ағум сви 1881-чи илде тикилиб, карвансара олуб... Нә хәстәханаларын, нә дә ағуда евлөринин 90-95 фαιзинин һеч вахт "дөгма бинасы" олмајыб. Тиб очагларынын 71 файзи көнінде ве учуг биналарда јерлошир. 6 файзинин тә'чили то'мирде еңтијачы вар, 44 файзидә су ве канализасия, 70 файзидә мәркози истилик системи јохадур, ағуда јарлым објектләринин 60 файзидә ишләмәк мүмкүн дејил. Азәрбајҹапын һәр үч рајонунда бириндә ушаг хәстәханасы јохалур, 130 мин чарпајы чатышмыр, 25 мин чарпајылы хәстәханалары сокуб тәзәдән тикмәк лазымдыр.

Ачыначаглыдыр, елә дејилми? Булурму "һөр шеј инсанын рафаһы үчүн" шүарынын поэтичеси? Белә тәмтәраглы созләрденсә иш көрмәк лазымдыр.

- Эмиоглу, дөгрудан да, ән дәһнәтлиси көнін биналарын мұалимә очагларына уйғулаштырылмасыдыр. Экөр Азәрбајҹандын ингилабдан соңра уйғулаштырылмын тибб мүсессисөлөриниң гојулаң хәрчләр һесаблансајды, сизи инанырырам ки, һәмин нұлда республикамызын бүтүн рајон вә кәндәрини тиббо уйғулаштырып биналарла тә'мин стмәк оларды. Бир бина нечә дәфә өсаслы тә'мирде едилендір? Бакынын З номерли клиник хәстәханасының чөн шо'бәләри һәлә дә јүз ил бундан әvvәл тикилиши баракларда јерләшир. Республикада танышмыш, өз ән'әнөләри олан бу хәстәхананын һәјөтингдә бир нечө тәзә корпуст тикмәк олмазмы?

- Эмиоглу, ичтимаи биналарын күтәрүн шәкилдә сөһијірде верилемеси шәхсән мәни севиндирмәклән чох еңтијатландырып. Бунун нә дәрәжәдә жаңы олуб-олмамасы барәдә жаңышыча дүшүнмәк лазымдыр. Һәммиң көчүрүлән биналар ичәрисинде уйғулаштырылмамыштарын чохлаг тәшкил стмәсинаң баҳмајарага биз јенә рапорт вермәјә төләсирик. Јө'ни бизим хәстәләр бунлардан жаңышына лајиг дејилләрми? Нә үчүп һәкимләр јенә лајиг уйғулаштырылмамыш биналарда ишләмәлийләр? Ахы һәр парчадан көнек тикмәк олмаз.

- Бабачан, сиз һаглы дејирсизиз. Бир илеја верилән кими һамыр тәләсир ки, габаға дүшүб рапорт версиз. Мәнчә, һеч бир ичтимаи бинаны мұасир ағум евигә, инфекцион хәстәлікләр, өзәндең шо'бәсінә, унаг хәстәханасына уйғулаштырмаг мүмкүн дејил. Уйғулаштырса да һәмишә мүәјжөн чатышмазлыглар мејдана-

чыхыр. Белә ичтимаи биналары санаторија, санаторија-профилакторија, поликлиника вә амбулаторија уйғулаштырмагдаһа мәгсәдәүүгүн оларды. Бир дөфө телевизијала мәлumat верилирди ки, тонгилдән сопра рајонлардан бириңдө тозо јашаышы бинасы докум евни үчүн верилиб. Мен һеч чүр тәсөввүр едә билмирәм ки, мұасир проекттә тикилән јашаышы бинасыны докум евниң уйғулаштырмаг олар? Бело фикирләшмәк олар ки, һөр блокун өз тибб ишчилори, докуш вә тәзә докулаптар үчүн отағы олмалылар.

- Оғлум, тозо тикилән хәстханаларын озлори дә мәни дүшүнүлүрүп. Мәнә белә кәлир ки, кичик һәчмәләк хәстханалар тикмөјә сөн гојмаг вахты чатмыштыр. Іа да Бакының индикитөзијәти төлөб едир ки, онун бә'зи рајонларында азы 1000 чарпајылыг хәстханап тикилмәлидир. Әкәр Бакының Әһмәдли, Жүнәшли, 8-чи километр гәсебәләрини жетүрсек вә онун көлөчөйини пәзәрә алсағ [инди шөһөрини үч гәсебәси илә Һөвсан гәсебәси арасында кепишләпдијини жетүрсек], бу пәһәннеклика јашаыш мәнтәгесинде ики нөмрәли клиник хәстханасындан башга ири бир мұалимә очагы јохадур. Мәкәр бу ресмиопла бојук бир мұалимә очагы тикмөјин вахты чатмајыб?

- Баба, белә жетүрәндә ахырынычы беш-алты илдә Бакыда вә Азәрбајҹанин башга шәһәр вә рајонларында сәһијөшнүн ишкешишүү үчүн чох ишләр көрүлүб: нејрочәррахијә, кардиология, онкология, диагностика мәркәзлөри тикилиб, мұасир аваданлыглар төчкүз олуимуш, мұасир типтө ушаг стамотология поликлиникасы, докумеви, 26 нөмрәли хәстханап, ушаг вә бөјүклөр үчүн целикликалар, хәстханап иш елми тәлгигат институтларының оразисинде јени кориуслар тикилмиш, Бакы шәһәр тө'чили јардым хәстханасы тикилиб гурттармаг үздөдир. Сөн вахтлар халгымызын сагламлығының горунашсы саһәсиналәки корулаң мүһүм әмәли тәдбиrlордән бири дә 1988-чи илдә Ә. Әлијев адьына Азәрбајҹан Довләт Һәkimләри Тәkmillәшdiрмә Институту чөррахијә клиникасының пәздинде төшкүл олуимуш республика лазер чөррахијә мәркәзидир. Мәшһүр академик М. А. Топчубашовун тәләбәсі профессор А. А. Исмаїловун рәһбәрлиji алтында ачылышы бу мәркәзде лазер шұасының көмәклиji илә жемәк борусунда, мәдәдә, гарачијөрдә, өд кисәсипдә ән мүреккәб чөррахи әмәлийјатлар апарылыш (шәкил 97, 98, 99).

Чөррахијәнин бу саһәсиналә, Азәрбајҹан Сәһијә Назирлиji Гастроентерология Елми Тәлгигат Институтуны лиректору, Н. Нәrimanov адьына АТИ-нин чөррахијә хәстәликләри кафедрасының мұдиди, Үмумиттифаг Чөрраhlар вә Гастроентерологлар Елми Җөмийжетләри иларә һеj'етинин үзвү,

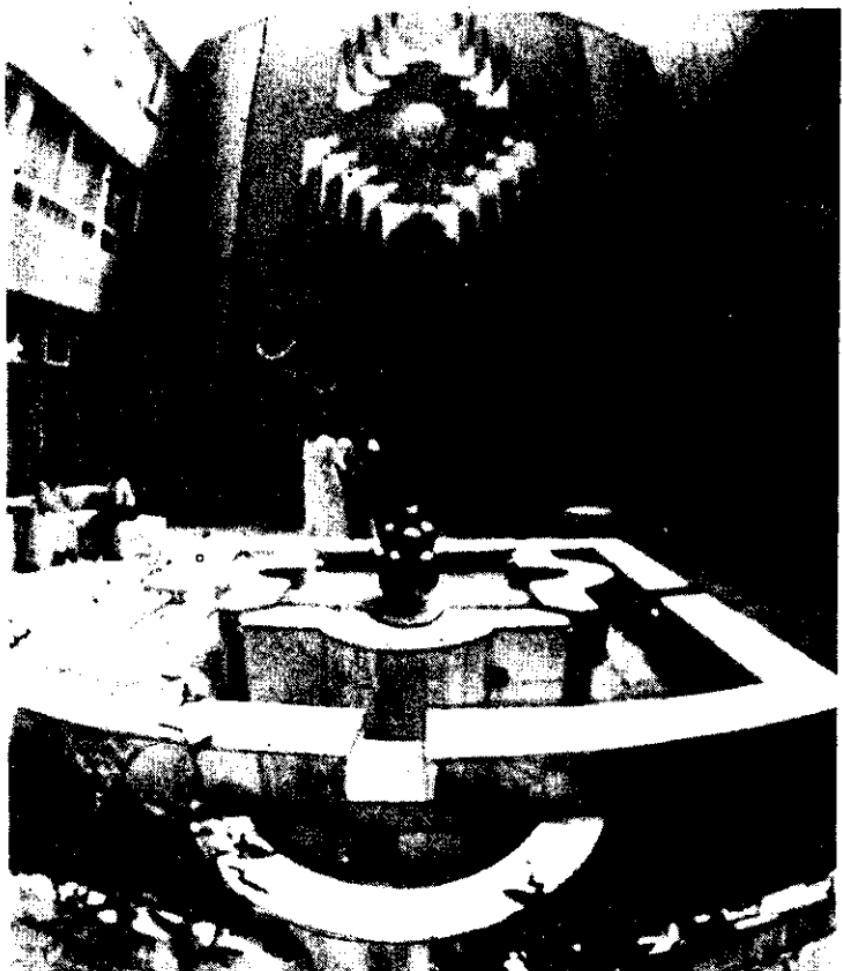
Азәрбајҹан Елмләр Академијасынын академики, бејнәлхал гастрочөрраһијә мөркәзинин үзвү Б. А. Агаевин ишләр тәгдирәлајгидир. Академик Бөյүккиши Агаевин башчылыг етдиј чөрраһијә мәктәби нәшикى республикамызда, онун һудудларында чох-чох узагларда шөһрәт газанмышырыр.

Бу бахымдан академик Мирмәммәд Чавал оғлу Чавадзадәни рәһбәрlik етдији Бакы ихтиласланырылмынын уролохиј клиникасы [1966] тәбабәтни бу саһисинин нәшикى Азәрбајҹандан һәтта Совет Иттифагында инкишафына бојук тәкан вермишдиј. Тәкчә буну демәк кифајәтдиј ки, Умумиттифаг биринчи урологла гурултајыны [1972] чағырылмасы М. Ч. Чавадзадәни тәшәббүс илә Бакыда төшкил едилишдиј.

Мүбалигәсиз демәк лазымдыр ки, Азәрбајҹанын коркөммә алим-чөрраһы, бејнәлхалг чөрраһлар чөмийјәтишин үзвү, профессор Н. М. Рзаевин башчылыг етдији Азәрбајҹан Елми Тәдгигат Експериментал вә Клиник Тәбабәт Институту республикамызда чөрраһијәни инкишафында, милли мүтәхәссислә һазырламасында бојук ролу вардыр. Бу елм очагынын республикамызда тәшкилатчысы вә илк директору коркөмли совет чөрраһы, профессор, Азәрбајҹанын Елмләр Академијасынын мүхбир үзвү, Азәрбајҹанын өмөклар елм хадими Фуад Әләддин оғлы Эфәндијев олмушадур [бах шәк. 84]-ө.

Азәрбајҹанда јашадыгымыз осрин сөн он или үчүн әналини сағламалығыны горумаг вә республикада саһијәни мадди-техники базасыны мөһкәмләндирмәк саһесиндә "Сағламалыг" программа гәбул едилишләр. Бүтүн Азәрбајҹан халгы бу программалыгында яшәүнүн өткөннөң сағлам һәјатына, көләмә носилләрии күмраһлығына дөгрү кедән јолун башланғышы олсун. Аталарын јаҳни сөзү вар: "Тәк әлдән сөс чыхмаз." "Сағламалыг" программыны һәјата кечирмәкдә тәкчә Сөнијә Назирлији һеч бишегә сәлә билемәз. Бу нәчиб ишән пазирликлә бирликлә республиканын бүтүн һәкимләри, ловләт идарәләри, ичтимағашкилатлар јаҳнидан иштирак етмәлиләр.

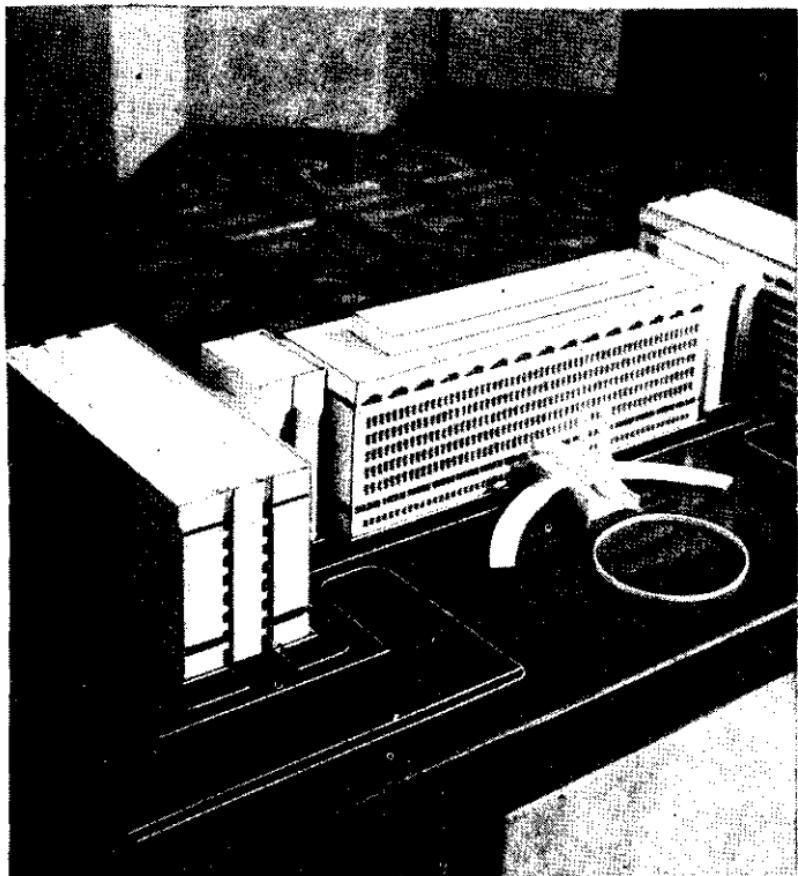
- Оғлум, сөн чох мөзәл делин ки, хәсижраһ мәгсәдләр күдән халгымызынын вә көләмәк нәслин сағлам јетишмәсипин јолларынын ишыгланырын "Сағламалыг" программа тәкчә сөнијї органларынын јох, бүтүн республиканын, онун рәһбәрләрини мүгәддәс ишилдир. Эфесулар олсун ки, бә'зи рәһбәр ишчиләр сөнијї илә олагәләр мәсәләләр о бармагарасы бахыр, онуклар магланимырлар. Бу бахымдан академик Џ. И. Чазовун дедикләр чох характердир: "Јерләрдә, партия вә совет органларынын рәһбәрләри илә корүшләримдә тәkrar етмәklән јорулмушам; и-

97. Бакы диагностика мәркәзи

гәдәр сағым, мәһсүл, газанч олдуғупдан жаңшы хәбәрларсыныз. Аңчаг рајонунузда ушаг олымүнүң гәдәри, адамларын өмрүнүң узунлуғу һағында бир рәгем белә сөјләјә билмирсипиз".

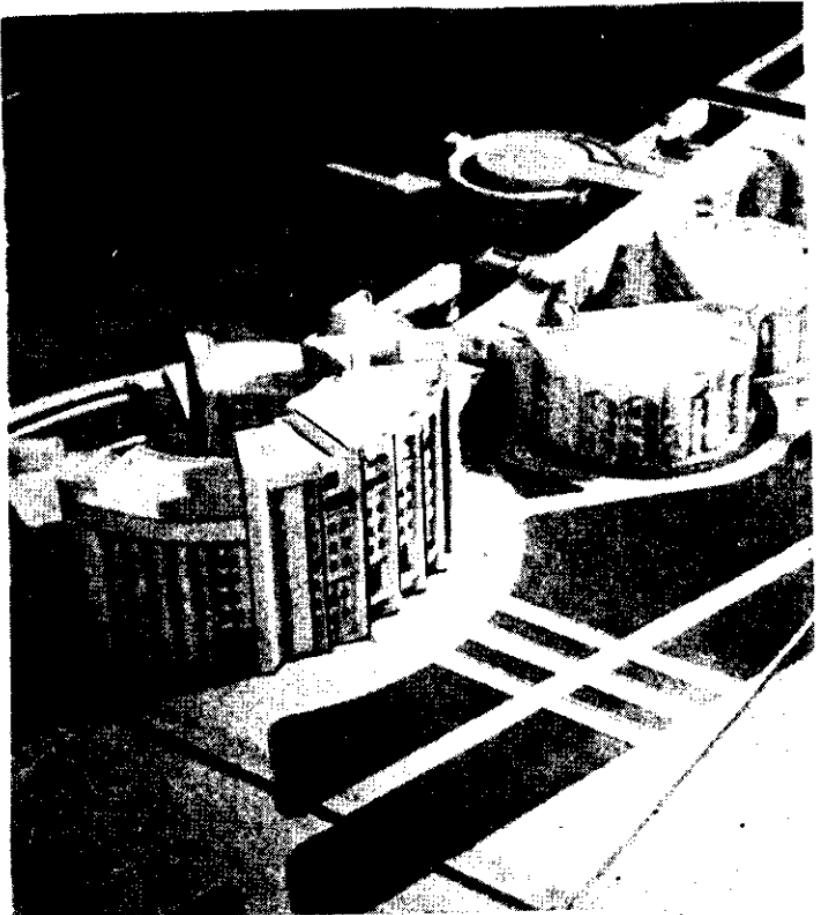
- Әмиофлу, мән тәәчүблү бир шејиң дә шаһиди олмушам: һеч бир тикинти тәшкилаты тибб очагынын иишасына вә онун тә'миринә жаңын дурмур. Она көрә дә дөвләт тәрәфийдән бурахылан милжопларла пул хәрчләпмөмиш галыр. Әкәр бир тәшкилат да тә'мири бојиуна алса, тикинти- тә'мир материалларыны һәмин идарәнин рәһбәрлији ja танышлыгла, ja да мүәյҗән јолларла тапыр. Бәс таныш олмајан нә етсин? Елә бил бу бир хәстәлијә чеврилиб: пис, кејиijәтсиз материаллар сәһијә иларәләриң өверилмәлидир. Бахшы сәбәбдән тибб очагларының тикинитиси вә тә'мири илләрлә сүрунүр, кејиijәтсиз иши һасилендір.

98. Бакы онкологи мәркәзинин Макеті

көлир. Гуртараң кими дә женидән тоғырып галып. Тиб очагларының тикитиси кечикирсә, кејфијётсиз, "халахотри галмасын" принципи илә тоғырып олунурса, озүмүз оз әмәлийизде хәстәлікләриң јајылмасы вә онларың фәсаддашмасы үчүн шәрайи жарадырыг. **Чох** ачышағалыдыр, ресторанларды мәһманханаларын вә башга көлирли пәнгәләриң тикиламәсіндә әмұасир, кејфијётли материаллардан, мәрмәрден истифада олуны мұалим очаглары, мәктәбләр исә буна һәсрәтди. Бә'зиләри белек фикирләшир ки, соһијә-маариф дөвләт һесабына јашајыр, көлир всермир. Баша дүшмүрләр ки, мәктәбләр бизим көлөчөјимизи, мәһсуллары истеһсал еләнләри һазырлајыр. Тибб ишчиләри исә онларын һеч бир шејде әвәз олуимаз чансағалығы кепијинде аурурлар. Бизим план вә малијә органларымыз нәжә жорәсө барахта ғодәр омәк габилијәтини мұвәggәти вә дайими итириамәс потичәсіндә дөвләтимизин иә гәдәр итириајини һесаба алмырлар ССРИ. Тибб Елмләри Академијасының мұхбири үзвү С. Н. Фёдоровун һесабламасыша көрә, бизим хәстәләнмәймиз, әлия

чеврилмөјимиз, иш габилийїетине малик јашымызда мұхтәлиф бәлбәхт һадис сәләрдән өлмөјимиз үзүндөн халғымыз 90 миліарда манат итирир. Әгерүн нә гәдәр фантастик итқилицір. Бу барәдә биз нә үчүнсө аз данышыр вә аз дүшүнүрүк. Мәнә белә көлир ки, сәһијә очаглары, мәктәблөр, ушаг тәшкилатларына ән жөзөл тиқинти материаллары сәрф едилемәли вә вахтында тикилмәлидир. Бу бизим вәтәндашилыг вә инсанлыг борчумуздуру. "Жаңшы нә варса ушаглар үчүн, инсанын рифаһы үчүн" шүарлары формал, саҳтаса сәслөймәмәлидир. Инди о вахталар кечиб, ашкарлыг һамынын көзүнү, дилини ачыб, иш көрмәк вахты артыг јетишиб. Мәнә слә көлир ки, бу вәзиғеләрин өндәсіндөн көлмәк үчүн һәр бир рајонда

99. Бакыда тикилмәкдә олан офтальмолокија [коz хәстәликләри] комплекси

тибб очаглары, мәктәб вә ушаг бағчаларынын тикилмәси, онлары тә'мир олунимасы үчүн "тә'мир-тиқинти тәшкилатлары" жарадылмалы, зијанын жарысындан да олса кери гајитмалыјыг

Нәләлик кеч дејил.

- Бабашан, мұасир тибби инкишаф һәкимләрин мұасир тибб аваданлығы илә төшіз олунмасындан да чох асылыдыр. Бәзән белә олур ки, хырда тибб очагларына елә мұасир аппарат верирлер ки, нә ишләдән олур, нә дә ондан башы чыхан. Бунун жалныз бир чыхыш јолу вар: һәр бир рајон мәркәзинде тибби мұајина [диогностика] мәркәзләри јаратмаг. Белә мәркәзләри тәшкил етмәзән габаг, жәнч кадрлары өлкәмизин бөյүк шәһәрләрингә е'зам етмәли вә онлары һәгиги сөнөткар кими назырламалыјыг. Бу ишдә республикамызын елми тәдгигат институтлары бөйүк ишләр көрмәлидиrlәр. Бу елм очагларының адичә мұаличе идарәләрингә чевирмәк гәбаһәтдиr. Халына елми јенилик көтиrmәjөн, кадр назырламајан елми ишчи елми тәдгигат институтунда ишләмәмәлидиr. Дејиләнлаrө көrө, Чехославакијада кичик тибб ишчиси [санитарка] өн jүксөk мааш алыр. Елми ишчи jүксөk мааш алмаг истәjирсө, гоj елмде, сөнөтдә јенилікләр етсін, өн јени мұасир мұаличә методларыны тәтбиг етсін. Елми ишләр һесабат хатиринө јох, елмин инкишафы, мұаличәнин төкмиллөшмәси, јениләшдирилмәси вә јахшылашдырылмасы хатиринө едилмәлидиr.

- Әмиоғау, мән бир нечә көлмә әһалинин тибб савады һагда демәк истәjирөм. Илк сөһиijе комиссары Семашко демишил ки, санитарија мәдәниjети олмадан һеч бир мәдәниjет ола билмәз. Белә бир мәдәниjетин өсасы ушаглыгдан гојулмалыдыr. Бағча вә мектәбләрдә тә'lim програмына "сағламалыг" дәрсләрини дахил етмәjин вакты чатмышдыr. Чүнки һәкимләр һазырда һәр күn тибби савадсызлыг вә санитар-жикиjеник наданлығын ағыр нәтичәләри илә раслашырлар. Әкәр һәр бир адам өз евини јандырса, јангынсөндүрөнлөр бүтүн јангынлары сөндүрө биләрләрми? Мәкәр һәкимләр өз өли илә сағламалығыны мәһв едөнлөрингә һамысыны сағалтмаг иgtидарынадырымы? ССРИ Халг Тәһисил Комитети бу барәдә мүөjийән гәрар гәбул етмәлидиr. Чүнки ииссанларын сағламалығының кешиjинде дурмаг, ушаглары сағлам бөjүтмәк бу тәкчә тибб ишчиләрингин вәзиfәси јох, бүтүн ичтимайjетин өлбир ишидир. Бу мүгәддес иш дүзкүн тәшкил олунса, аталар демишкән, һәр кәс өзү-өзүнүң һәкими олар, даха дөгрүсу, сағлам олар, һәким оле дә сәтиjaç азалар. Охумушам ки, һәлә Чинде апчаг сағлам әһали мұаличә веркиси верир, хәстәләр исө бундан азад едилдириләр. Һәким, нәзарәти алтында олан адамларын хәстәләнмәмесине чалышырды. Бу құнку дилә десек, һагг сон нәтичәjө көrө, сөнөткарлыг өлчүсү илә һесабланырыды. Биздә тибб ишчиләрингин чоху сон нәтичәjө көrө һагг алмагла, сәтиjaç һисс етмәdәn јашаја биләрми?

- Бабачан, мәң бир нечә көлмә тибб очагларына рәhbәрлик һағында даңышмаг истөјирәм. Ахырынчы тәклифләрә көрә, тибб очагларында сәrbəst "хəстəхана мүдири" вә "баш һəким" тə'јин етмəк истөјирлəр. Бу нə гəдəр өзүпү дөгрүлласыныр, мәң неч нə деjə билмəром. Анчаг ону билирәм ки, һал-һазырда əксөр тибб очагларында баш һəким тəсərrүфат мүдиринө чеврилиб. Чүнки шикаjтлəрин гаршысыны алмаг үчүн нə јолла олурса-олсун баш һəким тə'мирлə мəшгул олмалы, тибб вə тəсərrүfat лəвазиматлары əлəдə етмəли, бүтүн тəчhизата башы илə чаваб вермəлидир. Йəкимлəрдəн, ja да шə'бə мүдиirlərindən бир шеj тələb едəндə ялныз бир чаваб алышсан: "бу сəнип мүгəддəс борчундур". Жөрөсөн бəс мүаличеjə рәhbəрlik етмəк кимин борчудур? Өлбəттə, юно баш һəкимин. Белə һалда "хəстəхана мүдири" вəзифəсипин тəтbiг əдilмəси фаjдалы оларды.

- Бабачан, тибб мədəniyjəti һагда көзəл əдеппиз. Тəbabətin слə саhəлəри вар ки, һəгигətəni онун инкишафы халгын тибб мədəniyjətinдəн чох асылыдыр. Сизə мə'lum олдуғу кими, ганкочүрмə мұасир тибб елминин əн актуал мəсələлəрindən биридир. Ган верəн адамлara "донор" дəjirлəр, бу да латынча "бəхш едирəм" сөзүндəн көтүрүлмүшдүр. Ганын һəјат үчүн нə гəдəр əhəmiyjəтli олмасы һагда даңышмаг артыгдыр. Мұасир техниканын инкишафы, бəjүк чəрраhi əməliyjatларын инкишафы илə əлагəдар, күндəн-күнө гана олан тəлəbat да чохалыр. Мəним ешилдиjимə көрə, һал-һазырда бəjүк мərkəzlərde слə чəрраhi əməliyjatlar едирлəр ки, хəстəjə 20-25 литр ган көчүрмəк лазыым кəлир, ј'ни хəстənin ганы 4-5 дəфə дəвишир. Ганы исə истеhсал етмəк иниjə гəдəр мүмкүн олмајыб. Бəс һəр күн 100 литрлəрдə көчүрүлəн ганы һəким нарадан алмалыдыр. Бунун үчүн ганкочүрмə стансијалары вə бəjүк хəстəханаларда шə'бəлəр жарадылышадыр ки, сағlam адамлардан ган алынсын вə сонра хəстələrə көчүрүлсүн. Мəтбуатда да тез-тез жазылыр ки, шүурлу инсан башгасыны олымдəн хилас етмəк, ушаглары јетим гоjмамаг, аналары көз јашларындан хилас етмəк хатиринə ган вермəлидир. Академик О. К. Гаврилов дəjir: "Иəр бир шəхсин хəстəлəндикəе ган алмаға hүгүгу вардыр, лакин һəр бир адам һəч олмазса оз һəјатында бир-ики дəфə ган вермəлидир". Профессор А. Г. Богомолов соjлəjir ки, Бəjүк Вəтəн мүнарибəсипин илə күnlərindən Ленинград ган көчүрмə институту гаршысында һəр күн јүzlərlə адам кəlib ѡараланлар үчүн кəпçüllү ган веририлəр. Бу адəт бүтүн мүнасире əрзинде дə давам етмишdir. Йадымыза салаг Иранда - 1930-чы илдə баш верəн зəлzəлəни. Өлкəmizdən, харичи дəvəletlərдəн ораja тонларла ган кəndəriлди ки, ѡаралыларын һəјаты хилас олунсун. Сиз слə билирсиз ки, сағlam

адамлардан ган алмаг асандыр? Нә гәдәр шикајетләр, бөһтәнләр жаңышмалар башлајыр. Йамы да һәкими тәгсирләндир. Ган көтүрәндә дә һәким тәгсиркардыр, ган азлығындан хәстә өләнәдә һәким "гатилдири".

Бах, әмәр биз ушагларымыза тибб мәдәнијәтини ашыласаг, ган нә олдуғуну онлара баша салсаг, белә сәһбәтләрә јер галмаз. Мен өзүм шаһидијәм, нечә-нечә тибб ишчиси ган олмадығындан хәстәнин һәјатыны хилас етмәк үчүн нөвбәјә дуруб, ган вериб Буну Бакынын Әзизбәјов рајонундақы 26 нөмрәли хәстәханаја јолунуз дүшсә, өзүнүз көрәсінiz. Гәрибәдир ки, бир чобан јүз-гојундан 110 бала аланда гәзетләрдә յазырлар, телевизорда көстәриләр, белә чобан ад-сан саһиби олур. Амма һәким мөрдлийи һәким гочаглығы, онун һуманизми һеч гијмәтләндирilmir. Белә шејләри ешидәнләр дә дејир ки, борчудур. Бәли, борчларыдыр, ган вермәк дә һамынын борчудур.

- Әмиофлу, Шәкидә ишләјән нәвәм мәнә мараглы бир әһвалат даңышыб. Бир дәфә онун јанына 7-8 јашында бир гыз-ушағы көтириләр. Бу ушагда анаданкөлмә балдыр сүмүкләринин "јаланчы ојнағы" вармыш. Нәвәм тәклиф едир ки, һәмин нахијәе сүмүк көчүрмөк лазымдыр. Бунун үчүн дә ја мејит сүмүjүндән истифадә етмәк лазымдыр, ја да хәстәнин өз сүмүjүндән.

Ушаг чох зәифдир, оға кәрә дә онун сағлам сүмүjүндән көтүрмөк мәгсәдә уjғун дејил, мејит сүмүjү дә биздә олмур. Јахшы олар ки, ушағын атасы вә јаҳуд атасы бир гырыг сүмүк версии ки, ушағы операсија едәк. Ушағын атасы нә десә јаҳшыдыр: "Ушағын атасы она гуллуг етмәлидир. Мән дә ки, ишләјирәм. Һәким, јаҳшы олар ки, сән өз сүмүjүндән көтүр, ушағы операсија елә, хәчаләтиндән чыхарам". Құлмәкден өзүндән кедәи нәвәм дејир ки, әкәр мән һәр хәстәjә өз сүмүjүмдән бир парча версәм, ахырда Әт-Ағаја дөнәрәм ки. Дүздүр, биз буны бир мәзәли сәһбәт кими гәбул едирик, анчаг белә дејил. Белә сәһбәтләр, бә'зи адамларын һәкимә гаршы олан лагејд мұнасибәтиниң нәтичәсидир. Демәли, һәкими тәһигир етмәк дә олар, онун гапындан вә һәтта органларындан дә истифадә етмәк олар.

Бах, елә она кәрә һәкимләриң ичтимай мұһафизәси барәдә дә аүшүнмөк лазымдыр. Ахы һәкимләриң әксәриjәти фәдакар әмәкчиләр, халгымызын тәшеккүрүнә лајиг адамлардыр. Ахы онларын чоху гадышлар, даһа дөгрүсу аналардыр. ССРИ Сәhijjә Назирлијинин мә'лumatына [1988] кәрә, 350 миндән артыг тибб ишчисинин мәнзили јохдур. Сәhijjә ишчиләри арасында хәстәләнмә вә өлүм һаллары јүксәк јерләрдән бирини тутур. Тибб ишчиләринин өзләри үчүн санаторијалар, санаторија-профилакто-ријалар јохдур. Әксәр тибб ишчиләриңин ишләдикләри шәраит

нагында данышмаға дәjmөз. Бундан өlavө, рајонларда тибб ишчиси памбығ, үзүм, от жығымында иштирак едир, өлелхүсүс галын һәкими вә өмрраһ белә имәчликләрдә иштирак елиб, сопра өмрраһи әмәлийјатла мәшгүл олурса, һапсы нәтичәни көзләмәк олар? Мән өзүм шаһидијәм, 9-10 ил бундан өvvәл памбығ жығымы вахты Бәрдә хәстәханасында бир өмрраһ тапа билмәдим. Мәкәр бу тәкчә Бәрдә олуб? Jox. Азәрбајҹанын бүтүн рајонларында. Мәним јадымдашыр, атам рәһмәтлик сојләјәрди ки, Шәкидә Јапон Іагубун фабрикисында барама дејәрмиш. Атам бир дәфә инш чыхмыр. Јапон Іагуб сорушур ки, дүнөн ишә нијә чыхмамышын, атам чаваб верир ки, даға чырпы үчүн кетмишдим. Хозеин дејир ки, кет контора һагг-һесабыны ал, чыр-чырпы йыған әллә истеңсал олуна ипек мәнә лазым дејил, мән йапонларын гаршысында биабыр ола билмәрәм. Чох јалвараңдан сопра, Јапон Іагуб, атама өlavө бир иллик чырпы пулу верир ки, бир дә әлләрини корламасын. Мәкәр памбығ, үзүм, от, гарғыдалы, түтүн йыған әллә гарын бошулуғунда өмрраһи әмәлийјат апармаг вә ја гадышлары мұаинә етмәк олармы? Бәлкә бу мәдәни вә елми тәрәғгишин нәтичәсидир?

— Мәнә белә кәлир ки, бир тибб очагына рәһбәр тә’јип едәндә онун һәкимлик бачарығы биринчи нәзәрә альшымалы, бу бачарыг тәсәррүфат билији илә вәһдәт тәшкил етмәлидир. Экәр баш һәким һәмин тибб очагында мәшһурлашмыш, сәнәтини јашиы биләп һәкимлә тәбабәт дилинда даныша билмирсә, ондан нә рәһбәр олар? Сизэ олмуш бир өһвалат данышым: Москваја Мәркәзи Травматоложија вә Ортопедија Институтуна мұаличајә кетмишдим. Орада елә бир гајда вар ки, әмәлийјата кедән хәстәләри һәфтәдә бир дәфә институтун сәһәр конференсијасында мұзакирә едиrlәр. Конференсијаны көнч һәким, тибб елмәри наимзәди, аиректорун мұаличә үзrә мұавини Н. Кузменко апарырды. Биз, хәстәләр арха сыраларда оттурмушдуг. Бирдән мәшһур траматолог-алим профессор А. И. Капланла Кузменко арасында нәјисә тәшкил етмәк һагда мұбанисә башланды. Һамы һисс едири ки, профессор бу мәсәләдә һаглы дејил, амма кери чәкилмәк дә истәмир. Жөнч мұаличә үзrә рәһбәр Кузменко һәр шеji мәдәни сурәтдә изаһ етдиқаң сопра, деди: "рәһбәрлијин әмри мұзакирә едиимир, аңчаш јеринә јетирилир". Инди Кузменко Москвашын әп мәшһур травматологларында биридир. Бах, сәhijә идарәләринин башында сәнәтини, тәсәррүфатчылығы, идарәчилији билән адамлар отурса һәм тәләбкарлыг олар, һәм лә белә идарәләр һәрмәтли олар. Мәни белә кәлир ки, тибб институтларында кәләчәйи рәһбәр ишчиләрини һазырлајан хүсуси факультәләр јарадылмалы, хүсуси комиссияларын гәрары илә үчүнчү курсу гурттардыгдан сопра һәмин факультәје тәләбәләр сечмәли, республиканын сәhijә пазир

башда олмагла танынмыш рәhbөр ишчилөр онларын назырлығы да жаҳындан иштирак етмөлидирлөр. Нәмин факұлтөлөрдө әла олараг социалист гануичулуғудан, һәтта мүнасибатдан да дәр вермөк лазымдыр. Бураны гуртарат мә'зунлар өлкөмизин нәһәни тибб очагларына е'зам едилемәли, онларын иш тәчруғбәсилә таны олмалыдырлар. Белө олса, танышлыг, козә кирмөк нәзөрө алғы мазса, нәгиги тибб рәhbөрлөри назырланар вә тибб очагларыны да өнали арасындақы нұфузу жүксөлөр.

– Оғлум, сөңин фикрин чох мүтөрөггиlidir. Әлбеттө, бу барәд фикирлөшмөк ваҳты жетишмишdir. Мән дә тибб ишчисиин нұфуз нағында бир-ики көлмө демек истөрдим. Бунун үчүн дәни рус жазычысы А. П. Чеховун сезлөрини жада салаг: "Нәким олан шәхсдә шүчаёт төлөб олунур. Бу сөнөт инсандан чох шејден кечмөјә назы олмағы, онун гәлбинин вә мәгсәдлөринин пак олмасыны төлө едир. Нәр көс буна гадир ола билмәз. Бундан өтргү инсан жүксө өғиали, мә'нөви чөһөтдөн тәмиз вә заһирөн сәлигөли олмалыдыр. Гијметли сөзлөрдир, елә дејилами? 1925-чи илдә нәкимләрин Үмиттифаг гурултајында дејилмишdir: "... тарих нәмишө үч шохсийе ти унутмајағадыр: нәким, мүәллим вә агроном. Онлар өз чијипле рина дә көндө апарылан чох бөйүк мә'дени ишип ағырлығыны да шымышлар..." Сөһбет нәким пешесинин ишчөлийндөн, нәким мәдәнијетиндөн, билийндөн, ағыл вә инсанни хејирханаһындан кедир.

– Мәним өзиз вә мүәдик бабаларым, биз ишыглы бәшөр идара кына, сұлh вә инкишаф идејаларының тәнітөнөсінө инанырыг. Жәлин Іер үзүндәки инсанларын сыйх өмәкдашлығы, гарышылығы инам вә нәрмәт өссасында гурулмуш ишыглы вә сағлам көлөчөй наминә өз сәj'ләримизи бирлөшdirлөк вә өлимиздән көлөни өсир көмәjөк.

**ШӘҢИДЛӘР-
ШАҢИДЛӘР-ЛОГМАНЛАР**

"Нагг јолунда, Аллаһ јолунда кедән шәһидләрə "өлүлөр" демәјин.
Эксинө, онлар диридиirlор. Садо-
чо, сиз ону сезмирсииз."
(*"Гур'ан"ын "Богара" сурәсинин
154-чүү ајаси*).

Бу чөрхи-фәләк тәрсинә дәвран едир иди.

M. Ә. Сабир

Бундан өvvәлки бәлмәләрдө ики дүнија көрмүш нурани баба вә бир нәвә тәбабәтдән сөһбәт етдиләр. Тәбабәтимизин кечми-шиңдән, ел төбىбләриндән, дүнијадан көчмүш дипломлу һәkimләрдән үрәкдолусу сөз ачылар. Онларын сөхавәтиндән, сәнәткарлығындан, вәтәнпәрвәрлиji вә инсаипәрвәрлиjiндән данышдылар. Нәвә мұасир сәhijjөjө олан мұнасибәтләrinи ачыг үрәклө шәрһ етди. Элбәттө, бунлар һамысы мүчәррәд образлардыр. Бүтүн бу диалоглар, жалныз Сабирсајғы әh-валпүрсансылыг шәклиндә мәним үрәк сөzlәrim, ахтарышларым, көрдүкләrim... вә ешилдикләrim или. Соң үч илдә [1988-1990] республикамызда баш вермиш чох кәssкин, агласығмаз фачиәләр мәни јазыма әлавәләр етмәjө чағырды.

Бейнәмиләлчилик! Нече дә көзәл сөсләнир. Вахт вар иди бу сөз нечә мүгәddәс сајылырды. Эффуслар олсун ки, инсан һәмишә өз огидәсисө садиг галмыр. Н. Нәrimanovun дедији кими: "Жыртычы нејван шикарыны едib гарны тох оланда геjри-шикар дальнича кетмәjир. Joxsa инсан жыртычы нејван инсафында да олмады? Чох неjf!".

Аллаh Сабирө рәhmet еләsin, о дөврдә өrmәni-müsəlman мұнагишесинө даир көр нечә јазмышды:

Өсримиз хәниш едиркән иттифагү-иттиһад,
Чүмләmiz өмниjjөt ичрө булмаг истөркәn мурад
Мүсөлманларла өrmәnilәr беjнинә дүшдү фәсад.
Jəхму бир саһиби идаjёт, јохму бир өhли-rәшад?!

Ермәnilәr арасында да белә фикирдә оланлар аз олмамышлыр. Нәлә 1906-чы илдә өrmәni шайри Сурен Һагвердијан Азәрбајҹан дилиндә јазмышдыр:

Мөл, гардашым, дост олаг
Нэр хөтадан гуртараг.
Гардашлыгда кечирилөн
Күнлөри јада салаг.

Зөрдүшт демишикөн: "Бүтүн јарадылмыша нэр шејдэн өввэ
сүлгү вө өмнийжт дилэйирэм".

1905-чи илин 18 Февралында Тифлис шөхөр бөлөдийж рэисин
көндөрди телеграмда халгымызын ағсаггалаы Ҥ. З. Тагый
јазырды: "Дүнөн мәним евимдө шөхөрин ермөни вө мүсөлманлар
нын зијалыларыны бирлөшдирэн гонаглыг олау. Гардаш халгы
рын бирлөшмөсү зөрүрөти барәдә нэр ики төрөфдөн нитглө чыхь
етдиләр... Гонаглыг нормал гајдада вө ганун јарадылмасы мұнас
бәтилә гардашлыг характеристи дашымышыр." ("Каспи", № 27,
феврал 1905-чи ил).

Ңачы Җејналабдин Шејхұлисламла бирликдө Ирөванды
руһаниләрине көндөрди дикәр телеграмда јазырды: "Бакы, ермөни
руһаниләри илө бирликдө биржә достлуг чидди-чөн
нәтижесинде фачиөли һадисөләрә сон гоја билмишик. Инди
чалышырыг ки, бу сүлгү мөһкемлөндирек. Үрек ағрысы ил
ешитмишик ки, Ирөвандада да белә кәдәрли һадисөләр баш вери
Хәниш едирик ки, тө'чили тәдбиrlөр жөрөсиз. Ермән
руһаниләри вө нөрмөтли адамларла бирликдө нэр ики төрөфдө
халга јахынлашыб, онлары ган текүлмөсийн гаршысыны алмай
вө сүлгү јаратмаға ҹығырасыныз..." ("Каспи", № 29, 2 феврал 1905-
чи ил).

Бу чөнөтдән дахи бәстәкарымыз Үзеир Ңачыбәјовун
тутдуғу мөвге сох өдаләтлидир. О, 1906-чи илин март аյында "Би
һамымыз Гафгаз балаларыјыг" адлы мәгаләсиналә бүтүн
азәрбајҹанлылары вө ермөниләри төрөнмиш ганлы фачиөлөрө
соңғојмаға ҹығырааг јазырды: "Арамызда үлфәт олсун, бир-биримиз
үз тутаг, јек-дикәrimizә раст көлдикдө мәһәббәт, севки һиссинге
нәш'әт едөн фәрәх илө мәшһүн олсун, јек-анжеримизин гәм
фәрәниләен һиссөјаб олаг... Дин, милләт айрылығы бизи
иттифагымызда сөдд олмасын. Биз һамымыз Гафгаз балаларыјы
Нәмрө'јлик, һәмфикирлик, һәммәсләклик, һәмкарлыг - буила
һамысы бизим вәзифеји-мүгәддәсләrimizdәn өлд олунсун жөрө
Өкс сурәтлә неч бир ишимиz дүз көтиrmөз. Талејимиз нифаг
өдәвәт үчүн бизи бир-биримизә угратмајыбыр. Биз буну исбаб
етмәлийик."

Дағлыг Гарабағ вө онун өтрафында баш верән милли гырғында
мәни бир шеј һәмишә дүшүндүрүр. Бир нечә дәфә Москвада
мәркәзи телевизија илө мә'лumat вердиләр ки, түрклөр о дөврде

ермәнилөри гыранда бу һадисөлөри лентө чөкиблөр, һөтта ушагла-
рын мейитгләрини көстөрдиләр. Ај чаным, о вахтлар ким бу һадисө-
лөри киноја чөкди. Није бунлар Гарабағ һадисөлөри башлајан кими
үзә чыхды? Фильми чөкөнләр ким олуб? Анчаг бизим ата-бабалары-
мыз шаһиддирлөр ки, ермәнилөр һәммин дөврө нә гәдөр тәгсирсиз
азәрбајҹанлы гырдылар, сувленини јапырдылар, гочалары јатагла,
ушаглары ана бөтнинде, бешикәд дөгрядылар.

Ермәнилөр түрклөрлө мұнагашында өләнлөринө абиәд учалт-
ылар, ону зијарәткаһа чевирдиләр. Адыны "кеносид" гојдулар. Бөс
нијә биз о дөврде күнаһсыз гырыланлара абиәд гојмаг һагда
фикирләшмәдик. Инли ермәни тарихчилөр бу дүшмәңчилиji бир аз
ла дөринләшдирир, бөзөн бунлары ислам дини илә өлагәләндирir-
ләр.

З. Балајан бүтүн ислам дүијасыны, Шәрг халгларыны, түркдил-
ли халглары, о чүмләдән, азәрбајҹанлылары "вәһши көчәриләр",
"гәбиләләр", "вәһшиләр", "профессионал гатилләр" алланлырыб тән-
гир едир, дөрдлө үч һиссәси Азәрбајҹан өразисинде кечәп Араз
чајы илә "ермәничә данышыр", ону ермәни чајы алланлырыр. Җајын-
да миляйјети олармыш...

1988-чи илин феврал аյында Сүмгајытда баш верән һадисөлөри
ермәнилөр вә онларың һавадарлары јенидән "кеносид"
алланлырмаг истәдиләр. Лакип бу фырыллаг да баш тутмады.

А. Мирзојан "Һәгигәти үзүнә дүз бахаг" [/Азәрбајҹан
кәңчеләри/, 16 ијул 1988-чи ил] мәгаләсинандә јазыр: "Чох тәессүф ки,
бизим дөврәдә дә ајры-ајры мәс'улийјәтсиз јазычылар, тарихчилөр,
публицистләр, степографлар тез-тез бир-бирини санчмага
чалышырлар. Суал олунур, З. Балајан өзүнүн "Очаг" китабында
һәгигәти тәһриф едәрек мүсәлман дөрвишлә үјдурма сөһбәтиндә
көчәри халгларын озләри илә дағынты вә гырғындан савајы бир-
шәј кәтирмәдикләри, онларың мәдәнијјетини олмamasы вә с.
барәдә ejham вурмасы нәјә лазым или? Араз чајы төкчә
Ермәнистан ССР-ин өразиси бојунча ахмадығы һалла ону "ермәни
чајы" алланлырмаг нәјә кәрәkdir? Нахчыванлылара XI Гызыл
Орду һиссөлөринин бејнәлмиләл јарлым көстөрдији һалла,
Нахчыванды Совет һакимијјетиниң "ермәни халгының гәһрәмәны"
Андроникин гурдауғында идлиа стмәк нәјә лазымдыр? Ахы,
Андроникин кимлији јахшы мә'lумдур. ... Ермәнилөрлө
азәрбајҹанлыларын гаршылыгы мұнасибәтләrinи апламагдаш
узаг ола! Һ. Боровикә "Позитсија" верилишинде Сүмгајыт фачиесини
барәлә соһбәтдән өvvәл 1915-чи илдөки түрк кеносидини
көстөрмәк нә үчүн лазым олмушду? Бу бәнзәтмәлөр нәјә
кәрәkdir? Сағлам дүшүнчәли һөр бир адама ајындыр ки,
Азәрбајҹан ССР һеч вахт ДГМВ-нин верilmәсine разы олмаз.

Әввәла, Гарабағ Азәрбајҹаның тарихи өразисидир, икинчisi, бун-
неч бир зәрурийјәт јохдур. Бәс, мүмкүн олмајан шеји тәләб етмә-
нәјә ҝәрәкдир?".

Башга бир вәзиғәли шәхс - Бакының Низами рајон Ичраијј
Комитәсинин сәдри Н. Шаһназарјан өз мұсаһибесинде демишидир
"Биз ермәниләр азәрбајҹанлыларда јалныз јаҳшы сифәтләр
көрмүшүк... Мән достлугда бу гәләр сәдагәтли олан башга бир
халг танымырам. Достлугда меһкемлик, мән дејәрдим ки, халгын
бөյүклүјү, онун бу вә ја башга һадисөләр гарышсында сарсыламаз
лығылдыр, өн али қејфијјәтләриндән биридир. Шәхсөн мән Бакыда
вә республиканың башга шәһәрләриндә, көнләринге јашајан өс.
ермәниләриң фикрини белә ифадә едә биләрәм; азәрбајҹанлылар
достларымызла гарышлашанды бизи хәчаләт һисси боғур, онларын
үзүнә дик баха билмирик, һалбуки бу ишдә бизим һеч бир тәрг
сиirimiz јохдур. Тәкrap едирәм, азәрбајҹанлылар достлугда сәда-
гәтли вә сахавәтли халгдыр. Мәһз елә бу достлуг хатиринә онлар
Совет һакимијјәтинин илк илләриндә ата-баба торпагларының
бөյүк бир һиссесиндең көнүллү әл чәкмәдиләрми? Әкәр белә
олмасајы, һазыркы Ермәнистан ССР һансы өразидә јараңа
биләрди? Нә тез унугтауг буну? Ермәнистан вә Дағлыг Гарабағ
өразисинде олан шәһәр, рајон, көнд, чај, дағ, дәрә адларының
ермәни адлары илә өвәз етмәк инди көрүн һансы мәгсәдләре
хидмәт едирмиш? Торпағында јурда-јува салдығын халга һөрмәт
етмәк һәр бир адамын, һәр бир халгын бәшәри борчудур. Кор да
билир ки, балыг шордур, јәни Дағлыг Гарабағ һәмишигі
Азәрбајҹаның олмуш, јенә дә Азәрбајҹаныңдыр. Мұхтәлиф фәндәр
ишаһатмәккә халгын чибинә кирмәк олар, лакин онун торпағында
саһиб дурмаг мүмкүн дејил... Фитнәкарлар вахтында ифши
едилсөјди хошамәләз һадисөләр бөյүк мигјас ала биләрдими?
("Азәрбајҹан һәнилләри", I иүн 1988-чи ил]

Бәли, бејнәлмиләлчилик биз азәрбајҹанлыларын ганындашыр
Үмбүл Бану Әсәдуллајева- "Гараж ҹејран", "Шамахы шаһзадәсиси"
Парислә бөйүјүб боја-баша чатса да дамарларында азәри ганын
ахыр, о да бизим кими бејнәлмиләлчиlidir. Бу сөзләр нәинки
Франсада, бүтүн башга дөвләтләрдә јашајан азәрбајҹанлыларда
аиддир. Мәсәлән, Гәрби Берлиндә, Фәалийјәт көстәрөн Алмания
азәрбајҹанлылары мәдәнијјәт ҹәмијјәти Ермәнистанда зәлзәләдән
зәрәр чәкәнләрә јардым фондуна Гәрби Алмания пулу илә II миң
марка вәсант кечиришидир.

Ермәнистанда фачиә хәбәри алынан кими Азәрбајҹан
республика һәрби комиссарлығы мұлки мұдафиә полку јаратмаған
башлады. Әмир бир иди: Ленинакана тә’чили көмәјә кетмәли
Декабрын 11-дә "Ил 76" маркалы нәһәнк һәрби нәглијат тәјјарәси

78 нәфәр хиласедиңчи, ики јүк автомобили, чадырлар, жатаг вә өрзаг кисәләрилә һаваја галхды. Җөмиси saat јарымлыг учушдан соңра симек үчүн дөврө вураркөн, төјжарәниң ганады гаја тохунмуш [?], жерө дүшүб партламыштыр. Бу фачиәли гәза иәтичәсинде 50 азәрбајчанлы, 13 ләзки, 11 рус, 2 татар, 1 ермәни вә 1 јәһуди һәлак олмуштур. Мәкәр бу бејнәлмиләчилек дејилми? Төјжарәдә оланлардан յалныз Фәхрәдин Балаев сағ галмыштыр. Мә'чүзәди. Ермәнистан тәрәфи бу фачиөни јада салмаг белә истәмир. Гој бу, онларын миля вичданларының гәнаәти олсун.

Мән исә арзу едирәм ки, Бакыда бу бејнәлмиләл дәстәнин шәрәфинә бир хијабан салынсын вә абиәт учалдыасын. Һәмин абиәттән постаментиндә бүтүн һәлак оланларын ад-фамилијалары язылсын, онун да гаршысында дайими мәш'әл ше'ләләнсии.

Жереваның ән бөјүк хәстөханаларындан олан "Еребуни" клиникасының баш һәкими Левон Хачикjan дејир: "Намымыз "дағыстанлы" Йусифә үрәкдән бағланмышыг. О, колективимизә слә иснишмиштәр ки, санки өмрү боју бурада ишләмиштәр". Ленинакандан, Кировакандан, Ермәнистаның зәрәр чәкмиш башга рајоналарындан олан чохлу дәстә дә доктор Әмирасланова һәдисиз миннәтдарлыр. Тибб елмләри доктору, ССРИ Тибб ЕА-ның А. В. Вишневски анына Җәрраһијә Институтунун јаралар вә јара инфексијалары ше'бәсинин баш елми ишчиси Йусиф Әмирасланов Жеревана фачиәден бир нечә күн соңра көлмиштәр. Милли мұнасибәтләриң һазырки мүрәккәблијини иңәрә алған Әмирасланов өзүнү Дәрбәндән көлән дағыстанлы кимн гәләмә вермиш, "Еребуни" клиникасының бүтүн тибб ишчиләри вә хәстәләр "дағыстанлының" фәрасетине, фәдакарлығына, һәкимлик габилийјәтине һејран галмышлар. Ленинаканда зәлзәләдән зәрәр чәкмиш Мартын Шаһбазјан дејир: "Әvvәлчә голуму кәсмәк истәјирдиләр, доктор Әмираслановун ишә гарышмасы сајесинде голуму кәсмәдиләр. Бу адама миннәтдарлығымы ифадә етмәјө сез тапмырам. О, дөгрүдан да мә'чүзәләр јарадыр". [M. Мелконян, "Медисинскаја газета", I январ 1989]. Женә дә азәрбајчанлы җәрраһ Җүмшүд Йусифов, зәлзәлә иәтичәсинде хәсарәт алмыш нечә-нечә срмәнини өлүмүн пәнчәсендән хилас етмиштәр. Җүмшүд һөрбى җәрраһыр, фәлакәтиң илк күнләреңдә о, јухунун пә олдуғуну билмәмиш, операсија столундан кәнара чәкилмәмиштәр. Полковник В. Шачкин дејир: "Йусифов ишсанлары хилас етмәк үчүн һәр шеј едири" [Н. Кикешев, "Бакинскиј рабочиј" гәзети, 4 февраль 1989].

Мәним бу ики һәким һаггында сөһбәт ачмағымын әсас мәгсәди азәри халгының пә гәдәр кениш үрәкли вә инсанпәрвәр олмасыны көстәрмәкдир. Дар күндә һеч бир сез-сөһбәтө, дели-годуја,

иницилијә мәһәл гојмадан бу мәрд һәкимләр инсан сағламлығы үчүн өлләриндән көлөни өсиржөмир, һәјат наминә јери көлөндә һәтта јалан да данышырлар. Бүнлар онуң нәтижесидир ки, азәрбајчанлыларын дамарларында бејнөмиләлчилик ганы ахыр вә ахашагдыр. Каш дүнијада һамы Йусиф вә Җүмшүд кими олајды. Гој индики пәсил улу бабаларымызын бу сезләрини унутмасынлар "Жахшылыға жахшылыг һәр кишинин ишидир, јамашлыға жахшылыг әр кишинин ишидир."

Бу јердә аныг Сакит Көчәринин сезләри јадыма душау:

Іңеч нәжи көһнәлмир, гејрәти кими,
Һәр шеji төзәди, тәрди бу халгын
Дост бир жана дурсун, дүшмөннә дө.
Нәчиблиji сүфре сәрди бу халгын.

Халгымызын башына пә мүсибөтләр көлмәди? Елә бил һәр ше әvvәлдән планслашдырылмышдыр. 200 мишән чох азәрбајчанлы Ермәнистандан, өз дөфма ел-обасындаи воһничесинә говулду. Нә гәдәр күнаңсыз ганлар токуладу, ушаглар јетим, аилә валидејисиз галды. Адывы да гојдулар "диәржинләр", "гачгынлар". Илаһи инсан әсрләрлә сәниб олдуғу торпагда диәржин, гачгын олармыш.

Нәмин дөвләт, 14–25 декабр 1988-чи илдә хүсуси бригада илә Шушада олдум. Бригадаја башчылыг мәнә һевало едиамициди Үзвләри Д. Һ. Әләкберова (кинеколог), З. З. Исмаїлзадә (кардиолог), А. М. Мәммәдов (терапевт), Б. Л. Наумовски (педиатор) иди. Хәстәхананың сүрүчүсү М. М. Һүсейнов да бизлә кетмишди. Ону "Баба мүәллим" – дәјә чағырырлыг. Мирбаба бу алды јашы аз олса да, өз тәмкүни, сәмимилији, узагжорәнији, габилијәти, сәлигәси илә газаныб.

Бизэ "Гарабағ" меһманханасында јер вермишиләр. Бина 9 мәртә тәбәлидир, биз исә 5 – чи мәртәбәдә галырылган. Галан мәртәбәләрдә Ермәнистандан вә Дағлыг Гарабағын мұхтәлиф көндләриндән – даһа дөгрису, дөфма очагларындан гачаг, диәржин дүшмүш азәрбајчанлылар јашајырдылар. Јашамаг јох, далдаланмышдылар. Декабрын 19 – да оиласын меһманханада јашамагларының үч айы тамам олурда.

Бир гәдәр соңра бригадамыз тәрәфиндән диәржинләрин сајының артараг 1836 нәфәрә чатдығы мүәјіппәләшдирилди. Онлардан киши – 485, гадын – 707, ушаг – 644 нәфәр олмушаур. 322 нәфәри хәстәханаја мұаличәјә гәбул едиамиш, 642-си исә амбулатор мұаличә алмышдыр. Шуша мәркәзи хәстәханасының өмрәни шө'бәсина 83 хәстә мұаличә едиамишdir. Онлардан 53 нәфәрина

**Төхминөн һәмин дәвр үчүн Ермәнистан ССР-ин әразисиндән вә
Степанакерт шәһәриндән лидәркүн дүшмүш аиләләр һагда
мә'лumat:**

№	Мувәггәти јашаыш јеринин аты	Аиләннк	Акча үзвләринин саы
1.	"Гарабаг" мәһманханасы	44	164
2.	Гагарин адына пионер дүшәркәси	21	95
3.	Искра -"-	26	119
4.	Достлуг -"-	8	33
5.	6-чы корпус	12	42
6.	9-чу корпус	3	12
7.	10-чу корпус	10	48
8.	3-чү корпус	6	26
9.	Малыбәјли кәнди	133	582
10.	Хәлфәли кәнди	6	18
11.	Туршсу	7	36
12.	72 №-ли техники пешө мәктәби	5	24
13.	1 вә 2 №-ли интернат мәктәблөр	3	11
14.	Хүсуси евләрдә	19	77
ЧӘМИ:		303	1287

(Мә'лumatы Шуша рајон ХДС Ичраије Комитети сөдринни мұавини В. К. Аббасов вермишдир).

Башын, әтрафларын вә бәденин зәдәләнмәләри – сыныглар, күллә, үрчаг јаралары, мұхтәлиф дәрөчәли бејин зәдәләнмәләри вә с. гејд сидилмишдир. Јаралыларын ичәрисинде 14 јашыл јенијетмәдән 75 ашлы гоңајадәк гачгын вар иди. Терапија шә'бәсинде 58, јолухуучу хәстәликлөр шә'бәсинде 49, ушаг хәстәликләри шә'бәсинде 34, дәнгүм шә'бәсинде 89, гадын хәстәликләри шә'бәсинде 9 хәстә үзаличә алмышдыр. Мұајинәдән кечирилән 77 ушагдан 25 нәфәр индә иинкишафдангалма, 30-да рахит, 22-дә мә'дә-бағырсағ хәстәликләри, 3-дә бронхит, 4-дә икитөрөфли бронхопневманија, бириндә инаданкөлмә үрек чатышмазлығы, 15 нәфәрдә сојугдәјмә тө'јин сидилмишдир. Бригадамыз тәрәфиндән 277 гадын мұајинәдән кечирилмишдир. Онлардан 21-дә һамиләнк, 30 нәфәриндә мұхтәлиф

гадын хәстәликләри мүәјжәнләшдирилиб. 1836 нәфәрдән 298 [ушаглар -77, бөյүкләр -221] диспансер мүшәнидәсинә көтүрүмүшдүр.

Будур, бир һәфтә әрзиндә 5 нәфәрдән ибарәт һәким бригадасынын ашкар етдикләрни. Бүтүн бунлар Азәрбајчана көлән дидәркин ләрин чүз'и бир һиссәсинин дәрдләридир. Мәнә елә көлнәр ки, бурадакы бүтүн гачгынлар Шуша сәһијә ишчиләринин фәдакарлығыны һеч вахт унутмајачаглар.

Мәни мәсәләнин башга төрәфи дүшүнүүрүп: көрәсөн 53 нәфәрдән хәсарәти алан јаралыларын талеји илә ким марагланыб, иелчү көтүрүбләр? Ушаглары, өләлхүсүс, хәстә ушаглары, һами, галынлары дөгма очагларындан дидәркин саланлар вичдан өзаб чекирләрми?!

Бир нечә көлмә илә е'замијәтимизин өввәлини гајытмаг истеп рәм. Шушаја кәлишишимизин сәһәриси Малыбәјли кәндинә јола дүйнәдүк. Бурала азәрбајчанлылар јашајыр. Кәнддә су јох дәрәчәсина дир. Адам инана билмир ки, белә көзәл тәбиәтә малик бир јерә олмасын. Јерли адамларын демәсинә көрө, Дағлыг Гарабагда мүнгү гишәләр башлајандан бир нечә вахт соңра бураја көлөн сују ермәниләр кәсибләр. "Бәс нијө артезиан гуулары газылмыр?" - суалып "Опу ким едәчәк?" - дејә чаваб вердиләр. Су олмајан јөрдө һансы төмизликтән, раһатлыгдан, боллугдан данышмаг олар. Дидәркинләр сөһбәт елирик. Адам ешитдикләринә ишана билмир. Мәктәп бинасында, зирзәмиләрдә јашајырлар. Ушагларын өксөрийәттән хәстәдир. Нә әмәлли-башлы җејимләри вар, нә дә јемәкләри, сојада бир тәрәфдән. Кәнддин ичәрисиндән газ кәмәри кечир, анчы сојугдан отагда отурмаг мүмкүн дејил. Кәнд совети сәдри Тоғанишидән сорушанда ки, "нә үчүн пенсионерләр вә әлилләр пулларыны ала билмирләр?" Белә чаваб верди: "Мән нә сен биләрәм. Бизи нә Степанакерт ешидир, нә дә Бакы".

Бинәвалар Степанакертә кедә билмирләр. Тәһгир олунурла сојулүб, дөјүлүрләр. Һәтта Степанакертлән дидәркин дүшөнүләр кедиб өз сөвләриндән әјин палтарыны белә көтүрө билмирләр.

Дағлыг Гарабаг һадисәләри 19-20 јанварда (1990) өз дәһнешли апокејине чатды. Советләр империјасы бизим ҝұнақсыз халғымыза оз "гардашлыг гајғысыны" ғанла гарыштырыды. О фачиа ҝүнлөр тарих јаддашымыза өбәди һөкк олунду.

Бәли, јанвар ајы, 1990-чы илин башланғыч ајы.

Жазыланлары охумаг бир, шаһиди олмаг бир башгалыр. Бу дә

100. "Бәс дејилми, еј инсанлар,
Токұлдуған, ахды ган?!
Бәс дејилми ана торнаг
Су ичди коз жашыпдан?!"

шәтәли жекәдән бир һәфто габаг хәстәханада (Бакы, Әзизбәев
району, Мәрдәкан гөсәбәси, 26 №-ли шоһөр бирләшмисінш хәстәхана-
сы) , демәк олар ки, ини бачараң һиссә повбәдә галырыды. Жаралыла-
рыш сајыпдан асылы олмајараг онлары ғәбул едиб, тө'чили жардым
жостармәк үчүн әзвәлмәдән дүшүнүлүб, һазырлыг жорудамышау.
Нәр сәтимала гаршы жостарыши белә иди. Әзизбәев район партия
комитәсинин бириңчи катиби вә республика ағсаггалларышдан
бири сајылап Нијази Нәчәф оғлу Нәчәфов слә бил ки, бу фациәни
әзвөлчәдән һисс едирди. О, һәр жығынчагда, пленумда, сессијада
һамыны тәғесилаты илә баша салыб, ағыллы һөрөкөт етмәjә чагы-
рырыда. Катиб районда тәшикил едиамиш митингләрдә халгла ачыг-
данышмагдан чәкинми, рәhбәрлийн соһвләри һагда күтләjә мә'лү-
мат веририди. Нәлә бир нечә ил әзвөл Н. Н. Нәчәфов ләфәләрдо
Азәрбајҹан ССР Али Совети сессијаларында, МК-нын пленумла-
рында торпагларын халга најланмасы мәсәләсини галдырымынн, ан-
чаг онун һарајына сөс верөн олмамышы. Һәтта ону гынајыб,
"иңиш кәрәкдир" дејәнләр дә олмушау. Іанварын 19-да ахшам о,
Мәрдәкандаан шәhерә гәдәр бүтүн јол кәнарында дајанан күтлә-
жарылымында сәйбер стикерлер үшүншүйб әво жетмаи, мәсәлән

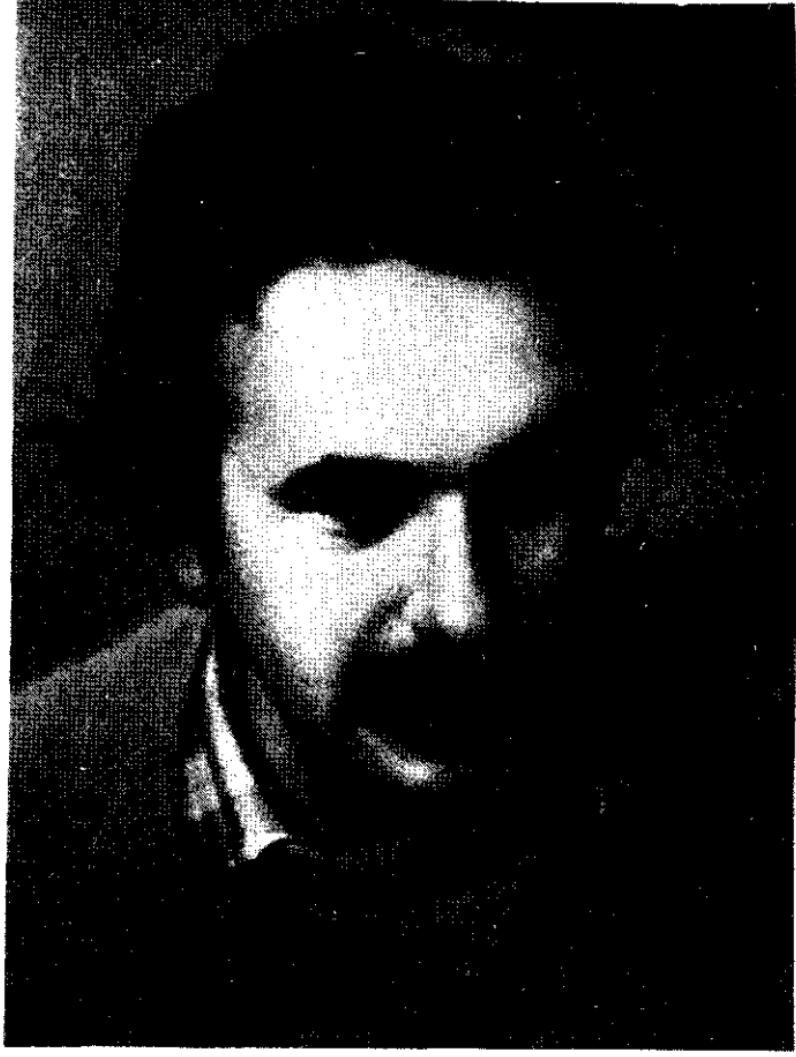
кормұш, чамаатымызын башына пәләр көлә биләчәйни тәмкилә башпа салмышды. О ахшам Нијази мұғаллами һөрмәт өламети олараг диггәтгә динләйенләр чох олду, چаванлардан бә'зиләри исе е'тиразларыны билдириләр, "бизим ишимизә гарышмајып"- дедиләр. Бу исе онлара баһа баша кәлди.. 20 жапвар исчәсіндә башвермиш бир һадисәни хатырлајырам. Тәхминән кечә saat иккі радәләрінде мәни операсия отағындан телефона ҹагырдылар. Әмр олунду ки, шөхсөн мән һеч кимә бир кәлмә сөз демәдән лазымы сарғы материалы көтүрүб, Әзизбәјов рајкомунан кетмәлијем. Фикирләшдим ки, рајкомда новбәтчи галан ушагларын башына пәсө бир һалисө кәлиб. Тә'чили лазымы сарғы материалы көтүрүб, һеч кимә бир кәлмә сөз демәдән хәстәхананың сүрүчүсү Мирбаба илә рајкома ѡолланығ. Күчәләрә бир пәфәр дә олсун јоғи или. Рајкомун бинасынча чатаңда дәһшәтә кәлдик. Бинанын һөртәрәфинде нә гәләр танк, һәрби машины олар. Машиның көрән кими јахшылықи, "тә'чили јарлым" машинында, ағ ҳалатта кетмишем,- она гәләр тәпәдән-дырнаға гәдәр силаһланмыш "сүлгі вә Әмин аманлығ" өскәрләри" автоматлары бизә тушладылар. Мәни машинындан дүзиүб, ким олдугуму вә пәжә көрә кәлдијими мә'лumat вердим. Һеч бир ҹаваб олмады. Бир нечә дәғигідән соңра Әмр олунду ки, бина дахил олам. Бина ағзына гәдәр силаһлы өскәр илә долу или. Һара кетмәк лазым олдугуны билмирдим. Һеч кимдән дә сөз сорушмаг фикрина дейилдим. Гејри-ихтијари башладымынниләкәнләрә јухары галхмаға. Ајагларым зорла кедириди. Нәһајәт, III мәртәбәдә бир забит мәнә далынча көлмәжи Әмр етди. Икinci катиб Н. М. Заһидовун көзләмә отағында дахил олдугу. Катибин столу архасында бир полковник отурууб телефонда папиширыды. Отагда чохлу забитләр варды, Мәни көрән кими гапылар бағланды, көзләмә отағында көрдүм ки, ики өскәр әлиндән јараланыбы, онлара мүвәggәти сарғы гојулуб. Мәнә јаралыларга баҳмаг Әмр олунду. Онлардан бириндә әлин јумшаг тоху маларында, дикәринде исе јара илә бирилкәдә әл дараг сүмүјүнде сыйығ варды. Јаралары тәмизләјиб, сарғы гојдум, өзүмлө кипс көтүрмәлијимдән картон парчасы тапыбы сыйығы олап өскәрин әлини фиксация етдим. Мәни мүшајиәт едөн забит һәр һәрәкәтимә дигәнгәт јетиририди. Бирдән о мәнә суал верди: "Јаралар ағырдыр?". Җаваб: "Әсла жох!". "Бәс әлин рентген шәкли лазым дејил?". Җаваб: "Лазымдыр!". "Һарада буну етмәк олар?!". Җаваб: "Нәрби госпитта да!". Бәс нијә госпиталда?!" Җаваб: "Мән белә мәсләһәт көрүрәм". "Бәс сизин хәстәханада рентген жохтур?!" Җаваб: "Вар, анчаг кеше ләр ишләмір!". Мүәjjән паузадан соңра јенидән суал: "Биз билмир, һәрби госпитал һарада јерләшир.". Җаваб: "Буну тә'жіп етмәк, мәнчә сизин үчүн бөйүк проблем дејил. Бир лә ки, сиз Бакыдақы бүтүн

обектләрин јерини вә үнваныны мәнән јахшы билмәлисизиз. Ишими гурттарыбы, көтмәје ичазә истәдикдә јенидән суал: "Хәстәханаја јаралы җәтирибләр?!" Чаваб: "Бәли!". "Сајы чохдур?!" Чаваб: "Дәгиг билмирәм!". "Ағырдыр?". Чаваб: "Бәли!". "Ола билмәз!". Чаваб: "Мәни бура кәләндә гәбул ше'бәсинә үч нәфор мејит җөтириши диләр!. "Ким бунлары елиб?!" Илаһи, һөјасызылығын сәрһәдди олмазмыш. Јенидән суал: "Нечә јаралы гәбул етмисилиз?". Чаваб: "Дәгиг билмирәм!". Қордұм ки, даһа суал јери галмајыб, ичазәсиз отагдан чыхым. Машына јахынлашанда јенидән һәр тәрәфдән автоматлар бизә гарыш тушланмыши... Сәһәр мәнә чатды ки, илк комендант мәркәзә хәбәр вериб ки, јерли һәкимләр јаралы өскәрләре јардым көстәрмәкдән имтина едиrlәр... кечә хәстәханадакы ишләрде арамсыз марагланан Н. Н. Нәчәфова бу барәдә мә'лumat вердиктә: "Мәним бунларын һамысындаи хәбөрим вар. Чавабларыны да вермишем. Сөн јалныз јаралыларла мәшғул ол. Нә чәтинаије дүшсөн, тез хәбәр вер",— аеди. Төсвир етдијим вәзијәтдә на гәдәр озүмү сакит апармыштымса, бу телефон даңышылығындан соңра көзләримдән јаш ахмаға башлады...

Јенә фачиэли кечә һағда. Һәмми кечә халгымда олан мәрдлийш, гочаглығын, горхмазлығын шаһиди олдум. Бириңчи јаралыны гәбул едәндән (саат 23-05-дә) јарым saat соңра Мәрдәканда јашајаң тибб ишчиләримизин өксәрийәти өлүмдән горхмајыб көмәје кәлмишаиләр. Рајонун партия комитетинин катиби Билурә Ибраһим гызы Әләкбәрова һәмин кечә слә бил Никар ханым Шыхлинсқајаңы хатырладыры. Бу мәрд азәрбајҹанлы галын јаралылара сарғы гојур, гапкөчүрмәдә интирак едири. Һәтта бир һадисәдә наркоз апаратыны мұвәggәти олараг она тапшырмаг зәрурәти гарышында ғалдым. Фачиә кечесинде тә'чили тәшикил етдијимиз гапкөчүрмә мәнтәгәси гарышында иә гәдәр алам јығылышы. Доғум ше'бәсіндәки заһы гадынлар белә гап вермәк үчүн тә'кид едириләр. Бах, будур гәһрәманлығ.

Анестезиолог чатышмазлығыны һисс едән һәким Закир Исмајылзадә "Тә'чили јардым" машыны илә анестезиолог далынча келдир. Лакин өскәрләр машыны құлләjә тутуб сахлајылар. Ағ халатда машындан дүшән Закир, ики әлини јухары ғалдырыб, "хиласкар орду" нұмајәндәләрінә мұрағиәт елир, машына ѡол верилмәсіни хашниш елир. Әвәзинде үстүнә құллә јағдырылыр, ешитмәдији сөјүшләрә мә'руз ғалыр. Жазыг ади тәсадүф нәтижесинде сағ ғалыр.

Һәмин кечә Мәрдәкан јолунда "Тә'чили јардым" һәкими, 1958-чи ил тәвәллүдау Мархевка Александр Виталевичи (шәк. 101) құллә илә өлдүрдүләр. Сәһәрә гәдәр ән һуманист пешә саһиби олан Александр Виталевичин мејитини асфалт үстүндән җетүрмәjә гојмадылар. Башғасына һәјат вермәjә кедән һәким өзү өлдү. Ким

101. Шәһид – тә'чили јардым стансијасының һәкими
Александр Виталевич Маркевка

билир, бәлкә лә јараганан кими хәстәханаја кәтирилсөјди өлүмдөн хилас оларды. Халгымыз гәдирбиләнди. Бакы шәһәр Совети Ич-раијә Комитетинин 11 мај 1990-чы ил гәрарына әсасөн Бинә гәсәбәсендәки кечмиш Шаумjan күчесинә 19–20 јанвар 1990-чы ил һадисәләри заманы өз һәкимлик борчуну вичланла јерине јетирәркән шәһид олмуш Әзизбәјов рајонунун 15 №-ли тә'чили јардым стансијасының һәкими А. Маркевканың ады верилмишdir.

Хәстәханамыза көмөјә тәләсән, чәрраһијә материяллары кәтириен 29 №-ли бирләшмин хәстәхананын (Бинә гәсәбәси) сүрүчүсү, 1955-чи илдә аналан олмуш Әшрәфов Рәһман Исмикан оғлу (ицк. 102) агыр јараганыб, нејро-чәррахијә мәркәзинде вәфат етди.

102. Шәһид-Бинә госәбәсийдәки 29 №-ли шоһөр
бирләшмиш хәстәханасының сүрүчүсү **Рәһман Исмикhan**
оғлу Әшрәфов

Бакы Баш Сәһијә Идаросинин һәкими, 1961-чи ил тәвәллүдлү Мирзәјев Елчин Һүсейнгулу оғлу (шәк. 103) "азаллыг ораусу" өскәрләри тәрәфиндән күллә илә вурулуб өлдүргүлдү. Һәмин кечә хәстәханасын гәбул шөбәсинә үч мејит жәтирилдиләр. Онлардан бири 25 юшлы Бинә гәсәбәси сакини Абасгулиев Сабир Рзагулу оғлу, јенә Бинәдән Мирзәјев Вагиф Сәмәд оғлу вә тақси сүрүчүсү Токарев Владимир (үнивансы бәлли дејил) или. (шәк. 104, 105)

Хәстәханамызыда 84 нәфәр јаралы мұаличә алмыши, онлардан 65-и Шүвәлан изолјаторундан гәбул едилмисди. Ата-ананын јекана өвлалы 22 юшлы Мовлудов Фуал Фәрғад оғлу 25 январ 1990-чы илдә вәфат етди. Алдығы құлләләр бағырсағларының дағытымыш,

103. Шәһид – Бакы Сәhijjө Идарәсинин һөкими Елчىи

Нұсекагулу оғлу Мирзәев.

онурға бейнини зәдәләмниш, ашағы әтрафларында шаралыч баш вермишди. О, нишанланмышды. Нишанаңысы кечә-жұнаүз чарпајының жаңындан жетмириди. О өләндә слә бил ки, кечә фачиәси женидә башланды. Бұтқын хәстәхана ағлајырды. Жаралы Жагубов Нұсрәт Исмаїл оғлу 1958-чи илдә анадан олмушшудур. Нефт дашларында оператор ишләйірди. 22 жанвар 1990-чы илдә гарачијөрин ағыр күләлә јарасындан вәфат етди... (шәк. 106, 107).

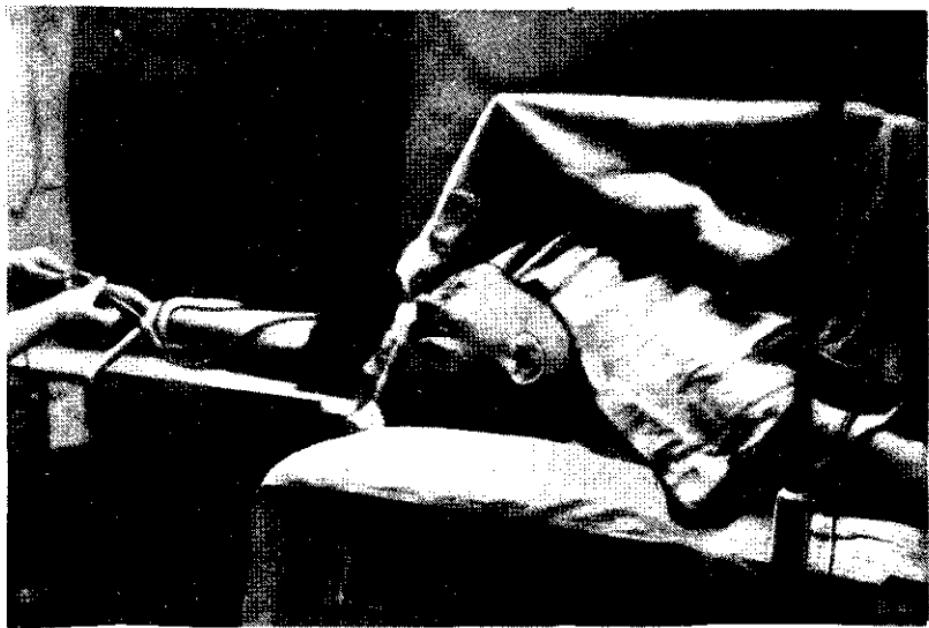
Шәһидләрин әксәрийети Бакыда Дағустү паркда ләғи олундулар. Бу хијабана јени ад верилди: "Шәһидләр хијабаны". Ичтимай ләғи комиссиясының сәдри Гұләрәт Әбдүлсәлимзадәнин гејдләрinden: "Шәһидләр хијабанында 66 жашлы Ихтијар кишинин вә 13 жаш-

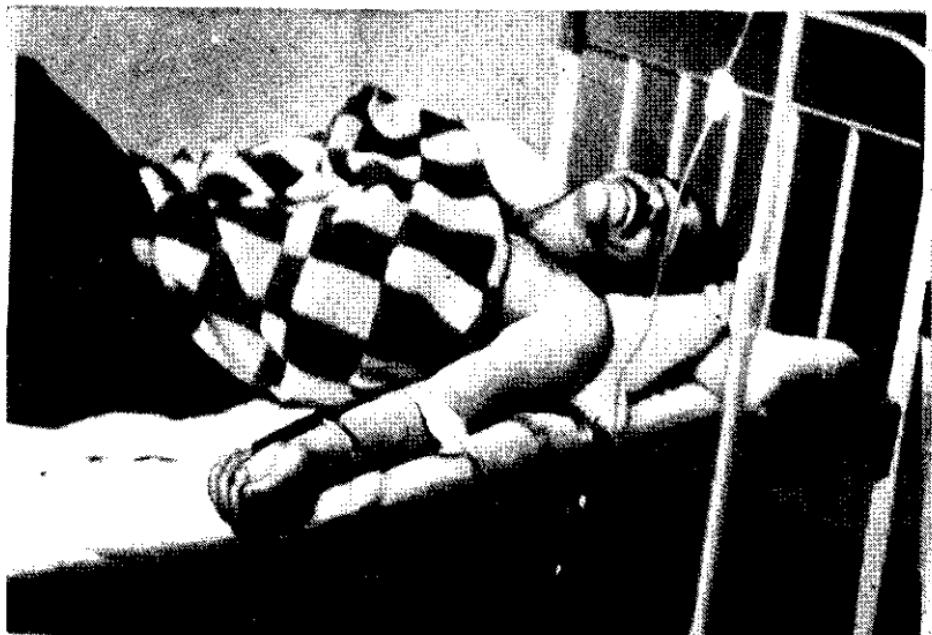
104. Шәһид - Вагиф Сәмәд оғлу Мирзәјев

105. Шәһид - Владимир Токарев

106. Шәһид – Фуад Фәрғад оғлу Мәвлудов

107. Шәһид – Нұсрәт Исмаїл оғлу Іагубов

лы мәктәблинин, көзләри көрмәјән көрдилин вә тә'чили јардым һәкиминин, 9 ушаг атасы вә субај чавапларын 79 мәзары өбәди сы-
раланыштырып. Бурада азәрбајчаплыларла јанаши җөһүдиләр дә, руслар да, татарлар да, ләзкиләр дә дәфи олунмушлар. Бу кәдәрли вә ибрәтамиз факт сүбүт едир ки, милләтимиз гарши дүшүнүл-
мүш, һабелә амансызчасына һәјата кечирилмиш гәфил һәрби чәза өмәлийјаты, узун илләр бою Оллар јурдуңла јашајан, ишләјән, рес-
публикамызын әһалиси илә гаинаյыб-гарышмыйш чохмилләтли бир
халга гарши чеврилмиш төчавүзкарлыгдыр...

Аллаһ сизә рәһмәт еләсии!.. Мәгрүр вә өлмәз руһунуз шад ол-
сан!.. Накам гәбирләриниз нурла долсун!.." ("Иләккى" гәзети, 18 марта
1990).

Бәли, 79 мәзар сырасында, һәјатдан инакам кедәнләр ичәрисин-
дә, Гүдрәт мүәллимин дәдији кими, 13 јашлы мәктәбли дә варды:
Лариса Мәммәдова! Ону өз мәктәбли чантасы илә дәфи етдиләр.
көрәсән бу мүсебәтләри төрәдәнләрни бала вә нәвәләри бу јашда,
бу фачиәдә... дәмәјә сез тапмырам.

Аллаһ сизә рәһмәт еләсии шәһидләр. Гәбриниз нурла долсун!

Әзиз охучулар, мәшәggәтли јашвар ҝүпләринин шаһиди олан
бир нечә һәмкарымын үрек сезләрини дә сизә чатдырмаг гәрарына
кәлдим. Мәним вә мәсләк достларымын гејләри кәләчәк нәсиля
үчүн бир тарихдир.

Әзизбәјов Рајон Сәһијә Шо'бәсипин мүдари **Һафиз Нијаз оғлу**
Тағыјевин дедикләриндән: "О кечәни... Ганлы кечәни... Дәһшәтли,
гадалы кечәни хатырламаг нә гәдәр чөтиндир.

...О ҝүпләр бизим өсас гајғымыз вәһшиләшмиш ермәни гуллур-
ларынын һүчумуна мә'рүз галыш Кәлбәчәр, Губадлы, Зәңкилап,
Лачын, Ханлар рајонларына тибб ишчиләри, дәрманлар, нәглијјат
көндәрмәк иди. Сөккиз һәким, ики автонәглијјат, чохлу дәрман вә
ганәвәзедичиләр көндәрмишдик вә өлавә јардым һаггында фикир-
ләширдик.

Ахшамүстү шәһәрдәки тибби гәраркаһдан (гәраркаһ јухарыда
адлары чәкиләп рајонлара Бакы шәһеринин тибби јардымы үзрә
или) Әзизбәјов рајонуна, 26 №-ли хәстәханаја гајыдырдым.

Бах бура, Бакы шәһәр 26 №-ли Бирләшмиш хәстәханасынын ин-
зibati бинасы, өсл гәраркаһ или - телефон зәңкләри ара
вермирди. Башда баш һәким олмагла, әли чәрраһ бычағы тутан-
бүтүн һәкимләр вә хәстәханасын бир чох ишчиләри евләринә
кетмәмишдиләр.

Һамы һәjечанлы иди; көзләрдә интизар, тәшвиш, тәлатум вар-
или. Амма горху јох иди.

Телевизија верилишләринин бирдән-бирә кәсилемәси, шәһәрдән
кәлән һәjечанлы хәбәрләр фәлакәтин јахынлашдығыны қөстәри-

ди. Елә бил гара бир өлүм кабусу көзүмүз көрө-көрө сүр'етлә биза дағру көлирди. Ваһимә санијөбөсанијө артырды.

Хәстәхананын сүрүчүлөриндән Мәрдәканда јашајан Акиф Мирбаба ве достлары Елшән һәкимләр үчүн евдә биширтдикләр жемәкләри сүффәрәй дүзүрауләр. Бизи шама чағырдылар. Ынамы вар кәл едәрәк анчаг ону фикирләшири ки, фәлакәт баш версө... буна шүбһө галмамышды... кечө он бирин јарысы оларды. Элләrimiz сүффәрәй күчлө узанырды. Чохумуз һеч наһар да етмәмишдик.

Мәним хәјалымда һеj 3-4 saat өввәл, шәһәрдән гајыданбаш јолда растлашдыгым һәрби забитин баҳышлары чанланырды. Һәмми забит өлан машины ве мәним әjlәшдијим сөһијә машиныны јолда ганун-гајда јаратмаг мәгсәди илә јығылыш чаванлар сахламыштылар. Сигарет јандырыб машиналары јохлајан чаваплары гәзәбләсүзөн забитин баҳышлары мәни ваһимөје салмышды. О баҳышлар дејирди ки, һеч ејби јохлур, әмр јолдалыр, аларыг соңрасына баҳарсыныз – јәни ганыныза гәлтән едәрик сизи...

Мәнә тә'кидлә һеч олмаса бир тикә чөрәк кәсмәк тәклиф олуданда гејри-ихтијари үзүмү баш һәкиме тутуб бөркдән сорушдум "Доктор Һәмидов, биз бу saat нечә јаралы гәбул едә билөрик?" Ондан: "Хәстәдән имтина олмајаңаг!" – чавабыны ешигдим.

Мәрдәканана јаҳын гәсәбәләрдәки хәстәханаларын имкаплары рајонларда јашајан тибб ишчиләринин үнванилары өввәлдән дәгигләшдирилмишди. Бу вахт мәни телефона чағырдылар. Бакы Баши Сөһијә Идарәсіндән иди. Мәни saat 23-00-да сәрһәд рајонларына көмәк үчүн јаранмыш гәраркаһын нөвбәти јығынчағына чағырдылар. Чавабым гәтн олду: "Мән бурала даһа чох лазымам!" Вәссәләм. Өзлүјүмдә исә фикирләшдим каш... јанылајдым.

Нечә јарым saat кечмәмишли ки, гәбул шә'бәсендән хәбәр кәлди... Жох... нарај қәлди... Илк јаралылар, мејитләр, өлүм хәбәрләри...

Бириңчи мејити таныдым. О, Бинә гәсәбәсисини сакини Сабир иди. (Мән өввәлләр орада ишләмишәм). Илк таныдыгым јаралыда бинөли иди. О, 29 №-ли хәстәхананын (Бинәдәки) сүрүчүсү Рәһман иди. О, нөвбәтчи һәким З. Абдуллајев илә бәрабәр бураја төлесөркөн Бинә-Мәрдәкан јолунда күлләбараңа дүшмүшшәү. Рәһман өзүнүн јарасынын ағырлығына баҳмајараг, елә һеj һәким Закириң талејини сорушурду. Рәһман 4 күндән соңра алдығы күлләжараларындан әбәди олараг көзләрини јумду. Аллаһ она рәһмет еләсин!

Мәрдәкандақы тә'чили јардым стансијасынын һәкими Сашанын јаралылар көмәjә кедәркөн өлдүрүлмәси хәбәри исә мәни сарсыттыды. Амма чашдырмалы, өзүмүзү итиrmәдик. Ишимизи давам етдириң.

Бүтүн хаlg көмәjә галмамышды... кечөнин бу шахталы гарантыйшылар... Еңбекисем... Шығасымен... Еңшамен... Еңшамен... јадарынан...

дәрман, сарғы, материаллары илә көлөн тибб ишчилөрини өсл гөһрәмән алландырмаг оларды. Милис мәктәбидән 100-дән чох тәләбәнин ган вермәси... Һансыны дејим? Тибб ишчилөримизин һамысы гарышында баш өјөрөк, онларын һеч бирини фәргләндирмәк истөмәздим.

Хәстәханада јатан хәстәләр белә ган вермәк истөјириләр. Бу тәбии иди. Онларын арасында ики нәфәр заңы гадыныш ган вермәк истәдикләрни көрәндә фикирәшдим: "Илаһи, халгымын нә бејүк гәлби вар. Каш онларын һәјата кәтирикләри балалары шәһидләримизин уғрунда кетәдикләри хош ҝүнләрин шаһиди олсунлар. Милис мәктәбидән көлөн, ган вермәк истөјәнләр арасында Шимали Гафгаздан олар бир рус оғлан дәһлиздә өзүнү пис һисс едирай: рәнки ағармыш, дизи үстө чөкмүшдү. Мәним: "Нә олуб?" суалыма белә чаваб верди: "Мнестыдно". Бу ики кәлмә мәнә нәләр демирди!"

Үч ҝүн хәстәханада олуб, јанварын 22-дә евә келәндә, јоллар боју гәтлә јерләриндә гырмызы гөрәнфилләри көрүб өзүмү сахлаја билмәдим, көз яшым сел кими ахмаға башлады. Буну ҝизләтмәје чалышырдым. Бахалым ки, машиналакыларын һамысынын көзләрингән яш ахыр. 5 нәфәр иләк: бејүк гардашым Вагиф, баш һәким Әнвәр, ҹәрраһ Рауф, һәким Закир вә мән.

Евә чатаңда пилләкәнләрдә ајаг сахладым. Гардашым Вагиф деди: "Чесарәтли ол, руһдан дүшмә, үрөйини сыйхма". Сонра мәни башдан-аяға сүзүб дәрингәнән аһ чекди, "чыхаг евә"; - деди. Сонрадан һидәтлә өлавә етди: "көрүрәм, сыйхылан үрөйин лејил, һәр ики јумруғундур".

Гапыны оғлум Кәрим ачды. Кәрим аллаһын адылыр. Аллаһ халгымыза јар олсун".

26 №-ли хәстәхананын поликлиника ше'бәсинин мудири **Закир Зија оғлу Исмајылзадә**: "19-20 јанвар кечәси шаһиди олдугларымы јухуда белә көрсәјдим, инана билмәздим ки, мәним боја-баша чатыгым бир чөмијәтдә белә һагсызлыглар баш верә биләр. Лакин әфсуслар олсун ки, бу бир ачы һәигигәтди".

Јанварын 19-да мән, өввәлки ҝүнләрдә олдуғу кими, ишзибати бинада нөвбәтчи идим. Елә бил бу кечәнин кәтирәчәји бәдбәтлик-дән хәбәр тутмуш кими мәнимлә биркә нөвбәдә олан рајон сәһијә ше'бәсиппин мудири Һ. Н. Тағыјев, хәстәхананын баш һәкимин Ә. М. Һәмидов вә гејриләри илә бирликдә бәдбинлијә гапылыб, елә бир нәјинсө олачағыны көзләјирдим.

Саат 22.05-дә нөвбәтчи һәким гәбул ше'бәсиндән зәнк елиб билдири ки, јаралы бир шәхси гәбул етмишаэр. Сонрадан мә'лум олду ки, бу, Шимали ДРЕС гәсәбәсисинин сакини Мәвлудов Фуаддыр (сонralар алдығы ағыр ҝүллә вә сүпкү јараларындан вәфат етди).

Ҙамы тәләсик гәбул ше'бәсинә ѡолланды, мән тәк галдым. 10-1 дәгигәдән соңра пәнчәрәдәп далбадал көлән "Тә'чили јардым" машиналарының һәјәчанлы сәслөрини ешидib дәзмәјәрәк гәбу ше'бәсинә ѡолландым. Орада көрдүкләрим – ган көлмәчәләр јаралыларын зарылтысы мәнә чох тә'сир етди. Бурада көнүллү га вермәј көлән чохлу адам вар иди. Жаһыныңда јашајан ишчиләр чәрраһлар Аббасов М. М., Мирзәлиев К. Х., невропатолог Э. Ә. Әзимов, Р. М. Рәһимов, лаборант А. М. Дадашова вә саһә тиб бачысы Ж. Аббасова һәјатларыны тәһлүкә алтында ғојара өзләрини бура чатдырмыштылар.

Јаралылара бригада үсулу илә көмәклик көстәрилирди. Аnestезиолог чатышмыры. Мән аnestезиолог далынча Әмирчан гәсәбәсинә кетмәји горара алдым. "Тә'чили јардым" машины кетмәкдә гәти сурәтдә имтина етди. Ону гынамырам. Лакин чох хәнишдән соңра разы олду. Гала јол айрычына чатлығымыз заман машина тәрәф құлләләр атылды вә биз машины саҳлајараг дүшәүк. Мән ағ халатда вә калпакда ѡолу кәсмиш тапклара гаршы кетдим. Мән гаршы гыса автомат атәши ачылды. Өлләрими јухары галдырара хәниш етдим ки, құллә атмасынлар, лакин өвөзи сојүш вә јенидә атылан құлләләр олду. Онлар ишүг сачараг башымызын үстүндә вә јанларымыздан кечирди. Машина минәрәк кери дөнмәјә мәчбү олдуг. Машинын архасынча құлләләр јағдырылырды.

Тә'чили јардым бөлмәсинә гајыларкән ѡолда өлдүрүлмүш һәки Мархевканы вә дағыдаымыш "Тә'чили јардым" машиныны көрдүм

Мән ушаглыгдан мұнарибә нағгында чохлу фильмләрә баҳмы шам. Ата-ана ларымызын бу һәрбләки иқиидији мәни һәмиши фәрәһләндирмишцир. Лакин һәмин кечә халгымда көрдүйүм гәһра манлыг, иқиалик мәни нә гәләр фәрәһләндирмишисө, Мәркәзи көстәриши илә өз ордумузун бу вәһшилији мәним гәлбимдә бир гәдәр силинмәз фациәли изләр бурахды".

26 №-ли хәстәхананын чәрраһијә ше'бәсинаң мұдир Мирислам Мирислам оғлу Аббасов: "Азәрбајҹан халгының ә ағыр вә ачыначаглы күнү мәнә елә кәлир ки, 19–20 јанвар 1990-чы илдә олуб. Белә ки, 26 №-ли Бакы шәһәр хәстәханасында кеч тә'чили чәррахи јардым олмадыбы налда, нөвбә 14 јанварда тәшкіл олунду. Әлавә 4 сарғы отағы назырланды.

О гырғын кечәси хәстәханаја көтирилән јаралыларын әксәријәти архадан зәрбә алмышды, құллә јараларының кирәчәдешиji арха тәрәфдәндир. Бу да ону көстәрир ки, совет әскәрләр архадан автомат силаһдан атәш ачыблар.

Мән өзүм һәрби һәkim ишләмишәм, һәрби гуллугда олмушам өмрүм боју инанмаздым ки, совет әскәри өз вәтәндашларына құлләт атсын.

108. Жаралы – Фируз Құсейн оғлу Аллаһвердиев сол
бал дырдан мұаличө олунуб

109. Шәһидләрин дәфни – Азадлығын ганлы јолу.

Бир иккидин зарылты-иниалтисинө дәзмәјиб ушаг кими һөнкүр һөнкүр ағладым. Мөвлудов Фуад Фәрһад оғлу или. Һүндаур бојл пөһлөван чүссөли, көзәл азәри баласына архадаң, бел наһијөсиси дән зәрбө вурулмуш вә сүнкү гарнының өн тәрәфиндән чыхмышды. Бағырсағлар јараланмыш, чохлу ган итирмиши. Бу силаһсың көнчин күнаһы нә или?

19-20 жанварда җәрраһијә отағында 15 нәфәр операсија еди. Дәһшәтли фактлар ки, күллә јарасындан соңра јыхыланы јаралылары вәһишичәсинә тәпиклә, автоматын сүнкүсү илә дәјүб јараламышылар.

Јаралы Аббасов Акиф (1936-чы ил тәвәллүдлү) инфаркт кечирмишләр. 19 жанвар 1990-чы илдә кечә күллә јарасындан соңра (саңа будун орта һиссәсини дешиб кечән) јыхылыр вә көмөјә өтрафдаки адамлары чагырыр. "Көмәјә" совет өскәри көлир вә тәпиклә дөңгәфәсини өзишдирир. Хөстәнин күллә јарасы сағалды. Аңчаг дөңгәфәсисин ағрылары узун мүддәт давам етди.

Ахырда, Аллаһдан арзум будур ки, күнаһкарларын чәзасыннан өзү версин. Нечә аилә башсыз галды, нечә-нечә аталарын, аналарын, бачыларын, ушагларын көз јашлары бу күнө кими ахыр. Аллаһ бизә бир дә белә дәһшәтли күпләри көстәрмәсии".

Вагиф Сејран оғлу Меһдиев, 26 №-ли бирләшмиш хәстәхананың анестезиолокија ше'бәсисин мудири, хәстәхананың җәрраһы Һүсеппаға Әбүлфәт оғлу Султанов 1923-чү илдә ашадан олуб, Бөјүк Вәтән мұһәрибәсисиниң иштиракчысыбырыр. Гафгаз – Крым, 3-чү Украина, Австрия чөбһәләриндә вурушуб, 4 дәфә јараланыб. Фачи кечәсендә онларын башына кәлән һагсылығы Вагиф Меһдиев белә нәгл едир: "1990-чы ил жанварын 19-дан-20-нә кечән кечә саат 24 радәләриндә евимдә телефон зәнкі чалынды. Ишдән хәбер вердиләр ки, хәстәханаја чохлу јаралы көтирилир вә мәним көмәјиме еңтијаč вардыр.

Мән палтарымы кејиниб, аиләми сакит едиб евдән чыхдым. Өзүмү Сураханылакы тә'чили јардым стансијасына чатдырдым. Орада мәнен машины ("Тә'чили јардым") вердиләр вә мән халат кејиниб јола дүшдүм. Мәрдәкан шоссесисин Сураханы дәңкәсиси на чатмамыш машинымызы автоммат атәшинә тутдулар вә биз гајыттамалы олдуг. 30 дәғигә көзләдикдән соңра јенидән јола дүшдүк. Сураханы дәңкәсисиндә чохлу өзилмиш машины, шүшә гырынтылары вә ган көлмәчәләри көрдүк, амма јаралы вә јаҳуд мејит јох иди. Мәним фикримә көлди ки, Јени Сураханы гәсәбәсислаә јашајаң җәрраһ Һ. Ә. Султанов да хәстәханала лазымдыр вә ону евнилөө көтүрүб Мәрдәканы јола дүшдүк. Гала јолу айрылығында б нәфәр әли автоматлы өскәр јолумузу көсли. Сүрүчү машины саҳлады. Бизи машинадан дүшүрүб: "Руки вверх!" – әмри верлиләр вә автосынан.

матлары синөмизө сөјкөдиләр. Сүрүчү илә мән өлләримизи јухары галдырылған, өскөрлөр бизи ахтармаға башлады. Җерраһ Ғ. Ә. Султанов өлләриниң јухары галдырмады. Әскөрлөрин икиси автоматлары онун синесине вә күрөйнө сөјкәди вә бир дә "өлләр јухары" өмри вердиләр. Буна Султанов ҹаваб верди ки, мән 5 ил Բөյүк Вәтән мүхәрибесинде дејүшмүшәм, өскөр олмушам, халгымы мұдафиә етмишәм. Бу saat һәким кими халгымын һарајына жедирәм вә өлсөм дә әлими галдырмајағам. Бах, өсл кишилик, гөһрәманлығ буна дејірәм. Буну өмрүм боју унутмајағам.

Бизи тәпәдән-дырнаға гәдәр ахтардылар. Машынын да һәр бир јерини ахтардылар. Һеч бир шеј тапмајыб јолу ачдылар вә бизи бурахдылар.

Халгын бу күтләви гыргынының планлашдыран вә һәјата кечи-рәнләр кеч-тез өз чөзаларыны алмалыдырлар. Наһаг ған јердә галмаз."

26 №-ли бирләшмиш хәстәхананың поликлиника шөбәсисинин баш терапевти, хәстәхана һәмкарлар тәшкилатының сәдри Йусиф Давыд оғлу Сүчаев: "19-20 јанвар кечәсини һәјатымын өн ағыр, мүсибәтли, дәзүлмәз аны һесаб елирәм. Һәмин күн мән ѡлдашларында повбәдә идим. Саат 23.05-дә гөбул шөбәсисе илк јаралылар кәтирилди. Олларың вәзијәти ағыр иди. Һәkimләр, тибб бачылары тә'чили илк јардыма башладылар. Җерраһијә отағында өмәлијат фасиләсиз давам едириди.

Хәстәхананың баш һәкими Әнвәр Һәмидовун жестәриши илә јаҳын јерләрдә - Мәрдәкан, Шүвәлан, Шаган, Сураханы, Әмирчанда јашајан тибб ишчиләрини 1-2 саатын ичиндә хәстәханаја топламаг мүмкүн олду. Оллар һәјатларыны тәһлүкә гарышында гојуб кәлмишдиләр. Мән, Мурадова Тамара, Аббасова Жеканә, Максәлијев Серкеj, Һәгкари Фируз ҹәрраһи өмәлијатта һәлә кетмәјен јаралылары палаталарда јерләшдирирдик. Оллара ағрықәсән иjnәләр вурур, ған вә өвөзедичиләр көчүрүрдәүк.

Јаралылары ғанла тә'мин етмәк үчүн ҹәрраһијә шөбәсисинде оператив сурәтдә ғанкөтүрмә отағы тәшкил олунурда. Хәстәханаја кәлән көнүллүләрдән, һәкимләрдән, тибб бачыларындан тә'чили ған көтүрүлүрдәү. Хәстәханада јатан, көзәп хәстәләр дә донор ганы веририләр. Һәттә қинеколокија шөбәсисинде мұаличәдә олар гадышлар өзләри мәcbур еләдиләр ки, онлардан ған көтүрсүнләр. Бу донор ганы өлүм аяғында олар ағыр јаралылары јенидән һәјат гајтарды".

Бинә гәсәбесинде јашајан 54 јашлы, ағыр јаралы Аббасов Абас Бәjlәр оғланун әдәикләрнән: "Мән тибб ишчиләрине өмрүн боју миннәтдарам. Ҙанварын 19-да кечә саат 22-дә оғланларым ахтармаг үчүн Бинә макистралына чыхым. 30 дәгигә кечмөмис

јол көнарында дајанмыш динч өһалинин үзәрингө Совет ордусуну өскәр вә забитләри һүчум етдиләр. Онлар һеч кәсә аман вермиридиләр. Мән буд наһијәсендән јараландым. Ағрыдан јерө јыхылдым ви һушуму итиридим. Бир гәдәр кечмәмиш јакындан кечән өскәрләр мәни тәпикләдиләр. Командирләри мәни өлмүш биләб өскәрләр чағырды. Бир нечә saatdan соңра јолдан кечениләр мәни ағыр һалада Мәрдәкандақы хәстәханаја кәтирилиләр. Мәни һәјата јенидә гајтаран 26 №-ли хәстәхананың ишчиләринә миннәтдарам".

26 №-ли бирләшмиш хәстәханасы сииир хәстәликләри шө'бәсинин мүдири Рәһим Мәчиәд оғлу Рәһимов: "19 јанвар 1990-чы ил та риҳдә мәни тә'чили олараг Өзизбәјов РСШ – нин мүдири" Н. Н. Тағыјев иш јеримә чағырды. Тәхминән 6-7 дәгигәдән соңра мәни хәстәханаја өз автомobiliмдә кәлдим. "Тәчили јардым" машиналарында вә шәхси автомobiliләрдә јаралылары хәстәханаја дашијырдылар. Гәбул шө'бәсинин пилләкәнләри чохлу гандан сүрүшкөн олмушду. Хәстәхананың нөвбәдә олан тибб ишчиләри вә хәстәләр јаралылара көмәк едирилиләр. Хәстәхананың баш һәкими мәни гәбул шө'бәсинин постуну тапшырды вә мөн хәстәләрин айрылмасы вә еләчә дә көнүллү гап верәнләри аյырмагла мәшгүл олдум вә илк нөвбәдә универсал донор олан А груп ганы оланлары чөррахи шө'бәјә галдырылым. Бу заман бағырсағлары вә мә'ләсін бајырда олан бир ағыр јаралыны чөррахи әмәлийјат отағына салдыг. О, күллә вә сүнкү-бычаг јарасы алыб чохлу гап итириб ви шок вәзијәтиндә иди. Онун артериал тәзүигини өлчүм-50/30 ммч с. Даһа соңра о бири јаралылара јардым көстәрмәјә башладым. Бу заман хәрәкәдә өлүм өламәтләри олан бир жәпч кәтирилиләр. (Соңра мүөйжән олду ки, Аббасгулиев Сабир Бинә гәсәбәсинин сакинидир 25 јашы вар). Мән ону дошәмә үзәрингө узадыб реанимасия етмәјә башладым. Үрәјини массаж етдим вә ағыздан-ағыза иәфәс вердим. Лакип артыг кеч иди. Сабир Бинә јахынлығында каналын гынарагында дурмушмуш. Үзагдан хәбәрдарлыгсыз атылаи Совет әсә кәрләринин автомат құлләсіндән аягдан јараланыб канала дүшүг бөгулмушду. Буну оләнин јолдашлары сојләди вә чәсәди Бинә гәсәбәсисиә апардылар. Јаралыларын арды көлирди. Биз оплардан соңнурдуг ки, нијә гачмырашыз? Сојләјирдиләр ки, гачмаг гејри мүмкүндүр, чүпки һәм бојурләрдән – ағачларын арасындан автоматдан атәш ачырдылар, һәм дә БТР вә танкларла гачанлары тө'гиб едиб сүнкү-бычагла вурурдулар. Јаралыларын бә'зиләринин шәкилләри чәкилиб. Саат 1-дән кечмиши вә бу заман артыг рајон партия комитетиин катиби Билурә Өләкбәрова бизимлә иди. НГПО мүәсисесөнин нәглийјат саһәсипин рәиси Юсиф Нәсиров 66-31 АГ "Жигули" машиныны құлләбаран алтындан чыхарыб ики

чесәд көтириди. Онлардан бирини үрөк наһијәсіндән, дикерини исә боғаздан сұнық илә вуруб өлдүрмүшадылар. Інштта совет өскәрләри чесәдләри мәтүрмәк истәјенләри атәшә тутмушдулар, 18-чи тә'чили јардым стансијасының 25 нөмрәли (77-35 АГА) машинының сүрүчүсү Әмрулла Әнәмдулла оғлу да Бинә шоссесинде автомат атәшине тутулмуында. Бәли, биз сәхәрә годәр бу гајда илә ишләдик."

26 №-ли Бакы шәһәр бирләшмиш хәстәханасы гә'бул ше'бәсисин мұдиди Шүкүров Шүкүр Jəhja оғлунун ледикләриндән: "1988-чи илдә хәстәханаја мұалимәт 5.946 нәфәр гәбул едилемишdir. Онлардан 477-си рус, 113-чу исә ермәни олмушдур. 1989-чу илдә исә 6.606 хәстә гәбул едилемиш, онлардан 369-чу рус, 23-чу ермәни олуб. Әкәр бу рәгемләри башга милли тәркибләрә көрә арашырысаг, көрәрик ки, онларча јәнуди, ләзки, татар вә башга милләтләр бизим хәстәханада мұалимә сдилемишdir. Мән өзүм Гарабағданам, доғма ел-обамыза көдәндә һәмишә дидаржинләрә сөһбәт едир, бир һәким кими онлара көмәклик көстөрирәм. Мәни бу арашдырмадан соңра бир шеј марагландырыр: көрәсөн Ермәнистанда 1988-1989-чу илләрдә бир нәфәр дә олса азәрбајҹанлыны мұалимәт گәбул едибләрми? Һиппократ аныны гәбул едән һәкимә хәстәнин милли мәнсүбијәтинин фәрги вармы? Мәнчә һәкимин өзүнүн миллийети олмамалыдыр. Онуң жалныз бир миллийети, бир амалы, бир мәгсәди олмалыдыр – хәстәјә шәфа вермәк. Шәфа, илаһи, көрәсөн дүнијада бундан көзәл вә щириң сәслөнән сез вармы? Мән бир даһа даһи философ Рүссонун бир кәламының сизин жадыныза салмаг истәрдим: "Инсанлар, инсан олун. Бу, сизин бириңчи вәзиғәниздир."

26 №-ли Бакы шәһәр бирләшмиш хәстәханасы дәгум ше'бәсисин мұдиди Шејдајева Ҙұларә Ағабаба гызы: "19-20 јанвар 1990-чы ил һадисәләриңдән соңра Азәрбајҹан зијалылары гарышысында мүгәддәс бир вәзиғе дурур: әсл һәгигәти дүнија гарышысында ачмаж вә милли ләјағетимизи горумаг, Азәрбајҹан халты үчүн һәмиша Вәтән, торпаг, ана, дүз-чөрәк, достлуга сәдәгәт мүгәддәс олуб. Да-хи Низаминин бир сезү вар: "Жалныз о кәсләр хошбәхтдир ки, өз чөрәйини достларла јсирләр". А Бахыханов исә демишидир: хејирхан-лыг дәвләтдән үстүндүр. Биз азәри халты һәмишә хејирхан олмуш вә олачағыг".

Мәним башчылыг стадијум дәгум ше'бәсисинде 1988-чи илдә 1155 азад олмуш, онлардан миллийетчә 45-си рус, 36-сы ермәни иди 1989-чу илдә исә бу рәгемләр 65 вә 3 нәфәр олмушдур. Мән башга миллиәтләр һагтына демәк истәмирәм. Жадындалыр, милли мұнаги шәләрин кәсқинләшдији бир дөврдә Бузовна, Мәрдәкан, Шүвәлан Бинә вә башга гәсәбәләрдән миллийетчә ермәни гадынлар бизим ше'бәдә азад олуб, нормал ушагла сүләрине гајыдағылар. Хәс-

тәханамызын кинеколожија шөбәсисин мұдири Диларә Қиалғызы Әләкбәрова Шушада мұајинәлән кечирдији дидәркүн гадындар һагда, онларын хәстәликләри һагда мәлumat верөндә дәһшеттә кәлдик. Инсан нә гәдәр виҹдансыз, рәзиә, бишәрәф... олмалыдырыки, һамилә гадыны исти очағындан дидәркүн салсын, көрәсөн белә бишәрәфләри ана дөгмајыбы? Фачиәли јанвар һадисәләриндә мәни азәри бачыларыма бир даһа һејран олдум. Заһы гадынын нә олдуғуну биз мама һәкимләр јаҳшы билирик. Мән бүплары хырдаламаистәмирәм. Лакин онларын һансы бир јолла, кизли олараг јаралылара ган вермәјә гачдыгларыны көрәндә һәм фәрәһләпир, һәм да һирсләнирдим. Фәрәһләнирдим она көрә ки, халгым нә гәдәр гочагдыр. Һирсләнирдим она көрә ки, јеничә ана олар бачыларымыз кәләчәјимиз олан көрпәјә сүд вермәлидир. Мән бүтүн колективлә белә аналарын гаршысында баш өјирәм."

Әзиз охучулар! Бу сон һадисәләри Сизә она көрә һекајет етдинки, биләсизиз, индики һәкимләrimiz елин-обанын дар күнүндә өз Ҳиппократ андларыны виҹданла, гәһрәманчасына јеринө јетирирләр. Өлүмүн өзү белә онлары горхудуб-һүркүтмүр. Бәли, биз логманлар нәслийик вә һәмишә логманлар нәсли олараг галачағыг.

АЗӘРБАЙЧАН ТИББ ВӘ СӘНİJLӘ ТАРИХИНИН ӘЛАМӘТДАР ҺАДИСӘЛӘРИ

1896-ЧЫ ИЛ

Бакы шәһәр санитар стансијасынын ачылышы. ["Азәрбајчан тибб вә сәнијјө тарихинин әlamәтдар илләри", Бакы, 1971-чи ил].

1920-ЧИ ИЛ ИЮЛ.

Бакы вә онун рајонлары сәнијјә ишчиләри-нин тө'сис конфрансы ҹагырылышдыр. Бу конфрансда сәнијјә ишчиләри һәмкарлар иттифагы тәшкил едилемиш вә онун рәhbәр органы сечилмишdir.

1920-ЧИ ИЛ.

Азәрбајчан ингилаб комитәсинин декрети илә Азәрбајчан Халг Комиссарлары Советинин тәркибиндә Сәнијјә вә Һимајәтмә Халг Комиссарлығы тәшкил олунмушdur.

1920-ЧИ ИЛ ИЮН.

Бакы шәһәр сәнијјә ше'бәси тәшкил едилемшидир.

1921-ЧИ ИЛ, 30 мај.

"Азәрбајчанда ана вә ушагларын мүһафизәси" нагда Азәрбајчан Ингилаб Комитәсинин декрети.

1921-ЧИ ИЛ

6-12 җанвар

Азәрбајчанын мұаличә-санитар ишчиләринин I гурултајы.

1921-ЧИ ИЛ, җанвар.

Бакы Университетинде "Тәбиәтшүнаслар вә һәкимләр чөмийјәти"ниң тө'сис едилемәси. [Чөмийјәгин сәдри проф. С. Н. Довиденков].

1921-ЧИ ИЛ.

Чичәк Хәстәлиji

Институтун тәшкили.

1921-ЧИ ИЛ.

Азәрбајчан Халг Сәнијјә Комиссарлығы тәркибиндә мұстәги санитар-епидемиологи ше'бә тәшкил едилемшидир.

1922-ЧИ ИЛ.

Бакы Дәвләт Университети тибб факультесинин I бурахылыши [29 һәким].

1922-чи ил, 16 декабр.	Халг Сәhijjә Комиссарлығында Елми Тибб Совети тәшкил едилмиш вә она әналигин сағламалығының горуимасында елми-практики тәдабирләриң һазырланмасы тапшырылышыр.
1922-чи ил.	Әли Бајрамов адына Гадын клубунун нәздиндәki әкиииллик мамалығ мәктәби тәшкил едилмишdir.
1922-чи ил.	Азәрбајҹан Халг Сәhijjә Комиссарлығы нәздиндә фелдшерлик мәктәби тәшкил едилмишdir.
1923-чү ил.	Республика ушаг хәстәханасының ачылышы. Соnra бу хәстәхананың әсасында АДУ тибб факүлтәсинин педиатрија клиникасы ачылмышдыр. [Индик Елми Тәдгигат Ана вә Ушаглары Мұһафизә Институту]. Азәрбајҹан Гырмызы Ајпара Чәмијәти тәшкил едилмишdir.
1923-чү ил, 19 мај	Бактериоложија вә Тропик Хәстәликләри Институту јаранмышдыр. Институт Азәрбајҹан Халг Сәhijjә Комиссарлығының сәдри Г. М. Мусабәјовун билаваситә көмәји илә тәшкил едилмишdir.
1923-чү ил, октјабр.	бу институтун әсасында Г. М. Мусабәјов адына Микробиоложија вә Ҷикијепа Институту тәшкил едилмишdir.
1924-чү илдә	Дәри-зөһрәви Хәстәликләр Институтунун јаранмасы. 1954-чү илдә Республика дәри-зөһрәви диспансеринә чсврламишdir.
1924-чү ил.	Бакы Пешә Хәсгәликләри Институтунун ачылышы. Пешә хәстәликләри шө'бәсинин әсасында Н. А. Семашко адына хәстәхана јенидән тәшкил едилмишdir.
1925-чи ил.	"Бакы тибб журналы"ның I нөмрәсинин бурахылышы. Соnralar "Азәрбајҹан тибб журналы" адланыб.
1926-чы ил.	Әли Бајрамов адына гадын клубунун нәздиндәи мамалығ мәктәбинин 1-чи бурахылышы.

- I апрел,**
1926-чы ил. Азәрбајҹан һәкимләринин I-чи гурултајы.
Тибб хидмәтинин кәндәки вәзијәти мүзакирә едилемишdir.
Н. К. Крупскаја адына Елми Тәдгигат Ана вә Ушагларын Мүһафизәси Институту тәшкил едилемишdir.
- 1927-чы ил.** Азәрбајҹан ССР Халг Комиссарлары Совети АДУ-нун тибб факүлтәси өсасында тибб институтунун тәшкил едилемәси һаггында гәтнамә гәбул етмишdir.
- 1930-чы ил,**
19 иүн. № 287/99 Азәрбајҹан ССР Халг Комиссарлары Совети АДУ-нун тибб факүлтәси өсасында тибб институтунун тәшкил едилемәси һаггында гәтнамә гәбул етмишdir.
- 1931-чы ил, январь.** Микробиолокија институтунун тропик хәстәликләри шө'бәси өсасында Тропик Хәстәликләр Институтунун тәшкили. Сонralар Тибб Паразитологија вә Тропик Тибб Институту адыны алмышдыр.
- 1933-чы ил.** Нафталаң санаторијасының ачылыши.
1935-чы ил. Бакы физико-терапевтик институтуң тикинтиси баша чатмышдыр. Бу, иттифагда өн ири мүаличә очагларындан бири кими, күн әрзиндә 7000-нө гәдәр мүаличә нөвү ичра едә билир.
- 1936-чы ил,**
15-29 апрел. Жәнч сәһијә алимләринин 1-чи Азәрбајҹан конфрансы.
- 1936-чы ил.** Азәрбајҹан Дөвләт Һәкимләринин Тәкмиләшdirмә Институтунун тәшкили.
- 1937-чы ил.** Азәрбајҹан Өчзачылыг Институтунуп тәшкили.
- 1939-чы ил,**
9 нојабр Азәрбајҹан ССР Халг Комиссарлары Советинин Азәрбајҹан ССР Халг Сәһијә Комиссарлығы нәздиндә Дөвләт елми тибб китабханасының тәшкили һагда гәтнамә.
- 1941-чы ил.** Республика Ренткенолокија-Радиолокија Институтунун тәшкили. 1963-чү илдөн Елми Тәдгигат Ренткеноолокија, Радиолокија Институту адланыр.
- 1946-чы ил.** Бакы Елми Тәдгигат Ортопедија вә Бәрпа Җөрраиijәси Институтунун ачылыши.

1946-чы ил.	Елми Тәдгигат Офтальмалоқија Институтунун ачылышы.
1957-чи ил, 29 апрел.	Азәрбајҹан Дөвләт Тибб Институтуна Н. Нәrimanovun адынын верилмөси һаггында Азәрбајҹан ССР Али Совети Рәјасәт Хөјүжтүннин Фәрманы.
1960-чы ил ноябр.	Елми Тәдгигат Өмәк кикнјенасы вә Пешә Хәстәләнкләри Институтунун ачылышы.
1961-чы ил, 4 май.	Елми Тәдгигат Експеримантал вә Клиники Чәрраһијә Институтунун тәшкili
1961-чи ил, 17 июн.	Сағламлыг зонасынын ачылышы.
1973-чү ил, 25 январь,	Азәрбајҹан Г. М. Мусабәјов адына Елми Тәдгигат Вирусолоқија, Микробиолоқија, Җижејена Институту Гырмызы Өмәк Бајрағы Орденин илә тәлтиф едилемишdir.
1980-чи ил, 22 августа	Н. Нәrimanov адьына Азәрбајҹан Дөвләт Тибб Институту Гырмызы Өмәк Бајрағы орденн илә тәлтиф едилемишdir.
1982-чи ил.	Саһә һәkimlәrinin 1-чи республика топ- ланышы. Азәрбајҹан ССР-дә Хәзәр дәнизиниң саһилләриндә курорт зонасыны инишиаф етдиrmәк тәdbирләri һаггында Sov. ИКП МК-нын вә ССРИ Назирләр Советинин гәрапы.
1984-чү ил, 29 октябрь.	Азәрбајҹан ССР-дә тибб елминиң инишиафы саһесиндә елми өмәкдашлыг һаггында ССРИ Тибб Елмләри Академијасы, Азәрбајҹан ССР Сөһијә Назирлијинни биркә гәтнамәсн.

М Ү Н Д Ө Р И Ч А Т

•Милли тәбабетимизин унудулмаз сөһиғеләри.....	3
Тәбабетимизин көкләри вә јаҳуд иқриш әвәзи	5
Азәрбајҹанын илк дипломлу һәкимләри.....	33
Һәким – ичһтмаи хадимләримиз.....	89
Асланын еркәji-дишиси олмаз.....	113
Репрессијадан дирчәлишә гәдәр	139
Шәһидләр – шаһидләр – лоғманлар	215
Азәрбајҹан тибб вә сөһијјә тарихинин әlaməтдар һадисәләри	243

Әнвәр Мустафа оглу Гәлидов

ЛОГМАНЛАР ЛУРДУ

Анвер Мустафа оглы Галидов

СТРАНА ЛЕКАРЕЙ

/на азербайджанском языке/

Бакы - Ишыг - 1991

Нәширијатын директору *Г. Исмаїлов*

Мәтбәәиниң директору *Ә. Гулиев*

Бәдии редактору *М. Мирага*

Техники редактору *М. Мәммәдов*

Корректорлары *Х. Шәһbazova*

Лигылмаға верилмиш 26.04.91. Чапа имзаланмыш 1.12.91. Кағыз форматы 60X901/16. Офсет кағызы.

Гарнитура "Таймс". Физики чап вәрәги 15,5. Шәрти ч. в. 15,5. Учот көшр. вәрәги 14,02. Тиражы 22500.

Сифариш 34. Гијмети 4 манат.

Азәрбајҹан Республикасы Дәвләт Мәтбуат Комитети.

"Ишыг" нәширијаты. Бакы-370601, Гогол күчәси, 6.

"Шәрг-Гәрб" мәтбәәси. Бакы-370123, Ашыг Әләснәр күчәси 17.